

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**Türkiye’de 2000 Sonrası Gelir Eşitsizliği ve
Toplumsal Tezahürleri**

Doktora Tezi

Merve Akkuş Güvendi

Eylül 2023

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**Türkiye’de 2000 Sonrası Gelir Eşitsizliği ve
Toplumsal Tezahürleri**

Doktora Tezi

Merve Akkuş Güvendi

Danışman

Prof. Dr. Lütfi Sunar

Eylül 2023

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Merve Akkuş Güvendi tarafından hazırlanan “Türkiye’de 2000 Sonrası Gelir Eşitsizliği ve Toplumsal Tezahürleri” başlıklı bu Doktora Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı’nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Lütfi Sunar

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Yunus Kaya

İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Cengizhan Yıldırım

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi M. Elyesa Koytak

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 15/ Eylül/ 2023

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin APA 6 yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun APA 6 kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Lütfi Sunar

Etik İlkelerine Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Merve Akkuş Güvendi

ÖZET

Türkiye’de 2000 Sonrası Gelir Eşitsizliği ve Toplumsal Tezahürleri

Akkuş Güvendi, Merve

Doktora Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Lütü Sunar

Eylöl 2023

Bu çalışma, Türkiye’de 2000 sonrası gelir dağılımını ve gelir eşitsizliklerinin seyri, biçimi ve mahiyetini ele almaktadır. Gelir eşitsizliğine dair iktisadi, siyasal ve toplumsal yapıyla birlikte şekillenen, ilişkisel bir gelir dağılımı yapısının ortaya konulması için gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları payların değişimi gelir türlerinden aldıkları payla birlikte ele alınmıştır. Bu değerlendirme betimleyici bir çalışma olarak Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması’nın 2006-2022 yılları için sunduğu gelir dağılımı verileri üzerinden yapılmıştır. Türkiye’de 2000 sonrasında gelir eşitsizliğinin seyriyle ilgili en temel bulgu, en üst yüzdelik grubun ve en alt gelir gruplarının toplam gelirden aldığı pay artarken, orta gelir gruplarının payındaki daralmadır. Ekonomik büyüme süreçlerinde gelir eşitsizliği azalırken, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık dönemlerinde artmaktadır. Ekonomik dalgalanma ve kriz dönemlerinde alt gelir grupları artan transferlerle desteklenirken üst gelir grupları menkul ve gayri menkul gelirlerindeki artışla toplam gelirden aldıkları payı yükseltmektedir. Toplumun geniş tabanını temsil eden orta gelir grubunun dönemler arasındaki değişimi ise ücret ve müteşebbis gelirlerindeki dalgalanmalarla birlikte hem pay hem de imkân olarak daralmaktadır.

Çalışma, gelir ve servetin dağılımında kamusal düzenlemelerin yansıması olarak vergiler ve çalışma hayatının ve istihdam yapısının yansıması olarak ücret gelirlerinin değişiminin etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada gelir gruplarının etrafında katmanlı bir “eşitsizlik sarmalı” bulunmaktadır: İlk

sarmal vergiler ve ücret gelirinden, ikinci sarmal iktisadi ve siyasi politikalarından oluşmaktadır. İlk eşitsizlik sarmalında gelir grupları vergi ve ücret politikalarıyla kendi eşitsizlik döngüleri içerisinde bulundukları konumu yeniden üretirken, ikinci sarmalın etkileri daha uzun vadeli ve şekillendirici olmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de gelir eşitsizliğinin toplumsal yapıyla olan ilişkisinde 1) servetin üst gelir gruplarında yoğunlaşmasının devam ettiği, 2) orta gelir gruplarının daraldığı ve emeğin değer kaybı yaşandığı, 3) alt gelir gruplarının artan refahına rağmen kırılganlığının devam ettiği tespit edilmiştir. Çalışma, toplumu çevreleyen bu eşitsizlik sarmalının büyüme ve refah dönemlerinde genişlediğini, iktisadi ve siyasi istikrarsızlığın yaşandığı kırılgan dönemlerde ise daha sarsıcı ve derin olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gelir eşitsizliği, Sosyoekonomik eşitsizlikler, Gelir dağılımı, Tabakalaşma, Gelir grupları.

ABSTRACT

Income Inequality in Turkey After 2000 and Social Manifestations

Akkuş Güvendi, Merve

Ph.D. Thesis, Department of Sociology

Supervisor: Prof. Dr. Lütfi Sunar

September 2023

This study examines the post-2000 income distribution in Turkey and the course, form and nature of income inequalities. In order to reveal a relational income distribution structure that is shaped by the economic, political and social structure regarding income inequalities, the change in the share of income groups in total income is analyzed together with the share of income types. As a descriptive study, this evaluation is based on the income distribution data provided by the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) Income and Living Conditions Survey for the years 2006-2022. The main finding regarding the course of income inequality in Turkey after 2000 is that the share of the top percentile and the lowest income groups in total income has increased, while the share of middle income groups has shrunk. While income inequality decreases during periods of economic growth, it increases during periods of economic and political instability. During periods of economic fluctuations and crises, lower income groups are supported by increased transfers, while upper income groups increase their share of total income with the increase in their income from movable and immovable property. The change in the middle income group, which represents the broad base of the society, shrinks both in terms of share and opportunity with fluctuations in wages and entrepreneurial incomes.

The study reveals that the distribution of income and wealth is influenced by taxes as a reflection of public regulations and changes in wage incomes as a reflection of working life and employment structure. At this point, there is a

layered “spiral of inequality” around income groups: The first spiral consists of taxes and wage income, while the second spiral consists of economic and political policies. In the first inequality spiral, income groups reproduce their position in inequality cycles through tax and wage policies, while the effects of the second spiral are more long-term and shaping. In this context, the relationship between socioeconomic inequalities and the social structure in Turkey reveals that 1) the concentration of wealth in the upper income groups continues, 2) the middle income groups are squeezing and labor is losing value, and 3) the vulnerability of lower income groups continues despite their increasing prosperity. The study reveals that this spiral of inequality surrounding the society expands during periods of growth and prosperity, and becomes more shocking and deeper during fragile periods of economic and political instability.

Keywords: Income inequality, Socioeconomic inequalities, Income distribution, Stratification, Income groups.

ÖNSÖZ

Eşitsizlik sosyolojinin en temel, en içkin, toplumda varlığı ve etkileri her daim gözlenebilen ama ölçülmesi ve tanımlanması en zor konusu. Ve tabi sınıflar da öyle. Bu zor konu lisans yıllarımdan bu yana önce yoksulluk, sonra orta sınıfların çelişkili konumlarıyla gündemimde oldu. Alana dair merakıma yaptığım okumalar, hazırladığım çalışmalar eşlik etti. Son olarak iki yıl süreyle çalıştığım TÜBİTAK 1001 “Sosyal Hareketliliğin Yapısı ve Biçimleri” projesiyle toplumsal yapının dinamikliği, yapısal ve çevresel koşulların geçişkenlikleri ve toplumsal gruplara dair tanımlamaların sınırlılığı daha çok ilgimi çekti. Eşitsizlikler, bu noktada toplumsal grupların birbirine karşı nasıl konumlandıklarını, kendi içinde nasıl değiştiklerini ve sosyoekonomik statüyü bir araya getiren değişkenlerin etkinliğinin de zaman ve koşullarla nasıl dinamik ve akışkan olduğunu gösterdi.

Bu çalışma, bilgisini ve birikimini her daim güncel ve hayatın içinden konuları odağında tutarak çalışmalar yapan, değerli hocam Prof. Dr. Lütfi Sunar’ın teşvikiyle başladı. Konuyu çalışmaya başladığımda alandaki tartışmaların sürekli gelişme halinde olduğunu, yayınların, raporların birbiri üzerine bina edilerek ilerlediğini gördüm. Tüm bu gelişmeleri hocanın rehberliğinde takip etmek ve konuşabilmek değerliydi. İktisat literatürüyle iç içe geçmiş bu makro konuya dair sosyolojik bir bakış oluşturmak benim için zordu ve şekillenmesi zaman aldı. Bu süreçte sabırla konuyu nasıl ele alabileceğimden kapsamını daraltmaya, yazma sürecime kadar pek çok yönlendirmesi oldu, emeğinden ve sabrından dolayı kendisine müteşekkirim.

Bu tezin izleme komitesinde bulunan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Yunus Kaya ve Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın araştırma boyunca görüş ve eleştirileriyle tezin kavramsal ve teorik arka planının netleşmesinde oldukça önemli katkılar yaptı. Daha önce bir projede birlikte çalışma imkânı bulduğum değerli hocam Doç. Dr. Cengizhan Yıldırım’a tezin iktisat tarihi ve özellikle orta sınıfların değişimi bağlamında yapmış olduğu katkılar ve Dr. Elyesa Koytak’a tez boyunca destekleyici yaklaşımı ve teze vermiş olduğu geri bildirimlerden dolayı teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçte konuyu çalışırken bilgisini cömertçe sunan Dr. Betül Mutlugün’ün ve Doç. Dr. Taha Eğri’nin katkıları oldukça kıymetliydi.

Doktora çalışmam boyunca akademinin muhitle ve birlikte çalışılan ekiple anlamlı olduğunu, üretmenin paylaşmak ve istişare etmekle bir bütün olduğunu bu süreçte bir kez daha deneyimledim. Medeniyet Sosyoloji’de doktora ders döneminde ve asistanlığım sürecinde her zaman nazik ve birikimleri konusunda paylaşıma açık olan bölüm hocalarıma müteşekkirim. Farklı alanlarda uzmanlaşmış, kendilerine özgü üslup ve yaklaşımları sosyolojik bakışımın zenginleşmesinde çok katkıları oldu. Bölüm işlerini birlikte üstlendiğimiz değerli çalışma arkadaşlarım ile meslektaş sohbetlerimiz çok kıymetliydi. Lisansüstü öğrencilerle haftalık bir araya geldiğimiz tez kolokyumları ve asistanlığım süresince yürüttüğüm lisans bitirme çalışmaları paylaşmanın ne kadar kazandırıcı bir süreç olduğunu gösterdi.

Araştırmamın yoğunluğunun arttığı son bir yıl oldukça meşakkatliydi. Ailem ve dostlarım bu sürecin şahitleri olarak her daim yanımdaydılar, destekleriyle güç verdiler. Onlara sonsuz müteşekkirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ix
TABLolar VE ŞEKİLLER	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Bağlamı ve Sorusu	1
1.1.1. “Ortadaki Fili” Görmek.....	1
1.1.2. Küresel Eşitsizliğin Serencamı	4
1.1.3. Türkiye’de Sosyoekonomik Eşitsizliği Konuşmak.....	8
1.2. Araştırmanın Eşitsizliğe Yaklaşımı	14
1.3. Araştırmanın Veri Kaynakları ve Bölümleri	19
2. GÜNCEL EŞİTSİZLİK TARTIŞMALARI	23
2.1. Sosyal Bilimlerde Eşitsizliğin Ele Alınışı	23
2.1.1. Eşitsizliğe İktisadi Yaklaşımlar.....	23
2.1.2. Eşitsizliğe Sosyolojik Yaklaşımlar	26
2.2. Gelir Eşitsizliğini Açıklayan Güncel Yaklaşımlar	36
2.2.1. Atkinson: Eşitsizliği Refahı Merkeze Alarak Ölçmek.....	37
2.2.2. Piketty: Sermaye ve Gelirin Değişen Dengesi.....	39
2.2.3. Milanovic: Küresel Fili Tanımlamak	42
2.2.4. 2000 Sonrası Gelir Eşitsizliğine Yaklaşımlar	49
2.3. Eşitsizliğin Gelir Dağılımı Üzerinden Değerlendirilmesi	52
2.3.1. Küresel Yüzde 1’in Gelir ve Servetteki Payı	52
2.3.2. Orta Sınıfın Payının Daralması	57
2.3.3. Yoksulluğun Değişen Biçimleri.....	62
3. GELİR EŞİTSİZLİĞİNİ ÖLÇÜM YAKLAŞIMLARI VE YÖNTEMLERİ	65
3.1. Eşitsizlik Ölçümlerine İlişkin Aksiyomlar	65

3.2. Gelir Eşitsizliğini Ölçüm Yöntemleri	70
3.2.1. Lorenz Eğrisi.....	70
3.2.2. Gini Katsayısı.....	73
3.2.3. Genel Entropi (GE) ve Theil Endeksi	76
3.2.4. Atkinson Endeksi	80
3.2.5. Yüzdelik Oranlar	83
3.3. Uluslararası Gelir Eşitsizliği Veri Tabanları	89
3.3.1. Mikro Veriye Dayalı Veri Tabanları.....	89
3.3.2. İkincil Verilere Dayalı Veri Tabanları	99
3.3.3. Gelir Eşitsizliğiyle İlgili Veri Tabanlarına Yönelik Eleştiriler	106
3.4. Türkiye’de Gelir Eşitsizliği Araştırmaları ve Yöntemleri	108
3.4.1. Türkiye’de Gelir Dağılımın Takip Edildiği Araştırmalar	108
3.4.2. Türkiye’de Gelir Eşitsizliği Araştırmaları ve Yöntemleri	112
4. TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMININ SERENCAMI	121
4.1. Cumhuriyet’in Kuruluşundan 2000’lere Türkiye’de Gelir Dağılımı	121
4.1.1. Millileşen Sermayeden Milli Burjuvazi Çıkarmak (1923 – 1950).....	122
4.1.2. Gelir Gruplarının Belirginleşen Sınırları (1950 – 1980).....	127
4.1.3. Emek ve Sermaye Ayrımının Keskinleşmesi (1980 – 2000).....	136
4.2. 2000 Sonrası Türkiye’de İktisadi-Siyasi Değişimler	146
4.2.1. Büyümeyle Gelen Refah (2000-2010)	146
4.2.2. İktisadi ve Siyasi Dalgalanmalar (2011-2018).....	151
4.2.3. Artan Ekonomik İstikrarsızlığın Buhranı (2019-2022).....	154
5. TÜRKİYE’DE GELİR EŞİTSİZLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	157
5.1. Gelir Türlerinin Dağılımı ve Gelir Eşitsizliğine Katkıları	157

5.2. Gelir Gruplarının Milli Gelirden Aldıkları Payların Değişimi	164
5.3. Gelir Gruplarının Gelir Türlerinden Aldıkları Payların Değişimi	172
5.4. Türkiye’de Gelir Eşitsizliklerin Toplumsal Yapıya Yansıması	183
5.4.1. Servetin Üst Gelir Gruplarında Yoğunlaşmasının Devamı.....	183
5.4.2. Daralan Orta Gelir Grubu ve Emeğin Konum Kaybı.....	191
5.4.3. Alt Gelir Gruplarının Artan Payı ve Kırılganlığı	210
6. SONUÇ	221
KAYNAKÇA	240

TABLÖLAR VE ŞEKİLLER

Tablo 1. Gelir Eşitsizliği Ölęme Yöntemleri	86
Tablo 2. Eşitsizliğe Dair Uluslararası Veri Tabanları	104
Tablo 3. Türkiye’de Gelir Eşitsizliği Üzerine Yapılan alışmalar	116
Tablo 4. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin Yüzde 20’lik Gelir Grupları ve Gelir Türlerine Göre Dağılımı, 2006-2022 (Dikey %)	173
Tablo 5. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin Yüzde 20’lik Gelir Grupları ve Gelir Türlerine Göre Dağılımı, 2006-2022 (Yatay %).....	179
Tablo 6. Orta Gelir Grubunun Ücretlileşmesi.....	205
Tablo 7. Fertlerin Bir Önceki Yıla Göre Yüzde 10’luk Gelir Gruplarındaki Geçiş Oranları, (%), 2021-2022	208
Şekil 2.1. Küreselleşme Sürecinde Kişisel Gelir Düzeyine Göre Kiő Başı Reel Gelirde Nispi Kazanç, 1988-2008.....	44
Şekil 3.1. Lorenz Eğrisi Gelişimi	71
Şekil 3.2. Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısının Hesaplanması	73
Şekil 3.3. Gelir Dağılımı Araştırmalarına Göre Gini Katsayısı, 1963-2022.....	114
Şekil 5.1. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Geliri Türlerinin Dağılımı, 2006-2022	159
Şekil 5.2. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirin Yüzde 20’lik Gruplara Göre Dağılımı, 2002-2022	165
Şekil 5.3. Türkiye’de En Zengin ve En Yoksul Yüzde 20’lik Gelir Dilimlerin Gelirdeki Paylarının Oranı, 2002-2022	166
Şekil 5.4. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirin Yüzde 10’luk Gruplara Göre 2006 ve 2022 Yılları Arasındaki Paylarının Değişimi.....	168
Şekil 5.5. Türkiye’de En Zengin ve En Yoksul Yüzde 10’luk Gelir Dilimlerin Gelirdeki Paylarının Oranı, 2006-2022.....	169
Şekil 5.6. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirin Yüzde 5’lik Gruplara Göre 2006 ve 2022 Yılları Arasındaki Değişimi	170
Şekil 5.7. Türkiye’de En Zengin ve En Yoksul Yüzde 5’lik Gelir Dilimlerin Gelirdeki Paylarının Oranı, 2006-2022	171

Şekil 5.8. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin En Yoksul Yüzde 20’lik Gelir Grubunun Gelir Türlerine Göre Dağılımı, 2006-2022	174
Şekil 5.9. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin Orta Gelir Gruplarının Paylarındaki Gelir Türlerinin Değişimi, 2006-2022	176
Şekil 5.10. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin En Zengin Yüzde 20’lik Gelir Grubunun Gelir Türlerine Göre Dağılımı, 2006-2022	177
Şekil 5.11. Farklı Yüzdelik Dilimlerin Toplam Gelirden Aldıkları Payların Oranı, 2006-2022	184
Şekil 5.12. En Üst Yüzde 5’lik Gelir Dilimlerinin Ortalama ve Medyan Gelir Farkı, 2006-2022	186
Şekil 5.13. Yüzdelik Dilimlere Göre Servet Payları, 2000-2021	188
Şekil 5.14. En Yüksek Yüzde 1’in Toplam Servet İçerisindeki Payının Değişimi, 2000-2021	189
Şekil 5.15. Orta Gelir Gruplarının Toplam Gelir İçerisindeki Paylarının Değişimi, 2006-2022	193
Şekil 5.16. En Alt Yüzde 50 ve Orta Yüzde 40’ın Toplam Servetten Aldığı Paylar, 2000-2021	194
Şekil 5.17. Toplam Vergi Gelirlerinin Dağılımı, 2000-2020	195
Şekil 5.18. Emegın Faktör Gelirleriyle Hesaplanan GSYH’den Aldığı Pay, 2000-2022	197
Şekil 5.19. İşgücünün İşteki Duruma Göre Dağılımı, 2000-2022	198
Şekil 5.20. Hanehalkı Fertlerinin Esas İşteki Durumlarına Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirleri (TL), 2006-2022	199
Şekil 5.21. Ücretli Çalışan Sayısının Değişimi, 2009-2022	201
Şekil 5.22. Fertlerin Esas İşteki Meslek Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirlerinin Artış Oranı, 2012-2022	202
Şekil 5.23. Fertlerin Eğitim Durumlarına Göre Esas İş Gelirlerinin Ortalama Gelire Oranı, 2006-2022	204
Şekil 5.24. Sosyal Transferler Öncesi ve Sonrası Gini Katsayısı, 2006-2022	212
Şekil 5.25. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Medyan Gelirinin %60’ına Göre Hesaplanan Yoksulluk Oranları, 2006-2022	214

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Bağlamı ve Sorusu

Bu tez araştırmasının konusu Türkiye’de 2000 sonrasında gelir dağılımını etkileyen faktörler ve gelir eşitsizliğinin seyri, biçimi ve mahiyetidir. Çalışmanın amacı Türkiye’de yaşanan gelir eşitsizliğini gelir grupları ve üretim faktörlerinin dağılımı üzerinden anlamak ve toplumsal tezahürlerini ortaya koymaktır. Yaklaşık yirmi yıllık dönemde, değişen iktisadi, siyasal ve toplumsal yapıyla birlikte şekillenen gelir dağılımı yapısının ortaya konulması için gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları payların değişimi, üretim faktörlerinden aldıkları payla birlikte değerlendirilecektir. Eşitsizliklerin artmasına veya düşmesine neden olan gelir türlerinin ve gelir gruplarının genel eşitsizliğe olan etkisi ortaya koyulacaktır. Böylece toplum yapısını anlamayı ve daha somut değişkenler üzerinden değerlendirmeyi mümkün kılan üretim faktörlerinin ve gelir gruplarının ilişkisinin Türkiye’de gelir eşitsizliğinin sosyoekonomik mahiyetine dair bir tablo sunması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın bağlamını netleştirmek için bu giriş bölümünde öncelikle eşitsizlikleri sosyoekonomik bağlamda tartışmanın önemi ortaya koyulacak, ardından küresel eşitsizliğin dünyadaki seyri ele alınarak ekonomik büyüme ve paylaşım sorununun küresel ve ulusal düzeyde sosyoekonomik eşitsizlikle ilgisi ele alınacaktır. Ardından sosyoekonomik eşitsizliklerin Türkiye’de nasıl ele alındığı, bu çalışmanın önemi ve literatüre katkısı açıklanacaktır. Son olarak bu araştırmanın eşitsizliğe yaklaşımı, veri kaynakları ve yöntemi ortaya koyulacaktır.

1.1.1. “Ortadaki Fili” Görmek

Günümüzün büyüyen bir sorunu olarak eşitsizlik, akademik ve politik tartışmalarda giderek daha fazla dikkat çeken bir fenomen haline gelmektedir. Konuya karşı ilginin artışında eşitsizliklerin artmasının yanı sıra, biçiminin değişmesi ve derinleşmesi etkili olmaktadır. Geçmişte ekonomik ve teknolojik büyümenin bir milyardan fazla insanı mutlak yoksulluktan kurtardığına dair iyimserlik yerini, yirmi birinci yüzyılda çalışma hayatındaki değişimler ve krizlerle birlikte daha temkinli bir bakış açısına bırakmıştır. Özellikle 2008 Küresel Krizi, iklim değişikliği ve Covid-19 salgınında açıkça görülen sosyoekonomik krizler, eşitsizliklerin ekonomik ve sosyal hayatın birçok boyutunda

devam ettiğini, hatta arttığını göstermiştir. Pandeminin etkisi yoksul-zengin ayrımının ötesine geçerek aile içi ilişkilerden çalışma biçimlerine kadar birçok alanda eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Bu durum eşitsizliklerin toplumsal hayatı şekillendirmedeki etkisini göstererek daha fazla tartışılmasına yol açmıştır.

Eşitsizlik üzerine sosyal bilimlerin ilgisinin temel nedeni, gelir dağılımına odaklanan tartışmaların ampirik ve teorik çerçevelerle genişletilmesidir. Ulusal ve küresel ölçekteki eşitsizlik eğilimlerinin takip edilebildiği veri setleri ile uzun vadeli analizlere imkân sağlayan ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir. Aralarında Anthony Atkinson, Thomas Piketty, Facunda Alverodo, Joseph Stiglitz, Branko Milanovic'in bulunduğu ekonomistler, eşitsizlik çalışmalarına öncülük etmişlerdir. Ancak yapılan çalışmalar eşitsizliğin sadece ekonomik bir olgu olmadığını, aynı zamanda daha geniş sosyal, kültürel ve siyasi sonuçlarının da olduğunu göstermektedir. Nitekim eşitsizlik üzerine yapılan sosyolojik araştırmalar da sosyal eşitsizliğin giderek daha fazla yönünün ve boyutunun olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Cinsiyet, etnik köken, din, eğitim, sağlık, şehir, suç, yaş ve daha birçok değişken eşitsizliği etkileyen faktörler olarak tespit edilmiştir. Bu durum disiplinler arası işbirliğine duyulan ihtiyacı da gündeme getirmiştir (Piketty, 2014; Savage, 2014). Sosyoloji, bu noktada eşitsizliğin toplumsallığını ve ilişkiselliğini değerlendirecek ana disiplindir. Ancak pek çok sosyoloğun da belirttiği gibi, sosyologlar artan gelir eşitsizliğine sosyolojik açıklamalar getirmekte başarılı olamamışlardır (DiPrete, 2007; Kenworthy, 2007; Myles, 2003; Savage, 2021; Savage & Burrows, 2007; Schwinn, 2021). Sosyologlar, sosyal sınıf, cinsiyet ve ırk gibi etkenler bağlamında oluşan sosyal gruplar arasındaki fırsat eşitsizliği ile ilgilenirken, artan gelir eşitsizliği ve servet eşitsizliğinin anlaşılmasına dair çalışmalar gündemde kendine yeterince yer bulamamıştır. Bu eksikliği giderme amacıyla, eşitsizliği disiplinler arası ele alarak ekonomi ve sosyolojinin yaklaşımlarını etkileşimli bir çalışma alanı olarak birleştirmeye yönelik çalışmalar artmaktadır.

İktisadi bir sorun olarak görülen eşitsizlik çoğunlukla gelir esas alınarak incelenmekte, makro iktisadi değişimlerle birlikte ele alınmaktadır. Halbuki gelir, eşitsizliklerin salt bir boyutunu temsil eden bir veri değildir. Sosyal fırsat eşitsizliklerinden temel hizmetlere erişim farklılıklarına kadar geniş bir alanı etkilemektedir. Dolayısıyla geliri ve gelir dağılımını salt bir veri olarak değerlendirmek, eşitsizliğin çok yönlülüğünü,

toplumsal hayatın diğer önemli boyutlarını göz ardı etmemize neden olabilir. Nitekim eşitsizlik, gelir dağılımı ötesinde oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur ve bireysel, hanehalkı, kurumsal ve küresel düzeyde çeşitli şekillerde izlenebilir. Eşitsizliğin oluşmasında ve toplumsal yeniden üretiminde ekonomik, kültürel, siyasi ve toplumsal faktörlerin karşılıklı etkileşim halinde iç içe geçtiği bir ağ etkilidir. Dolayısıyla eşitsizlik en iyi “eşitsizlikler” olarak kavramsallaştırıldığında anlaşılabilir. Gelir eşitsizliği yalnızca bu karmaşık yapıdaki bir parçadır ve tüm eşitsizlik fenomenini kavramak için meseleyi daha geniş bir perspektifle ele almak ve sosyoekonomik bağlamıyla birlikte değerlendirmek gerekir.

Sosyoekonomik eşitsizlikler doğası gereği çok boyutludur. Sosyoekonomik statü, insanların hayatında kritik öneme sahip olan eğitimden sağlığa, istihdam beklentilerinden iş kalitesine kadar yaşam boyu refahı büyük ölçüde etkilemektedir. Örneğin, sosyoekonomik eşitsizliğin birlikte en yoğun çalışıldığı alanlardan biri olan eğitim alanında, birçok çalışma doğum öncesi koşullardan başlayarak çok ileri yaşlara kadar eğitimin eşitsizlikle ilgili önkoşullarını ve sonuçları ortaya koymaktadır. Ebeveynlerinden biri ortaokulu bitirmemiş olan çocukların üniversiteye gitme şansı yalnızca %15 iken, ebeveynlerinden en az biri yükseköğrenim görmüş olan akranlarının bu şansı %60’tır. Gelir dağılımının en üstünde yer alan kesim, sosyoekonomik tüm birikimlerinin çocuklarına aktarılmasında etkilidir. Daha yüksek eğitilmiş ebeveynlere sahip bireyler, ebeveynleri düşük eğitim başarısına sahip olanlara kıyasla okuryazarlık açısından daha iyi eğitim sonuçlarına sahip olma eğilimindedir. Benzer durum mesleki konumda da devam etmektedir. Ebeveynleri yönetici sınıfında olan çocukların yarısı yönetici olurken, kol işçilerinin çocuklarının sadece dörtte birinden azı yönetici olma şansına sahiptir (OECD, 2018). Bu noktada bireyin sosyal kökeni eğitimden mesleki konuma uzanan bir etkiye sahiptir.

Sosyoekonomik eşitsizliklerin yaşam boyu sürebilen etkileri olabilir. Fırsat eşitsizliğinin yarattığı eğitim almadaki dezavantajlı durum sadece mesleki konum ya da düşük maaşlarla sınırlı kalmaz, aynı zamanda daha kısa yaşam süreleriyle sonuçlanabilecek kaygı verici sonuçları da beraberinde getirebilir. OECD ülkelerinde 25 yaşında üniversite eğitimi almış bir erkek, daha düşük eğitilmiş bir akranından neredeyse sekiz yıl daha uzun yaşamayı bekleyebilirken; kadınlarda bu fark yaklaşık dört yıldır (OECD, 2019). Zayıf eğitim fırsatları, düşük becerilere sahip olma ve sınırlı

istihdam beklentileri gibi faktörler, insanları çevresel tehlikelerle ve şiddetle karşı karşıya bırakma olasılığı yüksek durumlara itebilmektedir. Buna bireyin etnik köken, ırk ve cinsiyet kategorileri eklendiğinde durum daha kırılgan hale gelmektedir. Bu durum bireyleri, grupları ve bölgeleri diğerlerine göre daha geride bırakan çok boyutlu eşitsizliklere neden olmaktadır. Eşitsizlikler, toplum içinde farklı kesimlerin refahı ve gelişimi arasında derin uçurumlar yaratmaktadır.

Son yıllarda eşitsizliklerle ilgili teorik ve ampirik çok sayıda araştırma eşitsizliğin beraberinde getirdiği toplumsal sorunları yani “ortadaki fili” daha da belirgin hâle getirmektedir (Sunar & Akkuş Güvendi, 2020). 2000’lerin başında daha iyi veri setlerinin oluşturulmaya başlanması, gelir gruplarının değişimini ve yaşanan toplumsal sorunlarla olan ilişkisini ortaya koyabilmeyi mümkün kılmıştır. Ortaya çıkan tablo, eşitsizliğin bugün bir gelir dağılımı sorunundan çok daha fazlası olduğunu göstermektedir. Bu bakışla eşitsizlik sadece en tepedekiler ile en alttakiler arasındaki farkın açıldığı bir durum değil, tüm toplumsal katmanların birbirine göre konumlanmasıyla şekillenen bir durumdur. Toplumsal tezahürleri ise eğitimden mesleğe, sosyoekonomik statüden nesiller arası hareketliliğe kadar kuşatıcıdır.

1.1.2. Küresel Eşitsizliğin Serencamı

Eşitsizlikler tabakalı ve sınıflı toplum yapısının bir sonucu olarak tarih boyunca var olmuştur. Modern dönemde ise özellikle Sanayi Devrimi sonrasında hızlı bir yükselişe geçmiştir. “Vahşi kapitalizm” dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, burjuva sınıfının kârları hızla yükselirken çalışan kesimin ücretleri aynı oranlı artmamıştır. Bu durum, eşitlik vaat eden modern endüstri toplumlarında eşitsizliğin bir problem olarak ortaya çıkmasına ve toplumsal bir sorun haline gelmesine neden olmuştur. İstisna olarak tanımlanabilecek 1910’lardan 1970’lere kadar savaşlar, salgınlar, ekonomik krizlerin etkili olduğu yıllar (Neilson & Rossiter, 2008; Gambino, 1996) alt ve orta gelir gruplarının refahının yükseldiği, eşitsizliğin azaldığı bir süreç olmuştur. Ancak, 1970’lerden itibaren Fordizm modelinin krizle karşı karşıya kalmasıyla birlikte Keynesyen mali politikalar ve refah devleti uygulamaları önce finansal olarak, daha sonra da sosyal politika açısından giderek terk edilmeye başlamıştır. Böylece 1980 sonrasında eşitsizlik tüm dünyada keskin bir biçimde artmaya başlamıştır. Atkinson (2018) 1980 sonrası neoliberal politikalarla şekillenen bu süreci, “eşitsizlik dönemeci”

olarak tanımlamaktadır. Küreselleşme ile sermayenin dolaşımının hızlanması ve emek ve sermayenin üretimden aldığı payın sermaye lehine kaymasıyla eşitsizlik hızla artmış, ülkelerin hem kendi içlerinde hem de birbirileri arasında gelir dengeleri değişmiştir.

Literatürde birçok çalışma eşitsizliği kapitalizme içkin olarak kabul etmektedir. Eşitsizliğin 20. yüzyıldaki istisnai azalışını temellendiren iki farklı tez bulunmaktadır. Kuznets'in (1955) de içinde bulunduğu geleneksel görüşe göre, eşitsizliğin azalışı istisnai birçok faktörün bileşiminin sonucudur. Kır-kent farklılığının azalması, göç sürecinin tamamlanması ve nüfusun büyük kısmının imalat sanayine geçişi, okullaşmanın artışı, nüfusun yaşlanmasıyla sosyal hizmetlere olan ihtiyacın artması bu süreci desteklemiştir. Zenginlerin daha fazla vergilendirilmesini de beraberinde getiren bu durum, savaş dönemi ve ulusal bütünlük gereksinimi gibi nedenlerden dolayı eşitsizliğin azalmasında etkili olmuştur. Diğer görüş ise Piketty'nin de (2014) çalışmalarıyla temellendirmeye çalıştığı siyasi dolayımıdır. Buna göre her iki dünya savaşı da yüksek vergilendirmeye yol açmış, büyük servet birikimlerinin önüne geçmiştir. Servetteki düşük yoğunlaşma ile düşük sermaye/çıktı oranının ortaya çıkmasıyla sermayenin getirileri azalmış ve eşitsizlikler düşmüştür. Piketty (2014, s. 308) Fransa özelinde yaptığı değerlendirmelerinde, savaş sonrasında siyasi partilerin emekten yana yaptıkları düzenlemeleri, ekonomik kalkınma bağlamından ziyade dışsal politik faktörler olarak yorumlamaktadır.

İki dünya savaşı sonrasında eşitsizliğin düşüşünü istisnai ve dışsal olarak yorumlayan iki yaklaşıma karşın Milanovic (2018), Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasının ve sonrasındaki eşitsizlikteki düşüşün savaştan önce var olan içsel koşullara bağlı olduğunu iddia eder. Ülke içi eşitsizliklerin temelinde emperyalist rekabet yer almaktadır. Yüksek gelir ve servet eşitsizliği, üst sınıfların yüksek tasarrufları, ülke içindeki yetersiz talep ve daha kârlı piyasalara genişleme ihtiyacı bu süreci tetikleyen etkenlerdir. Bu bağlamda Milanovic (2018, ss. 101-103), 20. yüzyılın başındaki kolonyalizmi ülke içindeki bozuk gelir dağılımına bağlayan Hobson'un *Imperialism: A Study* (1902) çalışmasına referansla, savaşların ortaya çıkışında derin yapısal sorunlar olduğunu savunur. Dolayısıyla eşitsizliği azaltan ya da arttıran faktörleri değerlendirirken salt iktisadi ya da politik bağlama odaklanmanın yanıltıcı olabileceğini vurgular ve toplumları kendi bağlamlarıyla birlikte değerlendirir.

Sanayi Devrimi'nden 1980'lere kadar süren dönemde, küresel eşitsizliğin ana hikâyesi, ülkeler arasında artan eşitsizliktir. Bu dönemde, ülkeler arası eşitsizliğin küresel eşitsizlik içindeki payı %20'den %80'e yükselmiştir (Milanovic, 2018, s. 138). Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ekonomileri Sanayi Devrimi'nin etkisiyle dünyanın geri kalanından uzaklaşmış, diğer ülkelerin ulusal ortalama gelirleriyle arasındaki fark açılmıştır. Buna ek olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası benimsenen Keynesyen mali politikalar ve refah devleti uygulamalarıyla gelişmiş ülkelerde eğitim ve sağlık alanındaki düzenlemeler ve çalışma yaşamının iyileştirilmesi ülke içindeki eşitsizliğin düşmesine bir süreliğine de olsa etki etmiştir.

Ülkeler arası eşitsizliğin küresel eşitsizlik içindeki payının 1980'lerde zirve yapması ve sonrasında az da olsa düşmesi, iki zıt eğilimin dengesini yansıtmaktadır. Birincisi, ülkeler arasında Sanayi Devrimi'nden bu yana artan eşitsizlik tersine çevrilmiştir. Gelişmekte olan ekonomilerde ortalama kişi başına düşen gelirdeki artış, 1980'lerin başından itibaren gelişmiş ekonomileri aşarak ortalama gelirleri gelişmiş ekonomilerle yaklaşmaya başlamıştır. İkinci olarak, dünya savaşları sonrasında eşitsizliklerdeki kısa dönemli düşüş sonrasında ülke içi eşitsizlikler hızla artmaya devam etmektedir. Küreselleşme, üst düzey beceriler ve sermayeyi destekleyen teknolojik değişim, işgücü piyasalarındaki yapısal değişiklikler, finansın artan önemi gibi ülke içi eşitsizliğin artmasında birçok faktör etkili olmuştur.

Ülkeler arası eşitsizlikte başlangıçtaki küçük oranlı düşüş, 1990 sonrasında özellikle de 2000'den sonra hızlanmıştır. Doğu Asya'da ekonomik reformların başlaması, Çin'deki büyümenin hızlanması, Hindistan ve Endonezya gibi yüksek nüfuslu ülkelerin uluslararası piyasaya dâhil olması, küresel eşitsizliğin düşme sürecini hızlandırmıştır (WID, 2018; Atkinson, 2018; Milanovic, 2018). Bu ülkelerde kişi başına düşen GSYH büyüme oranları özellikle de Asya'da hızlanmış ve ülkeler arasında gelir seviyelerinde yakınsama meydana gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki dinamik büyüme hızı karşısında gelişmiş ekonomilerin üretkenlik ve çıktıları yavaşlamaya başlamıştır. Böylece 1990 sonrasında küresel eşitsizlikteki sürekli düşüşte, büyük ölçüde ülkeler arasındaki eşitsizliklerin düşüşü etkili olmuştur (Bourguignon, 2015). Ülkeler içindeki ortalama eşitsizlik, 2000'lerin başına kadar aşağı-yukarı sabit kalmış, sonrasında hızla yükselişe geçmiştir.

Küresel eşitsizliğin serencamı bir bütün olarak değerlendirildiğinde trendin değiştiği görülmektedir. Uluslararası düzeyde eşitsizliğin artıp ulusal düzeydeki eşitsizliğin sabit kaldığı ya da azaldığı bir süreçten uluslararası düzeydeki eşitsizliğin azaldığı ulusal düzeydeki eşitsizliğin arttığı bir döneme geçilmiştir (Firebaugh, 2003). Bu durumda, küresel eşitsizlik daralmaya devam ederken ülkelerin kendi içindeki gelir farklılıklarının arttığını ortaya koymakta, gelir dağılımı sorununu eşitsizlik tartışmalarının merkezine taşımaktadır. Gelir dağılımını şekillendiren ekonomi politikaları bu bağlamda artık daha fazla tartışılmaktadır. Bu hususta 2008 Küresel Krizi sonrasında ortaya çıkan eşitsizliğe vurgu yapan Joseph Stiglitz'in (2012) çalışması, ekonomik ve finansal krizlerin eşitsizlikleri nasıl yükselttiğini göstermesi açısından önemlidir. Stiglitz (2012) eşitsizliğin sadece kamusal siyasal bir tercih olmadığını aynı zamanda iktisadi sistemin yapısının temel bir çıktısı olduğunu dile getirmektedir. Piketty (2014), neoliberal ekonomi politikalarının gelir ve serveti en tepedekilerin eline toplayan mekanizmasını resmederken Atkinson (2018), değişen sosyal politikaların önemine vurgu yapmaktadır.

Eşitsizliklerin 2000 sonrasında daha çok tartışılmasında birbiriyle ilişkili etkenler belirtilebilir. İlk olarak "refah devleti" anlayışının zayıflamasının etkisi önemli bir rol oynamıştır. Neoliberal politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte toplumda refah devletine olan güven azalmış ve piyasa merkezli yaklaşımların topluma yansımaları belirginleşmiştir. Üretimin esnekleşmesi ve güvencesiz hâle gelmesi, emeğin sermaye karşısındaki gücünü gittikçe zayıflatmıştır. 2000'lerin başından bu yana kendini gösteren huzursuzluk ve sorunlar, 2008'de Küresel Kriz sonrasında daha da artmış, 2011'deki Arap Baharı devrim ayaklanmaları ve Amerika'daki gençlerin öncülük ettiği Occupy Wall Street gösterileri ve 2018'deki Fransa'daki Sarı Yelekliler Hareketi ile yeni biçimler almıştır. Toplumsal hareketlerle daha sesli hâle gelen sosyoekonomik eşitsizlikler çalışma hayatından eğitime, hukuktan sağlığa kadar toplumun pek çok sıkışma noktasını ortaya koymaktadır. Bu süreçte giderek artan veriye ulaşım imkânları toplumsal sorunların detaylı analizlerinin yapılmasını sağlamış ve eşitsizliklerin etkisini ortaya çıkarmıştır.

2000'lere kadar eşitsizlikle ilgili küresel yoksulluğu konu alan araştırma ve raporlar, günümüzde gelir dağılımının hızlı değişimini ve sonuçlarını konu edinmektedir. Özellikle küreselleşme, finansallaşma, hızlı teknolojik değişim ve refah devletinin

ortadan kalkmasına atfedilerek tartışılan eşitsizlikler ise sadece gelir üzerinden değil toplumsal etkileriyle birlikte ele alınmaktadır. Uluslararası kuruluşlar, hükümetler ve sivil toplum kuruluşlarının hazırladığı raporlar toplumsal bir sorun olarak eşitsizliklerin etkilerini göstererek çok yönlü çalışılmasına dair yönlendirici olmaktadır. Bu nedenle bir dönem yaygın bir şekilde sağlıkla ilişkili olarak tartışılan sosyoekonomik eşitsizlikler, 2000 sonrasında iktisat, psikoloji ve sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalara da konu olmaktadır (Sunar & Güneş, 2020).

Bu bağlamda eşitsizlikler, emek ve sermayenin değişen dengesi, çalışma yaşamındaki değişimler ve sosyal politikalar çerçevesinde toplumsal grupların kendi içindeki ve birbirlerine göre konumlanmalarındaki değişime göre değerlendirilmekte ve üç konu izleğinde tartışılmaktadır: Sermayenin en tepedekiler elinde yoğunlaşması (Stiglitz, 2016; Alvaredo vd., 2018; Milanovic, 2018; Credit Suisse, 2019; Collins, Ocampo ve Paslaski, 2020; Knight Frank Research, 2018); mutlak yoksulluğun azalması ve yoksulluğun değişen biçimleri (Alvaredo, 2019; Credit Suisse, 2019; UNDP, 2020; Oxfam, 2020) ve orta sınıfların gelir ve konum kayıpları (OECD, 2018; 2019; Nedelkoska ve Quintini, 2018).

Yükselen eşitsizliklerin gelir grupları üzerindeki etkisi, büyümenin paylaşım sorununu hem küresel hem de ulusal düzeyde daha kritik hale getirmektedir. Ekonomiden sosyal hayata, siyasete ve daha da önemlisi müreffeh bir toplum inşasına kadar pek çok alan için tehlikeli hâle gelmektedir. Bu nedenle son otuz yılda toplumsal hayatı sarmalayan sosyoekonomik eşitsizliklerin Türkiye’de de boyutlarının anlaşılması ve günümüzdeki muhtemel tezahürlerinin incelenmesi oldukça elzemdir.

1.1.3. Türkiye’de Sosyoekonomik Eşitsizliği Konuşmak

Dünya genelindeki değişimler, Türkiye’nin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısıyla gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi etkileyen önemli bir dönemsel süreçtir. Özellikle 1980’lerin sonrasında uygulanan ekonomik politikalar ve devlet yapısındaki değişiklikler, ekonominin tarımdan endüstriye ve nihayet hizmetlere yönelmesini hızlandırmıştır. Küresel piyasalara entegrasyon ve yabancı sermayenin artan yatırımları, tüketim ve finans temelli bir ekonomik modelin gelişmesine yol açmıştır. Bu değişim, sektörler arasındaki istihdamda belirgin bir değişikliğe neden olmuş ve Türkiye’yi tarım ağırlıklı bir ülkeden endüstrileşen bir ülkeye doğru hızla ilerletmiştir.

Ancak nüfusun yaklaşık beşte birinin sanayide istihdam edildiği bu dönemde, kırdan kente göç sürecinin devam etmesi ve şehirlerde yeterli istihdamın sağlanamayışı nedeniyle hizmet sektörü hızla genişlemiştir.

Bu durum hizmet sektörünün istihdamdaki payını arttırmıştır. Hizmet sektörü, sadece yeni çağın bilgi toplumu mesleklerini değil, aynı zamanda ulaştırma, konaklama, yeme-içme ve büro hizmetleri gibi alanları da içermektedir. Sektörel dönüşümler, artan girişimcilik fırsatları, eğitim imkânlarının genişlemesi ile rutin beyaz yakalılar, yüksek dereceli profesyoneller ve işveren sayısında artış yaşanmıştır. Genişleyen orta sınıf önceki dönemlere göre daha müreffeh bir seviyeye ulaşmıştır. Bireysel gelirden artış yaşanırken yoksulluk oranları gerilemiştir. Fakat eşitsizliğin yaygınlığı azalmasına rağmen derinliği 2000 sonrası krizlerle birlikte daha da artmıştır. Ekonomideki payı küçülen devlet, düzenleyici rolüyle mutlak yoksulluğu azaltmaya çalışırken gelir dağılımını eşitlemekten uzaklaşmıştır (Atalay Güneş & Tekgüç, 2018). Öte yandan 1980-2010 arasındaki dönemde en tepedeki girişimci ve profesyonel sınıflarla en altta hizmet ve imalat sektörlerinde çalışan vasıfsız işçilerin sayısında yaşanan artış toplumda artan bir kutuplaşmaya işaret etmektedir (Boratav, 2018; Kaya, 2008).

Türkiye’de gelir eşitsizliği, 2000 yılından sonra birçok ülkede olduğu gibi artan bir tartışma konusu haline gelmiştir. Gelişmekte olan bir ülke olarak kabul edilen Türkiye, dünya ekonomileriyle karşılaştırıldığında gelir dağılımındaki eşitsizliğin daha yüksek olduğu görülmektedir. Gelir eşitsizliğini ölçmek için kullanılan temel bir yöntem olan Gini katsayısına göre, Türkiye ekonomisi 0,4’ün üzerinde bir değerde seyrederken, OECD ülkeleri arasındaki sıralamada Şili ve ABD’den sonra en yüksek gelir eşitsizliğine sahip üçüncü ülke konumundadır (OECD, 2020). 2000’lerin başına kadar, Türkiye’de gelir eşitsizliği ile ilgili yapılan araştırmalar parçalı ve düzensizdir. Ancak 2002 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Hanehalkı Bütçe Anketi araştırmasını başlatarak gelir eşitsizliği istatistiklerini düzenli olarak sunmaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren TÜİK, Gini katsayısını hesaplamak için 2005 yılına kadar Hanehalkı Bütçe Anketleri’ni kullanırken, 2006 yılından itibaren Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması’nı (GYKA) esas almıştır. Ulusal araştırmaların geliştirilme süreci, Türkiye’de ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı 1990’lı yılların ardından daha istikrarlı bir döneme girdiği yıllara denk gelmektedir. Enflasyonun

düşmesi, faiz oranlarının azalması ve yüksek büyüme oranlarının eşitsizliği olumlu yönde etkilemiştir. Nitekim ekonomik iyileşmenin göstergesi olarak 2002’de 0,44 olan Gini katsayısı, 2007’de 0,40’a kadar gerilemiştir.

Ancak 2008’de dünya çapında yaşanan büyük ekonomik krizin etkisi diğer ülkeler kadar olmasa da Türkiye’yi de etkilemiştir. Yapısal reformların duraksaması, küresel krizin etkisi ve işsizlik oranlarının artması ekonomide dengesizliklere yol açmıştır. 2008 krizine ve sonraki yıllardaki düşük büyüme oranlarına rağmen, Türkiye’deki eşitsizlik rakamları 2015 yılına kadar azalmıştır. 2007-2014 yılları arasındaki dalgalanmalara rağmen, 2014’te Gini katsayısı 0,391’e kadar gerilemiş, ancak 2015-2018 yılları arasında istikrarlı bir şekilde yükselmiştir. Enflasyonun hızlı artışı ve döviz kuru kriziyle birlikte Gini katsayısı 0,408’e yükselmiş ve 2019’da kısa süreli bir büyüme yaşanmasına rağmen, Covid-19 pandemisi sürecinde 0,41’e ulaşmıştır.

Türkiye’de ekonomik eşitsizliklere yönelik literatür ve tartışmalar ağırlıklı olarak gelir eşitsizliğine odaklanmıştır. Yeterli veri imkanlarının bulunmayışı servet eşitsizliği konusundaki araştırmaların sınırlı kalmasına neden olmuştur. Türkiye’de servet eşitsizliğine dair yapılan ilk ampirik çalışmada 2000 yılı için servet eşitsizliğinde Gini katsayısı 0,718 olarak hesaplanmıştır (J. B. Davies vd., 2011, s. 246). Servet eşitsizliğinin hesaplanmasına dair ikinci çalışma ise Torul ve Öztunalı’nın (2018) Türkiye’nin 2014 yılındaki gelir ve servet eşitsizliklerine uyacak şekilde kalibre ettikleri ve Aiyagari (1994) modelini kullanarak yaptıkları çalışmadır. Gelir eşitsizlik ölçütleriyle büyük bir hassasiyetle sonuçların eşleştiğinin bulunduğu çalışma, Türkiye’nin servet dağılımı hakkında çıkarım yapmak için kullanılabileceğini ortaya koymaktadır (Torul & Öztunalı, 2018). Başlevent (2018) ise Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması’nın sağladığı finansal ve kira geliri ile emsal kiralardan yararlanarak hane düzeyinde bir eşitsizlik analizi yapmıştır. Çalışmada, hane düzeyinde servet eşitsizliği Gini katsayısı 0,56 olarak belirlenmiş ve servet eşitsizliğindeki en büyük payın kiralanan mallar şeklindeki servet olarak konut birimlerinin olduğu tespit edilmiştir (Başlevent, 2018).

Türkiye, 2000 yılından sonraki siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimlerle birlikte gelir eşitsizliği oranlarının düşmesinin yanı sıra gelirin farklı bir şekilde dağıtıldığı yeni bir toplumsal yapının ortaya çıkmasına tanık olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye’de

özellikle iktisat ve sonrasında sosyoloji alanlarında yapılan gelir eşitsizliği araştırmaları, 2010 yılından itibaren daha yoğun bir şekilde gerçekleştirilmeye başlamıştır. Türkiye’de eşitsizlikle ilgili çalışmaların başlangıcının bu kadar yakın tarihli olması gelir ve servet verilerinin de yakın zamanda toplanmaya başlamasıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda gelir eşitsizliği bağlamında yapılan çalışmalar üç başlık altında toparlanabilir: (1) Makro iktisadi değişkenler ile gelir dağılımı ilişkisi; (2) Gelir dağılımının toplumsal sorunların üzerindeki etkisi; (3) Sosyoekonomik eşitsizliklerin gelir gruplarına etkisi.

TÜİK’in sağladığı düzenli veri setleri üzerinden istatistiksel yöntemler kullanılarak yapılan araştırmalarda iktisadi büyüme (Ak & Altıntaş, 2016; Dişbudak & Süslü, 2009; Sürmeli, 2013; İncekara & Mutlugün, 2016), küreselleşme (Baş, 2009; Bükey & Çetin, 2017), vergi (Demirgil, 2018; Kanca & Bayrak, 2019; Bayar vd., 2021), faiz faktörü (Günçavdı & Bayar, 2011; Bozik, 2019), dışa açıklık (Süslü & Dişbudak, 2007; Kanberoğlu & Arvas, 2014) ve dış ticaret, enflasyon (Gülmez & Altıntaş, 2018; C. Yıldırım, 2020), müteşebbis gelirleri gibi değişkenlerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Temel iktisadi değişkenlerin gelir eşitsizliği ile olan ilişkisinin analizinin yapıldığı bu çalışmalar çoğunlukla faktörün etkisi bağlamında sınırlı kalmıştır. Bu faktörlerin eşitsizliğe etkisi farklı yöntemsel yaklaşımlar kullanılarak değerlendirilmekte, aynı değişkenin etkisi farklı sonuçlar verebilmektedir.

Temel ekonomik değişkenlerin yanı sıra, gelir eşitsizliğini hem etkileyen hem de etkilenen bir dizi toplumsal sorun, eşitsizlik araştırmaları çerçevesinde incelenmektedir. Gelir eşitsizliği kavramıyla birlikte en sık tartışılan ve genellikle bir arada ele alınan toplumsal sorunlardan biri yoksulluktur. Gelirin adil bir şekilde dağıtılmamasının yol açtığı yoksulluk, literatürde farklı sınıflandırmalara tabi tutularak incelenmiştir; mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, kırsal yoksulluk, insani yoksulluk gibi çeşitli türleri bulunmaktadır. Ayrıca, ekonomik yapı, nüfus artışı, ekonomik ve siyasi krizler, göç gibi yapısal sorunlar, yoksulluğun artmasına katkıda bulunurken, eğitim erişimi, işsizlik ve sağlık sorunları gibi faktörlerle birlikte kendini sürdüren bir döngü halini alabilir. Yoksulluk ile gelir eşitsizliği arasındaki tartışmasız pozitif ilişki, birçok çalışmada ele alınmıştır (Yanar & Şahbaz, 2013). Yoksulluktan sonra, gelir eşitsizliği ile en fazla birlikte ele alınan konulardan biri eğitimidir. Gelir ile eğitim arasındaki anlamlı ilişki, aynı zamanda eğitime katılım durumunu da doğrudan

etkilemektedir (Sarı, 2002; Duman, 2008; Tansel, 2002). Bu durum aynı eğitim durumunda bulunan kişiler arasında da gelir eşitsizliğinin arttığını göstermektedir (Tansel & Bircan, 2006; Palaz vd., 2013). okullaşma oranları, eğitim harcamalarının tüketim harcamaları içindeki payının değişimi, merkezi sınavlardaki başarı ile gelir arasındaki ilişki (Tomul, 2007; Suna vd., 2020), eğitime katılım ve devam durumunun gelirle olan ilişkisi (Tansel & Bircan, 2006; Caner & Okten, 2013) gibi konular gelir eşitsizliğinin etkilerini gözler önüne sermektedir. Sağlık ve eşitsizlik arasındaki ilişki de birçok araştırma tarafından ele alınmıştır. Örneğin, eğitim düzeyi ile sağlık arasındaki ilişki, bağımlılık ile gelir düzeyi (Çoban, 2008; Çukur & Bekmez, 2012) gelir eşitsizliği ile sağlık arasındaki bağıntıyı ortaya koymaktadır. Ayrıca, dezavantajlı ve riskli grupların yaşadığı durumları inceleyen çalışmalar da gelir eşitsizliği ile sağlık arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu çalışmalar çocuklar, kadınlar ve yaşlıların gelir düzeyi, yaşadıkları yer ve imkanları açısından nasıl etkilendiğini araştırmaktadır (Karakuş vd., 2007; Türkkan, 2009). Bunun yanı sıra, gelir eşitsizliği ile işsizlik, suç, yaşlılık, boşanma ve toplumsal cinsiyet gibi konular da tartışılmış ve araştırılmıştır.

Etki ve sorun odaklı çalışmaların yanı sıra gelir eşitsizliğine gelir gruplarının karşı karşıya kaldıkları sorunlar bağlamında yaklaşan çalışmalar bulunmaktadır. Gelirin kaybı üzerinden yapılan çalışmalar çoğunlukla alt ve orta gelir gruplarının çalışma hayatındaki karşılaşmalarıyla ilgilidir. Emek sektöründe vasıfsız işçilerin yoğunlaşması (Kaya, 2008; Sunar vd., 2016; Köse ve Bahçe, 2009) hizmet sektörünün genişlemesini ve işçileşmenin yaygınlaştığını göstermektedir. Bu tartışmalardan en yoğunu ise çalışma ve meslek hayatının merkezinde bulunan orta sınıflar üzerinedir. Türkiye’de 2000 sonrasındaki iktisadi ve siyasi istikrar orta sınıfların refahını arttırmış, beraberinde ise gelir ve yaşam koşulları farklılaşan çok katmanlı bir orta sınıf ortaya çıkarmıştır. Orta sınıf olarak tanımlanan mesleklerin genel toplam içerisindeki payının artmasıyla (C. Yıldırım, 2011) konu, yeni orta sınıf tartışmalarından (Ahıska & Yenal, 2006; Ayata, 2003) proleterleşmeye (Kaya, 2008), prekaryalaşmaya (Bora ve Erdoğan, 2013; Vatansever, 2018) kadar gün geçtikçe farklı boyutlarıyla değerlendirilen bu durum orta sınıfların yoğunluklu olarak çalıştığı rutin beyaz yakalı meslekler olarak nitelendirilebilecek avukatların (Akbaş, 2013, 2015), doktorların (Koytak, 2022), mühendislerin (Bahçe, 2013), mimarların (Köse ve Öncü, 2000), akademisyenlerin

(Vatansever & Gezici, 2014) mesleki olarak yaşadıkları hem gelir hem konum kaybında kendini göstermekte ve farklı araştırmalarda benzer sonuçlara ulaşılmaktadır.

Türkiye toplumsal yapısının son yirmi yıldaki değişimi, tabakalaşmanın çeşitlendiği ve gelir grupları arasındaki makasın da açıldığı bir tablo sunmaktadır. Artan refaha rağmen gelir gruplarının arasındaki mesafenin bu kadar açılması büyümenin paylaşımında bir sorun olduğunu göstermektedir. Türkiye’de, dünya genelindeki genel trende benzer bir şekilde, alt gelir grupları devlet desteği ile belli bir refah seviyesini sürdürme eğilimindedir, bu sırada üst gelir grupları ise kriz dönemlerinin sunduğu fırsatları değerlendirerek toplam gelirden aldıkları payı hızla artırmaktadır. 2000’lerin başındaki büyüme ile kısa dönemli refah genişlemesi yaşayan orta sınıfların ise geliri azalmakta, artan ücretlileşme ve girişimcilik imkânlarının zorlaşmasıyla hareket alanı daralmaktadır. Öte yandan eğitim ve meslekle hareketlilik yaşama imkânı olan beyaz yakalı orta sınıflar için çalışma koşulları, artan rekabet ve güvencesizlik ise gelir kaybı ile konum kaybı da getirmektedir. Devletin siyasi ve iktisadi politikaları ve kriz dönemlerinin de etkisiyle çalışma ve toplumsal hayatın hızlı değişimi içerisinde gelir grupları için eşitsizlik sarmala dönüşmektedir.

İlgili literatür kapsamında da belirttiğimiz gibi Türkiye’de 2002 sonrasında düzenli veri akışının sağlanmasıyla birlikte veri setleri üzerinden istatistiksel yöntemler kullanılarak yapılan araştırmalar iktisadi değişkenlerle gelir eşitsizliğinin ilişkisine odaklanarak ülkeler arası karşılaştırma yapabilmekte ve gelir eşitsizliğini etkileyen faktörleri incelemektedir. Eşitsizliğin seyri ile ilgili sürece dikkat çekmek isteyen çalışmalar ise hâkim ölçüm yöntemlerini kullanarak tek boyutlu bir açıklama getirmekte, eşitsizlik oranlarının değişimine odaklanmaktadır. Salt veri düzeyinde kalan bu çalışmalar eşitsizliğin toplumsal olanla ilişkisini ve tezahürlerini göstermede eksik kalmaktadır. Bu durum ise sosyoekonomik eşitsizliğin mahiyetinin anlaşılmasını güçleştirmekte ve toplumsal yansımaları karşısında nitelikte çözüm önerilerinin üretilmesinin önüne geçmektedir.

Bu noktada araştırma öncelikle 2000 sonrasında Türkiye’de gelir eşitsizliklerinin ve gelir dağılımına etki eden faktörlere dair yaklaşık yirmi yıllık bir dönemdeki değişimi ele almaktadır. Türkiye üzerine yapılan birçok çalışma kısa dönemli etkilere odaklanarak, bir ya da birkaç faktörün etkisini değerlendirmektedir. Çoğunlukla

yapılan çalışmalar makro düzeyde ancak takip edilebilecek küreselleşme, vergi, faiz, dışa açıklık, enflasyon gibi değişkenlerin eşitsizlik üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Bu çalışmalar eşitsizliğe dair dar bir çerçevede odakta tutulan konu hakkında bilgi vermektedir. Bu durum eşitsizliğin doğrudan bir toplumsal grup üzerindeki değişim seyrini görmeyi zorlaştırmaktadır. Çalışma bu itibarla, gelir gruplarının söz konusu dönem içerisinde toplumsal yapıdaki değişen konumunu gelir türlerinden aldıkları payın değişimiyle birlikte değerlendirerek toplumsal değişimin, eşitsizliğin seyrini ortaya koyacaktır.

Bir diğer husus Türkiye’de gelir eşitsizliğinin iktisat yazınında az sayıda, sosyoloji yazınında ise yok denecek kadar az yer bulmasıdır. Araştırma bu az sayıdaki çalışma arasında da gelir eşitsizliğini sosyoekonomik eşitsizliğin bir parçası olarak sosyoloji literatüründe daha ilişkisel ve toplumsal yapıyla ilişkili olarak sunulmasını sağlayacaktır. Fonksiyonel gelir dağılımı çerçevesinde farklı grupların gelirden aldıkları pay ve gelirin türlerinin değişimi analiz edilerek eğitim, meslek, çalışma hayatı, ücretler, vergiler vb. birçok faktörle birlikte sosyoekonomik eşitsizliklerin mahiyeti ortaya konacak ve daha ileri çalışmalar için çerçeve sunulacaktır.

1.2. Araştırmanın Eşitsizliğe Yaklaşımı

Eşitsizliğe çalışma temelli yaklaşım, sınıf ve güç kavramları ekseninde sosyolojide sosyal tabakalaşma analizlerinin çekirdeğini oluşturmuştur (Grabb, 2002). İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra işlevselci teorik modellemelere dayanarak eşitsizlik ve tabakalaşma üzerine yapılan araştırmalar, sosyoekonomik eşitsizliği yarattığı varsayılan sosyal köken olarak ailenin durumu, eğitim ve meslek gibi yapısal ve kurumsal faktörlere daha fazla önem vermiştir. Eğitim, aile geçmişi ile meslek arasındaki ilişkiye aracılık ederken meslek varılan konum olarak bireyin toplumsal konum ve statüsünün sonucu ve göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Blau & Duncan, 1967; Erikson & Goldthorpe, 1992). 1980 sonrası ise sentezci yaklaşımlar piyasa, meslek, gelir, istihdam gibi birçok bileşenin birlikte değerlendirilmesine olanak sağlayacak şekilde tabakalaşma ve eşitsizlik çalışmalarının gelişmesini sağlamıştır.

Günümüzde geleneksel anlamda sabit ve kalıcı olarak algılanan sosyal sınıf kavramı artık daha esnek ve değişken bir yapıya sahiptir. Bireylerin sosyoekonomik statüsü giderek akışkan bir hâle gelmekte, eğitim, meslek ve gelir ilişkisi daha karmaşık bir

şekilde etkileşim göstermektedir. Nitekim sanayi sonrası toplum düzeninde eğitimin ve mesleklerin rolü, sosyoekonomik statüyü belirleyen ve toplumsal tabakalaşmada sosyal hareketliliği yansıtan bir gösterge olarak kabul edilmiştir. Ancak bilgi teknolojilerinin hızlı gelişimi, iş örgütlenme yapılarındaki değişim ve yeni çalışma biçimleri bireyin sosyoekonomik statüsünde eğitimin ve mesleğin belirleyici etkisini azaltmaktadır. Eğitimin mesleki konumun sağladığı statü ve otoriteye erişimdeki etkisi azalırken, mesleğin bireyin gelir düzeyini temsil ettiği varsayımı da geçerliliğini yitirmektedir. Bireyin kazancında endüstri, firma büyüklüğü, istihdam durumu ve cinsiyet gibi meslek dışındaki diğer faktörler de etkili olmakta, mesleğin getirdiği kazanç çeşitlenmektedir. Özelleştirmeler ve taşeronlaşmayla birlikte daha az ücret alan, devlet ve sendika koruması zayıflayan, standart dışı işlerde çalışanların sayısındaki artış, güvencesiz ve esnek çalışmanın yaygınlaşmasıyla meslek-gelir ilişkisinin bütünlüğüne meydan okumaktadır (Kalleberg, 2000). Diğer yandan mesleğin getirdiği çalışmadan elde edilen kazancı ifade eden ücretin yanı sıra birçok ekonomik kazanç bulunmaktadır. Gelir sadece işten elde edilen kazancı değil, aynı zamanda sermaye, menkul, emeklilik gibi faktörlerden elde edilen kazançları da kapsamaktadır. Dolayısıyla ücret, kamu transferleri, kâr, faiz ve temettü gibi çeşitli biçimleri vardır. Bireylerin sosyoekonomik durumlarına göre konut, hisse senedi gibi birikimlere yönelebilmekte, yoksulluk ve işsizlik durumunda kamu desteği alarak farklı gelir kaynaklarından yararlanabilmektedir. Bu bağlamda, bireylerin sosyoekonomik statüsü söz konusu olduğunda eğitim, meslek ve gelir ilişkisi giderek karmaşık bir hâl almaktadır.

Bireyin sosyoekonomik statüsündeki esnek ve akışkan durum eşitsizlikler söz konusu olduğunda toplumsal yapı ve değişimin analizi daha çetrefilli hâle gelmektedir. Bu nedenle sınıfsal analizler ya da belirli sınır ve tanımlamaları olan gruplandırmalar yapmak, eşitsizliklerle birlikte yaşanan değişimi kategorik ve dar açıklamalarla sınırlandırabilir. Diğer yandan ise eşitsizliği artan ya da azalan bir veri olarak değerlendirmek toplumsal değişimi incelemek söz konusu olduğunda benzer bir sığlığa götürmektedir. Bu nedenle farklı dilimlendirme yöntemleriyle gelir gruplarını incelemek daha akışkan bir analiz sunacaktır. Böylece gelir gruplarının kendi içinde ve birbirleri arasındaki değişimler eşitsizlikteki sürecin takibini yapabilmeyi sağlayacaktır.

Eşitsizliğin bilinen en popüler ölçütü olan Gini katsayısı, zaman içinde ve ülkeler arasında karşılaştırma yapmaya, değişimi takip etmeye olanak tanıyan görece bir eşitsizlik ölçütü olarak araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak eşitsizlik için genel göstergeler sunan ölçüt, sadece tek boyutlu bir açıklama getirmesi ve eşitsizliğin farklı boyutlarını göz ardı etmesinden dolayı artan eleştirilere maruz kalmıştır. Yalnızca toplam gelir dağılımına odaklanan ölçüt, gelir gruplarındaki değişime dair bir açıklama getirmemektedir. Bu nedenle gelir gruplarındaki daralma ve genişlemenin takip edilebileceği hesaplamalar geliştirilmeye başlanmıştır.

Eşitsizliğin ölçülmesine ve açıklanmasına dair araştırmalar, 2000 sonrasında makroekonomik bir fenomen olan eşitsizliği mikroekonomik faktörlerle birlikte ele almıştır. Küreselleşme, kalkınma, büyüme, demografik dönüşüm gibi makro açıklamalar yerini gelirin dağılımı ve çalışma hayatının değişimine bırakmıştır. Bu açıdan faktör paylarının dağılımı (ücret ve sermayenin milli gelir içindeki payları) ile bireysel gelir dağılımı (gelirin haneler veya bireyler arasındaki dağılımı) arasındaki ilişki gün geçtikçe daha önemli hâle gelmektedir (Atkinson, 2009; Piketty, 2014). Bu ilişkiyi ortaya çıkaracak veri erişim imkânlarının artması ve ortak veri platformları aracılığıyla çoklu analizlere imkân oluşması ampirik çalışmaların sayısını da artırmıştır. Nitekim Piketty'nin (2014) *Capital in the Twenty-First Century* adlı çalışmasının ölçek verileri, anket verileri ve ulusal hesaplar gibi mevcut farklı veri kaynaklarını birleştiren uzun dönemli analizleri *The World Inequality Lab* çatısı altında çalışan akademisyenlerin toplu çabasıyla yapılmıştır.

Atkinson (2009, s. 5), özellikle milli gelirden üretim faktörlerinin paylarına olan ilginin 2000 sonrasında artmasının makroekonomik düzeydeki gelirler ile birey ya da hane düzeyindeki gelirler arasındaki bağlantıyı anlamak için yararlı olduğunu, dahası üretim faktörleri paylarının bireysel gelirdeki eşitsizliği açıklamaya yardımcı olabileceğini belirtmektedir. Fonksiyonel gelir dağılımı, büyümeden elde edilen getirilerin ve durgunluktan kaynaklanan kayıpların ekonomik sistem içinde nasıl paylaşıldığının kapsamlı bir resmini sunması açısından önemlidir (Rodriguez & Jayadev, 2010). Üretim ve iş gücündeki değişimin yansıması olan fonksiyonel gelir dağılımı otomasyon ve bilgi teknolojilerindeki ilerleme, vergi politikalarındaki değişiklikler, piyasadaki rekabet dinamiklerinin sonuçlarından etkilenmektedir.

Fonksiyonel ve bireysel gelir dağılımı arasındaki güçlü ilişkiyi vurgulayan öncü araştırmalardan biri Piketty'e (2014) aittir. Çalışmasında uluslararası düzeyde fonksiyonel dağılım ve gelir paylarının uzun vadeli evriminin analizini birlikte ortaya koyan Piketty (2014), son on yılda birçok gelişmiş ülkede toplam gelirden sermaye payının arttığını bulmuştur. Sermaye geliri elde edenler arasındaki eşitsizliğin genellikle emek gelirindeki eşitsizlikten daha büyük olduğu göz önüne alındığında, sermaye gelirinin net ürün içindeki artan payı, daha büyük bir bireysel eşitsizliğe yol açmaktadır. Bengtsson ve Waldenström (2015) ise uzun vadede milli gelirdeki sermaye payı ile bireysel gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında sermayenin ekonomideki toplam rolü ile gelirin büyüklük dağılımı arasında güçlü uzun vadeli bağlantılar bulmuşlardır. Her iki çalışmada da gelirin sermaye payındaki artış, bireysel gelir eşitsizliğinin artmasına neden olan sebeplerden biri olarak kabul edilmektedir.

Artan veri toplama imkânlarının gösterdiği bir diğer gerçeklik ise emek-sermaye ayrımının klasik iktisatçıların çalıştığı kapitalist-sermaye, işçi-emek getirisi keskinliğinde olmadığıdır. Birçok ücretli çalışanın sermaye sahibi olarak tanımlanan müteşebbislerden daha fazla kazandığı, birçok mülk sahibinin çalıştığı, bir kısım işçinin aynı zamanda mülk sahibi olduğuna dair karma formların olması ile eşitsizliğe dair araştırmalar da çeşitlenmiştir. Francese ve Mulas-Granados'un (2015) 1970-2013 yılları arasında 93 ülkeyi kapsayan araştırma çalışması, gelir eşitsizliğinin en önemli belirleyicisinin gelirdeki emek payındaki azalmanın değil, hane gelirinin esas belirleyicisi olan ücret gelirlerindeki eşitsizlik olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, özellikle ücret dağılımının tepesinde artan dağılıma dikkat çekmektedir. Lakner ve Milanovic (2016) çalışmasının bulguları da gelir eşitsizliğinin artmasını sermaye geliri elde edenler arasındaki yüksek eşitsizlik ile sermaye zengini ve genel gelir zengini insanlar arasındaki yüksek ve pozitif ilişkiyle açıklamaktadır. Eşitsizliğin sadece sermaye merkezli değerlendirilemeyeceğini gösteren iki çalışma da en tepedekilerin ücret gelirlerine dikkat çekmektedir.

Ulusal gelir içinde emek gelirlerinin payı tüm dünyada düşmektedir. Gelirin emek payındaki düşüşünü belgeleyen raporlar, (European Commission, 2007; International Monetary Fund (IMF), 2007, 2014; OECD, 2008) küreselleşme, teknolojik değişimin işgücü becerileri üzerindeki etkisi, uluslararası sermaye hareketliliği ve ücret

pazarlığının bu düşüşteki etkisiyle birlikte değerlendirmektedir. Makroekonomik verilerle faktör dağılımında sermaye hareketliliğinin etkisini değerlendiren çalışmalar (Stockhammer, 2013), finansallaşmadan azalan refah desteğine, teknolojik gelişmelerden işgücünde değişen beceri taleplerine kadar etkili birçok faktörün emek gelirinin düşüşündeki etkisini net olarak ortaya koyamamaktadır. Karabarbounis ve Neiman (2014) tüm bu etkilerin “emek payında gözlemlenen düşüşün kabaca yarısını açıkladığını” belirtmektedir. Eşitsizliğin hızlı artışı, yeni emek-sermaye dengesini ve dahası “ücretli toplum” yapısı içerisinde çalışma hayatını ve bunun gelir gruplarına etkisini daha da önemli hâle getirmektedir. Hane gelirinin temel belirleyicisi niteliğindeki ücretler ve eşitsizlik arasındaki ilişkiyi ele alan ILO Global Wage Report (ILO, 2015, s. xvii) “eşitsizliğin işgücü piyasasında başladığı” sonucuna varmaktadır. Ücret dağılımındaki gelişmeler eşitsizlik dinamikleri için kilit öneme sahiptir.

Sonuç olarak bireysel, fonksiyonel ve bölgesel gelir dağılımı üzerinden incelenebilecek herhangi bir iktisadi, siyasi ve sosyal değişim bir toplumun yapısı ve katmanları arasındaki değişimi açık olarak göstermektedir. Gelirin bir ülkede yaşayan insanlar arasında nasıl paylaşıldığını gösteren bireysel gelir dağılımı, üretim faktörleri arasındaki dağılımdan etkilenmektedir. Gelirin emek, sermaye, girişimci ve doğal kaynaklar gibi üretim faktörleri arasındaki dağılımı ekonomide yaratılan gelirin ücret, faiz, rant ve kâr arasındaki paylaşımını ifade etmektedir. Faktör paylarının zaman içindeki evrimi üretim ve iş gücü piyasasından haneler arasındaki eşitsizliğe kadar kapsamlı değişimleri göstermektedir. Dahası fonksiyonel gelir dağılımındaki değişim, otomasyon ve bilgi teknolojilerindeki ilerlemeden vergi politikalarındaki değişikliklere kadar bir dizi değişimin sonuçlarından etkilenmektedir. Toplam gelirin coğrafi paylaşımını gösteren bölgesel gelir dağılımı ise sosyal ve ekonomik koşullardan dolayı bölgeler arasında gelirin eşitsiz dağılımını göstermektedir.

Türkiye’de bölgeler arasındaki kalkınma düzeylerinin homojen olmaması, eşitsizliği açıklamada doğrudan etkili bir faktör olmadığını göstermektedir. Bu nedenle, fonksiyonel ve bireysel gelir dağılımının eşitsizlik üzerindeki etkisi, Türkiye toplumundaki değişimi anlamak açısından daha önemli bir role sahiptir. Gelir gruplarının üretim faktörleriyle ilişkisi, Türkiye’de sosyoekonomik eşitsizliklerin seyrine ve mahiyetine dair bir tablo sunacaktır.

1.3. Araştırmanın Veri Kaynakları ve Bölümleri

Bu çalışma öncelikle Türkiye’de gelir eşitsizliğini toplumsal yapı ile ilişkilendirerek eşitsizliğin sosyoekonomik yapısını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Salt iktisadi bir bileşen olarak eşitsizliklerin merkezine yerleştirilen gelir, bugün dağılımının ortaya çıkardığı pek çok sosyal, politik, iktisadi sorunla tartışılmaktadır. Toplumsal sorunların arkasındaki eşitsizliği anlamak ve analiz etmek ise artan ya da azalan bir veri olarak değil, gelir dağılımını etkileyen gelir türü bileşenlerini incelemek ve gelir gruplarındaki etkilerini değerlendirmekle mümkün olabilir.

Türkiye’de 2000 sonrası gelir eşitsizliklerinin seyrini, biçimini ve mahiyetini analiz etmeyi amaçlayan bu çalışma;

- Dünyada gelir eşitsizliği tartışmalarını betimlemeyi,
- 2000 sonrası Türkiye’de gelir eşitsizliğinin seyrini değerlendirmeyi,
- Türkiye’de gelir eşitsizliğini etkileyen gelir türlerinin dağılımını incelenmeyi,
- Farklı dilimlendirme yöntemleriyle Türkiye’de gelir gruplarının değişimini incelemeyi,
- Türkiye’de gelir eşitsizliklerini anlamak için gelirin fonksiyonel ve bireysel gelir dağılımını birlikte değerlendirmeyi,
- Gelir eşitsizliklerinin gelir gruplarının konumları üzerindeki toplumsal tezahürlerini sosyoekonomik bir bakışla ortaya koymayı hedeflemektedir.

Türkiye’de sosyoekonomik eşitsizliklerin seyrini, yapısını ve toplumsal değişimle sarmal haline gelen ilişkisini ortaya koymayı amaçlayan bu tez çalışmasında TÜİK’in Hanehalkı Bütçe Anketi’nin (HBA) 2002-2005 ve Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması’nın (GYKA) 2006-2022 yılları için sunduğu veriler esas alınarak bireysel ve fonksiyonel gelir dağılımı üzerinden toplumun dinamik değişiminin takip edilebildiği betimleyici bir analiz ortaya konulmuştur. Bireysel gelir dağılımıyla toplumsal yapının aktörleri olan gelir gruplarının yaşadıkları daralma ve genişlemeler takip edilmiştir. Makro iktisat politikalarından, bilgi teknolojilerindeki ve işgücü piyasasındaki değişimlerin etkilerine kadar üretim yapısını ortaya çıkaran ve bireysel gelir dağılımını da şekillendiren gelir türlerinin paylarındaki değişim değerlendirilmiştir. İktisadi, siyasal ve toplumsal yapıyla birlikte şekillenen gelir dağılımı yapısının ortaya konulması için gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları

payların değişimi gelir türlerinden aldıkları payla birlikte ele alınmıştır. Böylece gelir eşitsizliği sosyoekonomik bir perspektifle ve çok boyutlu bir şekilde analiz edilerek toplumsal tezahürleriyle ortaya konulmuştur.

2000 sonrası tartışılmaya başlayan ve özellikle 2010 sonrasında konuya olan ilginin artışıyla birlikte gelir eşitsizliğine ve boyutlarına dikkat çeken çalışmalar yayınlanmaya başlanmıştır. Bu yeni gelişmekte olan alanın kaynakları yeni veri imkânları ve geliştirilen ölçüm yöntemleriyle zaman içinde çeşitlenmiştir. Dinamik ilerleyen veri toplama ve üretim sürecinin takibi için Our World in Data, World Inequality Database (WID), OECD, International Labour Organization (ILO), Dünya Bankası'nın aralarında bulunduğu veri güvenliği sağlanmış, uluslararası çalışmalar için de referans oluşturan web siteleri ve özel raporlar takip edilmiştir. Türkiye'ye ait servet verileri Zürih merkezli İsviçre bankası Credit Suisse, Knight Frank, World Inequality Database'in küresel servet raporları esas alınarak oluşturulmuştur. Uluslararası veri setlerinin yanı sıra T  K veri tabanında bulunan istihdam, işgücü ve işsizlik istatistikleri, Strateji ve Bütçe Başkanlığı vergi düzenlemeleri ve ekonomik göstergelerinden faydalanılmıştır.

Çalışma, giriş ve sonuç bölümüne ek olarak ana hatları itibarıyla dört bölümden oluşmaktadır. Araştırma sorusunun ve bağlamının açıklandığı giriş bölümde, öncelikle eşitsizliklerin giderek artan bir biçimde neden ve nasıl tartışmaların odağına yerleştiği, sosyoekonomik eşitsizlikleri incelemenin günümüz toplumsal yapısını takip etmek için neden önemli olduğu vurgulanmıştır. Ardından küresel düzeyde eşitsizliğin seyri, mevcut durumu ve değişimi sürecinin geldiği noktada gelir dağılımının hem küresel hem ulusal düzeyde daha büyük bir öneme sahip olduğu açıklanmıştır. Buradan hareketle son otuz yılda Türkiye'de gelir eşitsizliğinin seyrini, boyutlarını anlamının ve günümüzde olası sonuçlarını incelemenin önemi ve literatüre katkısı açıklanmıştır. Akabinde bu çalışmanın eşitsizliğe yaklaşımı 2000 sonrası küresel alanda yapılan çalışmalara referansla ele alınmış ve eşitsizliğin bireysel ve fonksiyonel gelir dağılımı esas alınarak değerlendirileceği belirtilerek araştırmanın veri kaynaklarına yer verilmiştir.

Tezin birinci bölümünde öncelikle eşitsizliğin sosyal bilimlerde ele alınışına dair iktisat ve sosyoloji yazınındaki teorik yaklaşımlar ve konunun neden iki disiplinin

yaklaşımından da beslenmesi gerektiği ele alınmıştır. Ardından 2000 sonrası eşitsizliklerin veri temelli ele alınmasında öne çıkan güncel yaklaşımlar Anthony Atkinson, Thomas Piketty ve Branko Milanovic'in çalışmalarına referansla ele alınmış, alana katkısı değerlendirilmiştir. Bu bölümde son olarak güncel yaklaşımlardan hareketle, dünyada eşitsizliklerin temel tartışma başlıkları gelir grupları üzerinden devam eden tartışmalar ve toplumsal yansımaları ortaya çıkan tablo ve yansımalarının toplumsal sorunlarla olan ilişkisi incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde gelir eşitsizliğini ölçme amacıyla geliştirilen ölçüm yöntemleri ve ampirik çalışmalara imkân sağlayan veri tabanları değerlendirilmiştir. Ölçüm yöntemlerinde sıklıkla başvurulmuş modellerin geliştirilmesinin arkasındaki temel aksiyomlar, hesaplama dahil edilen bileşenler ve modellerin açıklayıcılıkları ve sınırlılıkları ele alınmıştır. Artan veri imkânları ile geliştirilen veri tabanları ise amaç, kapsam, veri kaynakları, sağlanan göstergeler ve veri kalitesi açısından değerlendirilmiştir. Eşitsizliğe dair uluslararası veri tabanları mikro veri ve ikincil veri yayınlananlar olarak ele alınmıştır. Etki gücü yüksek kurumlar tarafından oluşturulan veri tabanlarının yanı sıra bireysel araştırmacılar tarafından geliştirilen veri tabanlarına da yer verilmiştir. Eşitsizliklerle ilgili veri tabanlarına yönelik eleştiriler değerlendirilerek gelir eşitsizliğini ölçmede neden farklı yöntemler kullanılması gerektiği açıklanmıştır. Son olarak Türkiye'de gelir dağılımının takip edilebileceği mikro veri setlerine yer verilmiş, akabinde Türkiye'de ölçüm yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir.

Türkiye'de gelir dağılımının seyrine dair yaklaşık yüz yıllık dönemin ele alındığı üçüncü bölümde 2000 öncesi ve sonrası dönem ayrı olarak ele alınmıştır. 1923-2000 arasındaki dönem yapılan araştırmalara referansla, iktisadi, politik ve toplumsal kırılmalar ile gelir dağılımına etkisi bağlamında üç bölümden oluşmaktadır. Dönemler, makro iktisat politikaları kapsamında yatırım, vergi ve sosyal politikalar, siyasi politikalar ve kurumlar, emek ve sermayenin payının değişimi ve gelir gruplarının bu süreçlerden nasıl etkilendiği esas alınarak incelenmiştir. Bölümün ikinci kısmında 2000-2022 arasındaki dönem bir sonraki bölümde daha detaylı olarak değerlendirilecek olan gelir gruplarındaki değişimin iktisadi ve siyasi arka planını vermektedir.

Türkiye’de 2000 sonrasında gelir eşitsizliğinin sosyoekonomik bağlamda analiz edildiği tezin dördüncü ve son bölümünde öncelikle gelir dağılımı yapısının ortaya konulması için gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları payların değişimi, gelir türlerinin aldığı payların değişimi ve son olarak gelir gruplarının toplam gelirden ve gelir türlerinden aldıkları payla birlikte analiz edilmiştir. Son olarak gelir eşitsizliklerin sarmal halindeki yapısı, toplumsal yansımalarıyla birlikte gelir gruplarındaki değişimler üzerinden analiz edilmiştir. Sosyoekonomik eşitsizliklerin daha çok derinleştiği ve etki alanının genişlediği bu dönemde gelir gruplarını gelirden ve servetten aldıkları pay, vergiler ve çalışma hayatı esas alınarak incelenmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de büyümenin paylaşım sorunu olarak ifade edebileceğimiz bu dönemin belirgin özellikleri, servetin üst gelir gruplarında yoğunlaşmasının devamı, daralan orta sınıf ve emeğin önlenemez konum kaybı ve azalan yoksulluğa rağmen yoksulluğun derinleşme riski olarak ele alınmıştır.

2. GÜNCEL EŞİTSİZLİK TARTIŞMALARI

Eşitsizlikler sosyal bilimler literatürünün çok yönlü değerlendirilen temel tartışma konularındandır. Sosyoekonomik eşitsizliklere dair yaklaşımların ele alınacağı bu bölümde çalışmanın bağlamı esas alınarak sosyal bilimlerde sosyoloji ve iktisat disiplinlerindeki teorik yaklaşımlar ele alınmıştır. Akabinde 2000 sonrası güncel yaklaşımlar alana katkılarıyla çalışmaları yönlendiren isimler ve çalışmalar üzerinden değerlendirilmiştir. Son olarak alandaki veri temelli çalışmalar esas alınarak eşitsizliklerin biçimi ve toplumsal yansımaları analiz edilmiştir.

2.1. Sosyal Bilimlerde Eşitsizliğin Ele Alınışı

Eşitsizlik her dönemde toplumların gündeminde olmasına rağmen Sanayi Devrimi sonrasında oluşan yeni koşullarla daha fazla önem kazanmıştır. Burjuvanın kârlarındaki hızlı yükselişe karşın çalışan kesimlerin ücretlerinde aynı oranda artışın olmaması, endüstri toplumlarında gelir eşitsizliğinin bir problem olarak ortaya çıkmasına ve toplumsal bir sorun hâline gelmesine neden olmuştur. Hesaplamalarla iktisat literatürünün bir parçası olarak görülen gelir ve eşitsizlik konuları, sosyolojide geniş tabakalaşma literatürü içerisinde sınıf, statü, meslek, otorite, sermaye başlıkları etrafında toplumsal yapının ortaya çıkarılmasındaki temel tartışmalarındandır. Eşitsizliğe dair literatür her iki disiplinde de dünya tarihindeki ekonomik ve politik değişimle birlikte dönemsel olarak farklılaşmıştır. Bu bölümde eşitsizliğe iktisadi ve sosyolojik yaklaşımlar ele alınacaktır.

2.1.1. Eşitsizliğe İktisadi Yaklaşımlar

İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar eşitsizlik konusu büyük ölçüde sermaye birikimi ve büyüme gibi uzun dönem ekonomik sorunlar ile ele alınmış, gelir eşitsizliği ve yoksulluk sorununun zaman içinde büyüme ile kendiliğinden çözüleceği varsayılmıştır. Eşitsizliği kaçınılmaz olarak değerlendiren Adam Smith sermaye ve işgücü için oluşturulan serbest pazarın iş bölümü ve ekonomik büyümeyi de beraberinde getireceğini belirtmektedir. Üretim faktörleri üretim yaptığı katkı ölçüsünde üretimden pay alır. Bu dağıtım eşit değil; ancak adil bir dağıtımdır. Refah, toplumun üst kesimleri kadar alt kesimlerine de ulaşır. Burada asıl amaç ekonomik büyüme ve etkinliktir. Gelir dağılımı ikincil bir konu olarak ele alınmıştır.

19. yüzyıl ve Sanayi Devrimi gibi fabrika ücret emeği konusu da klasik iktisat teorisi içerisinde tartışılmıştır. Smith'in ardından gelirin fonksiyonel dağılımı ve ücret-kira ilişkisi tartışılmaya başlanmıştır. Malthus, ücretler teorisine katkı verirken Ricardo, rant teorisini ve kâr teorisindeki farklılıkları netleştirmiştir. Malthus'un ücret teorisi, özünde emeğin tedariki ve gıda tedariki arasında basit bir ilişkidir. Nüfusun geometrik bir oranda büyüyeceğini, toprağın bu nüfusu besleyecek kapasitenin daha düşük bir "aritmetik" oranla büyüyeceğini savunmuştur. Dolayısıyla çalışan nüfus her zaman mevcut gıda tedarikine karşı sürtünecek ve çalışan kişinin gerçek ücreti veya yaşam standardı hiçbir zaman geçim seviyesinin çok üzerine çıkamayacaktır. Malthus bunu ücretlerin demir yasası (*iron law of wage*) olarak tanımlamaktadır. Ricardo ise asıl problemin toprağın fiyatı ve toprak rantının uzun vadede geçirdiği değişim olduğunu iddia etmiştir. Nüfus ve üretim arttıkça toprak diğer üretim faktörlerine göre daha kıt hâle gelecektir. Bu durum ise toprağın değerinin artmasını ve toprak sahiplerinin millî gelirden daha fazla pay almasını sağlayacaktır (Piketty, 2014, ss. 5-6).

Marx, Malthus'un demir yasası doktrini reddetmiş, Ricardo'nun sermaye fiyatı-kıtlık sebebi üzerine geliştirdiği model üzerinden ilerlemiştir. Marx'a göre günün koşullarına göre üretimde biyolojik sınırlar yoktur. Burjuva kapitalizminin zaferi, üretkenlik geçmişine bağlı olmadan ilk defa ucuz üretilmiş malların tükenmesine neden olurken, yeni topraklar ve dünya ticareti aracılığıyla gıda büyümesinin maliyetini de düşürmüştür.

Ancak tüm bu gelişmelere rağmen işçilerin neden hâlâ fakir olduğu sorusu Marx'ı emek-değer-güç ilişkilerinde çalışmaya yönlendirdi. Marx'ın buna cevabı ise sömürü teorisindeki kökleşmiş ücretlerdi. En üretken ve verimli sistemde bile işçilerin her gün belirli saatlerde çalışıp, kendilerini ve ailelerini beslemek için gerekli olan malları ürettikten sonraki çalışma saatlerini sorgulayan Marx, emek-değer ilişkisini sorguladı. Marx'a göre kapitalist ekonomide emeğin ürettiği değer ve emeğe ödenen ücret arasında oluşan fark, sermayenin kaynağı olan artı değeri üretir. Tüketilebilenden daha fazla ortaya çıkan değer ise sermaye olarak kapitaliste kalmaktadır. Sermaye sahipleri ve işçiler arasında kendini yeniden üreten bu sınıfsal yapı toplumsal sistemde eşitsizlikleri ve çatışmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Marx bu eşitsizliğin beraberinde devrimi getireceğine inanmıştır.

1870’lerde Marjinal Okul ile gelir dağılımına yaklaşım büyük ölçüde değişmiştir. Çalışmaların odağı üretim analizi ve gelir dağılımından gelirin bireyler arasındaki paylaşımına ve değişimine kaymıştır. Bu dönemde etkin olan Von Thünen, Gossen, Journot Dupuit marjinal yaklaşımın ücret ve faiz oranları analizine uygulanması üzerine çalışmalar yapmış olsalar da kuramsal bulguların toplumdaki eşitsizliği nasıl açıklayacağına dair bir açıklık getirememişlerdir.

20. yüzyılda, modern iktisat literatürüne eşitsizlik konusunda en önemli katkı, Kuznets (1955) tarafından sunulmuştur. Kuznets, analizlerini 19. yüzyılın ötesine taşıyarak, ekonomik gelişmenin belirli aşamalarında eşitsizliğin nasıl değiştiğini incelemiş ve bu konudaki en dikkate değer teorilerden birini geliştirmiştir. Kuznets’e göre, ekonomik gelişme ve sanayileşme sürecinin erken aşamalarında, eşitsizlik artar ve bu dönemde sermayeyi elinde bulunduran kesim zenginleşir. Ancak daha sonra, nitelikli iş gücünün artması ve işçi sınıfının gelir seviyelerinin yükselmesiyle birlikte, gelir dağılımı dengelenir ve eşitsizlik azalır. Kuznets’in teorisi, gelir eşitsizliğinin zamanla klasik bir ters-U şeklinde bir eğilim gösterdiğini öne sürmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Kıta Avrupa’sında hızla büyüme yaşanmasını, Kuznets’in bu ters-U şeklindeki perspektifi ile değerlendirmiştir. Kuznets’e göre, bu süreçte sermaye birikimi ilk aşamada zenginleşmeye yol açmış, ancak daha sonra iş gücünün niteliği ve nitelikli çalışanların sayısı arttıkça gelir dağılımı dengelenmiştir. Bu analiz akışında Kuznets’in hipotezi, özellikle ampirik iktisat literatüründe büyümenin salt kendi başına ekonomik eşitsizliğe yol açmadığını ancak eşitsizliğin gelişimini belirleyen büyümenin ekonomik büyümenin doğasında olduğu şeklinde tartışılmıştır. Fields (2001), büyümenin eşitsizlik üzerindeki etkisinin, çıktı yapısı, iktisadi ikilik derecesi (*economic dualism*), istihdam yapısı, toprak dağılımı, sermaye piyasalarının işleyişi, insan sermayesinin genel seviyesi gibi ekonomik ortamı karakterize eden faktörlere bağlı olduğunu iddia etmektedir. İlerleyen zamanlarda Kuznets’in yaklaşımı büyüme ve eşitsizlik arasındaki nedensellik ilişkisini tersine çeviren daha radikal bir biçimde sorgulansa da eşitsizlik ile büyüme arasında nedensel bir ilişki olduğuna dair bir kanıtlama olmamıştır. Genelde teorik çevreler, eşitsizliğin ekonomik büyümeyi nasıl etkileyebileceğini açıklayan farklı faktörlere işaret etmektedir (Guidetti & Rehbein, 2014, s. 2).

Kalkınma düzeyi ile eşitsizliğin azalacağı öngörüsünü ortaya koyan önemli bir çalışma, Tinbergen tarafından 1975 yılında yapılmıştır. Tinbergen, 1930-1960 yılları arasında bazı Batılı ülkelerde gelir eşitsizliği eğilimini incelediği çalışmasında, düşük gelir gruplarının gelirden aldığı payın arttığını, aynı zamanda yüksek gelir gruplarının payının azaldığını gözlemlemiştir. Ayrıca, bu çalışmada eğitim ve teknoloji arasında bir rekabetin olduğunu ve eşitsizliğin artışı ve azalışını açıklamada bu rekabetin etkili olduğunu belirtmiştir. Teknolojinin ücret farklarını artırdığını ve bu nedenle eşitsizliği artırdığını, ancak eğitimin bu farkları azaltarak eşitsizlikleri azalttığını vurgulamıştır. Tinbergen'e göre (1975), bir ülke zenginleştikçe, yüksek vasıflı insanların sayısı arttıkça teknolojinin etkisi azalmakta ve uzun vadede eşitsizlik yarı yarıya azalmaktadır. Gelir dağılımı üzerinden ilerleyen eşitsizlik tartışmaları, Kuznets ve Tinbergen teorileri ile çerçevesini genişletmiştir. Tartışmalar 1950'lerden 1980'lere kadar ağırlıklı teorik olarak ilerlemiş, 1980 sonrasında ise ampirik çalışmalar artmıştır. 1990'lara kadar ekonomi literatürü içerisindeki eşitsizlik tartışmaları, kalkınmayı merkeze alan ve eşitsizliği açıklarken göstergelere odaklanarak toplumsal yapıyı ihmal eden bir süreçte devam etmiştir.

2.1.2. Eşitsizliğe Sosyolojik Yaklaşımlar

Toplumsal eşitsizliğe dair sosyoloji literatürü büyük ölçüde sosyolojik teorinin gelişimine dayanmaktadır. Eşitsizliğin bağımsız bir teori statüsünde olması ya da toplumsal eşitsizliğe uygun bir teorisyenden söz etmek güçtür. Toplumsal eşitsizlik temel bir teorik kavram değildir. Bu nedenle tabakalaşma literatürü içerisinde Max Weber'in statü ve yaşam şansları kavramlarından, Pierre Bourdieu'nün ekonomik, kültürel, sembolik sermaye üçlüsünden türemiştir. Sosyolojik teorinin merkezinde bulunan eşitsizlik konusu toplumsal yapıda hâkim olan aktörlerin ve yapıların değişimiyle tartışılmıştır.

Toplumsal eşitsizliğe dair sosyoloji literatüründeki yaklaşımlar incelendiğinde sınıf ve güç kavramlarının alana dair teorilerin geliştirilmesinde temel noktadır. Gündelik hayattaki eşitsizliklerin daha çok ekonomik gerekçelerle temellendirilmesi, üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki ayrıma yöneltilmektedir. Sınıflar ya da gruplar üzerinden analiz edilebilecek bu durumun bir diğer tarafı ise güç unsurudur. Toplumsal eşitsizlik tartışmalarında sınıf ve güç (iktidar) ile değerlendirilmiştir.

Toplumsal düzen ve değişimin çözümü ve açıklanmasında Karl Marx, sınıf yaklaşımı ile sosyal bilimler literatüründe oldukça merkezî bir konumda bulunmaktadır. Sosyal sınıf kavramı, sınıf bilinci, sınıf çatışması, sınıf mücadelesi kavramlarıyla hem kendi iktisadi perspektifinden toplumsal düzeni değerlendirenler hem de buna karşı tezler üretenler için bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Üretimdeki mülkiyet ilişkilerini merkeze alan Marx'a göre modern burjuva toplumunda temelde iki sınıf mevcuttur: Üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran burjuvazi ve emeğini satarak geçinen mülksüz proletarya. Bu iki sınıf arasında ise lümpen proletarya ve küçük burjuvazi bulunmaktadır. Fakat zamanla bu iki sınıf da ortadan kalkacak ve iki sınıflı, kutuplaşmış bir toplum yapısı ortaya çıkacaktır. Sınıflar arasındaki ilişkileri sömürü temelli olarak tanımlayan Marx, kapitalist sosyal sistemlerin ürettikleri eşitsizliklerin sınıf çatışmasına ve toplumun devrimci dönüşümüne nasıl yol açtığına odaklanır. Marx'a göre temel sorun, güç sahibi olanların mevcut düzeni sürdürmek için inançlar ve normları kullanarak eşitsizlik sistemini nasıl desteklediği ve bu sistemin içinde çatışma ve değişme potansiyelinin nasıl kaçınılmaz bir şekilde doğduğudur. Çatışma ve değişme, üretim araçlarına farklı düzeylerde sahip olanların farklı ve çatışan çıkarlara sahip olmalarından kaynaklanır. Üretim araçlarına sahip olanlar, bu ayrıcalıklarını sürdürmek isterken daha az kaynağa sahip olanlar ise bu ayrıcalıkları geri almak istemektedirler. Güç, bu çatışmanın temel kaynağıdır ve diğer kaynakları elde etmek için kullanılabilir. Bu nedenle, eşitsiz güç dağılımı, çıkar çatışmasının en belirgin göstergesidir (Marx & Engels, 2018).

Weber'in eşitsizliklere yaklaşımı, Marx'a benzer şekilde güç ve mülkiyet üzerindeki çatışmadan kaynaklanmaktadır. Marx bu çatışmanın temelinde toplumdaki kutuplaşmış sınıf ve üretim ilişkilerini koyarken Weber; toplumsal sınıf, statü ve parti tanımlamalarıyla meseleyi farklı bileşenlerin bir arada bulunduğu çok boyutlu ve geçişken bir yapı olarak görmektedir. Weber'e (1978) göre, sosyal sınıf, toplum içinde benzer güçlere sahip olan ve bu güçleri kullanarak kendilerine mal ve hizmet sağlayabilecek konumlara erişebilen bireylerin oluşturduğu bir kavramdır. Bir sınıfın belirlenmesi, kişinin ait olduğu toplumsal tabakanın hayat tarzına ve statü faktörlerine bağlı olarak yapılmalıdır. Weber'de sınıf, iktisadi düzenin yansıması iken statü, sosyal düzenin yansımasıdır. Statü, itibara dayalı, ortak değerler ve hayat tarzı üzerinde ortaklık sağlayabilen mevki gruplamasıdır. Statü grupları sınıfa göre daha görünürdür

ve toplumsal oluşumda fark edilebilir. Parti ise ortak kökenleri, çıkarları ve hedefleri için bir arada çalışan gruptur. Weber'e göre modern toplumda parti, sınıf ve statüden bağımsız olarak ele alınabilir. Nitekim parti, sınıf farklılıklarını aşarak bireylerin farklı çıkarlarına seslenebilir (Weber, 1978, ss. 927-928). Toplumsal ilişkilerin farklı yönleriyle toplumsal eşitsizliğin temelini oluşturan sınıf, statü ve parti, mülkiyet/piyasa ilişkileri, toplumsal ilişkiler ve otorite ilişkilerini ortaya koyarak sırasıyla mülkiyet hakları/piyasa özgürlükleri, prestij ve onurun dağıtımında etkili olan yerleşik değerleri ve bürokrasinin gücünü ifade eder (Pakulski, 2005, s. 161). Bu geçişken yapı içerisinde Weber'e göre toplumsal sınıf, bireylerin "yaşam şansları"na yani sahip oldukları kaynaklara göre belirlenir. Bu noktada da sınıflar arası eşitsizliğin kaynağında piyasa merkezi bir konumda bulunmaktadır. Piyasa, yaşam şansının temel belirleyicileri olan mülkiyet sahipliği, özel yetenekler ve kıymetli varlıkların değerinin belirlenmesinde etkilidir (Breen, 2014, s. 33). Böylece, bireylerin verili konumları mülk sahipliğinin yanı sıra beceri ve niteliklerle piyasa içerisinde değer kazanmakta, statünün sosyal konumdaki etkisi artmaktadır.

Sosyoloji disiplininin en etkili isimlerinden biri olan Emile Durkheim, işlevselci yaklaşımıyla toplumsal tabakalaşmaya iş bölümü ve dayanışma üzerinden yaklaşır. Durkheim (1984), sanayileşmenin ilerlemesi ve nüfusun hızla artışıyla birlikte mekanik toplum yapısının zayıfladığını ve yeni toplum yapısının ortaya çıkışını iş bölümü ile açıklamaktadır. Organik toplum yapısı yerini farklı işlerde uzmanlaşmış kişilerin bulunduğu heterojen bir yapıya bırakmıştır. Bu yeni yapıda ise sınıflar toplumsal kimliklerini topluma sundukları katkıya bağlı olarak elde etmektedirler. Durkheim (1984) toplumsal yapı içerisinde dışsal ve içsel olmak üzere iki tip eşitsizlik tanımlamaktadır. Dışsal eşitsizlikler, bireye doğuştan gelen, toplumsal koşullar tarafından dayatılan, başka bir deyişle atfedilen statülerdir. İçsel eşitsizlikler ise bireylerin sahip oldukları yetenekler ve elde ettikleri statülerle ilgilidir. Organik toplum yapısının etkili olduğu endüstriyel toplumlarda görülen içsel eşitsizlikler, toplumsal düzenin ve iş bölümünün nitelikli olarak işleyebilmesi için gereklidir. Bu noktada Durkheim'ın liyakat tanımlaması, fırsat eşitliğine dayanmaktadır. İçsel eşitsizliğin dışsal eşitsizlikten daha baskın olması, toplumsal dayanışmanın sağlanması için en önemli koşuldur. Aksi durum ise sistemin işleyişi açısından tehlike oluşturacaktır (Kerbo, 2000, s. 229).

Tek bir teoriden ziyade bir düşünce okulu niteliğindeki işlevselci teori kapsamında birçok farklı kavramsal tanımlama ve teorik vurgu bulunmaktadır. Fakat farklılıklara rağmen temel yaklaşım, toplumun bir sistem içerisinde farklı işlevleri bulunan yapıları bir araya getiren bir organizma olduğudur. Durkheim'ın genel anlamda yapısal- işlevselci sosyolojiye bir temel sağladığı düşünülse de kuramın gelişimi ve toplumsal eşitsizlik temelindeki açıklamalar, Talcott Parsons ve Robert Merton tarafından geliştirilmiş, Parsons'ın öğrencileri tarafından kuram haline gelmiştir.

Klasik işlevselciliğin kapsamlı bir tabakalaşma analizi çerçevesine dönüşmesi, Parsons'ın talebesi olan Kingsley Davis ve Wilbert Moore'un 1945'te *American Sociological Review*'de yayınladıkları "Some Principles of Stratification" başlıklı metinle olmuştur. Daha sonraları Davis-Moore tezi olarak da adlandırılan işlevselci bir toplumsal tabakalaşma modelinin inşası niteliğindeki bu çalışma, toplumsal eşitsizliğin kaçınılmaz ve gerekli olduğu tezini ileri sürmektedir. Hiçbir toplumun sınıfsız olmadığı ve tabakalaşmanın tarihin her döneminde var olduğunu belirten Davis ve Moore (1945, s. 243) için toplumsal eşitsizlikler bireylerin kendilerini toplumdaki diğerlerinden farklılaşma gayesi ile geliştirdikleri bilinçsiz bir araçtır. Topumlarda kurumsallaşmış eşitsizlik temel bir olgu olmasına rağmen bunun formları farklı olabilmektedir. Fakat her ne şekilde olursa olsun toplumun devamlılığı farklı sosyal tabakaların oluşmasına bağlıdır. Bu noktada Davis ve Moore'un (1945, ss. 243-244) önermelerinin temelinde iki tez bulunmaktadır: (1) İşlevsel bakımdan önemli olan mesleklerin varlığı, (2) en yetenekli kişiye temel eğitim almaya yönlendirecek ödül sistemi ihtiyacı. Mesleklerin önemine dair vurgu üzerinden durumu açıklayan Davis ve Moore'a göre (1945) yetenekli kişileri en uygun mesleklere yönlendirecek toplum mekanizması oluşturulmalıdır. Eğitim ve beceri düzeyi yüksek mesleklere ulaşmak için gerekli olan özveri, çaba ve sorumluluk ise ödüllendirilmelidir. Pozisyonların doldurulabilmesi için de ödüller eşit olmayan şekilde dağıtılmalıdır. Bu ödüllendirme daha yüksek gelir ve pozisyon anlamına gelmektedir (Davis ve Moore, 1945, ss. 246-247). Böylece toplumda eşitsizlik kaçınılmazdır ve meşru olarak kabul edilmelidir.

İşlevselci teoriyle birlikte sınıf ve statü temelli yaklaşımlar yanında meslek ve mesleki itibar sosyal tabakalaşmanın nesnel bir ölçütü olarak kabul görülmüştür. 1945 sonrasında, Amerikan sosyoloji ve demografi geleneği içerisinde sürekli olarak sosyal

ekonomik statü (SES) üzerine araştırmalar yürütölmüş ve endeksler oluşturulmuştur. şüphesiz mesleğin önemini bu denli vurgulanmasında, özellikle Soğuk Savaş döneminde Amerikan akademisinde ortaya çıkan Marksizm'e karşı bir tepkinin etkisi açıkça görölmektedir (Sunar, 2018, s. 53). Öte yandan değişen üretim ilişkileri ve toplumsal yapının tabakalaşma ve eşitsizlik tartışmaları açısından çok yönlü açıklamalara ihtiyaç duyması klasik Marksist yaklaşımlara eleştirilerin artmasını beraberinde getirmiştir. Ekonomiye dayalı sınıf analizlerine alternatif olarak mesleğin belirleyici bir rolü olduğu fikri ön plana çıkmıştır. Bu durum ise sınıf ve statü kavramlarının yeniden yorumlandığı daha sentezci yaklaşımların ortaya çıkmasını, toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlikte farklı bakış açılarının gelişmesini sağlamıştır.

1950'lerden sonra sermayenin ayrışması, emeğin yapısının parçalanması ve yeni sınıfların ortaya çıkışı gibi değişimlerin açıklanması için sanayi sonrası sınıf yapısı üzerine çalışmalar yapılmıştır. Sanayi toplumundaki sınıf çatışmasına dair açıklama getirmeye çalışan Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society* (1959) adlı çalışmasıyla modern toplumlardaki eşitsizlik sorunun ilk detaylı formölasyonunu sunmaktadır. Toplumun analizinde ne yapısal işlevselliğin ne de Marksizmin toplumun bakış açısı olarak tek başına yeterli olmadığını, toplumsal çatışmanın gerçeklerine çok az dikkat edilirken diğer taraftan ise modern sosyal yapılarda oluşan birlik ve entegrasyon ihmal edilmektedir. Marx'ın çatışmacı perspektifi üzerinden devam ederek sınıf kavramını farklı yönleriyle eleştirirken Weber'in otorite kavramını kullanarak sentezci bir düşünce benimsemiştir. Dahrendorf (1959, s. 36) Marx'ın ikili sınıf dikotomisini reddetmekte, bunun kapitalizm sonrası toplumların sınıf yapısının analiz edilmesinde yetersiz olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Marx'ın iddia ettiği gibi kapitalizm devrim yoluyla dönüşüm geçirmemiştir. Evrim yoluyla ortaya çıkan bu toplumu Dahrendorf (1959), 'sanayi toplumu' kavramsallaştırması ile ifade etmiştir. Dahrendorf'a (1959) göre sanayi toplumunda mülkiyet ve kontrol ayrılığı, şirket ve devlet bürokrasilerinin büyümesi ve diğer karmaşık örgütsel hiyerarşilerin tezahürleri nedeniyle sosyal eşitsizliğin güç durumu değişmiştir. Bu güç artık sermaye ile emek arasındaki karşıt mülkiyet ilişkilerinin değil farklı sosyal ve örgütsel ortamlarda ortaya çıkan otorite ilişkileriyledir. Otorite ilişkileri çok önemlidir. Mülk sahipliğinde eşitsizliğin sona ermesi veya gelir ve prestij gibi avantajların elde edilmesi mümkün olsa da otoritede

eşitsizlikler olmadan sosyal örgütlenmeyi düşünmek imkânsızdır. Bu nedenle Dahrendorf'a göre postkapitalist toplumda herhangi bir sınıf tanımı, otorite fikrini içermeli ve sınıf ilişkileri terimi, yalnızca ekonomik gruplaşmalar arasındaki çatışmaya değil otoriteler arasındaki mücadelenin tüm durumlarına atıfta bulunmalıdır (Grabb, 2002, ss. 132-133).

Lenski'nin tabakalaşma kuramı, toplumsal sınıfların işleyişini açıklamak için işlevselci ve çatışma kuramlarının bir sentezi niteliğindedir. 1966'da kaleme aldığı *Power and Privilege* adlı eseri, tutucu yapısal-işlevselci model ile radikal çatışmacı yaklaşımı birlikte değerlendirmektedir. Mal ve hizmet yarası üzerinden aksiyomlar geliştiren Lenski (1966), bu aksiyomları tarihsel verilerle sınavarak kuramsal bir yapı oluşturmaya çalışır. İnsan doğasının evrenselliğine karşın tabakalaşma sistemleri arasında büyük farklılıkların bulunduğunu belirtir. Bunda belirleyici unsur ise toplumun teknolojik gelişim düzeyidir. Az gelişmiş toplumlarda mal ve hizmet bireysel gereksinime dayanırken gelişmiş toplumlarda ise güç bölüşüm sisteminin arkasındaki temel unsurdur. Buradan hareketle Lenski (1966, s. 46) güç ve gereksinimin tabakalaşmayı yöneten iki unsur olduğu belirtilir. Sınıfları, kıt kaynakları yönetmede sahip olunan güç duruma göre tanımlamaktadır. Modern toplumda sınıf olgusunun çok boyutluluğuna dikkat çeken Lenski (1966, s. 76), bir bireyin birden çok sınıf üyesi olabileceğini belirtmektedir. Hatta sınıflar içerisindeki farklı kademelerde de güç kullanım durumuna göre farklılıklar olacaktır. Lenski'nin yaklaşımının temel özelliği, eşitsizliğin çok boyutlu olması, güç grupları dolayısıyla ayrıcalık ve prestijleri açısından sıralama grupları veya bireyler için birçok kriterleri içererek çok boyutlu olmasıdır. Kesin sıralama kriterleri ülkeye ve tarihî döneme göre değişse de genellikle mülk sahibi olma, meslek, eğitim, din, etnik köken, ırk, cinsiyet ve yaş gibi çeşitli temelleri içerir. Lenski'nin çok boyutlu görüşü hem topluma hem de eşitsizliğe olan genel yaklaşımında kırılma noktası özelliği taşımaktadır (Grabb, 2002, s. 142).

1970 ve 1980'li yıllarda teknolojinin mesleki yapı üzerindeki etkisi ve sınıfsal konumların değişimi, sınıfların hangi özellikleri içermesi gerektiğine dair tartışmaları beraberinde getirmiş, sınıf şemaları ve çeşitli temellendirmelere dair geniş bir literatür ortaya çıkmıştır. Sınıf şemalarında öne çıkan Erik Olin Wright (1985) ve Robert Erikson ve John Goldthorpe (1992) gibi sınıf teorisyenleri sınıf yapısına hiyerarşik ve

sürekli bir bakış açısı yerine ilişkisel ve ayrık bir bakış açısıyla bakarak piyasa, meslek, gelir, istihdam ve vasfın dahil olduğu çok katmanlı bir sınıf şeması sunmuşlardır.

Çalışmalarında İngiliz sınıf yapısı üzerine yoğunlaşan Goldthorpe, neoweberyen sınıf analizini en çok referans alan isimlerdendir. Özellikle arkadaşları ile geliştirdiği EGP (Erikson-Goldthorpe-Portocarero) sınıf şeması; piyasa, meslek, gelir, istihdam gibi birçok bileşeni bünyesinde bulundurması nedeniyle sınıf tartışmalarında elverişli bir analiz zemini sağlamaktadır. Goldthorpe'un sınıf analizinin temelinde; sınıf yapıları arasındaki ilişkiler, sınıf hareketliliği, sınıf temelli eşitsizlikler ve sınıf eylemleri bulunmaktadır. Goldthorpe, sınıf analizini kullanarak, işgücü piyasalarındaki istihdam ilişkileriyle belirlenen pozisyonlar ile ulusal ekonomilerin farklı sektörlerindeki üretim birimleri arasındaki bağlantıların, bireylerin ve ailelerin zaman içindeki sınıfsal konumlarının değiştiği süreçleri detaylı bir şekilde araştırılması gerektiğini vurgular. Aynı zamanda bu süreçlerin, bireylerin toplumsal kimlikleri, benimsedikleri toplumsal değerler ve çıkarları üzerindeki etkilerini analiz edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Goldthorpe ve Marshall, 1992, s. 382).

Goldthorpe'un oluşturduğu sınıf şemalarında temel ayrım üç grup arasındadır; işverenler, diğerlerinin emeğini satın alan ve belli bir otoriteye sahip olanlar; kendi hesabına çalışanlar ne emek satın alırlar ne de kendi emeklerini satarlar ve işçiler, işverene emeğini satanlar, otoriteyi kabul edenler. İstihdam ilişkilerini temel alan bir sınıf şemasında bu üç unsur bulunmak durumundadır. Bu ayrım üzerinden yaptığı ilk sınıf şemasında hizmet (beyaz yakalı, işveren ve işçi) ve ara sınıf (işçi ve mavi yakalılar) bulunmaktadır. Mesleki işlev ve istihdam statüsü üzerinden sınıf kategorilerinin niteleyici olduğu belirtilmiştir. Hem teknik hem de toplumsal üretim ilişkilerini kapsayan bu sınıf şeması, aynı piyasa ve çalışma koşullarını paylaşan meslekler arasında karşılaştırma yapabilmeye imkân tanımaktadır. Bu çerçevede içerisinde üretim araçlarına sahip olmak ya da olmamak ve işverenle kurulan ilişki farklarıyla meslekler birbirinden ayrılmıştır (Breen, 2014, ss. 56-61). Üretim biçimleri ve teknolojiye hızlı değişimle birlikte meslekler ve sahip oldukları toplumsal konumlar değişmektedir.

Erik Olin Wright, sınıf analizi ve şeması üzerine metodolojik bir yaklaşım geliştirerek, çağdaş tabakalaşma tartışmalarında sınıf üzerine muhtemelen en çok referans verilen

sosyologlardandır. Marksizm’de orta sınıfın “varlığı” sorunu nedeniyle çalışmalarında “orta sınıfa” özel olarak odaklanmaktadır. İleri kapitalist toplumlara ilişkin sınıf analizinde, “sınıf sorununa ilişkin Marksist teorileştirme, orta sınıfın “utancı” olarak adlandırılabilir bir şey olmuştur” der (Wright, 1985, s. 3). Bu nedenle Wright’ın temel amacı, tutarlı bir Marksist yaklaşımı koruyarak kutuplaşmamış sınıf konumunun kavramsal sorununu ele almak ve orta sınıfı anlamaya ve tanımlamaya çalışmaktır. Bu noktada kapitalizmin temel sınıf ilişkisinin “çelişkili” olduğunu belirterek bazı sınıfsal konumların çoklu sınıf karakterine sahip olabileceğini, aynı anda birden fazla sınıfta yer alabileceğini belirtmektedir. Kapitalizmin temel sınıf ilişkileri hem ücretli emekçiler hem de kapitalistler için çelişkili çıkarlar üretir, bu çıkarlar birbirine karşıttır (Wright, 1985, ss. 43-44).

Wright’a göre, sınıf yapısının analizi kapitalizmle ve üretim araçlarının mülkiyetiyle sınırlandırılırsa, sınıf yapısında sadece üç konum vardır: kapitalist sınıf, işçi sınıfı ve küçük burjuvazi. Wright, sınıfların Marksist teoride salt analitik soyutlamalar olmadığını, gerçek toplumsal güçler olduğunu ve gerçek sonuçları olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle sınıf analizinin görevi sadece sınıf yapısını ve etkilerini anlamak değil, tüm bu unsurlar arasındaki bağlantıları ve bunların sosyal hayatın diğer yönleri üzerindeki sonuçlarını anlamaktır (Wright, 1997, s. 3). Bu nedenle sınıf yapısının gerekliliği olan sınıf bilinci, sınıf oluşumu ve sınıf çatışması kısımlarını açıklarken, çalışan nüfus içindeki sınıfla ilgili bölünmeleri anlamak gerekir. Bu noktada “orta sınıf”ın tanımlanması sorunu ortaya çıkmaktadır. Wright’a göre orta sınıf, “kendi üretim araçlarına sahip olmayan, emek gücünü emek piyasasında satan ve yine de “işçi sınıfının” bir parçası olarak görünmeyen insanlardır” (Wright, 1997, s. 19). Buna ek olarak, insanlar arasındaki sınıfsal konumlar arasındaki farklılaşmayı anlamak otorite ve beceri ya da uzmanlık kriterlerini ekler. Bu ayırmada, kapitalist mülkiyet ilişkileri içinde mülkiyet dışı ortak konumu paylaşan insanları inceler ve çalışanlar sınıfını da üretim içindeki otoriteyle ilişkileri ve beceri ya da uzmanlığa sahip olmaları temelinde böler. Böylece bu gerçeklikten hareketle toplumsal sınıfı mülkiyet ilişkileri, otorite ilişkileri ve bireyin vasıf ve yetenek durumuna göre üç ana boyutta ele alır. Wright (1985, s. 22), sosyal yapıyı öncelikle dört sınıflı yapı, sonra altı, daha sonra on iki sınıfsal konum ekseninde sahiplik/varlık, uzmanlık ve otorite

boyutları ekseninde incelemektedir. Yıllar içerisinde geliştirdiği bu sınıfsal şema, toplumsal tabakalaşmadaki çeşitlenmeyi de ortaya koymaktadır.

Toplumsal sınıf ve eşitsizlik tartışmalarına “kültür” bağlamını da ekleyen Pierre Bourdieu, yapmış olduğu kuramsal ve uygulamalı araştırmalar, geliştirdiği özgün kavramlar ve çalışmalarındaki yöntemsel farklılıklarıyla yakın dönemin en etkili isimlerindendir. Bourdieu aynı zamanda klasik sosyal teorinin üç büyük ismi olan Marx, Weber ve Durkheim’in temel düşünce ve metodolojilerini sentezleyerek kendi düşünce, yöntem ve kavramlarını oluşturmuştur. Marksizm’den aldığı sermaye, üretim, yeniden üretim kavramları ile Durkheim’in sembolik temsillerini bir arada kullanarak sermaye kavramsallaştırmalarını yapmıştır. Tabakalaşma ve eşitsizlik çalışmalarında oldukça atıf alan Bourdieu, toplumsal sınıflar, toplumsal eşitsizlik, değer ve tutum gibi kavramları Weberyen perspektifi kullanarak yeniden yorumlamış, özgün kavramlar üretmiştir. Bourdieu, temel kavramlarından olan ‘kültürel sermaye’yi Marx’ın ekonomik ilişkileri merkeze alan tutumunun yanı sıra Weber’in ‘statü’, ‘iktidar’, ‘otorite’ kavramlarıyla birlikte yapısal-inşacı bir modelle tanımlamıştır.

Bourdieu’nün (1986) sermaye kavramı, Marxist yaklaşımdan farklı olarak toplumsal sınıflar arasındaki çatışma ve mücadelenin salt ekonomik temele indirgenemeyeceğini belirterek farklı sermaye türlerinin etkin olduğunu ifade etmektedir. Hatta sermayeyi ekonomi kuramının tanıdığı tek biçimiyle değil bütün biçimleriyle sürece dâhil etmedikçe, toplumsal dünyanın yapısını ve işleyişini açıklamanın mümkün olmadığını iddia etmektedir (Bourdieu, 1986, s. 16). Kavramın dar ekonomik anlamının yanı sıra kültür ve sembolik sermayeler dâhil edildiğinde sosyal yapıyı daha iyi anlamada yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Alanlar arasında hâkimiyet çabasını elde etmeye çalışan sermaye tiplerini Bourdieu; ekonomik, sosyal, kültürel ve simgesel sermaye olarak tanımlamaktadır. Ekonomik sermaye, ekonomik kaynaklar anlamına gelir. İlk etapta geniş mali kaynaklara sahip olmak demektir. Doğrudan paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilir (Bourdieu, 1986, s. 17). Sosyal sermaye ise toplum içerisindeki ilişkiler bütünüdür. Bourdieu için sosyal sermaye, öncelikle kişinin toplumsal alana katılımını sağlar ve alan içerisindeki rekabet ortamında özel kazançlara ulaşmayı mümkün kılar. Gerekli olduğunda faydalı “destekler” sağlayan sosyal ilişkiler

sermayesi olarak da bunu ifade eden Bourdieu, saygınlığın ve onurluluğun sermayesi olarak tanımlamaktadır. Kültürel sermaye, eğitim yoluyla kazanılan tüm kabulleri, davranış kalıplarını, zevk ve değer tutumlarını içeren bir kavramdır. Ekonomik ve sosyal sermayenin yanı sıra, kültürel sermaye kavramı, Pierre Bourdieu'nün çalışmalarında önemli bir yer tutar. Kültürel sermaye terimi, sözel yeteneklerden genel kültürel farkındalığa, estetik tercihlere, okul sistemine ilişkin bilgilere ve eğitime kadar geniş bir yelpazede farklı olanakları içerir. Bourdieu'nün temel amacı, kültürün bir tür güç kaynağı haline gelebileceğine dikkat çekmektir. (Swartz, 2013, s. 111).

Bourdieu (1986), kültürel sermaye kavramını açıklarken, bu kavramı sermayenin üç farklı biçimiyle ilişkilendirir. İlk olarak, bireyin toplumsal süreçlerle içselleştirdiği, beğeni ve anlama kalıplarını şekillendiren kültürle kazanılan eğilimlerin bir toplamına atıfta bulunur. Bourdieu'ye göre kültürel mallar, maddi mallardan farklıdır çünkü insanlar bu malları sadece onların anlamını kavrayarak tüketebilirler. Bu, müzik, sanat eserleri, bilimsel formüller gibi somut olmayan kültürel ürünlerin yanı sıra popüler kültür ürünleri için de geçerlidir. Yani kültürel sermaye somut bir varlık olarak mevcuttur. Bourdieu, kültürel sermayenin farklı alanlarda kültürel bilgi, bilinç, meşrulaştırma, tanımlama, yetkilendirme veya otorite kaynaklarına erişim üzerinde dağıtılan özelliklerin incelenmesi için oluşturulmuş bir araç olduğunu belirterek, kültürün bir iktidar kaynağı olabileceğine dikkat çekmektedir. Nesiller arası aktarıma da imkân sağlayan bu sermaye, toplumda sınıf ilişkilerinin farklı formlarda yeniden tesisini de sağlamaktadır. Bedenselleşen, nesnelleşen kültürel sermaye bir süre sonra kurumsallaşarak iktidar alanı hâline gelmektedir. Bir diğer yönü hatta aşaması olan iktidar formu ise simgesel sermaye ile ortaya çıkmaktadır. Bir inanç ve güven sermayesi olarak simgesel sermaye, bilişsel ve bütünleştirici işlev kazanarak tahakküm aracına dönüşür. Simgesel şiddet ve simgesel iktidar ile eğitim, medya, aile ve toplumun daha birçok kurumunda yeniden üretilir. Bourdieu, sermayelerin birbirlerine dönüşümleri hususunda kültürel, sosyal ve ekonomik sermayenin birbirine çevrilebileceğini belirtse de ekonomik sermayenin belirleyiciliğini vurgulamaktadır.

Bu bölümde iktisat ve sosyoloji literatüründe merkezi bir konumda bulunan tabakalaşma ve eşitsizlik kuramlarının değişimi temel yaklaşımları bağlamında ele alınmıştır. İktisat literatüründe büyüme ve kalkınma ekseninde tartışılan eşitsizlik, sosyolojide uzunca bir süre boyunca sosyal tabakalaşmaya ilişkin temel araştırma

soruları içinde toplumsal sınıf, statü ya da mesleki konum ile çerçevelendirilmiştir. Toplumsal yapının değerlendirilmesinde çatışmacı teori toplumsal gerilim, mücadele ve sınıfsal konumlara odaklanırken işlevselci yaklaşım mesleki statü konumları üzerinden en alttan en üste doğru bir süreklilik üzerinde beceri ve statü sıralamasını esas almıştır. Sıralamanın esas olduğu işlevselci yaklaşımda ücret, statü ve eğitim seviyelerinin hepsinin meslek üzerinden bu sürekliliği takip ettiği varsayılır. Ancak meslek, eğitim, gelir, beceri, otorite ilişkilerinin çeşitlendiği bir zamanda mesleklere dayalı tabakalaşma modellerinin etkisi giderek zayıflamaktadır. Bunun yerine 1990'lardaki kesişimsellik tartışmalarının yanı sıra Bourdieu'nün çalışmalarının etkisi ile nicel araştırmalarda da çok değişkenli analizler yapılmaya başlanmıştır. Metodoloji ve ölçüm araçlarının gelişmesiyle bu araştırmalar çok daha karmaşık ve detaylı hâle gelmektedir. Ancak bu durum mikro ölçekte takibi sağlarken makro açıdan eşitsizliğin getirdiği toplum yapısının analizini güçleştirmektedir. Bu nedenle son yıllarda artan eşitsizlik eğiliminin sosyoloji literatürü içerisinde tartışma alanı bulamamasının nedeni sınıf, statü ve meslek gibi analitik ayrımların tanımlanması üzerinden devam eden tartışmaların yakın zamanda toplumsal cinsiyet, etnik köken/ırk, yaş ve engellilik gibi eşitsizlikleri şiddetlendiren kategorilere çevrilmiş olmasıdır. Bu durumda sosyoloji toplumdaki yapısal değişimler ile eşitsizlik arasındaki ilişkiye dair bir cevap sunamamaktadır. 2000'lerle birlikte iktisat literatürü içerisinde eşitsizliği gelir gruplarının hem kendi içinde hem de kendi aralarındaki değişim üzerinden değerlendiren yaklaşım tabakalaşma tartışmaları için yeni ve alternatif bir çerçeve sunmaktadır.

2.2. Gelir Eşitsizliğini Açıklayan Güncel Yaklaşımlar

Eşitsizliklerin 2000 sonrası çoğunlukla gelişmiş ülkelerdeki hızlı yükselişi, olguyu tüm açıklığı ile takip etmeyi ve nedenlerini ortaya koyabilmeyi gündeme getirmiştir. Bu noktada eşitsizliğin farklı yönlerinin ve bileşenlerinin değerlendirilmesini sağlayacak yaklaşımlar geliştirilmiştir. Konuyla ilgili çalışmalar tartışmaları yönlendirici etkisi açısından Anthony (Tony) Barnes Atkinson, Thomas Piketty, Branko Milanovic ve temel birkaç yaklaşım üzerinden değerlendirilecektir.

2.2.1. Atkinson: Eşitsizliği Refahı Merkeze Alarak Ölçmek

Atkinson, teoride ve pratikte sosyoekonomik eşitsizliğin ölçümüne ve analizine yaptığı katkılarla alandaki öncü isimlerin başında gelmektedir. Atkinson, lisans eğitimini ekonomiye geçmeden önce matematik okuduğu Cambridge Üniversitesi'nde aldı. Cambridge'de St. John's College üyesi olarak birkaç yıl geçirdikten sonra 1971'de Essex Üniversitesi'ne ekonomi profesörü olarak atandı. 1976'da University College'e, Londra'ya ve oradan London School of Economics'e (LSE) geçti. 1980-1992 yılları arasında Tooke Ekonomi Bilimi ve İstatistik Profesörü ve STICERD araştırma merkezinin (Suntora ve Toyota Ekonomi ve İlgili Disiplinler Merkezleri) aktif bir üyesi ve başkanıydı. 1994-2005 yılları arasında Nuffield Collage'da rektör, 2007-2009 arasında Oxford Üniversitesi'nde profesör olarak bulundu. 2010'dan ölümüne kadar LSE'de ekonomi profesörü olarak görev yaptı.

Atkinson araştırmacı kimliğinin yanı sıra hem İngiltere'de hem de uluslararası alanda ekonomist olarak aktif bir rol aldı. 1995-1998'de Royal Economic Society, 1988'de Econometric Society, 1989'da European Economic Association ve 1989-1992'de International Economic Association'ın başkanıydı. Mesleki ve resmî olarak bölüm başkanı, çok sayıda kurul ve komite başkanı ve bir dizi ulusal ve uluslararası kuruma danışman olarak birçok pozisyonda bulundu. Mesleki olarak önemli katkılardan, 1971'de kurduğu "Journal of Public Economics"ın 26 yıl editörlüğünü yaptı ve alanın lider dergisi hâline getirdi. Atkinson'ın, bulunduğu kurumlardaki aktif pozisyonlarının yanı sıra çok sayıda çalışmalarından düzenlenmiş kitabı, 357 makalesi ve 23 kitabı bulunuyor.

1970 tarihli "On the Measurement of Inequality" makalesi, iktisatçıların yoksulluk ve eşitsizliğin ölçülmesine dair bakışlarını değiştirmiş ve modern eşitsizlik ölçümü teorisinin temellerini atmıştır. Atkinson temelde Hugh Dalton'ın (1920) geliri, bireysel refahın belirleyicisi olarak gördüğü yaklaşımını benimsemiş ve geliştirmiştir. Dalton'ın gelir eşitsizliğinin ölçülmesi tartışmasını bir kenara bırakarak meseleye 'araçsal' yaklaşması, eşitsizlik ölçütlerinin seçiminin sosyal refahla ilişkilendirilebilmesini sağlamıştır (Atkinson & Brandolini, 2014, s. 348). Buna ek olarak toplumların gelir eşitsizliğine olan duyarlılığını da gelir eşitsizliği ölçümüne dâhil etmiştir. Atkinson'ın sosyal refaha olan odaklanması, onun üç önemli sonuç elde

etmesini sağladı. Birincisi, sosyal refahın düzenleyiciliği ve “Pigou-Dalton transfer ilkesi” üzerinde mutabık kalarak bir gelir dağılımını diğerinden daha az veya daha fazla eşitsiz olarak sınıflandırmanın mümkün olmasıdır. Bu iki dağılım, Lorenz eğrilerinin kesişmediğinin doğrulanmasıyla kolayca kontrol edilebilir. Ancak Lorenz eğrileri kesişebileceğinden takip eden sıralama yalnızca kısımdır. Sosyal refah işlevine başka kısıtlamalar getirilebilir ancak sonunda tek bir işlev belirtmek gerekebilir. Bu, ikinci sonuca yol açar. Herhangi bir sosyal refah işlevi, bir eşitsizlik endeksine dönüştürülebilir ve bunun tersi de geçerlidir. Bu eşleme, bir eşitsizlik endeksinin altında yatan, örtük veya açık bir şekilde kolektif tercihleri ortaya çıkarmaya aynı zamanda yeni endeksler türetmeye yardımcı olur. Üçüncü sonuç ise ölçümde varsayılan eşitsizlikten kaçınma derecesini yakalayan bir parametre getirerek dağıtım adaleti ile ilgili farklı görüşleri açıkça ortaya koyan bir endeks sınıfının geliştirilmesidir (Brandolini, 2017).

Atkinson, eşitsizlik ve yoksulluğun ölçümü çalışmalarına salt bir teori meselesi olarak bakmamaktadır. Nitekim eşitsizliğin yöntemine dair bakışının altında yatan fikir, gelir dağılımındaki eşitsizliğin derecesini ölçmeyi ve zaman içindeki veya ülkeler arasındaki gelişimini karşılaştırma hedefleniyorsa bunun benimsenen istatistiksel ölçünün örtük değer yargılarından bağımsız olamayacağıdır. Gini katsayısı, varyans veya varyasyon katsayısı gibi popüler alternatifler, değerden bağımsız istatistiksel ölçüler değildir. Ne tür bir eşitsizliğin daha önemli olduğuna dair yargılar içermektedir. Bu nedenle verilerin özellikleri, hangi amaca uygunlukları ve ideal teorik kavramın yalnızca bir temsilcisi olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle, eşitsizliğin neyin eşitsizliği olduğu, kimler arasında ve nasıl ölçüldüğü önemlidir. Nitekim Atkinson ve Brandolini’nin (2010) ile birlikte yaptıkları çalışmada, dünya eşitsizliğinin göz önünde bulundurulması, gelir eşitsizliğinin ölçülmesinde refah yaklaşımının altında yatan anahtar kavramların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini iddia etmişlerdir. Çalışmada 1820-1992 arasındaki dönemi inceleyerek gelir dağılımını değerlendirmiştir. Yapılan analizler, küresel düzeyde sosyal refahın arttığını göstermektedir; ancak bu artış oranlarının ülkelerin ortalama gelir düzeyleriyle farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, küresel gelir farklılıklarının yerel düzeydeki eşitsizlik ölçümleriyle değerlendirildiğini ve bu durumun yoksulluk ve eşitsizlik sorunlarını aynı bağlamda ele almasına neden olduğunu vurgulamaktadır.

Üstelik, ülke karşılaştırmalarında bireylerin gelirlerinin hesaplanma dönemlerinin farklı olması, bazı zorluklar doğurabilmektedir. Bu nedenle, “eşitsizliğin nesi?” ve bu eşitsizliğin “kimler arasında?” olduğu sorularına dikkatle cevaplar aranmalıdır (Atkinson & Brandolini, 2014, ss. xxxiv-xxxv).

2.2.2. Piketty: Sermaye ve Gelirin Değişen Dengesi

Eşitsizlik tartışmalarının son dönem popüler ismi şüphesiz Fransız iktisatçı Thomas Piketty’dir. Karl Marx’ın 19. yüzyılda kaleme aldığı kült eseri *Das Kapital* ile karşılaştırmalı değerlendirilen *Capital in the Twenty- First Century* adlı çalışması birçok dile çevrilmiş, saygın ekonomistlerin gündemi olmuş, hakkında birçok değerlendirme ve eleştiri yazısı kaleme alınmıştır.

Piketty, 1990 yılında Ecole Normale Superieure’den matematik lisansı almış, iktisat doktorasını 1993’te L’ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales ve London School of Economics’te tamamlamıştır. 1993-1995’te MIT İktisat Bölümünde asistan profesör, 1995-2000’de Centre National de la Recherche Scientifique’te araştırmacı, 2000’de L’ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales’te profesör olarak görev yapmıştır. 2007 yılından beri Paris School of Economics’te çalışmaktadır. Quarterly Journal of Economics, The Journal of Political Economy, the American Aconomic Review ve the Review of Economic Studies’de makaleleri yayınlanmıştır. Atkinson, Alverado, Zuchman gibi ekonomistlerle birlikte ortak direktörlüğünü yürüttüğü World Wealth and Income Database ile küresel ve ulusal ölçekte gelir dağılımının uzun dönemli değişimini analiz etmektedir.

Büyük ses getiren eserinde Piketty (2014), Batı ekonomileri için son iki yüzyıl boyunca eşitsizliğin sürekliliğini ve değişimini tarihsel ve ampirik araştırmalarla destekleyerek ele almaktadır. Piketty (2014), toplam gelir ve servetin nüfusun en üst birkaç yüzdelik diliminde yoğunlaşma eğiliminde olduğu sonucuna varmak için en ilgili Batı ülkeleri tarafından izlenen gelir ve servet dağılımlarının U-eğrisi yolunu haritalandırmaktadır. Bu yoğunlaşma kısa ömürlü dönemlerle kesintiye uğramıştır. Savaşlar, buhranlar, hiperenflasyonlar, artan oranlı vergi oranları ve yüksek verimlilik ve nüfus artışının bir araya gelmesinin 1930’lardan 1970’lere kadar eşitsizlikteki düşüşü açıkladığını öne sürmektedir. Ancak bu, servet yoğunlaşması eğiliminde bir istisnayıdır. 1970’lerden bu yana, eşitsizliğin artması eğilimi yeniden ortaya

çıkılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan 1970'lerin sonuna kadar olan dönem, kapitalizm tarihinde bu eğilime geçici bir ara veren bir anomalidir. Başka bir deyişle, eşitsizlik eğrisinin eğilimi tekrar normal seyrine dönmüştür.

Piketty'nin 1918-1980 döneminde eşitsizliğin azaldığı ve 1980 sonrasında arttığı konusundaki değerlendirmesi, Kuznets'in eşitsizliği ters-U şeklinde açıklama teorisine eleştiri getirmektedir. Piketty, Kuznets'in gelişmekte olan ülkeleri dikkate almadığını ve teorisinin empirik temellerinin oldukça zayıf olduğunu belirtmektedir. Eşitsizlikle ilgili tartışmaları tarihsel bağlamlara dayandıran Piketty, Kuznets teorisini Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan bir olgu olarak nitelendirmekte ve bu teorisinin eşitsizliği açıklamada yetersiz olduğunu vurgulamaktadır (Piketty, 2014, ss. 14-15). Piketty, eşitsizlikteki azalma dönemini, savaşa dayalı siyasi etkenlere, savaşın finansmanının vergilerle karşılandığı ve ideolojik hareketlerin etkili olduğu nadir bir döneme bağlamaktadır. Bu dönem olağan dışı ve istisnai bir dönemi yansıtmaktadır. Öte yandan, 1970'lerin sonlarından itibaren sürekli artan eşitsizlik, vergi politikaları ve finansal politikalardaki değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu süreç, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki gibi eşitsizliğin arttığı bir dönemi yansıtmaktadır. (Milanovic, 2018, s. 52). Piketty bu noktada 19. yüzyıldaki sermaye birikiminin yarattığı eşitsizlikle günümüzün farklı olduğunu iddia etmektedir. Bu noktada servetin tepede yoğunlaşması daha az, orta sınıflara daha fazla nüfuz eden bir mülkiyet ve eğitimle üst yönetici kademelerine yükselerek sermaye sahipleri ile paydaş olan kesimler bulunmaktadır. Fakat Piketty tüm bu düzen içerisinde sermayenin belli kesimlerde yoğunlaşmasının aileler aracılığıyla sonraki nesillere aktarılacağını belirtir.

Piketty'ye (2014, ss. 27-28) göre eşitsizlik eğilimlerini anlamak için büyüme ile sermaye geliri payı arasındaki ilişkiye bakmak gerekir. Eşitsizliğin artışına sebep olan ve durdurulamaz olarak açıkladığı düşüncesinin temeline sermayenin/servetin toplam değerinin yüzdesi olarak ifade edilen ortalama yıllık getiri oranı “r” ve millî gelirin büyüme oranı “g” arasındaki ilişkiyi koyar. Bir ülkenin servet-gelir oranı, basitçe o ülkenin gayrisafi yurt içi hasılasına karşı vatandaşlarının sahip olduğu tüm finansal varlıklarının değeridir. Sermaye getiri oranı (r) daha soyuttur. Piketty bunu tüm bekleyen yatırımların getiri oranı olarak tanımlar ve r her zaman ortalama %5 civarında olmalıdır. Önemli olan büyüme oranı (g), genel ekonomik büyüme oranıdır. Bu, g %5'ten azsa zaten zenginlerin servetinin bir bütün olarak ekonomiden daha hızlı

büyüyeceği anlamına gelir. “ $r > g$ ” eşitsizliği, piyasa yönelimli ekonomilerin doğal bir özelliği olabilir. Bu eşitsizlik uzun vadede sermayenin öneminin ve düzeyinin artmasına yol açabilir. Fakat Piketty’e göre eşitsizlik spiral şeklinde sonsuza kadar devam edemez ve sermayenin doyuma ulaşması durumunda tasarrufların yatırım yapılabileceği bir alan kalmaz.

Piketty’nin (2014) çalışmasının bir diğer tezi ise gelir ve servet yoğunlaşmasının genellikle dağılım hiyerarşisindeki konum yükseldikçe artmasıdır. Bunun açıklaması temel olarak iki unsurun birleşimidir: (i) Servetlerin getiri oranı servetlerin büyüklüğü ile artar; (ii) servetler miras yoluyla nesilden nesile aktarılır. Bu şekilde Piketty, mevcut gelir ve servet dağılımının büyük ölçüde miras kalan servetin dağılımı tarafından şekillendirildiğini öne sürmektedir. Başka bir deyişle, geçmiş servet giderek daha önemli hâle gelmekte ve miras kalan servet, çıktı ve gelirden daha hızlı büyümektedir. Sermayenin getirisi başlangıçtaki servetin bir fonksiyonu olduğundan her iki unsurun birleşimi sermayenin artan bir şekilde yoğunlaşmasıyla sonuçlanır. Bu ve diğer nedenler, servetlerin neden toplumsal fayda veya liyakat açısından olası herhangi bir rasyonel gerekçenin ötesinde büyüyebildiğini ve kendilerini sürekli kılabilirdiğini açıklamaktadır. Tüm bunlarla birlikte Piketty (2014, s. 236), kalıtsal servetin bireylerin fırsatlarını ve gelecekteki gelirlerini belirlemede giderek artan bir rol oynadığı kalıtsal hanedanlar tarafından kontrol edilen “patrimonyal kapitalizme” geri dönme riski konusunda uyarıda bulunmaktadır.

Piketty’nin çalışmasını güçlü kılan unsur, uzun vadede farklı ülkeler için zenginlik-gelir oranları hakkında zaman serisi verileri üzerinden değerlendirme yapabilmesidir. Çalışmasının büyük kısmında Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya’daki zenginliğe kapsamlı bir bakışla İtalya, Kanada ve Japonya gibi diğer büyük ekonomilere de kısmi olarak bakmıştır. Sonuç tüm gelişmiş ülkelerde servet-gelir oranının yüksek ve artıyor olmasıdır. Dahası servet-gelir oranındaki artışın salt ABD ve Kanada’ya özgü olmadığını da vurgulamaktadır. Fransa ve İtalya gibi ekonomik büyümenin çok daha yavaş olduğu yerlerde de aynı durum görülmektedir. Bununla birlikte çalışmadaki veriler servet yoğunlaşmasına rağmen eşitsizliğin her ülkede aynı olmadığını ve bunda kurumsal düzenlemelerin etkin olduğunu göstermektedir (Piketty, 2014, s. 20).

Artan ve sarmal hâle gelen eşitsizliklere Piketty'nin çözüm önerisi, küresel bir vergi sisteminin oluşturulmasıdır. Kendisi de küresel servet vergisinin alınmasının imkânsızlığını kabul etse de sermaye üzerinde artan oranlı bir küresel verginin sadece sermaye yoğunlaşmasının eşitlikçi olmayan sarmalını durdurmak için değil sermaye düzenleme amaçları için de gerekli olduğu konusunda uyarılmaktadır. Böyle bir vergiyle servet demokratik denetime kavuşacaktır. Böylece ilk olarak servet eşitsizliğindeki belirsiz artışı durdurulacak, ikinci olarak da krizleri önlemek için finans ve bankacılık sistemine etkili bir düzenleme getirilecektir. Bunun için dünya çapında kimin hangi varlıklara sahip olduğu konusunda açıklık olmalı, servet vergisi mali şeffaflığa sahip olmalıdır (Piketty, 2014, s. 362).

Piketty'nin (2014) çalışması, ekonomistleri özellikle de ana akım teoriyi çalışmalarından önceki yıllarda ihmal edilen bir çalışma alanına yönlendirmiştir. Çalışma ayrıca erken dönem incelemeleri, vergi kayıtlarının incelenmesi ve gelişmiş ekonomilerde uzun süredir devam eden servet eşitsizliği ve sermaye/gelir oranı eğilimlerini belgeleyen nispeten geniş tarihsel verilerin toplanması için ortak bir desteğe sahiptir (Milanovic, 2014; Ray, 2015). Bu durum hem ana akım iktisatta hem de heterodoks iktisatta olduğu kadar iktisat alanının dışında da birçok ve çeşitli olumlu (Krugman, 2014; Milanovic, 2014) veya eleştirel yaklaşımlarla (Aspromourgos, 2015; J. K. Galbraith, 2014; Rowthorn, 2014) kapsamlı bir tartışma yaratmıştır. Eleştiriler sermaye kavramı tanımlamasının hatalı oluşundan ((Acemoğlu & Robinson, 2015; J. K. Galbraith, 2014) işgücü piyasasındaki güç ilişkilerinin yapısının yeterince ele alınmadığına (Wright, 2014) kadar geniş bir yelpazededir.

2.2.3. Milanovic: Küresel Fili Tanımlamak

Branko Milanovic, küresel gelir eşitsizliğini iktisadi ve politik yaklaşımların yanı sıra sosyal bağlam içerisinde değerlendirmektedir. Uzun dönemli verileri eşitsizliğin bileşenleriyle birlikte değerlendirmiş ve etkili kavramsallaştırmalar yapmıştır. Küresel gelir dağılımı ve küreselleşmenin etkilerinin metodolojisi ve ampirikleri üzerine çok sayıda makalesi yayınlanmıştır.

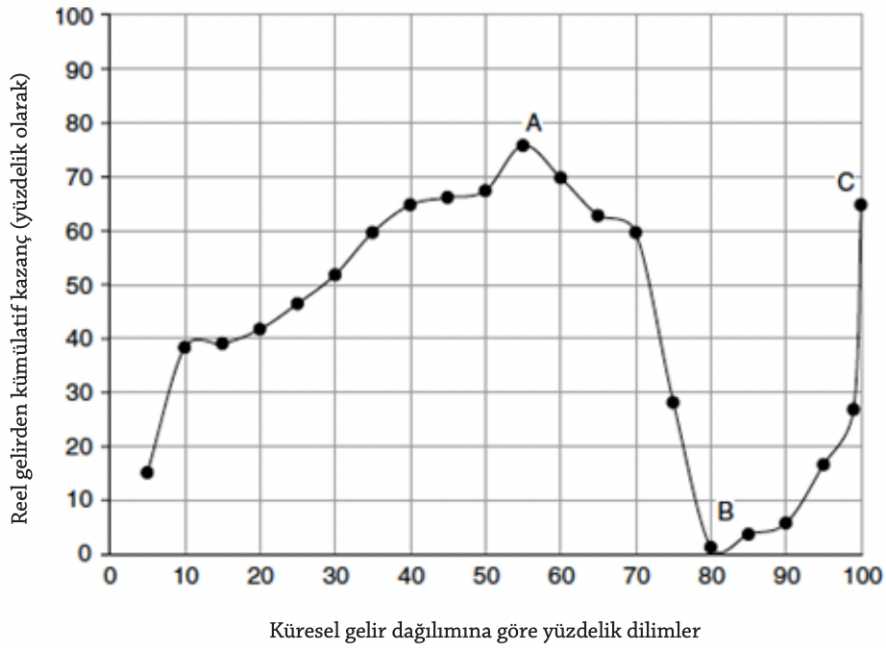
Milanovic, Graduate Center City University of New York'ta ve Luxembourg Income Study'de kıdemli araştırmacıdır. Doktora derecesini Yugoslavya Belgrad Üniversitesi'nde gelir eşitsizliği üzerine yazdığı tezle aldı. Yaklaşık 20 yıl Dünya

Bankası Araştırma Departmanı'nda baş ekonomist ve Washington'daki Carnegie Uluslararası Barış Vakfı'nda (2003-2005) kıdemli yardımcı olarak görev yaptı. Maryland Üniversitesi'nde (2007-2013) ve Johns Hopkins Üniversitesi'nde İleri Uluslararası Çalışmalar Okulu'nda (1997-2007) öğretim görevlerinde bulundu. Eşitsizlik ve yoksulluk üzerine yazmış olduğu makaleleri *Economic Journal*, *Review of Economics and Statistics*, *Journal of Political Philosophy* gibi alanın önde gelen dergilerinde yayınlandı. Küresel eşitsizlik üzerine yazdığı kitapları, *Worlds Apart. Measuring International and Global Inequality* (2005), *The Haves and the Have-nots: A Brief and Idiosyncratic History of Global Inequality* (2010), *Global inequality: A New Approach for the Age of Globalization* (2016), *Capitalism, Alone: The Future of the System That Rules the World* (2019) birçok farklı dile çevrildi ve ödül aldı.

Milanovic'in çalışmalarındaki küresel gelir eşitsizliğine dair tarihselci analizi, panoramik ve doğrusal değildir. Basit neden-sonuç ilişkilerindeki süreklilikten ziyade katmanlar arasındaki özgün etkenlere dayalıdır ve daha ilişkiyel bir yaklaşımla meseleleri ele almaktadır. Tarihî seyir içerisinde öngörüleemeyen olayların hâkim paradigmayı nasıl değıştirebileceğini vurgularken bu dönemler arasındaki ilişkiyi ve bağı ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım küresel eşitsizliğin seyrini bugüne kadar getirirken gelecek için de muhtemel senaryolar yazmaktadır.

Milanovic'in çalışmalarında öne çıkan üç boyut bulunmaktadır: (1) Küreselleşmenin kazananları ve kaybedenleri, (2) mekânsal ve sınıfsal eşitsizlik tartışması, (3) Kuznets dalgaları.

1. Küreselleşmenin Kazananları ve Kaybedenleri: Milanovic (2018), Berlin Duvarı'nın yıkılışından finansal krize kadar olan yılları kapsayan 1988-2008 arasındaki dönemi, 'yükselen küreselleşme' olarak adlandırmaktadır. Dünyanın en büyük nüfuslarını bünyelerinde bulunduran Çin, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'nın dünya ekonomisine entegre olduğu döneme karşılık gelmektedir. Hindistan da yine 1990'larda gerçekleştirdiği reformlarla dünya ekonomisine eklemlenmiştir. Yine bu süreçte büyük firmalar fabrikalarını "periferi"lere taşımışlar ve böylece periferi ile merkez ülkeler arasında açılım sağlanmıştır.

Şekil 2.1. Küreselleşme Sürecinde Kişisel Gelir Düzeyine Göre Kişi Başı Reel Gelirde Nispi Kazanç, 1988-2008

Kaynak: Milanovic, 2018, s. 11.

Milanovic bu tabloyu “küresel fil” eğrisi ile açıklamaktadır. Bu dönemde en kazançlı grup, dünya gelir dağılımının ortalarındaki kesimi (yani dünya gelir dağılımının yüzde 50’lik diliminde yer alan insanlar) ve yüzde 1 ile yüzde 5 arasındaki en zengin kesimdir. Gelir artışından en düşük payı alanlar ise dünya gelir dağılımının yüzde 80’lik dilimi içinde bulunan ve çoğunluğunu zengin dünyanın alt orta sınıfını oluşturan insanlardır (Milanovic, 2018, s. 11). Milanovic, küreselleşmenin en çok kazanan grubunun on kişisinden dokuzunun Asya ülkelerinden -özellikle Çin, Hindistan, Tayland, Vietnam ve Endonezya gibi- geldiğini belirtmektedir. Bu kazançlı kesim, bu ülkelerin en üst gelir grubu olan yerel zenginler değil, küresel gelir dağılımında orta kesimde yer alan insanlardır. Bu kişiler hem kendi ülkelerinde hem de küresel ölçekte orta gelirli insanları temsil etmektedir. Orta gelir gruplarının gelirindeki bu artış, 1988-2008 döneminde Çin’deki insanların gelirini kentte 3 katına, kırsalda ise 2,2 katına çıkarmıştır. Aynı dönemde Endonezya, Vietnam ve Tayland’da bu oran iki katından fazladır. Milanovic (2018, s. 20), bu kesimi "yükselen küresel orta sınıf" olarak adlandırmaktadır. Ancak, bu kesim Batı’daki orta sınıf ile karşılaştırıldığında hala

göreceli olarak daha düşük gelir düzeyindedir. Bu nedenle, zengin ülkelerdeki eğitim ve gelir ilişkisini yansıtan orta sınıf ile karıştırılmamalıdır.

Küreselleşmeden hiç faydalanamamış ve yirmi yıl boyunca geliri artmayan kesim, OECD'nin zengin ülkelerinde yaşayan ve büyük çoğunluğunu uzun süredir zengin olan kesimi oluşturmaktadır. Özellikle Birleşik Devletler, Almanya ve Japonya gibi ülkelerde bu durum öne çıkmaktadır. Bu insanlar, kendi ülkelerinin gelir dağılımının alt %50'sinin altında yer alan kesimi oluşturmaktadır. Milanovic'in ifadesiyle, bu grup "zengin dünyanın alt orta sınıfını" temsil etmektedir. Asya ülkelerindeki ekonomik büyüme ve gelişmiş Batı ülkelerindeki ekonomik eğilimlerin farklı yönleri ilerlemesi sonucunda, bu süreçten en çok kazananlar, Asya'nın orta ve düşük gelirli kesimleri olmuştur. En çok kaybedenler ise gelişmiş Batı dünyasının orta gelirli kesimleridir. Bu süreçte, açık bir şekilde kazanan bir başka grup ise en üst yüzde 1'lik kesimdir ve bu kesimin yarısı Amerikalılardan oluşmaktadır. Başka bir deyişle, Amerikalıların %12'si dünya nüfusunun en zengin %1'ine dahil edilmektedir. Diğer yarısı ise Batı Avrupa, Japonya, Okyanusya ve diğer ülkelerden, özellikle Rusya ve Güney Afrika'dan oluşan diğer yüzde 1'lik kesimlere aittir. Milanovic bu grubu 'küresel plütokratlar' olarak adlandırmaktadır (Milanovic, 2018, s. 23).

2. Mekânsal ve Sınıfsal Eşitsizlik Tartışması: Gelir dağılımında eşitsizliğin boyutlarını tartışan Milanovic (2018), olguyu mekân ve sınıf temelli eşitsizlik üzerinden ele almaktadır. Eşitsizliğin mekân boyutu ülkelerin kendi aralarındaki ortalama gelir farklılıklarını ifade ederken, sınıf boyutu ise bir ülkenin kendi içindeki zenginler ve yoksullar arasındaki gelir farklılıklarını göstermektedir. Milanovic, bu noktada küresel eşitsizliğin asıl nedeninin mekânsal mı sınıfsal mı olduğunu sorgulamaktadır. Böylece eşitsizliğin seyrindeki esas kırılmanın aynı ülke içerisinde yaşayan insanlar arasında mı yoksa farklı ülkelerde yaşayan insanlar arasında mı olduğunu ortaya koyabilecektir.

Küresel eşitsizlik düzeyindeki değişimleri beş yüz yıllık süreç içerisinde mekân ve sınıf bileşkeleri ile açıklayan Milanovic, bu boyutların farklı ağırlıkları olduğunu belirtmektedir. Sanayi Devrimi öncesinde küresel eşitsizlik düzeyinin ülkelerin kendi içlerinde var olan yoksulluk ve zenginlik üzerinden yani sınıf temelli tartışmalar üzerinden olduğunu belirtmektedir. Bu durumda ise bir kişinin dünyanın hangi

ülkesinde doğduğu değil onun zengin ya da fakir bir ailede doğmuş olması hayattaki şansını belirlemektedir (Milanovic, 2018, s. 139). 19. yüzyıldan itibaren ise sınıf temelli eşitsizlik yerini mekân temelli eşitsizliğe bırakmıştır. Sanayi Devrimi ile Kıta Avrupası ve Amerika'nın da içinde bulunduğu bir grup ülke hızla gelişirken diğer ülkeler yerinde saymıştır. Ülkeler arasındaki artan gelir farkları, küresel eşitsizliğin belirlenmesinde önemli olmuştur. Küreselleşme sürecinde özellikle etkisi 2000'den sonra daha net gözlemlenebilen Asya ülkelerindeki hızlı ekonomik büyüme, ülkeler arasındaki gelir yakınsamasının mekâna bağlı olarak açıklanabilecek eşitsizliğin düşmesine katkıda bulunmasını sağlamıştır. Eşitsizliğin ikinci boyutu olan ülkelerin kendi içlerindeki eşitsizliğin ise hem Batı ülkelerinde hem de Asya ülkelerinde hızla yükselmesidir. Milanovic (2018, s. 5), bu durumun ilerleyen zamanlarda 19. yüzyılın başlarına dönülebileceğinin sinyallerini verdiğini fakat Marx'ın tanımladığı dünya düzenine yakın olarak görünse de doğduğumuz veya yaşadığımız yerin çok önemli olduğunu ve hayat boyu elde edilebilecek gelirin üçte ikisinin yaşadığımız yer tarafından belirlendiğini vurgulamaktadır. Bu durumu 'vatandaşlık rantı' kavramı ile açıklamaktadır. İnsanların zengin dünya ülkelerinde doğmuş olmaları, onları avantajlı konuma taşımaktadır.

3. Kuznets dalgaları: Zengin ülkelerde görülen eşitsizlik artışının veri ile aşikâr hâle gelmesi, Kuznets hipotezinin sorgulanması sürecini hızlandırmıştır. Kuznets Eğrisi'nin aşağı inen kısmı yani zengin ülkelerde gelir arttıkça eşitsizliğin azalacağını gösteren kısım, 1980'lere kadar geçerli olmuş sonrasında ise bu ilişki ortadan kalkmıştır.

Kuznets'in kuramına karşı yeni bir kuram öneren Piketty, 1918-1980 döneminde eşitsizlikler azalmışken 1980 sonrasındaki artış nasıl yorumlanabilir bunu açıklamaya çalışmıştır. Ona göre eşitsizlikteki bu azalma, dönemin siyasal ve ekonomik faktörlerinden etkilenmiştir ve olağan dışı bir durumdur. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce olduğu gibi eşitsizlikler artmaya devam edecektir. Dolayısıyla teorisi, Kuznets Eğrisi'nin her iki kısmını da açıklamaktadır yani ters U değil düz U biçimindedir. Milanovic (2018), Piketty'nin yaklaşımının 21. yüzyılın başına kadar Birleşik Devletler ve Birleşik Krallık'taki eşitsizliğin gelişmesi sürecini açıklamakta fakat önceki dönemleri açıklamakta yetersiz kaldığını belirtmektedir. Ayrıca Piketty'nin eşitsizliğin azalmasında bahsettiği dönemsel koşulları sıra dışı olarak tanımlaması,

kapitalist sistemde eşitsizliğin devamlı arttığını iddia etmek anlamına geleceğinden gerçeklikle uyumlu değildir. Milanovic (2018, s. 53) ekonomik güçlere bağlı olarak eşitsizliğin azaldığı dönemlerin de olduğunu belirtmektedir. Eşitsizliğin ulaşabileceği teknik bir sınır vardır, sonsuz bir şekilde artmaya devam edemez. Modern toplumun karmaşıklığı, vergi gelirleriyle gerçekleştirilen sosyal transferler, başkaldırı gibi tehditler, eşitsizliğin aşamayacağı bir üst sınır olduğunu göstermektedir.

Gelir dağılımına ilişkin en etkin üç kuramın modern olguları açıklamaya ilişkin ilk bakışta temel problemleri olduğunu belirten Milanovic, Kuznets ve Tinbergen'in son dönemi ve Piketty'nin de 20. yüzyıl öncesini açıklamakta yetersiz kaldığını belirtmektedir. Son beş yüzyıllık modern tarih döneminde eşitsizliğin kimi zaman artıp kimi zaman azalması, Milanovic'e göre Kuznets dalgaları ile açıklanmalıdır. Sanayi Devrimi öncesi ortalama gelirlerin durağan olduğu dönemde gelir ve eşitsizlik arasında herhangi bir ilişki yoktur. Eşitsizlikler salgın hastalıklar, yeni keşifler, istilalar ve savaşlar gibi toplumun tamamını ilgilendiren olaylara bağlı olarak yükselmekte ya da düşmektedir. Ortalama gelir ve ücretlerin artması durumunda fakirlerin durumu iyileşmekte ve eşitsizlik azalmaktadır. Bu durumda ise Maltusyen etki ortaya çıkmakta, nüfusun sürdürülemeyecek kadar çoğalması ile yoksullar arasında ölüm oranları artmakta ve yoksullar asgari koşullarına dönerken eşitsizlik yine önceki yüksek düzeylere çıkmaktadır. Ortalama gelirin çok düşük olduğu savaş durumlarında ise iki durum söz konusudur. İlk olasılık, tüm zenginlerin savaşın tüm maliyetlerini üstlenmesi ve eşitsizliğin azalmasıdır. İkinci durum ise yoksulların gelirinin azalması, nüfusun da azalmasına bunun da eşitsizliğin artmasına neden olmasıdır. Bu iki durumdan ilk durum daha etkili olmuştur. Zira yoksulların savaş sürecinde ölmesi demek, savaşacak toplumun kalmayacak olması anlamına gelmektedir. Bu nedenle Sanayi Devrimi öncesi dönemde savaşların etkisi eşitsizliğin azalması yönünde olmuştur (Milanovic, 2018, ss. 54-55).

Sanayi Devrimi ile ortalama gelirin artması ile durum değişmiştir. Gelir eşitsizliğinin nasıl hareket edeceğine dair Sanayi Devrimi'nin iki önemli sonucu bulunmaktadır. İlki, eşitsizliğin kendisinin artma potansiyeli taşımasıdır. Toplam gelirin yüksek olması, nüfusun bir kısmını açlık sınırının altına itmeden yüksek gelirler elde etmesine olanak sağlamaktadır. Bu durum ise eşitsizliğin artmasına daha fazla alan açmaktadır. Bu fikir Milanovic, Lindert ve Williamson (2011) tarafından tanımlanan "eşitsizlik olanakları

sınırının” temelini oluşturmaktadır. Ortalama gelir geçim düzeyinin biraz üstünde olduğunda ve nüfusun azalmadığı düşünüldüğünde geçim için gerekli gelir düzeyinin üzerinde kalan artık kısım küçük miktardadır. Bu artık miktarın tamamı elitlere ait olsa bile bu durum büyük bir eşitsizliğe neden olmayacaktır. İkincisi ise Sanayi Devrimi’nin ardından ortalama gelirin sabit kalması ile eşitsizlik ve ortalama gelir, farklı bir ilişki içine girmektedir. Kuznets’in belirttiği gibi Sanayi Devrimi sonrasında zengin ülkelerde sanayi ve kentleşmenin gelişmesine bağlı olarak eşitsizlik artmış ve 19. yüzyıl sonu veya 20. yüzyılın başında eşitsizlik tepe noktasına erişmiştir. Bu noktadan sonra Kuznets’in belirttiği gibi eğitilmiş iş gücü arzı ve eşitlik taleplerinin artması ile eşitsizlik azalmış ve sermayenin getirisi düşmüştür. Fakat Milanovic’e göre eşitsizliği azaltan iyicil (*bening*) bir mekanizmadır. Bu mekanizma, ekonomik ve demografik güçlerin bir sonucudur. Eşitsizliğin azalmasına neden olan kötücül (*malig*) mekanizmalar da savaş ve devrimlerden kaynaklıdır. Milanovic’e göre bu birinci Kuznets dalgalanmasının aşağı inerek eşitsizliğin dengelendiği kısmını büyük dengeleme (*great levelling*) iyicil ve kötücül mekanizmanın etkileşimine bağlıdır (Milanovic, 2018, ss. 58-62).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında eşitsizliği azaltan güçler, 1980’lerde son bulmuştur. Bu dönem, zengin ülkeler için ikinci Kuznets Eğrisi’nin başlangıcı olarak düşünülebilir. 1980’li yılların enformasyon teknolojisindeki yenilikler, küreselleşme ile ortaya çıkan hizmet sektöründeki mesleki farklılaşmalar, Sanayi Devrimi sonrasındaki gibi büyük gelir açıklıklarına neden olmuştur. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, yüksek vasıflı insanların kazançları artarken, Hindistan ve Çin gibi gelişmekte olan ülkelere gelen ürünler nedeniyle, düşük vasıflı iş gücü istihdamı azalmıştır. Bu durum ise gelir farklılıklarını oldukça belirginleştirmiştir. Bununla beraber 1980’lerde uygulamaya konulan politikalar, refah devletinden duyulan hoşnutsuzluktan ziyade küreselleşmeden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde yüksek gelirler üzerindeki vergiler düşürülmüş ve emek gelirine göre sermaye geliri üzerindeki vergiler düşük tutulmuştur. Bu durumun asıl nedeni ise küreselleşme ve enformasyon teknolojileri ile sermayenin banka ve hisse senetleri aracılığıyla akışının kontrol edilememesi ve vergilendirilememesidir. Bu durum ise eşitsizliği daha da artırmaktadır.

2.2.4. 2000 Sonrası Gelir Eşitsizliğine Yaklaşımlar

Gelir eşitsizliği verilerinin eksik olması, 2000’li yılların başında araştırmacıları veri tahmin metotlarını araştırmaya yöneltmiştir.

Bu kapsamda yayınlanan çalışmalardan birisi de Sala-i Martin’in (2002) *The Disturbing Rise of Global Income Inequality* adlı çalışmasıdır. 125 ülkede 1970-1998 yıllarına ait verileri olasılık yoğunluk fonksiyonlarını kullanarak dünya genelindeki gelir dağılımını tahmin etmeye çalışmaktadır. Çalışma, Gini katsayısı, gelirin logaritmasının varyansı, iki Atkinson indeksi, ortalama logaritmik sapma (MLD), Theil indeksi ve varyasyon katsayısı olmak üzere yedi farklı indeks kullanarak, 1980-1998 yılları arasında küresel gelir eşitsizliğinin azaldığını tespit etmiştir. Sala-i Martin, küresel eşitsizliklerin ülke içinde değil ülkeler arasındaki eşitsizliklerden kaynaklandığını belirtmektedir. Çalışmayı yedi başlıkta özetleyen Sala-i Martin (2002), (i) dünya gelir dağılımı olasılık yoğunluk fonksiyonunun sağa kaydığını bir başka deyişle, gelirin ve refahın arttığını belirtmektedir. 1970’te bu durumun yoksulluk sınırında olduğunu sonrasında ise sarsılarak orta sınıfın yükselişine olanak sağladığını belirtmektedir. (ii) Hem yoksulluk oranları hem de yoksul sayısı ciddi şekilde azalmıştır. (iii) Küreselleşme sürecindeki ‘belirgin’ ve ‘rahatsız edici’ gelir eşitsizliği bulunmamaktadır. Çalışmada kullanılan yedi farklı ölçek ise son yirmi yılda gelir eşitsizliğindeki düşüşü göstermektedir. (iv) Gelir eşitsizliğindeki düşüş, gelirler arası eşitsizliklerdeki düşüş ile açıklanabilir. Ülke genelinde eşitsizlikte meydana gelen azalmalar, 1,2 milyar Çinli vatandaşın gelirlerinin büyük oranda artmasından kaynaklanmaktadır. (v) Dünyadaki gelir eşitsizliğinin büyük kısmı, ülkelerdeki farklılıklardan ziyade kişi başına gelirdeki farklılıklarla açıklanmaktadır. (vi) Ülke içi eşitsizlikler son otuz yılda artmaktadır ancak bu artış o kadar küçüktür ki ülke çapındaki eşitsizliklerde meydana gelen önemli düşüşü dengeleyememektedir. (vii) Afrika, Çin ve Hindistan son yirmi yıldaki büyüme oranlarını aynı şekilde devam ettirme durumunda olurlarsa dünyada gelir eşitsizliğinin devam edeceğini tahmin etmek mümkündür. Sala-i Martin bu bağlamda Afrika’nın toplu büyüme oranlarına odaklanması ve süreci analiz eden çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Küreselleşme ile üst gelir gruplarının dağılımdaki artan pay dikkat çekmektedir. Bu durumu araştıran çalışmalardan biri Alvaredo vd. (2013) tarafından 1900-2010 dönemine ait ABD'deki gelir gruplarının üzerine yapılan araştırmadır. Üst gelir gruplarının payındaki artışın kayda değer olduğu belirtilirken son kırk yıl içerisinde sadece ABD'de üst yüzde 1'e tekabül eden gelir grubunun payının iki katına çıkmadığı, birçok yüksek gelirli ülkede az da olsa bir artışın gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Çalışmada, gelir dağılımında üst gelir gruplarının payındaki artışı etkileyen faktörler dört ana grup altında incelenmektedir. Bunlar arasında ilk olarak, en yüksek vergi oranları ile vergi öncesi gelir payları arasındaki negatif ilişkinin gözlemlenmesi bulunmaktadır. İkinci olarak, iş piyasasının daha zengin bir görünümüne sahip olması faktörü yer almaktadır. Üçüncü faktör ise sermaye geliridir. Millî gelire göre özel servetin U-şekli yol izlemesi (yükselmesi), miras olarak devralınan servetin geri dönüşü anlamına gelebileceğini ve bunun da eşitsizliği engellemek için miras ve sermaye gelirinin vergilendirilmesinin tekrar merkezî politikaya dönüşmesi anlamına gelebileceğidir. Son faktör ise daha az değinilen kazanılmış gelir ve sermaye geliri arasındaki ilişkidir.

1800-2010 arasındaki dönemde ABD, İngiltere ve Fransa'daki verileri kullanarak zaman içinde ve ülkeler arasındaki yüksek eşitsizliği etkileyen ekonomik güçleri Jones (2015), temelde Piketty'nin (2014) verilerini Pareto dağılımı ile değerlendirmektedir. Jones, üç ülkedeki en zengin yüzde 1'in servet dağılımındaki oranını değerlendirirken, başlangıçta servet eşitsizliğinin gelir eşitsizliğinden daha yüksek olduğuna dikkat çekmektedir. 1910-1965 yılları arasında, iki dünya savaşı ve Büyük Buhran gibi faktörlerin etkisiyle, bu üç ülkede de servet eşitsizliği azalmıştır (Jones, 1995, s. 35). Ancak son elli yılda artan servet eşitsizliği, 2010'da ABD'de zirveye ulaşmış ve en zengin yüzde 1'in gelirden aldığı payı %40'a çıkarmıştır.

Ampirik çalışmaların yanı sıra son yıllarda küresel gelir eşitsizliğinde yakınsama olduğuna dair çalışmalar öne çıkmaktadır. Gelirin ekonomiler arasındaki dağılımı ve büyüme oranıyla ilişkisi ile ele alınan yakınsama, zengin ve yoksul ekonomiler arasındaki farkın, fakir olan ekonomilerin daha hızlı büyüyeceği iddiasını taşımaktadır. Büyüme, ekonomiler arasındaki gelir farklılıklarını azaltarak gerçekleşiyorsa yakınsama aksi takdirde uzaksama söz konusudur.

Gelir eşitsizliğinde yakınsamayı sorgulayan çalışmalardan biri Ravallion'a (2003) aittir. Dünya genelinde gelir eşitsizliği düzeyindeki değişimleri inceleyen Ravallion, gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkelerde eşitsizlik zamanla azalırken, eşitsizliğin düşük olduğu ülkelerde yükseldiğini gözlemlemiştir. 83 ülkenin eşitsizlik verilerini değerlendirdiği çalışmasında, ülkelerin başlangıç Gini değerleri ile zaman içerisindeki değişim arasında güçlü negatif ilişki olduğunu belirtmektedir. Nitekim eşitlik değişkenlerinin başlangıç düzeyleriyle karşılaştırmasıyla birlikte yeni verilerin kişi başı gelir veya tüketimde ülke içi eşitsizliğin orta düzeylerde (Gini: %40) yakınlığını belirtmektedir. Fakat başlangıç eşitsizlik değerleri ile tahmini trendler karşılaştırıldığında ölçüm hatalarına neden olabilmektedir. Bu neden Ravallion yakınsama sürecinin ne hızlı ne de kesin olabileceğini, desene güvenmek için zamanla daha fazla gözlem yapılması gerektiğini belirtmektedir.

Yakınsamayı yakından inceleyen bir diğer çalışmada ise Gallup (2012), ekonomik büyüme ile birlikte ülkeler arasında eşitsizlik seviyelerinin birbirine yakın hâle geldiğini, yüksek eşitsizlik seviyesi olan ülkelerde eşitsizliğin düştüğünü, eşitsizliğin düşük olduğu ülkelerde ise yükseldiğini belirtmektedir. Çalışma 7 ülkeye ait yatay kesit verilerini kullanarak yapılmış ve yakınsamanın güçlü olduğu doğrusal regresyon trendleri, parçalı eğilimler ve stokastik çekirdek tahminleri ile delillendirilmiştir. Gallup (2012, s. 36), çalışmasında ekonomik büyüme ile eşitsizliğin yakınlaşmasının nedenleri incelenmiştir. İlk olarak, ticaret ve küreselleşme ile, farklı toplumsal kesimler arasındaki gelir eşitsizliği azalmaktadır. Özellikle, dış ticaret ile bağlantısı fazla olan kesimlerin gelir seviyeleri artış eğilimindedir. Dış ticaret ile bağlantısı fazla olan kesimlerin gelir seviyeleri artış eğilimindedir. İkinci olarak demokratik katılım, gelir düzeyiyle birlikte artma eğilimindedir. Düşük gelirli vatandaşların daha fazla siyasi aktivizmi, gelir dağılımını devlet vergi oranları ve transferleri, sendika hakları, eğitim ve sağlık için devlet fonları ve diğer politikalar yoluyla değiştirebilir. Gelir eşitsizliğini azaltan politikalar için politik baskının daha yüksek eşitsizlikle başlayan ve yakınsamaya yol açan ülkelerde daha güçlü olması muhtemeldir. Ticaret ve demokratik katılımın yanı sıra kredi kısıtlamaları ve toprak sahiplerinin ülkeler arası çeşitliliği gibi faktörler yakınsamayı etkileyen diğer unsurlardır.

Gelir eşitsizliğinde yakınsama konusunu araştıran Chambers ve Dhongde (2016), analizlerde yaygın olarak kullanılan Gini endekslerindeki beta yakınsamasını

kullandıkları çalışmalarında 1990-2010 yılları arasındaki gelir eşitsizliğini 81 ülkede test etmişlerdir. Çalışmalarında güçlü bir yakınsama sonucu olduğuna ulaşmışlardır. Tahmin yöntemine, ekonomik gelişme seviyesine, zaman dilimine, veri kaynağına veya eşitsizliğin ölçülmesine karşı dayanıklı olan çalışmanın sonucunda, ülkelerdeki gelir dağılımının giderek daha eşitsiz ve birbirine benzer hâle geldiğini göstermektedir. Chambers ve Dhongde (2017) bir diğer çalışmalarında gelir eşitsizliğinin sigma yakınsamasını test etmişlerdir. 1985-2011 yılları arasında 60'tan fazla ülkenin gelir payları hakkındaki panel verilerini derledikleri çalışmada, istatistiksel olarak eşitsizliğin arttığını verilerle delillendirmişlerdir. Ülkelerin gelişme düzeyine bakılmaksızın ülke içi eşitsizliklerin arttığını, en fakir kesimlerin gelir paylarının gerilediğini en yüksek aralıkta bulunan grubun paylarının önemli ölçüde arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Gelir dağılımı, gelişmekte olan ülkelerde daha eşitsiz olmasına rağmen daha homojendir. Gelişmiş ülkelerde ise gelir eşitsizliğinde artışın olduğunu ama bunun mutlak yakınsama olarak değerlendirilmeyeceğini ifade etmektedirler.

2.3. Eşitsizliğin Gelir Dağılımı Üzerinden Değerlendirilmesi

Son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalar, ülkeler arası ve içindeki gelir eşitsizliklerini daha iyi anlamamıza yardımcı olan hesaplamaları geliştirmeye başlamıştır. Bu hesaplamalar, farklı gelir grupları arasındaki daralma ve genişlemeyi izlememize olanak tanırken, toplumun gelir durumu ve değişen sosyal dinamikleri hakkında bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda, özellikle 2000 sonrasında yapılan çalışmalar, uzun dönemli gelir ve servet verileriyle birlikte toplumsal gelir gruplarının yaşadığı değişiklikleri yakından takip etmemizi sağlamaktadır. Bu bölümde eşitsizlik ve gelir grupları bağlamında öne çıkan üç başlığa yer verilecektir.

2.3.1. Küresel Yüzde 1'in Gelir ve Servetteki Payı

1970'lerden bu yana tüm kapitalist toplumlarda ve küresel ölçekte ekonomik sermayenin aşırı yoğunlaşması artık inkâr edilemez. Küresel krizlerle birlikte eşitsizliğin hızlı artışı, kutuplaşma tartışmalarını da gündeme getirmektedir. 2000'lere kadar küresel yoksulluğu konu alan araştırma ve raporlar, günümüzde gelir eşitsizliğinden en fazla etkilenen kesimleri konu edinmektedir. Zenginlerin her geçen yıl daha da zenginleştiğini gösteren grafiklerde, dünya genelinde ulusal düzeyde gelir

dağılımında en fazla pay alan kesim olan en tepedeki yüzde 1'in payı vurgulanmaktadır. Daha detaylı incelendiğinde ise yüzde 1'lik kesim içinde de binde 1 ve on binde 1'lik kesimlerin geliri ve serveti elinde bulunduran grupların hatta kişilerin olduğu görülmektedir.

En tepedekilerin kim olduğu, ne kadarlık bir servetlerinin olduğu ve bu yükselişlerinin nasıl yorumlanması gerektiği son dönemdeki tartışma başlıklarıdır. Elitler, küresel yönetici sınıf, seçkinler gibi birçok farklı adlandırmayla literatürde yürütülen tartışmalar, 2010 sonrasında ampirik çalışmalarla desteklenmiştir. Nitekim en tepedekilerin kimler olduğu ve nasıl tanımlanacağı konusu yerini bu kişilerin servetlerinin büyüklüğüne ve bunun küresel eşitsizliğe yansımalarına bırakmaktadır.

“En tepedekiler” ilk olarak C. Wright Mills tarafından *The Power Elite* (1956) adlı klasikleşmiş eserinde *iktidar seçkinleri* olarak tanımlandı. Siyasal, askerî ve ekonomik gücü elinde bulunduran seçkinler, birbirleri için rakip değil ortak hedefler doğrultusunda bir örgüt gibi hareket eden gruptu. Kendi kurumsal çıkarları için birlikte hareket eden bu grup, yüksek prestije sahip, istediği tüm araçları elinde bulunduran ve siyasi kararlara müdahale edebilen bir konumdaydı. 1960'lara kadar ulusal bağlamda kalan en tepedekiler konusu, 1974'te Ronald E. Muller ve Richard Barnet'in *Global Reach: The Power of the Multinational Corporation* (1974) adlı çalışması ile çok uluslu şirketler ve *uluslararası kurumsal seçkinler* olarak tanımlandı.

Ticaretin ve sermayenin küreselleşmesi ile birbirleriyle daha fazla ilişki geliştiren “en tepedekiler” 2000 sonrasında ulusötesi kapitalist sınıfın gelişiminin bir parçasıydı. Bu alandaki ilk çalışmalardan biri Leslie Sklair'ın *The Transnational Capitalist Class* (2000) adlı çalışmasıdır. “Ulusötesi kapitalist sınıf” birbiriyle bağlantılı dört gruptan oluşmaktadır. Bu dört grubun kurumsal ayağını ulusötesi şirketler, devlet tarafını küreselleşen bürokratlar, teknik kısmını tüccarlar ve tüketim ayağını medya temsil etmektedir. Bu grubun kendi eylemlerinde sınıfsal dayanışmaya sahip olduklarını iddia eden Sklair (2000, ss. 1-4), bu sınıfın kâr odaklı tüketim yoluyla sürekli büyümesinin küresel yoksulluğu, kitlesel eşitsizliği ve çevresel çöküşü kendi başına çözeceğine dair ortak bir inançla kendini yeniden ürettiğini belirtmektedir.

Sklair'in ardından 2004'te William I. Robinson *A Theory of Global Capitalism: Production, Class and State in a Transnational World* çalışmasını yayınladı.

Kapitalizmin beş yüz yıllık gelişim sürecinde küreselleşmenin tüm uluslararası ticareti ve sermayeyi birleştirdiğini ve tek bir akım hâline getirdiğini belirten Robinson (2004), dünya çapında kümeler halinde faaliyet gösteren uluslararası burjuvazinin bu akım merkezinde hareket ettiğini vurguladı. Seçkin kümeleri, servet ve sermayenin yoğunlaşmasını artırmak amacıyla birleşmeler ve satın almalar yoluyla stratejik ulusötesi ittifaklar oluşturmalıydı. Zenginlik ve gücün bu düzeyde yoğunlaşması, sermayenin güvenli yatırım fırsatlarını sınırladığı noktaya kadar giderek daha az sayıda seçkinin elinde aşırı birikme eğilimi göstermekte ve bu da riskli yatırımlar için baskılara yol açmaktaydı. Ulusötesi kapitalist sınıfın ulusal sınırları yoktur. Bu noktada küresel sermayenin kontrol edilmesi için Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu, G20 gibi küresel kuruluşlarla siyasi, ekonomik ve politik müdahale alanı canlı tutulmaktadır (Robinson & Harris, 2000, s. 28).

William K. Carroll'un *The Making of a Transnational Capitalist Class* (2010) adlı çalışması ise ulusötesi şirket politikası ağları arasındaki konsolidasyona odaklanmaktadır. 1996-2006 yılları arasında en büyük beş yüz küresel şirket üzerinden yaptığı araştırmada, şirketlerin birbirlerine olan bağılıklarını ve finansallaşmanın merkezindeki ulusötesi kapitalist sınıfın kendi sınıf bilincini oluşturduğunu iddia etmektedir. Benzer bir bulguya ulusötesi şirket ağlarını ve sahipliklerini inceleyen Vitali vd. (2011) ulaşmışlardır. 43.000 şirketin arasından çekirdekte yer alan 295 şirket belirlenmiş, çekirdek içindeki şirketlerin hisselerinin dörtte üçünün çekirdeğin diğer ulusötesi şirketine ait olduğu tespit edilmiştir. Araştırma 147 şirketin toplam ulusötesi şirket hisselerinin %40'ına sahip olduğunu bulmuştur. Küresel GSYİH'nin yaklaşık dörtte birini kontrol eden bu şirketler aynı zamanda küresel ekonominin de mimarlarıdır. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika merkezli bu şirketler, özel yatırımcıları da belli koşullara bağlı olarak kısıtlamakta, yatırımcı çemberini küçük bir grupta sınırlandırmaktadır.

Ulusötesi kapitalist sınıfın kimler olduğu konusunu merkeze alan David Rothkopf ise bu kişileri 'süper sınıf' olarak tanımlamıştır. Bu sınıfın dünya nüfusunun %0.0001'ini oluşturduğunu savunan Rothkopf (2008), küresel güç piramidinin zirvesindeki insanların %94'ünün erkek, ağırlıklı olarak beyaz ve Kuzey Amerika ve Avrupa'dan kişiler olduğunu belirtmektedir. Yine en tepedekilerin kimler olduğuna dair araştırma yapan Milanovic (2018), küreselleşmenin tartışmasız kazananı olan yüzde 1'lik bu

kesimi ‘küresel plütokrat’ olarak tanımlamaktadır. Yüzde 1’lik bu kesimin yarısını Amerikalılar diğer yarısını Batı Avrupa, Japonya ve Okyanusya başta olmak üzere Rusya, Güney Afrika ve diğer ülkelerin yüzde 1’leri oluşturmaktadır (Milanovic, 2018, s. 23).

Finansal kapitalin en tepesindeki bu insanlar, sermaye yatırımını daimî olarak korumakta, daha fazla getiri için fırsatlar oluşturmaktadır. Stiglitz (2016), en tepedekilerin gün geçtikçe zenginleştiği küresel sistemde, eşitsizliğin eş zamanlı olarak ‘yaratıldığını’ iddia etmektedir. Nitekim küreselleşme ile küresel yönetici sınıfın yükselişinin birlikte okunması ve bu sürecin birbirini beslediği iddiası doğru fakat eksiktir. Küreselleşme ile işleyen dünya siyaseti, ticari hukuk, vergilendirme politikaları, hükûmetlerin siyasi düzenlemeleri, tepedekilerin daha da yukarı çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu noktada en tepedekilerin önlenemez yükselişiyle ilgili iki önemli başlık bulunmaktadır: Kamusal-özel servet dengesinin hızlı değişimi ve vergilendirilemeyen servet.

Son 40 yılda, özelleştirmelerin artması ve yatırım, teşvik ve vergi politikalarının etkisiyle kamusal varlık azalırken, bireylerin kontrolündeki özel sermaye oranı sürekli olarak yükselmiştir. En zengin ülkelerde, 1970-2020 döneminde özel sermayenin kontrolündeki net servet, %200-350 seviyelerinden %400-700 seviyelerine kadar yükselmiştir. Bu süreçte, özellikle zengin ülkelerde özel sektörün büyüklüğü ve etkisi artarken, net kamu serveti 1980’lerden bu yana neredeyse tüm ülkelerde azalmıştır. Örneğin, Çin ve Rusya gibi ülkelerde kamu serveti, ulusal servetin %60-70’inden %20-30’una kadar düşmüştür. Hatta son yıllarda, ABD ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde net kamu serveti negatif değerlere ulaşmıştır. Bu hızlı kamu serveti azalışı, devletin ekonomiyi düzenleme, geliri yeniden dağıtma ve artan eşitsizliği hafifletme yeteneğini kısıtlamaktadır. Tek istisna olarak, Norveç gibi petrol zengini ülkelerde büyük devlet fonlarının bulunması nedeniyle kamu mülklerindeki genel azalışın önüne geçilebilmiştir (Alverado vd., 2019).

Dünya Eşitsizlik Raporu’nda dikkat çeken bir analize göre, küresel gelirin en üst yüzde 1’lik kesimi, küreselleşme sürecinin en büyük kazananı olarak öne çıkmaktadır. Bu analize göre, bu kesim, toplam büyümenin %27’sini kendi lehine almıştır. En üst yüzde 1’lik kesimin gelir payı 1980’de %16 iken 2000’de %22’ye yükselmiş, daha

sonra hafif bir düşüşle %20'ye gerilemiştir. 1988-2008 döneminde payı artan en zengin küresel yüzde 1'in 2008 küresel ekonomik krizi sonrasında yükselişi duraksamış gibi görünse de büyümeye devam etmektedir. Kriz sırasında gelirlerin düşmesine rağmen, en üst yüzde 1'in gelirlerinin sabit kalması, aslında bu kesimin en üstündeki yüzde 1'in süper zenginlerin elinde yoğunlaştığını göstermektedir.

Son on yılda, dünya çapındaki servet yoğunlaşması özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Çin gibi süper güçler arasında artmış durumdadır. Ekonomik durgunluktan sonra ABD'nin servet payı artarken, Çin ise toplam ulusal servet miktarı sıralamasında Avrupa ülkelerini geride bırakarak yükselmiştir. Kriz öncesi dönemde azalan servet eşitsizliği, kriz sonrasında hem ülkeler içinde hem de ülkeler arasında artış göstermektedir. Bu değişiklikler, milyoner sayılarına da yansımış ve 2000 yılından bu yana milyoner sayısı üç katına çıkmıştır. 2019 yılında dünya genelinde dolar milyoneri sayısı 45 milyon 600 binden 46 milyon 800'e yükselmiştir. En fazla milyonerin bulunduğu ülke olan ABD, bu sayının %40'ını temsil ederek 18 bin 614 milyoner ile öne çıkmaktadır. Japonya, 187 bin milyoner artışıyla ikinci sırada yer alırken, Çin ise 158 bin milyoner artışıyla ABD'yi takip etmektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF) destekli projeksiyonlara göre, küresel servetin %27 oranında artması beklenirken, bu artıştan düşük ve orta gelirli ülkelerin %38 oranında faydalanabileceği öngörülmektedir. Milyoner sayısının 2024 yılında 63 milyona ulaşması beklenirken, ABD bu alanda önde olacakken Çin'in Japonya'yı geride bırakarak ikinci sırada yer alması öngörülmektedir (Credit Suisse, 2019).

Oxfam'ın 2020 Raporu'na göre (2020), 2019 yılında dünya genelinde en zengin 2,153 kişinin sahip olduğu servet, toplam servetin sahibi olan 4.6 milyar kişinin servetinden daha fazladır. Dünyanın en zengin yüzde 1'lik kesiminin serveti ise 6,9 milyar insanın toplam servetinin iki katından daha fazladır. Bu büyük getirilerin bir nedeni, düşen vergi oranları ve kasıtlı vergi kaçırma nedeniyle süper zenginlerin ve en büyük şirketlerin vergilendirilmesinde yaşanan zorluktur. Aynı zamanda küresel verginin sadece %4'ü, servetin vergilendirilmesinden ileri gelir ve araştırmalar, süper zenginlerin vergi yükümlülüklerinin %30'unu kaçırdığını göstermektedir. Son derece düşük kurumlar vergisi, ana hissedarları oldukları şirketlerden elde ettikleri kârları artırmalarına yardımcı olmaktadır. 2011 ve 2017 yılları arasında G7 ülkelerinde ortalama ücretler %3 artarken zengin hissedarlara temettüler %31 artmıştır. Yine

dünyadaki milyarderlerin yarısını oluşturan Amerikalı milyarderlerin vergi yükümlülükleri 1980 ile 2018 arasında %79 azalmıştır (Collins vd., 2020).

2019 yılının ikinci yarısında başlayan ve 2020 yılında devam eden Covid-19 pandemisi, birçok sektörden şirketin iflasına ve çalışanların işsiz kalmasına neden olurken, en üst yüzde 1'lik kesimin servetlerini büyük ölçüde artırmıştır. Küresel ekonomide hızlı bir daralma yaşandığı bu dönemde, en zengin 1000 milyarderin servetleri pandemi öncesine kısa sürede döndü. Institute of Policy Studies (2020) tarafından yayınlanan bir rapor, Ocak ile Nisan ayları arasında ABD'deki en zengin 170 milyarderden 34'ünün servetlerine on milyarlarca dolar eklediğini ve bu grup içinde Jeff Bezos, Bill Gates ve Warren Buffett gibi sekiz milyarderin net servetinin 1 milyar dolardan fazla arttığını ortaya koymaktadır. Bu dönemde dünya genelinde milyonlarca insan işlerini kaybederken, milyarderlerin kazançları önemli ölçüde artış göstermiştir. Pandemi öncesindeki seviyelere dönülmesi, dünyanın en yoksul kesimi için on yıldan fazla bir süre gerektirecektir (Collins vd., 2020). Federal Reserve'in raporu, piyasa gücünün sınırlı sayıda firma tarafından yoğun bir şekilde kullanılmasının yarattığı sorunlara dikkat çekmektedir. Ayrıca, gelir ve servet eşitsizliğinin yanı sıra hane halkının borç yükü ve büyük finansal istikrarsızlık sorunlarına da vurgu yapmaktadır

2.3.2. Orta Sınıfın Payının Daralması

Bir toplumda refahın ve ekonomik büyümenin temel yapı taşlarından biri olarak görülen orta sınıflar için eğitim ve becerileri yoluyla işgücü piyasasında konum elde etmek ve istikrarlı bir çalışma hayatı oldukça önemlidir. İktisadi, sosyal ve kültürel kazanımlarının nesiller arası aktarımı güçlü, dengeli ve müreffeh toplum umudunu yeniden üretmektedir. Ancak son yıllarda eşitsizlikle ilgili araştırma ve değerlendirmeler, orta sınıfın büyümesinin durduğu ve fırsatlarının eskisi kadar refah getirmediği gerçeğine odaklanmıştır.

1950'lerden itibaren özellikle Kıta Avrupa'sı ve Amerika gibi gelişmiş ülkelerde teknolojinin imkânlarının genişlemesi, istihdam olanaklarının farklılaşarak yeni iş kollarının genişlemesini sağlamıştır. Akabinde kadınların istihdama katılımı, özel sektör yatırımlarının piyasada artan etkisi ve doktor, öğretmen, avukat gibi profesyonel meslek grupları için çeşitlenen çalışma imkânları ve artan fırsatlar orta

gelirli hanelerde refah artışı sağlamıştır. Artan refahın, orta sınıfların özellikle kent odaklı mekân deneyimlerinden tüketime kadar çok yönlü etkileri olmuştur. Ancak 1980 sonrasında neoliberal devlet politikaları, eğitim ve sağlığın özelleştirilmesi, kamusal fırsatlardaki daralma ve artan kısıtlamalarla birlikte devletin refah sağlamadaki rolünün azalması, sosyal hareketliliğin durağanlaşmasını beraberinde getirmiştir. OECD ve Dünya Bankası raporları başta olmak üzere birçok çalışma 2000'li yıllarla birlikte artan gelir ve servet eşitsizliklerinin orta sınıfın imkânlarını ve toplam gelirden aldığı payı daralttığını göstermektedir.

Orta sınıfın daralması, başlangıçta bu sınıfa ait hanelerin küresel toplam gelir içindeki payının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. OECD ülkelerinde ortalama nüfusun %61'inin orta gelirli olduğu dikkate alındığında, kişi başına düşen gelirin %75 ile %200 arasında olan haneler "orta gelirli" olarak kabul edilir. Bu tanıma göre, 1980'lerin ortalarından 2010'ların ortalarına kadar olan dönem içinde orta gelirli hanelerin oranı %64'ten %61'e geriledi. Ek olarak, 1980'lerin ortalarında, tüm orta gelirli hanelerin toplam geliri, tüm üst gelirli hanelerin gelirinin dört katıydı, ancak şu an bu fark üç katından daha azdır. Gelir artışı, önceki yıllara kıyasla daha düşük seviyede gerçekleşti ve 2008 kriziyle başlayarak 2016'ya kadar olan dönemde yılda ortalama %0,3 arttı. Orta sınıfın büyümesi, özellikle 1980'lerin ortasından 1990'ların ortalarına kadar olan dönemde üç kat daha fazla (%1) ve 1990'ların ortasından 2000'lerin ortasına kadar olan dönemde beş kat daha fazla (%1,6) arttığı önceki yıllarla karşılaştırıldığında oldukça zayıf kaldı (OECD, 2019).

Orta sınıfın daralması, küresel gelir yeniden dağıtımı konusundaki tartışmaların odak noktasında yer almaktadır. Küresel çapta, orta sınıfların toplam gelirden aldığı pay azalmıştır. 1980'lerin sonrasında ortaya çıkan ve "yükselen küresel orta sınıf" olarak adlandırılan grup, Asya'daki orta sınıf ile Batı'daki orta sınıfı karıştırmamak gerekir (Milanovic, 2018). Başka bir deyişle, Asya'daki yükselen orta sınıf, Batı'daki orta sınıfa göre hala göreceli olarak daha düşük gelir seviyelerindedir. OECD ülkelerindeki orta gelirli insanların büyüme hızı (2019), küresel orta gelir grubunun ve küresel yüzde 1'in gelir artışının gerisinde kalmaktadır. Bu nedenle, eğitim ve gelir arasındaki ilişkiyi temsil eden zengin ülkelerdeki orta sınıfla karıştırılmamalıdır. Milanovic'in (2018) sunduğu fil eğrisi senaryosuna göre, 1988 ile 2011 arasındaki dönemde dünya çapında hane halkı gelir artışı tahminleri, gelir dağılımının dünya genelindeki 40 ila 60.

yüzdelik diliminde en güçlü olduğunu ve 85 ila 90. yüzdelik dilimindeki haneleri içeren orta kesimin en zayıf olduğunu göstermektedir. Bu eğilim, küresel mali kriz sonrasında daha da belirgin hale gelmiştir (Milanovic, 2016).

Dünya genelinde orta sınıfın büyüklüğündeki küçülme ise ülkeler arası farklılaşmaktadır. Luxemburg Income Study (LIS) veri seti üzerinden 1985-2016 yılları arasını araştıran Gornick (2013), 15 çalışma ülkesinden 14'ünde, ortada yer alan nüfusun payının azaldığını belirtmektedir. Bunun istisnası, orta sınıfın yaklaşık %1 puan büyüdüğü Avustralya'dır. Bununla birlikte değişimin büyüklüğü dikkate değer ölçüde çeşitlidir. Değişimin yaşandığı ülkelere bakıldığında ise tek bir desenin olmadığı görülmektedir. Orta sınıfın herhangi bir oranda küçüldüğü 14 vakanın dokuzunda, toplumun daha büyük yüzdesi, refahtan ziyade yoksulluğa düşmüştür. Bu durumlarda yoksulluk oranları artarak %4-7'ye ulaşmıştır. Bu 14 ülkenin diğer beşinde ise tam tersi görülmektedir. Nüfusun daha büyük bir kısmı aşağı inmekten çok yükselmiştir. Bu durumlarda, refah paylarındaki artışlar, mütevazı bir %1-2 puandan (Kanada, Danimarka, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri) Finlandiya'da %5 gibi belirgin bir puana yükselmektedir.

Orta sınıfın azalan refahının neden olduğu bir diğer daralma da kazançlar ile yaşam tarzı arasındaki uyumsuzluktur. Konut ile diğer mal ve hizmetler için yapılan harcamaların maliyeti artık enflasyondan daha hızlı artmakta, alım gücünü kısıtlamaktadır. Nitekim konut fiyatları son yirmi yılda medyan hane gelirinden üç kat daha hızlı artmıştır (OECD, 2019). Öte yandan en büyük serveti elindeki konut olan orta gelirli için kriz dönemleri daha yıkıcı olabilmektedir. Amerika'da 2001'den 2016'ya, orta gelirli ailelerin medyan net varlıkları %20 oranında küçüldüğünü yaptıkları araştırmayla ortaya koyan Horowitz vd. (2020) bu hızlı kaybı 2006'daki konut balonunun patlamasının orta sınıfların en büyük varlığı olan konut net değerler üzerinde daha fazla etkisi göstermesiyle ilişkilendirmektedir. Orta sınıfların çoğunlukla ücretli çalışan hanelerden oluştuğu düşünüldüğünde yüksek ve en düzenli gelir vergisinin hane halklarının tasarruflarına yansıdığı, birikim ve servetlerinin azalmasına etki ettiği görülebilir. OECD'nin orta sınıfların serencamını ele aldığı *Under Pressure: The Squeezed Middle Class* adlı raporu (2019), orta gelirli hanelerin beşte birinin kazandıklarından daha fazla harcadığını ve bunun da yüksek düzeyde borçlanmalarına yol açtığını göstermektedir. Orta gelirli hanelerin borçla yaşıyor

olması, onları ani harcamalara veya gelir düşüşlerine karşı savunmasız bırakmaktadır. Bu durum ise daimî olarak alt gelir gruplarına düşme tehlikesinde sıkışmış bir orta sınıf fotoğrafı sunmaktadır.

Orta sınıfın yapısı ve nesiller arası aktarımı, daralmanın değişen bir diğer yönüdür. Son otuz yılda, zengin ülkelerdeki orta sınıf, genel nüfustan daha hızlı bir yaşlanma süreci yaşamaktadır. Bu süreçte yaşlıların orta sınıf içindeki oranı artarken, gençlerden başlayarak çocuklu aileler dahil diğer yaş gruplarının oranı azalmaktadır. Ayrıca, orta sınıf her nesil de daralmaktadır. “Baby boomers” kuşağının %70’i genç yetişkinlik döneminde orta sınıfta yer alırken, Y kuşağının %60’ı orta sınıf olarak sınıflandırılabilir (OECD, 2018). Orta sınıflardaki değişimi açıklayan bir diğer yaklaşım ise doğum kohortlarının nesiller arasında farklı imkânlar sağlamasıdır. Chavuel (2013) çalışmasında orta sınıfların 1980’lerden 2000’lerin ortalarına kadar geçirdiği dönüşümlerin karşılaştırmalı bir analizini doğum kohortlarının yaşam şanslarına odaklanarak sunmaktadır. Özellikle orta sınıf konumlarına ulaşma fırsatları açısından doğum yılının toplumsal dinamiklerdeki önemini ortaya koymaktır. Nitekim Age-Period-Cohort analizi geleneğinden yararlanan Chavuel (2013), genç yetişkinlerin sosyalleşme döneminin tüm yaşamları üzerinde uzun süreli etkisinin olduğu hipotezini ve uzun vadede yaşam şanslarının anlamlı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda büyüyen, homojen bir orta sınıfın olduğu bir dönemde işgücüne giren kohortlar, tüm yaşamları boyunca bu bağlamdan yararlanacak, genç yetişkinlerde küçülen bir orta sınıfta yaşayan kohortlar ise uzun vadede bu olumsuz sosyalleşme bağlamında kalacaklardır. Çalışmasında temel olarak bazı özel “refah rejimlerinde” son otuz yılda bir dizi sosyal fırsatta yaşanan dönüşümün bazı doğum grupları üzerinde derin bir etkisi olduğunu ve bazılarında etkisi olmadığını göstermektedir. Çalışma orta sınıfların hareketliliğinin azalmasında doğum kohortlarının kilit öneme sahip olduğunu göstermektedir. Her nesilde orta sınıf olma olasılığının azalması, orta sınıf bireylerin servet transferini nesiller arasında sürdürme çabalarını etkisizleştirmektedir. Eğitim ve mesleğin nesiller arasında beşerî sermayenin aktarılmasını sağlama rolü, giderek azalmaktadır. Ayrıca, orta sınıf aileler, düşük gelir gruplarına kayma riski altındadır. Her yedi orta sınıf aileden biri, sadece dört yıl gibi kısa bir sürede daha düşük gelir seviyesine düşmektedir. Orta sınıf içindeki bu ayrışma, üst orta sınıflara daha yakın

olanların bu düşme riskini azaltırken, daha düşük gelirlere sahip olanların yaşam standartlarını daha aşağıya doğru itebilir (OECD, 2018).

Orta sınıfın, toplumlar için etkin beşerî sermayenin sürdürülmesi, sürdürülebilir verimlilik artışının desteklenmesi ve sosyal korumanın finanse edilmesi gibi birçok işlevi vardır. Orta sınıf üzerine yapılan çalışmaların neredeyse tamamı, güçlü orta sınıflara sahip ülkelerin daha güçlü ekonomik büyümeye ve daha dengeli bir toplumsal iş bölümüne sahip olduğunu göstermektedir (ILO, 2016). Orta sınıfın “orta direk” ya da “ağırlık merkezi” konumunu koruyamadığı bir sistemde, en üst ve en alt toplumsal kesimler arasındaki mesafenin açılması ve kutuplaşmanın yaşanması mümkün hâle gelmektedir. Tartışma birbiriyle ilişkili iki şekilde devam etmektedir: İş/meslek gelirlerinin kutuplaşması ve becerilerin kutuplaşması. Bunun nedeni, 1980’lerin ortalarından bu yana işgücü piyasasında iyi ücretli orta vasıflı işlerin sayısındaki düşüş ve son otuz yılda orta vasıflı işçilerin kazançlarında buna karşılık gelen reel bir artışın olmamasıdır.

Sosyal hareketlilik imkanlarının sınırlı olduğu bir durumda, orta sınıflar için mevcut pozisyonlarını korumak daha da zorlaşmaktadır. OECD’nin (2018) “A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility” başlıklı raporu, alt gelir gruplarının sosyal hareketlilik fırsatlarının giderek azaldığını göstermektedir. Araştırmaya göre, gelir grupları arasındaki hareketlilik özellikle alt gelir grupları için son derece zorlaşmıştır. Gelir dağılımı ve eşitsizlik analizlerinde, alt gelir gruplarındaki bireylerin üst gelir gruplarına yükselme olasılıklarının çok düşük olduğu, üst gelir grubundakilerin ise pozisyonlarını korudukları ve olası düşüşlerine karşı sigortalandıkları görülmektedir. Bu bağlamda, OECD ülkelerinde gelir eşitsizliğinin zaman içinde nasıl değiştiği incelendiğinde, 1985-2015 yılları arasında gelir eşitsizliğinin arttığı ve özellikle alt gelir grubunun mevcut konumlarını sürdürdüğü, üst gelir grubunun ise pozisyonlarını koruduğu ve olası düşüşleri önlediği sonucuna varılmıştır.

Gelir grupları arasındaki büyük çeşitlilik, özellikle orta gelir seviyesindeki gruplar için benzer bir tabloyu yansıtmaktadır. Orta sınıf içindeki alt, orta ve üst orta gelir grupları, benzer risklerle karşı karşıyadır. Eğitim ve meslekleri nedeniyle sosyal hareketlilik potansiyeli yüksek olsa da işsizlik veya boşanma gibi beklenmedik olaylarla hızla daha düşük gelir seviyelerine düşme riski taşırlar. Ortak sınıf hanelerinin yaklaşık olarak

yedide biri ve düşük gelir gruplarına yakın olanların beşte biri, dört yıllık bir süre içinde en alttaki yüzde 20'ye düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Alt-orta gelir grubundaki insanlar (ikinci beşte birlik dilim ve en alttaki yüzde 40'ın bir kısmı), çalışma yaşamı boyunca ortalama olarak daha da düşük gelir seviyelerine düşme riski taşırlar ve en üst beşte birlik gruba ulaşma olasılıkları çok daha düşüktür. Diğer yandan, orta ve üst-orta sınıf içindekiler, çalışma durumları ve 1990'ların sonlarına kıyasla sağlık, eğitim ve tatil harcamalarındaki artış gibi faktörler göz önüne alındığında, gelir kaybına karşı daha savunmasızdır. Alt ve üst-orta gelir grupları arasındaki bu ayrışma özellikle Avusturya, İspanya, Portekiz ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde belirgin bir şekilde görülmektedir (OECD, 2018).

2.3.3. Yoksulluğun Değişen Biçimleri

Son otuz yılda, mutlak yoksulluktan kurtulan bir milyardan fazla insanın bulunması ve küresel yoksulluk oranlarının genel olarak azalması, eşitsizliklerin azaldığına dair bir izlenim yarattı. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin yoksullukla mücadelenin ana unsurlarından biri olan hızlı büyümenin etkisini kısıtladığı, hızlı büyümenin sağlayabileceği refah artışının gelir dağılımının en alt kesimini oluşturan yoksullara ulaşmanın önünde önemli bir engel oluşturduğu açıkça görüldü.

Yoksulluğun farklı göstergeleri incelendiğinde, gelir eşitsizliği sorununun çok çeşitli boyutlarını gözler önüne sermektedir. Mutlak yoksulluk oranlarının azaldığı bir dönemde bile, gelir eşitsizliği sorunu giderek daha karmaşık bir hal almıştır. Otuz yıl önceki verilere bakıldığında, OECD ülkelerinde en zengin yüzde 10'un ortalama geliri ile en fakir yüzde 10'un geliri arasındaki fark yedi katken, günümüzde bu fark dokuz kata yükselmiştir. Aynı şekilde, Türkiye, Şili, Meksika gibi ülkelerde eşitsizlik son elli yılda azalmış olsa da bu ülkeler içinde en zengin ile en fakir arasındaki gelir farkı hala yirmi beş katı aşmaktadır (OECD, 2019). Küresel düzeyde, toplam gelirin %40'ı en zengin yüzde 10'luk kesimin kontrolünde bulunurken, en yoksul yüzde 10'luk kesimin elinde sadece küresel gelirin %2 ila %7 arasında bir pay bulunmaktadır. Bu, küresel nüfusun artışı göz önünde bulundurulduğunda, gelişmekte olan ülkelere eşitsizliğin %11 arttığına işaret etmektedir. (UNDP, 2018).

Oxfam'ın (2020) raporuna göre, dünyanın en zengin milyarderlerinin servetleri bir yılda günde 2,5 milyar dolar artarken, dünyanın en yoksul yarısı olarak kabul edilen

3,8 milyar insanın servetleri %11 oranında azaldı. World Inequality Report (2018) ise 1980-2016 döneminde küreselleşmenin yoğun olduğu bir dönemde, dünyanın en yoksul %50'sinin küresel gelir artışından her bir dolar için yalnızca 12 sent alabildiğini, bu oranın ise en zengin %1 için 27 sent olduğunu göstermektedir. Ayrıca, rapor bu oranın 2008 küresel ekonomik krizinden sonra iki katına çıktığına dikkat çekmektedir.

Yoksulluk tartışmalarında kadın, çocuk ve emekliler gibi dezavantajlı grupların durumu, yoksulluğun sadece nominal bir gelir üzerinden değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Bu toplumsal gruplar için yoksulluk sosyal, ekonomik ve kültürel faktörleri içeren çok katmanlı bir sorundur. Toplum içerisindeki dezavantajlı konumları, yoksullukla ilgili eşitsizliklerle birlikte değerlendirildiğinde daha derin ve karmaşık hâle gelmektedir.

Ülkelerin artan yaşlı nüfusu da yoksulluk tartışmalarında gün geçtikçe daha önemli hâle gelmektedir. World Health Organization (WHO), 2015 ve 2050 yılları arasında, 60 yaş üstü dünya nüfusunun oranı neredeyse iki katına çıkarak %12'den %22'ye yükseleceğini belirtmektedir. Bir diğer ifadeyle 2030 yılına kadar dünyada her 6 kişiden 1'i 60 yaş ve üzerinde olacaktır (WHO, 2022). Bu durum yaşlıların sağlık ve bakım harcamalarının artmasıyla birlikte devletlerin emeklilik ve sağlık sistemlerinin sürdürülebilirliğini de gündeme getirmektedir.

OECD'nin (2017) *Preventing Aging Inequally* raporu, sağlık sistemindeki hızlı gelişmelere rağmen sağlık hizmetlerine erişim ve sosyoekonomik gruplar arasındaki eşitsizliklerin yaşlanma sırasında yeniden ürettiği eşitsizliklere dikkat çekmektedir. Dijitalleşme ve otomasyonla birlikte çalışma yaşamının hızla dönüşümü iş ve beceri tanımlarını değiştirmekte, yaşam boyu kariyer hedefiyle çalışmayı imkânsız hâle getirmektedir. Rapor, ülkelerin üçte ikisinde gelir eşitsizliğinin aynı yaştaki bir nesilden diğerine arttığını ortaya koymaktadır. Mevcut yaşlı neslin çoğu OECD ülkesinde önceki nesillere göre ortalama olarak daha yüksek gelire ve daha düşük yoksulluk riskine sahip olmasına rağmen bu eğilimin değişmesinin beklendiğini vurgulamaktadır. Daha genç nesillerin ise daha az istikrarlı işgücü piyasası koşulları, kazanç ve hane geliri dağılımındaki eşitsizliklerin artması nedeniyle yaşlılıkta daha yüksek eşitsizlikle karşılaşması muhtemeldir. Bu nedenle emeklilik yaşı, sağlık ve bakım hizmetlerine erişim, yaşanılan bölgenin alt yapı hizmetleri gibi pek çok faktör

yaşlı yoksulluğunda önemli hâle gelmekte, ülkelerin sosyal politika düzenlemeleri sürecin belirleyicisi haline gelmektedir (OECD, 2017).

Sosyoekonomik eşitsizlikler eğitim, sağlık, istihdam ve kazanç gibi farklı boyutlarda birbirini pekiştirmekte ve yaşam seyri boyunca birleşmektedir. Nesiller arası eşitsizliklerin yanı sıra toplumsal gruplar arasında da sağlıklı yaşlanma sonuçlarında belirgin farklılıklar vardır. Yaşlanmayla ilgili sağlık sonuçlarının çoğu bireyin sosyoekonomik özellikleriyle güçlü bir şekilde ilişkilidir (Leopold & Engelhardt, 2013; Lyu & Burr, 2016). Bu durum daha yüksek eğitime, daha iyi işlere veya daha yüksek gelire sahip kişilerin, sosyoekonomik dezavantaj yaşayanlara kıyasla daha iyi fiziksel veya bilişsel işleve sahip olma eğiliminde oldukları anlamına gelmektedir. Buna ek olarak dezavantajlı ve düşük sosyoekonomik statüye sahip yaşlılar sağlık ve bakım hizmetlerine erişimde yaşadıkları sıkıntılardan dolayı erken ölüm, çoklu kronik rahatsızlıklar ve engellilik gibi sağlık sorunları yaşamaktadırlar (Gao vd., 2022).

Kadınların ve erkeklerin sosyal ve ekonomik rolleri ve davranışları nesiller boyunca büyük ölçüde değişmesine, aralarındaki fark pek çok açıdan azalmasına rağmen eşitsizliğin cinsiyetçi yanı önemli boyutlarda kalmaya devam etmektedir. Oxfam (2020) verilerine göre dünyada okuma yazma bilmeyen 781 milyon yetişkinin yaklaşık üçte ikisi kadındır ve bu oranda yirmi yıldır değişmemiştir. 153 ülkede kadınlara karşı ekonomik ayrımcılık yapan yasalar bulunmakta, tüm bölge ve sektörlerde karşılaştırılabilir işler için kadınlara erkeklerden ortalama %24 daha az ücret ödenmektedir. Servet açısından bakıldığında da kadınların toplam servetten aldığı pay erkeklerin yarısıdır (Credit Suisse, 2019). Öte yandan kadınlar aile içi çocuk bakımını devam ettirirken gayriresmî uzun süreli bakım maliyetlerinin çoğunu da üstlenmektedir.

3. GELİR EŞİTSİZLİĞİNİ ÖLÇÜM YAKLAŞIMLARI VE YÖNTEMLERİ

Bu bölümde gelir eşitsizliğini ölçme amacıyla geliştirilen ölçüm yöntemleri ve ampirik çalışmalara imkân sağlayan veri tabanları değerlendirilecektir. Ölçüm yöntemlerinde sıklıkla başvurulmuş modellerin geliştirilmesinin arkasındaki temel aksiyomlar, hesaplama dahil edilen bileşenler ve modellerin açıklayıcılıkları ve sınırlılıkları ele alınacaktır. Ardından ulusal ve uluslararası kurumların sağladıkları veriler ile geliştirilen veri tabanları ise amaç, kapsam, veri kaynakları, sağlanan göstergeler ve veri kalitesi açısından değerlendirilecektir.

3.1. Eşitsizlik Ölçümlerine İlişkin Aksiyomlar

Eşitsizliğin ölçümü, istatistikçiler ve ekonomistler için büyük bir ilgi alanı olmuştur. Bir ülke veya genel olarak dünyada kişiler arasındaki gelir eşitsizliğini ölçmek için gelir dağılımı ve gelir eşitsizliği ölçümleri geliştirilmiştir. On sekizinci yüzyılın sonuna kadar, gelir eşitsizliğini ölçmek için basit istatistiksel ölçümler kullanılmıştır, bu ölçümler arasında aralık ve ortalama sapma bulunmaktadır. On dokuzuncu yüzyılın başlarında ise özel eşitsizlik ölçümleri geliştirilmeye başlanmıştır. 1905'te Max Otto Lorenz'in geliştirdiği Lorenz eğrisiyle birlikte gelir eşitsizliğinin ölçümüne dair kapsamlı bir literatür ortaya çıkmıştır. Gini katsayısının hesaplanması ve karşılaştırılabilir ampirik çalışmaların sayısındaki artış farklı ölçüm yöntemlerinin gelişmesini sağlamıştır.

1970'lerde yaşanan siyasi ve iktisadi değişimlerle birlikte eşitsizliğin toplumsal tezahürlerindeki farklılaşma, eşitsizliğin ölçülmesi ve değerlendirilmesinde yeni yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Literatürde eşitsizlik ölçümlerinin çeşitlenmesi farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Amartya Sen (1973) bunları objektif ve normatif ölçümler olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır. Objektif ölçümler genellikle istatistiksel dağılım ölçümlerini kullanarak nesnel anlamda eşitsizliğin boyutunu ölçen ölçümlerdir. Eşitsizliğin doğasına ilişkin değer yargılarına açık değildir. Bir diğer ifadeyle bir grubun diğer gruptan daha farklı gelir dağılımına sahip olmasında daha iyi ya da daha kötü olduğuna dair yorum yapılamaz. Objektif ölçümler genellikle matematiksel formüllerdir. Bir gelir dağılımı değiştiğinde endeksin nasıl davranacağını belirler ve işleyişin mekaniği konumundadır. Oldukça fazla sayıda olan

objektif ölçümler arasında bir tercih yapabilmek için aksiyomlar belirlenerek eşitsizlik endekslerine başvurulabilir (Liberati & Bellù, 2006). Normatif ölçümler, eşit olmayan bir gelir dağılımından kaynaklanan refah kaybını gösteren sosyal refah fonksiyonunun açık formülasyonuna dayanmaktadır. Eşitsizliğin ne kadar iyi ya da kötü olduğunu, toplumun kazanç ve kayıp durumunu ve bireylerin gelirlerinin karşılaştırılmasına dair yanıtlar üretir. Bu nedenle, objektif ölçümler, herhangi bir değer yargısı içermeyen tek bir istatistik olarak mevcut gelir dağılımı modelini tanımlamaya çalışırken, normatif ölçümler eşitsizliği değer yargılarına dayandırır. Objektif ölçümler arasında aralık, nispi ortalama sapma, varyans, varyasyon katsayısı, Gini indeksi, Lorenz eğrisi vb. bulunur. İyi bilinen bazı normatif ölçümler Dalton ölçümü ve Atkinson endeksidir. Sen'in (1973) belirttiği gibi, objektif ve normatif ölçüler arasında kesin bir çizgi çizilemez ve objektif ölçülerin çoğu, normatif ölçülerin özel durumlarıdır.

Gelir eşitsizliğini doğru olarak ölçebilmek için birtakım ilkeleri baştan belirlemek ve doğruluğunu kabul etmek gerekir. Bu ilkeler kullanılan farklı eşitsizlik ölçüm yöntemleri için genel kabuller oluşturur. Önermelerin temeli ve ön dayanağı olan ilkelere aksiyom denir. Aksiyomlar doğruluğu herkes tarafından kabul edilen ve yeniden ispatlanmaya gerek duyulmayan önermelerdir. Her türlü eşitsizlik ölçümü için bir dizi aksiyom belirlenir. Bir eşitsizlik endeksi bazı istenilen özelliklere uygun olarak seçildiğinde eşitsizlik ölçümünün aksiyomatik bir yaklaşım izlediği belirtilebilir. Aksi durumda yapılan ölçümün birden fazla birleşenden etkilenmesi ve beklenen sonuçları yansıtmaması riski oluşur. Örneğin bir eşitsizlik ölçümünde istenilen sosyal refah işlevi, belirli bir eşitsizlik ölçüsü anlamına gelir. Bu çerçevede kullanılan tipik aksiyomlar, refah fonksiyonunun gelir seviyelerindeki, gelir dağılımlarındaki ve nüfus büyüklüğündeki değişikliklerle ilgili hareketlerini içermektedir (Chakravarty, 1999, s. 163)

Eşitsizlik ölçümü literatürde yaygın olarak beş temel aksiyom üzerinden incelenir (Cowell, 2000, ss. 107-108; Amiel & Cowell, 1998; Cowell, 2004; Liberati & Bellù, 2006).

1. *Pigou-Dalton Transfer İlkesi*: Aksiyomatik yaklaşımın temeli olarak kabul edilen ilke, gelir dağılımını düzeltmek için zengin bir kişiden daha fakir birine yapılan gelir transferinin eşitsizliği azaltacağına dair bir önermedir. Aynı şekilde fakir birinden

zengin birine yapılacak gelir transferinde eşitsizlikte bir artış meydana getireceği beklenmelidir. Burada transfer ilkesi doğrudan eşitsizliğe veya eşitsizlik düzeyine odaklanmaktadır.

İngiliz iktisatçı Arthur Cecil Pigou'nun *Wealth and Welfare* (1912) adlı çalışmasındaki faydacılık perspektifli yaklaşımı, İngiliz iktisatçı Hugh Dalton'ın 1920 yılında kaleme aldığı *Some Aspects of the Inequality of Incomes in Modern Communities* (1920a) çalışması ve aynı yıl *Economic Journal*'da yayınlanan "The Measurement of the Inequality of Incomes" (1920b) adlı makalesindeki sosyal refah yaklaşımı için referans olmuştur. Dalton (1920a,1920b), bu çalışmalarında gelir eşitsizliğini açıklayan teorileri kapsamlı bir şekilde araştırarak eşitsizliğin ölçülmesinin analitik yönlerini tartışmıştır. Daha zengin bir kişiden daha fakir bir kişiye ortalama koruyucu bir gelir transferi olarak tanımlanan Pigou-Dalton transferi toplumsal faydayı arttırmalıdır. Burada fayda azalmayan iç bükey bir gelir fonksiyonudur ve tüm insanlar için aynı olduğu varsayılır. Böylece transfer ilkesi ile toplumsal refah yükselir.

Dalton'ın eşitsizlik ölçümüne olan katkısı çalışmasından elli yıl sonra, 1970'lerde yeniden keşfedilmiştir. Atkinson (1970), Kolm (1969) ve Sen (1973) gibi eşitsizlik üzerine çalışmalar yapan iktisatçılar eşitsizliğin normatif ölçümünü bu aksiyom üzerine geliştirmişlerdir. Pigou-Dalton transfer ilkesi, eşitsizliğin ölçümünde refah temelli yaklaşım esas alınarak yoksulluk ölçümlerinin ve çok boyutlu eşitsizlik ölçümlerinin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Günümüzde sıklıkla kullanılan Genelleştirilmiş Entropi ölçümleri, Atkinson endeksi ve Gini katsayısı da dahil çoğu ölçümler transfer ilkesini sağlamaktadır.

Zengin bir kişiden fakir olana gelir transferinin eşitsizliği azaltacağı fikri, ikna edici ve eşitsizliğin düşürülmesinde etkili bulunmasına rağmen insanların eşitsizlik konusundaki fikirleri farklılık gösterebilmektedir. Nitekim Amiel ve Cowell'ın (1998) Avrupa, Okyanusya, İsrail ve ABD'de üniversite öğrencilerinin eşitsizliğe karşı tutumlarını ortaya çıkarmak için yaptıkları araştırmada zenginden fakire gelir transferinin eşitsizliği değişmeden bırakabileceğine dair bir 'sınır çizgisi' olması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Bu durum ampirik çalışmalar ve istatistiksel uygulamalar ile transfer ilkesini sorgulanabilir kılması alternatif aksiyomların kullanımı için alan açmaktadır.

Gelir dağılımında daha düşük gelir elde eden bireyin geliri y_i , daha yüksek gelir elde eden bireyin geliri y_k olarak kabul edildiğinde $y_k > y_i$ olmak üzere, y_k gelirinden y_i 'ye aşamalı bir δ transferinin gerçekleştiğinde yeni dağılımda $y_k - \delta > y_i + \delta$ olacaktır. Bu durumda transfer iki bireyin görel konumunu tersine çevirmez. Eğer transfer sonrasında $I(y^*) < I(y)$ ise, yani y^* için ilk y 'den daha düşük bir değer veriyorsa, bir eşitsizlik endeksi Pigou-Dalton prensibini karşılar. Bazen transfer ilkesinin iki versiyonu arasında ayırım yapmak yararlıdır: Transfer duyarlılığının zayıf olması durumunda gelir transferinde değişim söz konusudur. Duyarlılık güçlü olduğunda ise gelir transferinden kaynaklanan eşitsizlikteki değişimin miktarının, gelir dağılımındaki konumlarından bağımsız olarak, yalnızca bireylerin sıraları arasındaki mesafeye bağlı olması gerekir.

2. *Ölçek Değişmezliği*: Eşitsizlik ölçümünün yapıldığı grupta herkesin geliri aynı oranda değişiyorsa, gelir dağılımında esaslı bir değişiklik olmadığından eşitsizlik ölçüsünün değerinin aynı kalması gerekmektedir.

Bir gelir dağılımında y 'den başlayarak tüm gelirleri λ ile çarparak yeni bir dağılım elde edilebilir. Bir eşitsizlik endeksi, $I(y) = I(y^*)$ ise, yani tüm gelir aynı faktör tarafından ölçeklendiğinde endeks değişmiyorsa, ölçek de değişmezdir. Ölçek değişmezliği, gelir değişikliklerinin yalnızca gelir dağılımındaki tüm bireyler için aynı oranda meydana gelmesi durumunda dağıtımsal olarak tarafsız olduğu anlamına gelir.

3. *Nüfus İlkesi*: Bu aksiyoma göre eşitsizlik ölçümünde kullanılan yöntemler nüfus büyüklüğünden ve nüfus artışından bağımsız olmalıdır. Yine özdeş iki dağılımın birleştirilmesiyle eşitsizlik değişmeyecektir. Eşitsizlik ölçümünde önemli olan toplam gelirin kaç kişi tarafından paylaşıldığı değil, farklı paylara sahip gelir gruplarının nüfus içindeki oransal dağılımıdır. Gelir eşitsizliğinin nüfus içerisindeki dağılımı esastır (Cowell, 2011, s. 62).

Bir başlangıç gelir dağılımı y verildiğinde, popülasyonun kopyalanması durumunda tüm gelirler bir kez çoğaltılır. İlk dağılım y ve popülasyonunun kopyalanması sonrasında $I(y) = I(y^*)$ ise bir eşitsizlik endeksi nüfus ilkesini karşılar.

4. *Simetriklik (Anonimite)*: Her bir bireyin farklı özelliklere sahip olması gelir eşitsizliği ölçümlerinde sonuçları etkileyebilmektedir. Bu nedenle sonuçların yanıltıcı olmaması adına ölçümde kişilerin gelir dışındaki tüm özelliklerinin göz ardı edilmesi

gerekmektedir. Bu özellik ayrıca denkleştirmenin önemini vurgulamaktadır. Gelirler, hane büyüklüğü ve bileşimindeki farklılıkları hesaba katacak şekilde ayarlanmazsa, bu özellikler eşitsizlik değerlendirmeleri için daha uygun olacaktır.

Bir gelir dağılımında y 'nin herhangi bir y' permütasyonu için, $I(y)=I(y')$ olur. Eğer bir dağılım başka bir dağılımın permütasyonu ise her iki dağılım da eşit derece eşitsizdir.

5. *Ayrıştırılabilirlik:* Eşitsizliğin ölçümünde alt gelir grupları ile dağılımın bütünü oluşturarak grubunun ilişkilendirildiği kapsamlı eşitsizliği göstermektedir. Gelir dağılımının farklı unsurları (maaş, faiz, gayrimenkul vs.) veya nüfusun farklı grupları veya sektörleri (işçiler, emekliler, tarım işçileri) arasında eşitsizlik meydana gelebilir. Bu alt gruplardan herhangi birindeki eşitsizlik artışı geneldeki artışla birlikte olmak durumundadır.

Gelir dağılımı y , n gruptan oluşuyorsa ve genel bir eşitsizliği $I(y)$ içeriyorsa $I(y)=I(y)_1+ I(y)_2+ \dots I(y)_n$ toplam eşitsizlik, çeşitli grup eşitsizliklerinin toplamına eşit olmalıdır.

Aksiyomatik olarak türetilmiş eşitsizlik ölçümleri içerisinde ele alınan ayrıştırılabilirlik alt gruplara ve kaynağa göre olmak üzere iki şekilde analiz edilmektedir. Nüfusun yaş, cinsiyet, ırk, bölge vb. gibi ayrı alt gruplara herhangi bir şekilde bölünmesi için ayrıştırılabilirlik uygulanır. Toplam eşitsizlik derecesi grup içi ve gruplar arası olarak belirlenir. Burada grup içi, alt grup eşitsizlik değerlerinin ağırlıklı toplamıdır. Gruplar arası eşitsizlik ise alt gruplar arasındaki ortalama gelir düzeylerindeki farklılıklar nedeniyle ortaya çıkan eşitsizlik düzeyidir. İkinci tür ayrıştırma, eşitsizliği ayırtmak için herhangi bir yaklaşımın her bileşene genel eşitsizliğe doğrudan marjinal katkısını değerlendirme için uygulanır. Böylece kaynakların her birinin genel eşitsizlik derecesi üzerindeki etkisi incelenebilir (Chakravarty, 1999, s. 169-170; Chantreuil vd., 2019, ss. 2-3). Ayrıştırılabilirlik aksiyomu eşitsizlik ölçümüne dair yeni yaklaşımlarda çok önemli bir yere sahiptir. Eşitsizliğin çok yönlü olarak ölçülmesi ve buna yönelik ekonomik ve sosyal politikaların geliştirilmesinde kullanılmaktadır.

Eşitsizlik ölçümüne dair, literatürde yaygın olarak tartışılan bu beş aksiyoma ek olarak ülkeler arasındaki ve zaman içindeki gelir dağılımlarını karşılaştırabilmek için istatistiksel olarak test edilebilirlik ilkesi eklenmiştir (World Bank, 2015). Bir gelir

eşitsizliği ölçümünde bu özelliklerin bulunması ölçümün güvenilirliği ve karşılaştırmalı çalışmalara olan uygunluğu açısından önem taşımaktadır.

Aksiyomlar eşitsizlik ölçümünün hangi ilkelere göre yapılacağını belirleyen temel unsurlardır. Bir eşitsizlik ölçümünün yapılması için öncelikle araştırmadaki yaklaşımın belirlenmesi gerekmektedir. Araştırmada temel beklentileri karşılayacak özellikler belirlendiğinde hangi ölçünün kullanılacağına dair bir ihtilaf olmaması gerekmektedir. Bu, eşitsizlik ölçümünün belirlenen özellikler çerçevesinde aksiyomatik olarak karakterize edildiğini gösterir.

Yukarıda belirtilen aksiyomları gösterenler arasından belirli endeksler seçilirken farklı yaklaşımlar izlenebilir. Aşağıdaki bölümlerde çalışmamızda ölçüm yöntemi olarak kullanacağımız beş yaklaşım detaylandırılacaktır. İlk olarak, eşitsizlik ölçümünü teorileştirmede başlangıç olarak kabul edilen Lorenz eğrisini, ardından Lorenz'in özel bir istatistiki hesaplaması olan ve yaygın olarak kullanılan Gini katsayısı ele alınacaktır. Eşitsizliğe dair yeni bir değerlendirme sunan Theil endeksi sonrasında Atkinson tarafından tanımlanan ve sosyal refah fonksiyonunun kullanımına dayanan endeks değerlendirilecektir. Son olarak ise gelir grupları arasında basit eşitsizlik hesaplamalarına imkân veren yüzdelik oranlar tartışılacaktır.

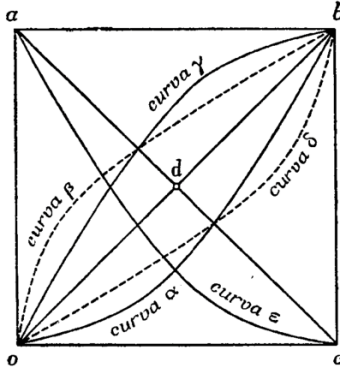
3.2. Gelir Eşitsizliğini Ölçüm Yöntemleri

3.2.1. Lorenz Eğrisi

Gelirin birikimli dağılımını gösteren Lorenz (yoğunlaşma) eğrisi, 1905 yılında Amerikalı istatistikçi Max Otto Lorenz tarafından geliştirilmiştir. Grafiksel bir sunum olan Lorenz eğrisi, toplam gelirin ne kadarının belirli bir nüfus yüzdesinin elinde olduğunu göstererek, gelirin nüfusa adil dağılımı hakkında bilgi vermektedir. Başlangıçta verilerin görsel bir temsili olan grafik, eşitsizlik ölçümünü teorileştirmede bir başlangıç noktası olmuştur.

Lorenz'in 1900'lerin başında bilimsel bir dergide yayınlanan tek makalesine konu olan "Lorenz eğrisi", Derobert ve Thieriot'a (2003) göre ilk kez terim olarak ekonomistler ve sosyal bilimciler için yazılmış bir istatistik ders kitabı olan King'de (1912) geçmektedir. King (1912) Lorenz'in eğrisi ile karşılaştırıldığında eğrinin tam tersi bir formda sunumunu yapmış olsa da yöntemin duyulmasına katkı sağlamıştır. Aynı

tarikhlerde Se'ailles (1909) Fransa'da miras dağılımını göstermek için yaptığı diyagramda, yatay eksenle yüzde olarak kalıtım sayısını ve dikey eksenle yüzde olarak kalıtım değerini Lorenz eğrisine benzer bir şekilde çizmiştir.

Şekil 3.1. Lorenz Eğrisi Gelişimi

Kaynak: Gini (1914) akt. Derobert ve Thieriot, 2003.

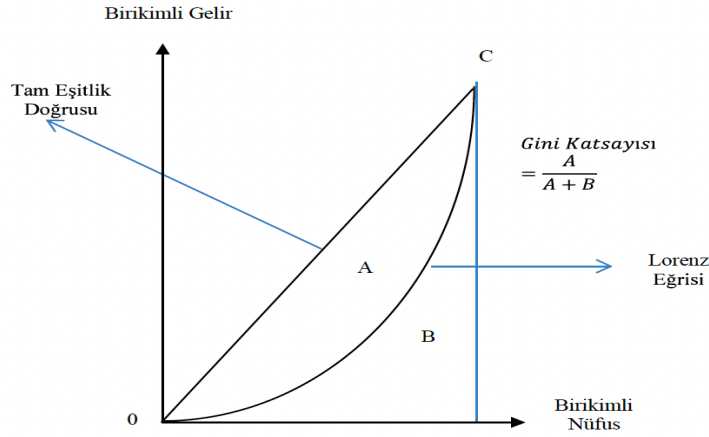
Bu çeşitlik temsillerinin aynı olguyu ifade etmenin farklı yolları olduğu ise Gini (1914) tarafından gösterilmiştir. Gini zenginlik yüzdesini ve nüfus yüzdesini temsil etmek için seçilen eksenlere ve ayrıca yönelimlere bağlı olarak her biri eşdeğer olan sekiz eğri çizilebileceğini açıklamıştır. Bunu da her biri aynı dağılımı temsil eden beş eğri ile göstermiştir. Gini'nin belirttiği b eğrisi Lorenz eğrisi ve Se'ailles'in eğrisidir. Gini zenginliğin yoğunluğunu temsil etmek için ise a eğrisini çizmiştir. Böylece diyagram standart haline gelmiş ve Lorenz eğrisi bu klasik temsille kullanılmıştır (Derobert ve Thieriot, 2003, ss. 576-578).

Lorenz eğrisinin kullanımındaki bir diğer kırılma da Dalton'ın (1920) *The Measurement of the Inequality of Incomes* adlı makalesinde eğriyi normatif bir okumaya tâbi tutmasıdır. Dalton (1920) çalışmasında iktisatçıların gelir dağılımından ziyade, gelirden elde edilebilecek ekonomik refahın dağılımı ve gelirin toplam miktarı üzerindeki etkileriyle ilgilendiklerini belirtmiştir. Bunun üzerine ise farklı kişilerin ekonomik refahının toplamsal olduğu, gelirin ekonomik refahla ilişkisinin toplumun tüm üyeleri için aynı olduğu ve her birey için marjinal ekonomik refahın gelir arttıkça azaldığı şeklindeki faydacı bir varsayım yapmıştır. Böylece tüm gelirler eşit olduğunda ekonomik refahın maksimum olacağını iddia etmiştir (Dalton, 1920, s. 349). Lorenz eğrisinin farklı bir yorumu olan bu okumaya göre diyagramı ikiye bölen çizgiyi

bir toplumdaki ideal refah olarak ve bunun altındaki her eğriyi daha az tercih edilen bir durum olarak ortaya koymuştur. Düz ve eğri çizgi arasındaki mesafeyi ölçerek sosyal refah temelli bir eşitsizlik ölçümü oluşturmuştur.

Dalton'dan elli yıl sonra, Atkinson (1970), Dalton'un analizini genişleterek Lorenz eğrisini tekrar gündeme taşımıştır. Atkinson (1970) dağılımların aynı olması koşuluyla dağılımın Lorenz eğrisi kriterine göre sıralanmasının sosyal refahın kastettiği sıralama ile aynı olduğunu iddia etmiştir. Böylece ortalama gelir ile Lorenz eğrisinin keşimemeceği teoremini geliştirmiştir. Atkinson'ın (1970) refah temelli okuması ve Gastwirth'in (1971) eğrinin genel dağılımlar için basit tanımını yaptığı çalışması Lorenz eğrisinin tartışılması ve geliştirilmesinde yeni bir dalga oluşturmuştur. Dasgupta vd. (1973) ve Rothschild ve Stiglitz (1973), Atkinson'ın sonucunun simetrik ve yarı içbükey refah işlevlerini genelleştirmiştir. Bu çalışmaları, Sen'in (1973) çalışmaları, Fellman'ın (1976) dönüşüm analizi ve Jakobsson'un (1976) ve Kakwani'nin (1977) artan oranlı vergilendirme çalışmaları takip etmiştir.

Lorenz eğrisini oluşturabilmek için kişiler ve hanehalkları gelirlerinin büyüklüğüne göre küçükten büyüğe doğru sıralanmaktadır. Lorenz eğrisinin yatay ekseni kişi ve hanehalklarının nüfusunun birikimli yüzde paylarını ifade etmektedir. Dikey eksen ise kişi ve hanehalklarının elde ettikleri toplam gelirin birikimli yüzde paylarıdır. Eğri, nüfusun yüzde kaçının gelirin yüzde kaçını aldığına dair belirlenen noktaların birleştirilmesinden oluşur. Herkesin gelirden eşit ölçüde pay aldığı bir birleşmede "mutlak eşitlik doğrusu" çizilmiş olur. Bu çizgi 0 noktasından sağ üst köşeye doğru 45'lik bir açı oluşturur. Tam eşitsizlik doğrusu olarak tanımlanan dik üçgende tabana doğru olan salınmalar gelir adaletinin bozulduğu anlamına gelmektedir.

Şekil 3.2. Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısının Hesaplanması

A ve B gibi ki gelir dağılımı karşılaştırılırken eğer A dağılımının Lorenz Eğrisi B dağılımının Lorenz Eğrisinin üstünde ise bu durum A gelir dağılımının daha adil olduğunu göstermekte ve A dağılımı B dağılımına “Lorenz Baskın” (Lorenz dominance) olarak adlandırılmaktadır. Ancak bazı durumlarda gelir dağılımlarının Lorenz eğrileri kesişebilir. Böyle bir durumda A ve B dağılımı için Lorenz Baskın denilemez ve bu gelir dağılımları için bir sıralama yapılamaz. Ancak kesişen Lorenz eğrileri durumunda, Gini katsayısı, Lorenz eğrisi ile eşitlikçi doğru arasında daha az alana sahip olan dağılımı daha eşit olarak sıralayacaktır. Kakwani (1980) eşitsizlik ölçüsü, eşitsizliği belirlemek için Lorenz eğrisinin uzunluğunu kullanır ve daha kısa olan Lorenz eğrisini daha eşitlikçi olarak sıralamaktadır.

3.2.2. Gini Katsayısı

Lorenz eğrisinin verdiği bilgiyi içeren ve onu sayısal hâle dönüştüren birçok özel istatistik geliştirilmesine rağmen en yaygın kullanım, İtalyan istatistikçi ve sosyolog Corrado Gini’nin adını alan Gini katsayısıdır. Gini katsayısı ilk olarak Corrado Gini tarafından 1912’de yayınlanan *Variability and Mutability* (orj. Variabilità e mutabilità) çalışmasında geliştirilmiştir. Ana fikir, Lorenz eğrisindeki daha eğimli çizginin daha fazla eşitsizlik anlamına gelmesidir. Lorenz eğrisine dayanarak Gini, Lorenz eğrisi ile eşitlik çizgisi arasındaki alanın dikdörtgen alanlara bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Lorenz eğrisi, yatay ekseninde nüfusun gelir dağılımını temsil ederken, dikey ekseninde gelirin kümülatif olarak ne kadarını temsil ettiğini gösterir. Eğer her birey aynı geliri paylaşıyorsa (tam eşitlik durumu), gelir dağılımı grafiği düz bir çizgi olur, bu da

mutlak eşitliği ifade eder. Lorenz eğrisi, mutlak eşitliği ifade eden çizgiden sapar. Gini katsayısı ise Lorenz eğrisi ile mutlak eşitlik çizgisi arasındaki alanın (A) ve mutlak eşitlik çizgisinin altındaki alanın (B) toplamına bölünmesiyle hesaplanır (Haughton & Khandker, 2009, s. 148). Bu şekilde, eşitsizlik kabaca ölçülür. Gini katsayısı 0 ile 1 arasında bir değere sahiptir, 0 değeri mükemmel eşittir (herkes aynı gelire sahiptir) ve 1 mükemmel eşitsizliktir (bir kişi tarafından kazanılan tüm gelir). Çoğu ülkede Gini, 0,3 ile 0,7 arasında değişir. Bu nedenle Gini katsayısı, varsayımsal olarak, mükemmel gelir eşitliği elde etmek için yeniden dağıtılması gereken toplam gelir (GSYİH) payı olarak yorumlanabilir.

En sık kullanılan gelir eşitsizliği ölçütü olan Gini katsayısı eşitsizlik ölçümlerinde temel kabule göre; ortalama bağımsızlığı, ana kütle büyüklüğü bağımsızlığı, simetriklik ve Pigou-Dalton transfer duyarlılığı şeklinde dört aksiyomu sağlamaktadır. Fakat Gini katsayısı ayrıştırmaya dayalı analizlere imkân vermemektedir. Örneğin bir toplum için hesaplanan Gini katsayısı toplumun alt grupları için oluşturulan Gini katsayılarının toplamına eşit değildir (World Bank, 2015).

Gini katsayısının en yaygın kullanılan ölçüt olmasının en önemli sebebi hesaplama ve yorumlamasının kolay olmasıdır. Bununla birlikte, bir eşitsizlik ölçütünü güvenilir kılan özelliklerin dördünü karşılamaktadır. Bütün gelirlerin iki katına çıkması ya da kişilerin birbirleriyle gelirlerini değişmesi durumunda oran değişmez. Ayrıca Gini katsayısı hesaplandığı ülkenin ekonomik büyüklüğünde ölçekten bağımsızdır. Katsayı, gelirin zengin bir kişiden fakir bir bireye aktarıldığı durumlarda eşitsizliğin azalışını da yansıtır (Haughton & Khandker, 2009, s. 105-106). Tüm bu yönleriyle Gini katsayısı, bir ülke içinde gelir dağılımının belirli bir süre içinde nasıl değiştiğini göstermek için kullanılabilir, böylece eşitsizliğin artıp azalmadığını görmek mümkündür.

Gelir eşitsizliği analiz etmek için kullanışlı olmasına rağmen Gini katsayısının bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır (Alvaredo vd., 2021; Chitiga vd., 2015; Maio, 2007):

1. Bu sınırlılıklardan ilki gelir kavramıdır. Gelir, hanehalkı büyüklüğü, diğer ölçekler ile ağırlıklandırılan hane düzeyinde veya finansal varlıklar veya sadece ücret kazançları dikkate alınarak bireysel düzeyde tanımlanabilir. Her gelir tanımı, farklı bir gelir ölçüsü ve farklı gelir eşitsizliği seviyeleri verir. Dolayısıyla gelir kavramlarındaki farklılıklar, gelir ölçümlerinde, eşitsizlikte

ve ülkelerin sıralamasında farklılıklara yol açabilir. Ayrıca bireysel gelirlere dayalı bir Gini katsayısı, aynı ülke için hane gelirlerine dayalı bir Gini katsayısından farklıdır. Sonuç olarak, endeksin hanehalkı gelirlerine mi yoksa bireysel gelirlere mi dayandığına bağlı olarak ülkelerin sıralamaları değişerek, kullanımında ve yorumlanmasında bir miktar öznellik yaratmaktadır.

2. Ölçümün doğruluğu, güvenilir GSYİH ve gelir verilerine bağlıdır. Kayıt dışı ekonomi faaliyetinin yoğun olduğu ülkelerde gelir verilerinin doğruluğunu test etmek güç görünmektedir. Öte yandan gelir dağılımının alt ucunda yer alan kesimin kayıt dışı ekonominin büyüklüğü karşısındaki belirsizliği ölçülen gelirlerin gerçek Gini katsayısına yansımaları konusunda sorun oluşturmaktadır. Yine ülkelerin farklı gelir vergi rejimleri düşünüldüğün de ülkeler arası karşılaştırmalar farklılaşacaktır.
3. Ülkelerdeki çok farklı gelir dağılımları aynı Gini katsayılarıyla sonuçlanabilmektedir. Gini, iki boyutlu bir alanı (Lorenz eğrisi ile eşitlik doğrusu arasındaki boşluk) tek bir sayıya indirgemeye çalıştığından, eşitsizliğin “şekli” hakkındaki bilgileri gizler. Örneğin, halkın %50’sinin gelirinin olmadığı ve diğer %50’sinin eşit gelire sahip olduğu bir ülkede Gini endeksi 0,5’tir. Geliri olmayan kişilerin %75’inin bir ülkenin toplam gelirinin %25’ini ve geliri olan kişilerin en üst %25’inin ülkenin toplam gelirinin %75’ini oluşturduğu başka bir senaryoda, Gini katsayısı da 0,5 olacaktır. Yine bir ülke içerisinde en üst %10’nun payındaki artış ve en alt %10’un payındaki azalış aynı anda olabilir. Bu durumda toplamda Gini’nin değişmemesi yanıltıcıdır. Orta gelir gruplarının yaşadığı kayıp, ülke içerisindeki eşitsizliğe yansımamış olur. Sonuç olarak, ülke içerisinde ve ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği farklarını sıralamak için bir temel olarak Gini katsayısı yanıltıcı olabilir.
4. Gini katsayısı hesaplamalarının geçerliliği, büyüklüğüne bağlı olabilir. Örneğin, küçük ülkeler veya daha az ekonomik çeşitliliğe sahip ülkeler sıklıkla düşük katsayılar gösterme eğilimindeyken, ekonomik olarak çeşitliliğe sahip büyük ülkeler genellikle yüksek katsayılar gösterir.
5. Gini katsayısı, gelirdeki mutlak farklılıkları yakalamada başarısız olan göreceli bir ölçüdür. Mutlak yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı azalırken, bir ülkenin

Gini katsayısının artan gelir eşitsizliği nedeniyle yükselmesi mümkündür. Bunun nedeni, Gini katsayısının belirli bir toplumdaki tüm gelirlerdeki artışla gelir eşitsizliğinin artabileceğini söyleyen Pareto iyileştirme ilkesini ihlal etmesidir. Gelir eşitsizliği seviyesi artmasına rağmen Gini katsayısı mutlak gelir seviyelerinin de arttığı gerçeğini yakalayamamaktadır. Benzer şekilde, Gini katsayısı, belirli bir toplumdaki tüm gelirlerde bir düşüşün olduğu bir senaryoda daha düşük bir gelir eşitsizliği seviyesini yansıtabilir.

6. Nüfusun demografik değişiklikleri veya özellikleri Gini katsayısı tarafından yansıtılmaz. Ana gelir kaynakları emekli maaşları olan yüksek yaşlı nüfus oranlarına sahip ülkeler veya yüksek öğrenci oranlarına sahip ülkelerde, Gini katsayısı ile ölçülen gelir eşitsizliğinin daha yüksek olması muhtemeldir. Diğer yandan, Gini katsayısı içindeki alt gruplar arasındaki gelir dağılımını demografik farklılıklar, yaş, ırk veya sosyal gruplar gibi faktörlere göre göstermez. Bu nedenle, belirli bir Gini katsayısının neyi temsil ettiğini anlamak için demografik ve diğer sosyal değişkenlerin dikkate alınması gerekmektedir.
7. Gini katsayısı, zengin ve fakir arasındaki eşitsizliği gidermeyi amaçlayan sosyal yardımları veya diğer müdahaleleri kapsamaz. Sübvansiyonlu konut, sağlık, eğitim gibi devletin sosyal politikalarla vatandaşların yaşam standartlarını desteklemedeki rolünü göz ardı etmektedir.

Bu sınırlılıklara rağmen, Gini katsayısı özellikle karşılaştırmalı gelir eşitsizliği literatüründe yaygın olarak kullanılmaktadır. Gelir yelpazesinin ortasındaki eşitsizliklere duyarlı olmasından dolayı, Gini katsayısı “nötr” veya değerden bağımsız değildir. Gini katsayısının bu özelliği gelir eşitsizliğinin daha politika odaklı olması ve operasyonelleştirilebilme kolaylığı sağlamaktadır.

3.2.3. Genel Entropi (GE) ve Theil Endeksi

Genel Entropi (GE) kuramı düzenli durumdan düzensiz duruma geçişin kaçınılmazlığını ifade etmektedir. Entropinin karşılık geldiği düzensizlik, bir sistematik yapının bileşenlerinin kaç farklı şekilde düzenlenebileceği, sistemin karmaşıklığıyla ilgili bir düzensizliktir. Bu noktada entropi, bir olasılık dağılımını tanımlamak için gereken bilgi miktarıdır. İki sonuç eşit derecede olasıysa, sonucun ne olacağı konusunda yüksek belirsizlik ve yüksek entropi vardır. Bir sonucun olasılığı

daha yüksekse, sonucun ne olacağı konusunda daha az belirsizlik vardır ve entropi daha düşüktür (Roberto, 2016, s. 6).

GE'nin değerleri 0 (mükemmel eşitlik) ile ∞ (sonsuzluk) arasında değişmektedir. Ölçümde değerin 0 olması mükemmel düzen ya da dağılımı 0'dan uzaklaşması bozulmayı ifade etmektedir. Entropi tabanlı ölçüler (Theil Endeksi, Bilgi Teorisi Endeksi ve Iraksama Endeksi), ortalama logaritmik sapmayı, varyasyon katsayısının karesinin yarısını ve Atkinson'ın (1970) eşitsizlik ölçüsünü içermektedir (Rohde, 2007)

Genel formül;

$$GE(\alpha) = \frac{1}{\alpha^2 - \alpha} \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{q_i}{p_i} \right)^\alpha - 1 \right]$$

Burada α parametresi, gelir dağılımının farklı bölümlerindeki gelirler arasındaki mesafelere verilen ağırlığı temsil eder ve herhangi bir değeri alabilmektedir. Daha düşük α değerleri için GE, dağılımın alt kısmındaki değişikliklere daha duyarlı olurken, daha yüksek değerler daha yüksek gelirlere duyarlıdır. α için en yaygın değerler 0, 1 ve 2'dir. $\alpha=0$ olduğunda, indeks "Theil's L" veya "ortalama log sapması" ölçüsü olarak adlandırılır. $\alpha=1$ olduğunda, indeks "Theil's T" endeksi veya daha yaygın olarak "Theil indeksi" olarak adlandırılır. $\alpha=2$ olduğunda, indeks "varyasyon katsayısı" olarak kabul edilir (Bourguignon, 1979; Cowell, 1980; Shorrocks, 1980, 1984, 1988; Conceição ve Ferreira, 2000; Rohde, 2008).

Fizikten bilgi kuramına istatistikten teolojiye kadar birçok alanda yaygın olarak kullanılan entropi Theil endeksiyle birlikte gelir eşitsizliğinin bir ölçümü olarak kullanılmıştır. Endeks 1967 yılında ünlü iktisatçı Jan Tinbergen'in hâlefî Hollandalı iktisatçı Henri Theil tarafından geliştirilmiştir. Theil (1967), ilk olarak Claude Shannon'un (1948) bilgi teorisini gelir eşitsizliği ölçümlerini üretmek için kullanma olasılığına dikkat çekmiştir. Bilginin değerini ölçme ihtiyacından yola çıkan Shannon bir olay ne kadar beklenmedik olursa, üreteceği bilgi veriminin o kadar yüksek olduğunu iddia etmektedir. Bu fikri formüle etmek için bir olayın bilgi içeriğini, meydana gelme olasılığının azalan bir fonksiyonu olarak ölçmeyi önermiştir. Bunun için de olasılıkları bilgiye çevirmenin yolu olarak olasılığın tersinin logaritmasını seçmiştir (Conceicao & Galbraith, 2000, s. 2). Theil (1967) Shannon'un bilgi teorisi

yaklaşımını kullanarak nüfus çeşitliliğinin ve gelir eşitsizliğinin bir ölçüsü olarak Theil endeksini geliştirmiştir.

Genelleştirilmiş Entropi ailesinin özel bir durumu olan Theil endeksi, bir ülkenin gelir dağılımının o ülkenin nüfus dağılımından nasıl farklı olduğunu ölçer ve herkes için gelir payının nüfus payına oranını hesaplamaya dayanır. Gruplar arasında, her grubun geliri ile nüfus payları arasındaki oranın ağırlıklı logaritmasını toplayarak gelir ve nüfus dağılım yapılarını karşılaştırır (Conceicao, 2001, s. 4). Endeks, diğer bütün endekslerde olduğu gibi Pigou-Dalton transfer ilkesini sağlar. Zengin bir kişiden yoksul bir kişiye yapılacak gelir transferi Theil endeksini küçültür. Endeksin ne kadar küçüleceği ise kişilerin gelirleri arasındaki orana bağlıdır. Gelir dağılımının hangi noktasında olduğuna bakılmaksızın gelir oranları aynı olan iki kişi arasında yapılan transfer Theil eşitsizliği üzerinde aynı etkiye sahiptir (Cowell & Jenkins, 1995, s. 57). Ayrıca Gini katsayısına benzer şekilde, gelirin yeniden dağılımı gerçekleştiğinde, endekslerdeki değişim, yeniden dağıtımda yer alan bireysel gelirlerin düzeyine ve nüfus büyüklüğüne bağlıdır (Liberati & Bellù, 2006).

“0 ile 1” arasında yer alan Theil endeksi (T) grup içi (Tw) ve gruplar arası (Tb) olmak üzere iki bileşenden oluşur.

Bireysel verilere ulaşıldığında Theil Endeksi formül;

$$T^W = \sum_{i=1}^n \left\{ \left(\frac{1}{n} \right) \times \left(\frac{y_i}{\mu} \right) \times \ln \left(\frac{y_i}{\mu} \right) \right\}$$

Formülde n kişi sayısını, i birey indeksini, yi i. bireyin gelirini, u popülasyonun ortalama gelirini ifade etmektedir. Nüfus içinde tüm bireyler aynı gelire sahipse T sıfıra eşit olur. Bu durumda T’nin alabileceği en küçük değer mükemmellik durumunu gösteren 0’dır. Eğer grup içerisindeki tek bir birey bütün gelire sahipse T $\ln(n)$ ’ye eşit olur. Mutlak eşitsizliğin görüldüğü bu durumda da T en büyük değer olan 1’i gösterir. Gruplar arası Theil endeksi hesaplanırken de gruba dair bilgiler verilerek karşılaştırma yapılabilir. Theil endeksinin birden fazla grup için kullanılması durumunda zaman serisi gerekmektedir. Bu durumda grup sayıları hesaplama için sabit olmalıdır. Farklı grup sayılarının olması karşılaştırmaya imkân vermez (Özdemir, 2019).

En iyi bilinen entropi ölçüleri Theil'in T (Theil, 1967) ve Theil'in L (Theil, 1979) ölçüleridir. Tam eşitlik durumunda her iki endeks de sifıra eşittir ve dağılım daha eşitsiz hâle geldikçe artar, ancak Gini katsayısının aksine 1'de sınırlandırılmazlar. Theil endeksi göreceli bir eşitsizlik ölçüsü değildir ve dolayısıyla onun değeri değerler, farklı büyüklüklerdeki veya grup yapılarındaki popülasyonlar arasında her zaman karşılaştırılabilir değildir. Theil L, gelirin gelir elde edenlere nasıl dağıtıldığını hesaplayarak gelir dağılımının alt kısmındaki değişimlere duyarlıdır. Üstteki değişimlere duyarlı olan Theil T ise gelir elde edenlerin gelire nasıl dağıldığıyla ilgilidir. Bu iki ölçümün gelişimini karşılaştırmak, dağılımın hangi bölümünün eşitsizlikte gözlemlenen değişiklikleri yönlendirdiğinin belirlenmesinde fayda sağlar (Trapeznikova, 2019).

Theil'in yaklaşımı hem eşitsizliğin anlamı hakkında düşünmek için bir yöntem hem de eşitsizliği modellemek ve analiz etmek için bir dizi işlevsel biçimin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Cowell (2015, s. 3) eşitsizliği anlamak için geliştirilen yaklaşımlara ek olarak Theil'in gelir dağılımının yapısının bilgisini eşitsizlikle ilişkilendirmesini yeni bir entelektüel katkı olarak belirtmektedir. Bu bilgi teorisi fikri, her biri belirli bir gerçekleşme olasılığına sahip bir dizi olası olayı, olayları ilişkili olasılıklarına göre değerlendirmek için bir bilgi işlevini ve dağılımdan beklenen bilginin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Theil'in en büyük ufuk açısı katkısı ise eşitsizliğin ölçülmesinde ayrıştırılabilirliği sağlamasıdır. Yaygın olarak kullanılan eşitsizlik endeksi ailelerinin karakteristik özellikleri incelendiğinde az sayıda olan karakteristik özellikler de birbirine benzerlik göstermektedir. Bu noktada Theil endeksinin temelinin doğal olarak ayrıştırılabilir bir yapıya sahip olması eşitsizliğin ölçülmesi ve değerlendirilmesine de yeni bir yaklaşım getirmiştir. Bourguignon (1979) ve Foster (1983), Theil endeksinin, Theil ayrıştırılabilirliği olarak bilinen basit bir ayrıştırılabilirlik özelliğinin yanı sıra birkaç temel aksiyomu karşılayan tek endeks olduğunu göstermiştir. Endeks ile ilgili birçok çalışması bulunan Shorrocks da, Theil endeksinin de içinde yer aldığı entropi ölçümlerinin, simetriyi, Pigou-Dalton transfer ilkesini, ölçek değişmezliğini, homojenliği, sürekliliği ve alt grubu görebilmeyi karşılayan tek eşitsizlik ailesi olduğunu belirtmektedir (Shorrocks, 1984; 1987).

Theil endeksi sezgisel kabul edilmese de ayrıştırılabilirliği nedeniyle ampirik çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır (Bourguignon, 1979). Endeks, eşitsizliğin gruplar içindeki eşitsizlikten ve gruplar arasındaki farklılıklardan kaynaklı kısım olarak ayrıştırılmasına izin verir. Yine zaman içinde eşitsizliğin kaynağındaki değişimler de Theil endeksi ile ayrıştırılabilir (Haughton & Khander, 2009, s. 101). Daha somut ifade etmek gerekirse bir nüfus yaşı, eğitime, bölgelere gibi alt gruplara ayrılabilirse endeks bu gruplar ve bireyler arasındaki farklılıklardan ne kadar gelir eşitsizliğinin kaynaklandığını ölçebilir. Bu durum eşitsizliğin kaynağını belirtmek açısından önemlidir. Nitekim ülkelerin eşitsizlik sıralamaları farklı çalışmalarda benzer olsa da dağılımın tepesindeki ve altındakilerin eşitsizlikten nasıl etkilendiği ve geliştirilebilecek politikalar seçilen ölçüye göre farklılık gösterir. Bu bağlamda Theil endeksi eşitsizlik hesaplamalarında ayrıştırılabilirlik özelliği nedeniyle toplumsal değerlendirmelerde etkilidir.

GE ailesinin en popüler endeksi olan Theil, Milanovic (2002), Sala-i-Martin (2003) ve Chotikapanich, Rao ve Tang (2008) yakın tarihli çalışmaları da dahil olmak üzere, küresel gelir dağılımları üzerine birçok etkili çalışmada kullanılmaktadır. Yine endeks OECD (Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü) tarafından farklı konu başlıklarında bölgesel eşitsizlikleri ölçmek için kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Organizasyonu-Texas Üniversitesi Eşitsizlik Projesi (UTIP) ortaklığında James K. Galbraith tarafından devam eden bir çalışmada ise Theil T istatistiğinin gruplar arası bileşeni kullanılarak imalat sanayindeki ücret eşitsizliğini ölçen alternatif bir veri tabanı oluşturulmuştur.

3.2.4. Atkinson Endeksi

Atkinson endeksi, Nobel ekonomi ödüllü James Edward Maede'nin öğrencisi olan İngiliz ekonomist Anthony Barnes Atkinson tarafından geliştirilen bir gelir eşitsizliği ölçüsüdür. 1970 yılında yayınladığı "On the Measurement of Inequality" çalışmasında sosyal refah fonksiyonuna dayalı alternatif bir gelir eşitsizliği ölçütü önermektedir.

Atkinson (1970) eşitsizlik ölçütlerinin salt istatiksel olmadığını, gelir ölçeğinin farklı noktalarında eşitsizliğe verilen örtük yargılar içerdiğine dikkat çekmektedir. Gelir eşitsizliği ölçümlerinin farklı gelir dağılımlarına uygulandığında birbirinden farklı sonuçlar vermesi ölçeğe yüklenen değer yargılarına etkisini göstermektedir. Bu

nedenle Atkinson (1970) ülkeler arasındaki gelir eşitsizliğindeki farklılıkların tam bir sıralamasını elde etmek ve ölçmek için sosyal refah temelli bir eşitsizlik endeksi tasarlamıştır. Atkinson, bu endeksin Rawls'un sosyal adalet anlayışını gelir eşitsizliğinin ölçümüne dahil etmenin bir yolu olduğunu savunmaktadır. Rawls'a göre sosyoekonomik eşitsizlikler öyle bir düzenlenmelidir ki toplumun tamamına fayda sağlamalıdır. Bu noktada Rawls faydanın ortaya çıkışında insanların adil davranacağı, herkes için ve hatta en dezavantajlı olanlar için bile adil olacak seçenekleri tercih edeceklerini belirtmektedir. Böylece kendilerine faydalı olacak yasaları talep etmektedirler (Wernerová, 2019; Schlör vd., 2013).

Atkinson endeksi, sosyal refah fonksiyonuna dayalı bir eşitsizlik ölçüsüdür (Atkinson, 1970). Normatif eşitsizlik ölçümlerinden kabul edilen Atkinson endeksi, transfer ilkesi, işlevsellik, simetriklik, nüfus ilkesi ve ölçek değişmezliği aksiyomlarını karşılamaktadır. Ayrıca endeks grup içi ve gruplar arası eşitsizliğin ayrılabilmesine izin vermektedir (Bellù & Liberati, 2006). Bu altı aksiyomdan yola çıkarak Atkinson endeksi, hanehalkının gelir ve tüketimine göre kesin olarak belirlenen refah dağılımının ölçülmesini sağlamaktadır.

Atkinson'ın (1970) eşitsizlik endeksi tasarımı şöyledir:

$$A(\varepsilon) = 1 - \left(\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \left(\frac{y_i}{\bar{y}} \right)^{1-\varepsilon} \right)^{\frac{1}{1-\varepsilon}}, \quad \varepsilon \neq 1$$

$$A(\varepsilon) = 1 - \frac{\prod_{i=1}^N \left(y_i^{\left(\frac{1}{N} \right)} \right)}{\bar{y}}, \quad \varepsilon = 1$$

Endeks, maksimum eşitsizliği 1, maksimum eşitliği 0 ile tanımlar. Y_i , i. gelir aralığındaki bireylerin geliridir (toplam N aralıkları), f_i , i. aralıkta geliri olan nüfusun oranıdır, $\bar{Y}$ ortalama hane geliridir (Atkinson, 1970, s. 257).

Atkinson endeksi, gelir dağılımının farklı bölümlerindeki eşitsizliklere karşı değişen hassasiyete izin verir. Toplumda bireylerin eşit gelir payına sahip olması için toplumun bir kesimi toplam gelirinin belirli bir yüzdesinden vazgeçmek durumundadır.

Atkinson'ın "Eşitsizlikten kaçınma" olarak tanımladığı bu durumda endeks toplam gelirdeki kaçınma yüzdesini temsil eder. (ϵ) parametresi sıfıra eşit veya büyük değerler alabilir. ϵ 'nin 0'a eşit olması zengin ve fakir arasındaki değişimin aynı değerlendirildiği, bir başka ifadeyle gelir dağılımının doğasına kayıtsız olduğu anlamına gelmektedir. ϵ 'nin daha yüksek değer alması da eşitsizliğe karşı direnç ortaya konulduğunu göstermektedir. ϵ parametresi pratikte 0,5, 1 ve 2 değerlerini almaktadır. Değer ne kadar yüksek olursa Atkinson endeksi gelir dağılımının altındaki eşitsizliklere o kadar duyarlı hâle gelir (Atkinson, 1970, s. 257). Toplumun eşitsizlikten kaçınmasını temsil eden ϵ , bir toplumu adil bir toplum olma öz değerlendirmesiyle karşı karşıya getirir. Rawls'a göre ϵ , toplumun adalet hakkında nasıl düşündüğünü ve toplumun hangi ilkeleri kabul edeceğini belgeler. Atkinson endeksinin ϵ parametresi, Rawls'ın adalet ilkesini işlevsel hâle getirmek için deneysel bir ölçüdür (Schlör vd., 2012, s. 9-10).

Atkinson endeksi toplumun duyarlılık derecesini ölçerek toplam refaha ulaşılabilmesi için gerçekte ne kadarlık bir gelirin topluma dağıtılmasının yeterli olduğunu göstermektedir. Örneğin, 0.30'luk bir Atkinson endeksi değeri endeksin üst değeri olan 1'den çıkardığında sosyal refah düzeyine ulaşmak için toplam gelirin yalnızca %70'i tüm gelir gruplarına dağıtıldığında mutlak eşitlik sağlanacaktır. Bir diğer ifade ile gelirin eşit dağıtılması durumunda, toplam gelirin yalnızca %70'i ile sosyal refah düzeyine ulaşılması mümkündür. Bu aynı zamanda gelirin eşit dağıtılmamasından kaynaklı sosyal refah kaybının da 30 birim olduğunu göstermektedir. Endeks ile yakalanan sosyal refah kaybı özellikle enflasyonun dağıtımsal etkisiyle yüzleşmek için kullanışlıdır. Belirlenecek sosyal refah fonksiyonu ile gelir dağılımının alt, orta ve üst kesimin nasıl etkilendiği değerlendirilebilir.

Atkinson endeksi, gelir dağılımlarının tam bir sıralamasını sağlaması ve politika kararları için yararlı olabilecek gelir eşitsizliği ölçüsünün altında yatan sosyal refah fonksiyonunu açıklığa kavuşturmasında etkilidir. Buna ek olarak diğer ölçütlerden farklı olarak geliştirilen politikaların farklı boyutlarını değerlendirmekte ve yeni normatif içeriklerin eklenmesine izin vermektedir. Endeks, sürdürülebilir kalkınmadan (Schlör, Fischer ve hâle, 2012) ekolojiye (Ravallion, 1997; White vd., 2007), ücret hesaplamalarından (Gusenleitner vd., 1998; Golan vd., 2001) sağlık alanındaki çalışmalara kadar pek çok farklı alanda kullanılmaktadır.

3.2.5. Yüzdelik Oranlar

Yüzde paylar analizi, hanehalkı gruplarının toplam gelirden aldıkları payın yüzdelik dilimlere göre incelenerek karşılaştırılmasını sağlayan bir ölçümdür. Bu analiz, kişisel gelir dağılımını değerlendirmek için kullanılır ve toplam gelirin belirli yüzdelik dilimler arasında nasıl dağıldığını incelemeyi amaçlar. Dağılımın belli noktalarına veya bölgelerine odaklanır. Sezgisel olması ve ölçümünün kolaylığı nedeniyle gelir eşitsizliği ölçümlerinde sıklıkla başvurulan yöntemlerden biridir.

En yaygın kullanılan yüzdelik oranı “Aralıklı oran” olarak adlandırılan 90-10 oranıdır. Gelir dağılımının en üstünde yer alan (en üst %10) kişilerin gelir düzeyini en alttakilerin gelir düzeyine (en alttaki %10) göre oranını gösterir. Bu yöntemle sırasıyla gelir dağılımının üst ucu ve ortası ile orta ve alt ucu arasındaki gelir eşitsizliğini ayrı ayrı incelemek için 90-50 ve 50-10 oranlarına bölünebilir. Yine kazanç dağılımının medyandakilere oranı 50-10 oranıdır (UNDP, 2015, s. 2). Benzer bir gelir yoğunlaşması ölçüsü, dağılımın farklı bölümlerindeki bireylerin gelir paylarına bakılarak, örneğin nüfusu beşte birlik gruplara bölerek elde edilebilir. Bu oranlardan 20-20, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından İnsani Gelişme Raporu için kullanılmaktadır. Raporun ülkelerde nüfusun en zengin yüzde 20’sinin ortalama gelirinin, nüfusun en fakir yüzde 20’sinin ortalama gelirine oranını karşılaştırır. Öte yandan Avrupa Birliği tarafından gelirin beşte birlik pay oranı olan 80-20 ölçüsü kullanılmaktadır. Bu orana göre nüfusun en yüksek gelire sahip yüzde 20’sinin (en üst beşte birlik) elde ettiği toplam gelirin, en düşük gelire sahip nüfusun yüzde 20’sine (en alttaki beşte birlik dilim) oranı olarak hesaplanmaktadır.

Yüzdelik dilim veya pay oranlarını kullanmanın faydası, Gini katsayısını kullanırken kesin olarak tespit edilmesi daha zor olan özet ölçüdeki gözlemlenen değişiklikleri dağıtımın hangi bölümünün yönlendirdiği konusunda şeffaf olmasıdır. Ondalık dilimler arası oranları kullanmanın dezavantajı, yüzdelik dilimler arasındaki ve en yüksek ve en düşük yüzdelik dilimin altındaki gelirlerin göz ardı edilmesidir. Ayrıca bu oranlar transfer ilkesini sadece zayıf bir şekilde karşılar. Gelirin zenginlerden fakirlere aktarılması genel eşitsizlik ölçüsü artmaz (Trapeznikova, 2019; Aslan vd., 2017).

Palma Oranı eşitsizlik ölçümleri ailesi içinde ondalık oranlar olarak bilinen belirli bir spesifikasyondur. Palma Oranı, en zengin %10'luk grubun toplam gelirden aldığı payın en yoksul %40'luk grubun toplam gelirine oranını ifade eden bir ölçümdür. Şilili ekonomist José Gabriel Palma'nın ilk olarak 2006'da yayınladığı çalışmasında, geliştirdiği yaklaşımın temel tezi gelir ve tüketimin ülkelerin 'orta' kesimleri için istikrarlılığı, dağıtımın büyük ölçüde kuyruklarda yer alan zengin ve fakirler için olduğudur.

Palma (2006) gelir eşitsizliklerinin küresel, bölgesel ve ulusal düzeyde karşılaştırılmasında Gini katsayısının yetersiz kaldığını, bunun yerine yüzdelik dilimler analizinin daha anlamlı sonuçlar vereceğini belirtmektedir. Palma önermesini sunduğu ilk çalışmasında Gini katsayısı yerine ondalık gelir gruplarını incelemiştir. WDI (World Development Indicators) verilerini kullanarak yaptığı analizde ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği farklılık gösterirken ülkelerin kendi içlerinde dört katmanlı kesime ayrıldığı sonucuna ulaşmıştır. Ülkelerin orta ve üst orta sınıfları gelirin yarısına sahipken diğer gelirin diğer yarısı en üst yüzde 10 ve en alt yüzde 40 arasında dağılmaktadır. Yine yaptığı tanımlayıcı istatistik analizinde en alt yüzde 40 ve en üst yüzde 10 payında heterojenliği ve orta ondalık paylarda homojenliği göstermektedir. Palma (2006) buradan hareketle her ülkenin ulusal gelir dağılımı üzerinde etkili olan iki karşıt güç olduğunu iddia etmektedir. En alt yüzde 40 ve en üst yüzde 10 "merkezkaç" kuvvetler olarak ayrılmaya neden olurken, "merkezcil" olan orta ondalıklar için gelirden yakınsama bulunmaktadır.

Palma'nın önermesi ilerleyen dönemlerde Cobham ve Sumner (2013a, 2013b, 2015) tarafından ampirik olarak araştırılmıştır. Cobham ve Sumner (2013a) Gini oranını gelir dağılımının ortasındakilere duyarlı ancak aşırı uçlardaki değişimlere nispeten kör olmakla eleştirmekte, Palma oranının orta kesimin gelirindeki istikrarı ortaya çıkarması ve uçlardaki dağılıma duyarlı olmasını tutarlı bulmaktadır. Cobham ve Sumner'ın (2013b, s. 143) yaptıkları çalışmalara göre Palma oranının gelir dilimlerindeki değişimlere daha duyarlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Palma oranının ayrıştırma özelliğinin olmadığı, gruplar arasında değişime izin vermediği ve orta gelir gruplarında ne olduğuna dair bir açıklama yapılamayacağı da belirtilmiştir (Cobham ve Sumner, 2015, s. 9). Milanovic (2015) Krozer'in (2015) çalışması üzerinden getirdiği eleştiride gelir grupları arasındaki transferlere duyarsız ve alt

gruplandırmayı ihmal eden bir aksiyoma dayandığını belirtmektedir. Bu orandaki eşitsizliklerin ölçülmesinin sonraki dönemler için sorunlu olabileceğini de eklemektedir. Orta gelir grubunun katılığını eleştiren Hazledine (2014) ise nominal olarak nüfusun sadece yarısını kapsayan böyle bir göstergeyi, tüm gelir dağılımı üzerindeki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kabul etmenin zor olacağını belirtmektedir. Hazledine eleştirisi üzerine Palma (2014) orta gelir dilimlerin diğer gelir dilimlerine kıyasla görece istikrarına atıfta bulunduğunu vurgulamaktadır. Gini katsayısına eleştirel olarak geliştirilen Palma oranı özellikle orta gelir gruplarının homojen kabul edilmesi nedeniyle eleştirilmesine rağmen gelir dağılımına yüzdelik dilimler üzerinden bakmak için alternatif bir ölçüttür.

Tablo 1. Gelir Eşitsizliği Ölçme Yöntemleri

Ölçümün Adı	Geliştiren	Yıl	Tanım	Bileşenler	(+)	(-)
Lorenz Eğrisi	Max Otto Lorenz	1905	Gelirin birikimli dağılımını göstermektedir.	- Nüfus bilgisi - Gelir bilgisi	Ülkeler arasında eşitsizliğin hızlı ve görsel olarak karşılaştırılmasına izin veren yaygın olarak kullanılan bir ölçüdür.	Lorenz eğrileri kesişirse, dağılımlar arasında kesin bir sıralama sağlanamaz.
Gini Katsayısı	Corrado Gini	1912		- Nüfus bilgisi - Gelir bilgisi	- Tüm gelir dağılımından elde edilen bilgileri kullanır ve bir ülkenin ekonomisinin ve nüfusunun büyüklüğünden bağımsızdır. - Hesaplama ve yorumlaması kolaydır. - Bir ülke içinde gelir dağılımının belirli bir süre içinde nasıl değiştiğini göstermek için kullanılabilir, böylece eşitsizliğin artıp azalmadığını görmek mümkündür.	- Gini katsayısı değerleri neyin ölçüldüğüne bağlı olarak değişir- ücretler, vergi öncesi veya sonrası gelir, servet veya tüketim. - Veri güvenilirliğinin olmaması halinde sonuçlar yanıltıcıdır. - Ayrıştırmaya dayalı analizlere imkân vermemektedir. - Ülkelerdeki çok farklı gelir dağılımları aynı Gini katsayılarıyla sonuçlanabilmektedir. - Zengin ve fakir arasındaki eşitsizliği gidermeyi amaçlayan sosyal yardımları veya diğer müdahaleleri kapsamaz. - Gini katsayısı hesaplamalarının geçerliliği, örneğin büyüklüğüne bağlı olabilir.

						▪ Gelirdeki mutlak farklılıkları yakalamada başarısız olan göreceli bir ölçümdür.
Genel Entropi ve Theil endeksi	Henri Theil	1967	Daha çok ülkelerin ve bölgelerin gelir dağılımları karşılaştırılırken kullanılan ölçüttür.	▪ Nüfus bilgisi ▪ Kişi başı gelir bilgisi ▪ Ortalama gelir bilgisi	▪ Eşitsizliği grup içi ve grup içi eşitsizliğe ayırabilir. ▪ Eşitsizliğin kaynağına dair değerlendirmeye imkân tanır. ▪ Alt ve üst gelir gruplarındaki değişime duyarlıdır.	▪ Theil endeksi daha az sezgiseldir. ▪ Farklı büyüklüklere veya grup yapılarına sahip popülasyonlar arasında doğrudan karşılaştırılmaz. ▪ Herhangi bir gelir düzeyine sahip kişiler arasında gelir oranları aynı olduğunda, transfer indeks değeri herhangi bir küçülmeye neden olmaz.
Atkinson Endeksi	Anthony Barnes Atkinson	1970	Ülkeler arasındaki gelir eşitsizliğindeki farklılıkların tam bir sıralamasını elde etmek ve ölçmek için sosyal refah temelli bir eşitsizlik endeksidir.	▪ Epsilon (Eşitsizlikten kaçınma derecesi) ▪ Ortalama hane geliri ▪ Bireyin geliri	▪ Gelir dağılımlarının tam bir sıralamasını sağlaması ve politika kararları için yararlı olabilecek gelir eşitsizliği ölçüsünün altında yatan sosyal refah fonksiyonunu açıklığa kavuşturmasında etkilidir. ▪ Endeks grup içi ve gruplar arası eşitsizliğin ayrılabilmesine izin vermektedir. ▪ Diğer ölçütlerden farklı olarak geliştirilen politikaların farklı boyutlarını değerlendirmekte ve yeni normatif içeriklerin eklenmesine izin vermektedir.	

Yüzdelik Paylar Analizi			Hanehalkı gruplarının toplam gelirden aldıkları payların yüzdelik dilimlere göre karşılaştırılmasıdır.		▪ Yüzdelik oranların hesaplanması kolaydır ve dağılımın belirli bir bölgesine odaklanır. ▪ Sezgisel olması ve ölçüm kolaylığı bulunmaktadır. ▪ Gini katsayısını kullanırken kesin olarak tespit edilmesi daha zor olan özet ölçüdeki gözlemlenen değişiklikleri dağıtımın hangi bölümünün yönlendirdiği konusunda şeffaftır.	Yüzdelik oranlar, yüzdelikler arasındaki gelirleri göz ardı ettikleri için tüm bilgileri kullanmazlar.
--------------------------------	--	--	--	--	--	--

3.3. Uluslararası Gelir Eşitsizliği Veri Tabanları

Dünya Bankası tarafından 1996 yılında Klaus Deininger Lyn Squire (DS) veri tabanının yayınlanması gelir eşitsizliğinin farklı ölçüm yöntemleriyle karşılaştırmalı olarak çalışılmasına imkân sağlamıştır. Gelir eşitsizliği çalışmalarında dönüm noktası olan bu durum, kısa vadeli tutulan gelir bilgisinin daha uzun sürelerle yayılarak takip edilebilmesini ve uluslararası düzeyde karşılaştırmalı çalışmaların yapılabilmesine imkân sağlamıştır.

Veri tabanları, amaç, kapsam, veri kaynakları, sağlanan göstergeler ve veri kalitesi açısından önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bazıları sadece birincil ve diğer ikincil kaynaklardan derlenen tahminlerin veri setleridir. Diğerleri esas olarak artan sayıda hane anketinden elde edilen mikro verilere dayalı orijinal tahminler sağlamaktadır. Etki gücü yüksek kurumlar tarafından oluşturulan veri tabanlarının yanı sıra bireysel araştırmacılar tarafından geliştirilen veri tabanları da gün geçtikçe artmaktadır.

Bu çalışmada veri tabanlarını ve kullandıkları ölçüm yöntemlerini incelemek amacıyla mikro veri veri tabanlarında PovcalNet ve Dünya Kalkınma Endeksi (WDI), Lüksemburg Gelir Çalışması (LIS), Gelir Dağılımı Endeksi (IDD), AB Gelir ve Yaşam Koşullarına İstatistikleri (EU-SILC), Dünya Gelir Eşitsizliği Veri tabanı (WID.world), Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu İstatistik Bölümü Veri Seti (CEPALSTAT), Latin Amerika ve Karayipler için Sosyoekonomik Veri tabanı (SEDLAC) ve ikincil verilere dayalı veri setlerinde Tüm Giniler (ATG), Tahmini Hanehalkı Gelir Eşitsizliği (EHII), Lakner-Milanovic Dünya Panel Gelir Dağılımı (LM-WPID) incelenecektir.

3.3.1. Mikro Veriye Dayalı Veri Tabanları

Mikro veri tabanlı veri setleri, hanehalkı anketlerinden veya vergi beyannamelerine ilişkin resmi istatistiklerden elde edilen verilere dayanmaktadır.

3.3.1.1. PovcalNet ve Dünya Kalkınma Endeksi (WDI)

World Development Index (WDI) [Dünya Kalkınma Endeksi], tarım ve kırsal kalkınmadan ekonomik büyümeye, iklim değişikliği ve çevresel kalite tahminlerinden eğitim başarısına, kentsel gelişim ve altyapı yatırımlarından sosyal koruma ve sosyal

kalkınmaya kadar çok çeşitli konuları kapsayan, ülke düzeyinde büyük bir istatistik veri tabanıdır. Yoksulluk ve eşitsizlik istatistikleri, WDI'nın küçük bir alt kümesidir. PovcalNet, çeşitli ulusal hükümetler ve uluslararası kuruluşlar tarafından toplanan ve Dünya Bankası tarafından derlenen anket verilerini kullanarak ülke düzeyinde yoksulluk tahminleri yapılmasına olanak tanıyan çevrimiçi bir araçtır. Aracın sağladığı ana çıktılardan biri, bir ülkenin nüfusunun yoksulluk sınırının altında tüketim veya kişi başına geliri olan hanelerde yaşayan yüzdesi olan kişi sayısıdır. Veri tabanı ayrıca farklı varsayımlar altında yoksulluk ölçütlerinin hesaplanmasına ve alternatif ülke gruplarını kullanarak veya herhangi bir ülke kümesi için tahminlerin birleştirilmesine olanak tanımaktadır.

PovcalNet, 1967-2019 arasında 168 ülke için 1900'den fazla hane anketinden elde edilen gelir veya tüketim dağılımı verilerine sahiptir. Anketler tasarım ve örnekleme yöntemleri açısından karşılaştırılabilir değildir. Temsili olmayan anketler, bazı amaçlar için faydalı olsa da uluslararası yoksulluk oranlarının hesaplanmasından hariç tutulmuştur. Dünya Bankası, 1990 Dünya Kalkınma Raporu için 22 ekonomide hanehalkı anket verilerini kullanarak gelişmekte olan ekonomiler için ilk küresel yoksulluk tahminlerini üretmiştir. 1980'lerin başında 30 olan anket sayısı 2013 ile 2019 arasında 500 ankete artmıştır. Veri tabanının kapsamı Orta Doğu, Kuzey Afrika, Güney Asya ve Sahra Altı Afrika'da geride kalmaya devam etse de tüm bölgelerde genişlemektedir (World Bank, 2021)

Temelde gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk oranlarına odaklanan veri tabanında, ulusal yoksulluk sınırı hesaplamaları 1980'lerden bu yana güncellenmektedir. "Günde 1 dolar" çizgisiyle başlayan ulusal yoksulluk sınırı hesaplaması (Ravallion vd., 1991), 2000'lerin başında 75 gelişmekte olan ülke için yapılan hesaplamaya dayanarak günde 1,25 dolar olarak belirlenmiştir (Ravallion vd., 2009). Ekim 2015'ten beri Dünya Bankası, küresel yoksulluğu tahmin etmek için 2011 satın alma gücü paritesine (SGP) göre günde 1,90 dolarlık bir yoksulluk sınırı kullanmaktadır. Bu yeni yoksulluk sınırı uluslararası yoksulluk sınırı olarak belirtilmektedir. Küresel yoksulluk karşılaştırmaları için ise birden fazla yoksulluk sınırı kullanılmaktadır. Chen ve Ravallion'un (2010) (2005 SGP esas alarak) günde 1,00 dolar, 1,25 dolar, 1,45 dolar, 2,00 dolar ve 2,50 dolar hesaplaması kabul edilmiştir. PovcalNet ayrıca Ekim 2017'den bu yana 1,90 dolarlık Uluslararası Yoksulluk Sınırı raporu ile alt ve üst orta

gelirli ekonomiler için 3,20 ve 5,50 dolar olarak iki yüksek yoksulluk raporu da sunmaktadır.

PovcalNet'in göstergeleri Gini endeksi, nüfusun en alt yüzde 40'ı için kişi başına ortalama gelir (veya tüketim) cinsinden yıllık ortalama büyüme oranı, toplam nüfus için kişi başına ortalama gelir (veya tüketim) cinsinden yıllık ortalama büyüme oranı, en yüksek yüzde 10'luk gelir payı, en düşük yüzde 10'luk gelir payı, en düşük, ikinci, üçüncü, dördüncü ve en yüksek yüzde 20'lik gelir payı, nüfusun en alt yüzde 40'ının kişi başına ortalama geliri (veya tüketimi) (2011 SGP \$/gün), anket toplam nüfusun kişi başına ortalama geliridir (veya tüketimi) (günlük 2011 SGP \$).

PovcalNet'ten alınan göstergeler dört veri kategorisinden türetilerek sınıflandırılır: gruplandırılmış tüketim, gruplandırılmış gelir, birim gelir ve birim tüketim. Birim düzeyinde veriler mevcut olduğunda, Dünya Bankası mikro verilerin bir miktar asgari standardizasyonunu gerçekleştirir. Bununla birlikte, kapsamı genişletmek amacıyla, daha az standartlaştırılmış gruplanmış verilerden göstergeler de hesaplanmaktadır. Sonuç olarak, kullanıcılar daha karşılaştırılabilir olan standartlaştırılmış mikro verilerden türetilen daha küçük bir veri kümesi ile daha geniş kapsama alanına sahip daha az standartlaştırılmış bir veri kümesi arasında seçim yapabilmektedir. Karşılaştırılabilirlik ve kapsam arasındaki bu değiş tokuş, ülkeler arası eşitsizlik veri tabanlarını derleme çalışmasının merkezi bir özelliğidir (Ferreira, 2015, s. 509).

3.3.1.2. Lüksemburg Gelir Çalışması (LIS)

Luxembourg Income Study [Lüksemburg Gelir Çalışması] (LIS) olarak bilinen LIS Cross-National Data Center 1983 yılında Timothy Smeeding, Lee Rainwater ve Gaston Schaber aralarında bulunduğu bir ekip tarafından kurulmuştur. 2002 yılında Lüksemburg hükümetinin desteğiyle bağımsız, kâr amacı gütmeyen bir kurum haline gelmiştir. Merkez, en büyük bağışçısı Lüksemburg hükümeti olmak üzere yaklaşık 25 hükümet ve kurum desteğiyle fonlanmaktadır. Çalışmaya 2005'te servet verileri üzerinden veri toplanmasını sağlamak amacıyla Lüksemburg Servet Çalışması (LWS) da eklenmiştir.

LIS ortak bir çerçevede sunulan bireysel ve hane düzeyinde uyumlu hâle getirilmiş mikro verilerden oluşmaktadır. Veri tabanı, iki farklı analiz düzeyinde (hanehalkı ve kişi) işgücü geliri, sermaye geliri, emekli maaşları, kamu sosyal yardımları ve özel

transferlerin yanı sıra vergiler ve katkı payları, demografi, istihdam ve harcamalar hakkında veriler içermektedir. Bu veriler veri tabanının LIS Anahtar Göstergeler tablosunda Gini ve Atkinson katsayıları (sadece harcanabilir gelir), yüzdelik oranları, göreceli yoksulluk oranları, çocukların gelir gruplarına göre dağılımı, çocuk yoksulluğu olarak belirtilmektedir. Veri tabanındaki veri kümeleri, "dalgalarda" olarak adlandırılan aralıklarla gruplandırılmıştır. Bugüne kadar on bir dalga bulunmaktadır: 1980, 1985, 1990, 1995, 2000, 2004, 2007, 2010, 2013, 2016, 2019. Haneler birbirine bağlanmadığından, LIS verileri yalnızca kesitsel analiz için uygundur.

LIS Avrupa, Kuzey Amerika, Latin Amerika, Afrika, Asya ve Avustralya'nın arasında bulunduğu yaklaşık 50 üst ve orta gelirli ülkeden elli yıla yayılan uyumlu hâle getirilmiş mikro verilerin mevcut en büyük gelir veri tabanıdır. Veri tabanında 300'den fazla veri kümesi bulunmaktadır. Yoksulluk ve eşitsizlik verileri kapsamındaki diğer veri tabanları ile karşılaştırıldığında LIS kapsam olarak küçük fakat metodolojik olarak en tutarlı olarak kabul edilmektedir. LIS'in bu veri tabanlarından ayırt edici özelliği ve katma değeri ülke düzeyinde hükümet ve hükümet dışı istatistik ajansları tarafından sağlanan anket veri setlerinden türetilen uyumlu mikro veri dosyalarına sağladığı erişimdir (Ravallion, 2015).

LIS'in mikro veri kümeleri birçok ülkede birçok araştırmacı tarafından ekonomik ve sosyal politikaları ve bunların yoksulluk, gelir eşitsizliği, istihdam durumu, ücret kalıpları, göç, cinsiyet eşitsizliği, aile oluşumu, çocuk sağlığı gibi sonuçlar üzerindeki etkilerini analiz etmek için kullanılmıştır.

3.3.1.3. Gelir Dağılımı Endeksi (IDD)

Income Distribution Database (IDD) [Gelir Dağılımı Endeksi], OECD üyesi ülkelerin ulusal istatistik ofisleri, bakanlıkları veya araştırma enstitülerinden alınan hanehalkı anketleri, vergi kayıtları ve idari kayıtlarından oluşturulan bir veri tabanıdır.

IDD, OECD ülke üyeleri arasında gelir eşitsizliği ve yoksulluk düzey ve eğilimlerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirmesini geliştirmek amacıyla 1990'ların sonunda oluşturulmuştur. Veri tabanı ilk olarak 1960'lı ve 1970'li yıllarda 12 ülke için ulusal kaynaklardan alınan gelir dağılımı istatistikleriyle farklı metodolojiler etrafında tartışılmıştır (Sawyer & Wasserman, 1976; Förster, 1994; Atkinson vd., 1995). 1997'de ilk veri toplama dalgasıyla çalışmalarına resmen başlanmıştır. Bu ilk dalgada

1980'lerin ortası ve 1990'ların ortası olmak üzere iki veri noktası belirlenerek 13 ülke için dağılım verileri yer almaktadır. Veri tabanının kapsamı OECD bünyesine katılan ülkelerle birlikte kademeli olarak genişlemiştir. 2004'ten bu yana ise veriler yıllık olarak toplanmakta ve yayınlanmaktadır (Gasparini & Tornarolli, 2014, s. 586).

IDD'de yapılan hesaplamalar ülkeler arasında karşılaştırılabilirliği sağlamak için OECD tarafından tasarlanan standart bir ankete dayanmaktadır. OECD özet istatistikleri kurum içinde hesaplanmaktadır. Bunun yerine her ülkedeki danışmanlar, uluslararası istatistik ofisleri veya bakanlıklar kendi mikro verilerini kullanarak hesaplama yapmakta ve IDD ülkelerdeki veri sağlayıcılar tarafından gönderilen göstergelerden oluşmaktadır. OECD üye ülkelere ait veri kaynaklarını ülkenin yetkilileri ve ulusal danışmanlarla birlikte ülkeler arasında karşılaştırmaya en uygun şekilde seçmektedir. Bu veri toplama prosedürü ulusal anketlerin özelliklerini bilen ülke uzmanlarının deneyimlerine dayanarak standart bir metodoloji ile istatistik üretme avantajına sahiptir. Öte yandan ise istatistiklerde yaşanan gecikmeler, göstergelerin kapsamının nispeten küçük olması ve yeni analiz oluşturmak için verinin esnek olması bu sürecin kısıtlılıkları arasında belirtilebilir (Gasparini & Tornarolli, 2014, s. 580).

IDD'de kullanılan gelir tanımları Hanehalkı Gelir İstatistiklerine İlişkin Canberra Grubu El Kitabı'na (Canberra Group on Household Income Statistics-CG) (2011) göre standardize edilmektedir. CG her ne kadar kavramsal ideal bir gelir tanımı yapsa da pratik ölçüm sorunları nedeniyle daha dar operasyonel bir tanım önermektedir. Kullanılan tanım içerisinde ücretsiz ev hizmetlerinin değeri ve aynı sosyal transferler gibi bazı gelir bileşenlerinin bulunmayışı ideal tanımdan ayıran özelliklerdir. Bunun yanı sıra uluslararası karşılaştırma yapabilmek için işverenin sosyal sigorta payı, sivil toplum kuruluşlarından ve diğer hanelerden alınan cari transferleri gelir hesaplaması içine dahil etmemektedir (UN, 2011, s.10-17).

IDD'deki dağılım istatistikleri gelir boyutuyla sınırlıdır. Özellikle, veri tabanında kullanılan bireysel refahın temsili, hanehalkı harcanabilir gelirinin hanehalkı büyüklüğünün kareköküne bölünmesiyle oluşturulan eşdeğer hanehalkı harcanabilir geliridir (OECD, 2017). Bu düzenleme, tüketimdeki ölçek ekonomileri nedeniyle ihtiyaçların hanehalkı büyüklüğü ile orantılı olarak artmadığı gerçeğini yansıtmak için

yapılmıştır. Buna karşılık, hanehalkı harcanabilir geliri, her bir hanehalkı üyesi için nakit kullanılabılır gelirin eklenmesiyle elde edilir. Bu değişken birkaç adımda oluşturulur. Birincisi, brüt ücret ve maaşlar, serbest meslek gelirleri ve gerçekleşmiş emlak gelirlerini ekleyerek faktör geliri elde etmektir. Daha sonra, piyasa geliri elde etmek için mesleki emeklilik ve faktör gelirleri toplanır. Hem özel hem de kamu kaynaklarından nakit transferleri eklemek brüt gelir sağlar. Son olarak, brüt gelirden kişisel gelir vergileri ve çalışanların sosyal güvenlik katkı paylarının çıkarılması, nakit harcanabilir gelir üretmektedir (Gasparini & Tornarolli, 2014, s. 587).

IDD, gelir seviyeleri, eşitsizlik, yoksulluk ve nüfus olmak üzere dört kategoride 70 gösterge bulunmaktadır. Her bir kategori üç farklı nüfus grubu için sunulmaktadır: Nüfusun tamamı, çalışma çağındaki yetişkin nüfus (18 ila 65) ve emeklilik yaşı 66 ve üzeri olanlar. Gelir eşitsizliği eşdeğer hanehalkı harcanabilir gelirinin dağılımı için Gini katsayısı (vergi ve transferler sonrası), Gini katsayısının standart hatası, vergi ve transferler öncesi Gini katsayısı, P90/P10, P90 /P50 ve P50/P10 gelir yüzdelik oranları, S80/S20 gelir yüzdelik pay oranı ve S90/S10 gelir yüzdelik pay oranı olarak sekiz ölçümde raporlanmaktadır (OECD, 2017). IDD'nin tüm istatistiksel veri tabanı OECD.Stat üzerinden erişilebilmektedir. Ayrıca verilerinden elde edilen temel sonuçlar OECD'nin yoksulluk, eşitsizlik ve sosyal hareketlikle ilgili hazırladığı Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries (2015), A Broken Social Elevator (2018), Under Pressure: Squeezed Middle Class (2019) raporlarla tartışılmıştır.

3.3.1.4. AB Gelir ve Yaşam Koşullarına İstatistikleri (EU-SILC)

European Union Survey of Income and Living Conditions (EU-SILC) [AB Gelir ve Yaşam Koşullarına İstatistikleri] 2003 yılında Eurostat tarafından başlatılan ve önceden uyumlaştırılmış bir çerçeve aracılığıyla yıllık karşılaştırılabilir gelir anketi istatistikleri sağlayan bir projedir. Proje ilk olarak altı üye devlet (Belçika, Danimarka, Yunanistan, İrlanda, Lüksemburg ve Avusturya) ve Norveç arasında imzalanan anlaşma neticesinde başlatılmıştır. Resmi olarak 2014'te yürürlüğe girdikten sonra 2020 yılına kadar 37 ülkede, 27 AB ülkesinde, İzlanda, Norveç, İsviçre, Birleşik Krallık, Arnavutluk, Karadağ, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Türkiye ve Kosova'da uygulanmıştır.

EU-SILC ortak bir “anket” olmanın aksine ortak bir “çerçeve” üzerine kuruludur. Bu çerçeve, Eurostat’a iletilecek hedef değişkenlerin uyumlaştırılmış listeleri de dahil olmak üzere ortak prosedürler, konsept ve sınıflandırmalardan oluşmaktadır. EU-SILC hane düzeyinde, gelir, sosyal dışlanma ve barınma, bireysel düzeyde temel demografik bilgiler, eğitim, işgücü bilgileri, sağlık ve gelir hakkında bilgi toplamaktadır. Gelir verileri genellikle anket tarihinden önceki gelir referans yılı için toplanır ve uluslararası standartları takip etmektedir. EU-SILC, iki tür yıllık veri sağlamaktadır. Bunlardan ilki gelir, yoksulluk, sosyal dışlanma ve diğer yaşam koşullarına ilişkin değişkenlerle birlikte belirli bir zamana veya belirli bir zaman dilimine ait kesitsel verilerdir. İkinci olarak ise dört yıllık bir süre boyunca periyodik olarak gözlemlenen, zaman içinde bireysel düzeydeki değişikliklere ilişkin boylamsal verilerdir. EU-SILC’de iki tür değişken vardır: birincil ve ikincil değişkenler. Birincil (hedef) değişkenler her yıl toplanırken, ikincil değişkenler her beş yılda bir veya daha az sıklıkta geçici modüller olarak adlandırılır. Hem birincil hem de ikincil değişkenler, hane ve birey düzeyinde olmak üzere iki farklı düzeyde toplanır.

3.3.1.5. Dünya Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı (WID.world)

The World Inequality Database (WID.world) [Dünya Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı] hem ülkeler içinde hem de ülkeler arasında dünyadaki gelir ve servet dağılımının tarihsel gelişimiyle birlikte sunan kapsamlı bir veri tabanıdır. Merkezi Paris Ekonomi Okulu’nda (Paris School of Economics -PSE) bulunan World Inequality Lab (WIL), eşitsizlik alanında önemli çalışmaları bulunan Facunda Alvaredo, Emmanuel Saez, Thomas Piketty, Lucas Chancel ve Gabriel Zuchman gibi yüzü aşkın araştırmacının katkı sağladığı uluslararası bir araştırma merkezidir.

WID.world ilk olarak Ocak 2011’de dünyada en yüksek gelir gruplarıyla ilgili bir veri tabanı oluşturmak üzere The World Top Incomes Database (WTID) adıyla kurulmuştur. Veri tabanı ilk etapta 20. yüzyılın büyük bir bölümü ve 21. yüzyılın başlarını kapsayan zaman serisi boyunca otuzdan fazla ülke için gelir eşitsizliği serileri oluşturularak genişletilmiştir. Maliye, anket ve ulusal hesap verilerinin sistematik bir şekilde birleştirilmesiyle önceki eşitsizlik veri tabanlarından farklı olarak daha uzun ve daha güvenilir üst gelir dağılım serileri oluşturulmuştur. Böylece uzun dönemli

hesaplarla en yüksek gelir gruplarının gelir paylarındaki değişim hesaplanarak artan eşitsizlikler üzerine yeni çalışmalar için imkân oluşturulmuştur.

WTID'deki en üst gelir paylarını gösteren seriler ortak bir metodolojiye sahip olsalar da kullanılan ölçüm yöntemleri, gelir kavramları, istatistiki yöntemler zaman dilimleri ve ülkeler açısından ortaklaştırılamamıştır. Dağılımın tamamından ziyade üst gelir gruplarındaki değişimindeki sınırlılığından dolayı Aralık 2015'te WTID, Dünya Gelir ve Servet Veri tabanı'na (WID) dahil edilmiştir. WID'nin ilk versiyonu WTID'nin üst gelir dağılımı serilerine ek olarak toplam servet-gelir oranlarının uzun vadeli evrimi ve ulusal servet ve ulusal gelirin değişen yapısı hakkında tarihsel veri tabanının genişletilmiş halidir. Ayrıca sadece WTID vergi öncesi gelir eşitsizliğine odaklanırken, WID vergi öncesi gelir, vergi sonrası gelir ve servetin dağılımı hakkında kapsamlı veriler üzerinden çalışmakta, makroekonomik gelir ve servet toplamalarının ayrıntılı bir ayrışmasını da sağlamaktadır. Veri tabanı Ocak 2017'de daha geniş bir araştırmacı kitlesine ve kamuoyuna ulaşabilmek için online erişime açık hâle getirilmiştir.

WID, eşitsizliğin ölçümü için makro ve mikro verilerin birleştirilerek dağılımsal bir eşitsizlik analiz oluşturulmasını amaçlamaktadır. Daha önce Kuznets ve Jenks (1953) ve Atkinson ve Harrison (1978) yaptığı çalışmaları referans alarak ülkeler içinde ve arasında daha fazla veriyi dahil ederek eşitsizliği tüm ekonomiyi kapsayan bir analize dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bunu sağlamak için vergi, anket, servet ve ulusal hesap verilerinin sistematik bir birleşimi olan Distributional National Accounts (DINA) Dağılımsal Ulusal Hesaplar kavramına dayalı bir metodoloji geliştirir. Bu yaklaşımın temel amacı, ulusal hesaplarda ölçülen tüm milli gelirin hane halklarına dağıtılmasıdır. Böylece anketlerin ölçmeye çalıştığı hanehalkı geliri kavramına dahil olmayan, şirketlerin dağıtılmamış kârları ve devletin eğitim, sağlık hizmetleri vb. eğilimlerini milli gelirin tam dağılımında hesaba katmaktadır (Alvaredo vd., 2021).

WID hem gelir hem de servet üzerinden ortak hesaplama yapabilecek bir çerçeve olarak Ulusal Hesaplar Sistemini (System of National Accounts- SNA) kullanmaktadır. Ulusların ekonomik faaliyetlerinin ölçülmesinde uluslararası hesaplama ve tanımlamaları kullanmaları zaman dilimleri ve ülkeler arasında karşılaştırma yapmaya imkân sağlamaktadır. Ulusal hesaplar arasında en çok kullanılan gayrisafi yurtiçi hasıladır (GSYH). Fakat GSYH farklı toplumsal grupların büyümeden yararlanma

durumları hakkında bir şey göstermemektedir. Ayrıca GSYH bir ülkenin toplam gelirini hesaplamada yetersizdir. Zira büyük sermaye aşınmasının olduğu ya da ciddi oranda gelirin yurtdışına çıktığı bir ülkede GSYH çok yüksek olabilir ama dağılımda ülkede yaşayanlara dağılan gelir az olabilir (Alverado, vd., 2019, s. 31). Bu noktada WID ülkeler arasında ekonomik refah düzeylerini karşılaştırmak için yaygın olarak kullanılan GSYİH hesaplamasını yeterli bulmamaktadır. Bunun yerine milli geliri tercih etmektedir. Milli gelir, GSYİH'den sabit sermaye tüketimi (sermaye amortismanı) ve net dış gelirin toplamını çıkartılarak hesaplanmıştır. Milli gelir, kimseye gelir getirmeyen sermaye stokunun amortismanını ve yabancı sermaye sahiplerine aktarılan yerli hasıla payını (iç sermaye dahil) hesaba kattığı için daha anlamlıdır.

DINA serisi, zaman içinde ve ülkeler arasında karşılaştırma yapabilmek için diğer endekslerden farklı olarak eşdeğerlilik ölçeği yerine “eşit bölünmüş yetişkin”i (equal-split adult) kullanır. Gelir veya servet bir ekonomik bölgenin yerleşik yetişkin nüfusunun tamamına (20 yaş ve üstü) dağıtılır. Gelir, bir çiftin üyeleri arasında eşit olarak bölünür. Verilerin uygun olması durumunda gelirin hane üyeleri arasında bölünmediği ve yetişkinlerle birlikte çocuklara da gelirin dağıtıldığı alternatif hesaplamalar da geliştirilmektedir. WID hem pratik hem de kavramsal nedenlerle “denklik ölçekleri” kullanmamaktadır. İlk neden pratikliktir. Denklik ölçekleri, toplam gelir ve servet düzeylerini dağılımlarıyla ilişkilendirmeyi zorlaştıran doğrusal olmayan durumları ortaya çıkarmaktadır. Her bireye eşdeğer atfedildiğinde tüm gelirlerin toplamı ortaya toplam geliri oluşturmamaktadır. Yine ortalama eşdeğer gelir toplam gelirin kişi sayısına bölünmesine ve gelirin tüketim birimlerinin sayısına bölünmesine eşit değildir. Özellikle, makroekonomik toplamlar bireysel gelir veya servet dağılımına net bir şekilde bağlanmasını engellemektedir. İkinci olarak kavramsal bir sorun bulunmaktadır. Denklik ölçekleri bireysel bir refah kavramına ulaşmak içindir. Gelir ve servetin dağılımını hesaplamayı hedefleyen DINA için bireylerin gelirlerinin ihtiyaçlarına ne kadar uygun olduğu çalışmanın öncelikli amaçları arasında bulunmamaktadır.

Veri tabanındaki toplam gelir serisinin oluşturulması birkaç adımda gerçekleşmektedir. İlk olarak, uzun vadeli gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH), fiyat endeksi ve nüfusu tahmini yapılmaktadır. Ardından milli gelirin her bir bileşenini GSYİH'nın bir parçası

olarak tahmin ederek, her adımda makul olarak mali durumları açısından tutarlılığı sağlanmaktadır. Sabit sermaye tüketimi ve sektörel ayrışma için hesaplamalar yapılmaktadır. Son olarak, net dış gelirin ek bileşenleri tahmin edilerek ekonominin uygun sektörlerine dağıtılmaktadır (Alvaredo vd. 2021, s. 86).

WID, tek bir endeks yerine eşitsizliğe dair birden fazla ölçü kullanmayı tercih etmektedir. Böylece eşitsizliğin seyri ve gelir grupları arasındaki farklılaşmaya dair daha şeffaf bir analiz yapılabilecektir. Hesaplama nüfusu yüzdelik gelir dilimleri üzerinden somut toplumsal gruplara bölünebilir ve grupların kendi ortalama gelirlerinden yaşadıkları uzaklaşma ya da yakınlaşma hesaplanabilir. Ayrıca her grubun ulusal gelirden aldığı payı hesaplamak değerden bağımsız olarak anlamlı bir sonuç sağlamaktadır.

3.3.1.6. Latin Amerika ve Karayipler Merkezli Veri Tabanları (CEPALSTAT – SEDLAC)

Yüksek gelir eşitsizliğine sahip bölgelerden olan Latin Amerika ve Karayipler, ulusal istatistik ofislerinin yanı sıra uluslararası olarak iki veri tabanı üzerinden izlenmektedir. Bunlardan ilki, Birleşmiş Milletler Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu'nun (ECLAC) istatistik departmanı olan CEPALSTAT'tır. İkincisi, SEDLAC (Latin Amerika ve Karayipler için Sosyoekonomik Veri tabanı), CEDLAS (Universidad Nacional de La Plata) ve Dünya Bankası'nın LAC yoksulluk grubu (LCSP) tarafından geliştirilen veri tabanıdır. Bölgedeki yoksulluk ve eşitsizlik hakkında gösterge sağlayan iki veri tabanı ulusal istatistik ofisleri tarafından gerçekleştirilen hanehalkı anketlerinde toplanan mikro verilere dayanmaktadır. Veriyi aynı kaynaklardan toplamasına rağmen, iki veri tabanında da rapor edilen eşitsizlik göstergeleri bazı durumlarda önemli ölçüde farklılık göstermektedir.

CEPALSTAT, Latin Amerika ve Karayipler bölgesi için eşitsizlik ve yoksulluk tahminleri de dahil olmak üzere çeşitli ekonomik, sosyodemografik ve çevresel veriler içermektedir. Veri tabanı 1989 yılından bu yana Latin Amerika ve Karayipler dahil olmak üzere 33 ülkeyi kapsamaktadır. Hesaplama için brüt geliri kullanan veri tabanı gelir eşitsizliği göstergesi olarak Gini, Theil endeks, Atkinson endeks, logaritmik varyans, ondalık oranlar kullanmaktadır.

SEDLAC'ın amacı, her ülkede benzer değişken tanımları kullanarak ve tutarlı veri işleme yöntemleri uygulayarak ülkeler ve zaman içindeki çeşitli hane anketleri arasındaki istatistiklerin karşılaştırılabilirliğini sağlamaktır. Esas olarak 1990'ları, 2000'leri ve 2010'ları kapsayan veri tabanı 24 LAC ülkesinde gerçekleştirilen 300'den fazla hane anketinden elde edilen bilgileri içermektedir. Bölgedeki birkaç ülke, rutin olarak tüketim veya harcama anketleri içeren hane anketleri uygularken diğer tüm ülkelerde bireysel ve aile geliri ile ilgili sorular yer almaktadır. Bu nedenle veri tabanında ana refah belirleyicisi hanehalkı geliridir.

SEDLAC veri tabanındaki yoksulluk istatistiklerinin çoğu, yoksulluk sınırı olarak bilinen belirli bir asgari gelir düzeyine ulaşamama olarak tanımlanan gelir yoksulluğu üzerinedir. Yoksulluk tahminleri uluslararası yoksulluk sınırlarına ve göreceli yoksulluk sınırlarına (ortanca gelirin %50'si) dayanmaktadır. Gelir yoksulluğunun yanı sıra, hanenin yaşadığı yer, hanenin hijyen koşulları, eğitim vb. koşullardan en az birine dayalı olarak UBN (Temin Edilmemiş Temel İhtiyaçlar) göstergesine benzer bir yoksulluk göstergesi kullanılmaktadır.

İki kaynak arasındaki metodolojik fark temel olarak SEDLAC veri tabanının doğrudan hanehalkı anketlerinden (HS) elde edilen ham verilere dayanması, CEPALSTAT'ın ise bu verileri Ulusal Hesapların (NA) hane geliri hesabına uyacak şekilde ayarlamasıdır. Diğer bir ifadeyle SEDLAC için standartlaştırılmış mikro verilerin oluşturulması öncelikle CEPALSTAT veri tabanında mikro veriler yalnızca karşılaştırılabilir göstergeler oluşturmak için gerekli olduğu ölçüde standartlaştırılmaktadır (Ferreira vd., 2015). Bu metodolojik farklılık gelir dağılımında ve eşitsizlik ölçütlerinde zorunlu olarak farklılıklara yol açmaktadır. Ayrıca her iki veri tabanını oluşturmak için kullanılan metodolojide, özellikle dünyanın diğer bölgelerindeki dağıtım veri kaynaklarıyla (OECD ve LIS) karşılaştırıldığında bazı zayıflıklar bulunmaktadır (Bourguignon, 2015, s. 576).

3.3.2. İkincil Verilere Dayalı Veri Tabanları

İkincil veri Daha yüksek bir kapsama alanı elde etmek için farklı veri kümelerini birleştiren veri setleridir.

3.3.2.1. Tüm Giniler (ATG)

New York Şehir Üniversitesi (CUNY) Stone Center kıdemli araştırmacısı Branko Milanovic tarafından oluşturulan All The Ginis (ATG) [Tüm Giniler] gelir ve tüketim Gini katsayılarının bir derlemesi ve uyarlaması olan tamamen ikincil bir veri tabanıdır. Son olarak 2019 yılında güncellenen veri tabanı, 201 ülke ve bölgeden 5.000’den fazla ayrı Gini ile 1948-2017 arasındaki dönemi kapsamaktadır.

Veri tabanı tek bir standartlaştırılmış Gini değişkeni oluşturmak için dokuz ayrı kaynaktan derlenen verileri kullanmaktadır. Bu kaynaklar mikro verilere doğrudan erişimden hesaplanan dört veri kümesinden oluşmaktadır: LIS, SEDLAC (Latin Amerika), EU-SILC (Avrupa Birliği) ve Dünya Bankası’nın ECA (Doğu Avrupa ve Orta Asya) veri tabanı. ATG ayrıca sistematik olarak aynı tip anket verisine ve refah ölçümüne sahip bir ulusu kapsayan ve ATG’nin her zaman mikro verilerine erişim sağlayamadığı verileri kullanan sekiz ayrı araştırma makalesinin verilerini bir araya getirmektedir. Milanovic’in “INDIE” adını verdiği bu beşinci seri 17 ülke için 1950-2015 arasındaki dönemi kapsamaktadır (Milanovic, 2019). Diğer veri setleri olan World Income Distribution (WID), PovcalNet/ WDI, UNI-WIDER ve CEPALSTAT mikro verilere erişimden önce hesaplanmış Gini sağlamaktadır.

ATG, bu dokuz veri tabanından yaptığı seçimle tercih edilen bir katsayı olarak “Giniall” oluşturmaktadır. Bu hesaplama yapılırken üç tür değişken kullanılmaktadır: Ülke ve yıl, yerleşik ve kurumsal olmayan nüfusun tamamını kapsayan ulusal düzeyde temsili bir hane anketinden gelmesi gereken Gini değeri (yüzde olarak) ve refah hakkında bilgi ve Gini’nin atıfta bulunduğu kavram ve alıcı birim. Ayrıca Gini’nin hane veya kişi başına verilerden, gelir veya harcama verilerinden ve brüt tüketim veya harcanabilir gelirden elde edilip edilmediğini gösteren üç etkisiz değişken bulunmaktadır (Milanovic, 2019).

Hesaplamaya göre oluşturulan tercih sıralamasında INDIE, LIS, SEDLAC veri tabanları ilk üçte yer almaktadır. Veri setlerinin sağladığı Gini değerlerinde çelişkiler olduğunda bu önceliği belirleyen “standartlaştırılmış” bir Gini oluşturmak için değişken standardizasyon derecesi ve her veri kümesinin coğrafi kapsamının tutarlılığıdır. Bununla birlikte ATG tercih edilen bir sıralama sunsa da tüm Gini’lerden gelen verileri araştırmacılara sunmaktadır. Böylece araştırmacı kendi özelliklerine

göre tek, standartlaştırılmış bir Gini katsayısı oluşturabilecektir (Smeeding & Latner, 2015, ss. 619-620). Veri tabanı tanımını gereği araştırmacılara sadece Gini üzerinden eşitsizlik göstergesi sunmaktadır. Gini eşitsizliğin kolayca açıklanabilmesi ve anlaşılabilmesini sağlasa da gelir dağılımındaki değişimi göstermede yetersiz kalmaktadır.

3.3.2.2. Tahmini Hanehalkı Gelir Eşitsizliği (EHII)

University of Texas Inequality Project (UTIP) [Texas Üniversitesi Eşitsizlik Projesi], olarak James K. Galbraith öncülüğünde geliştirilen The Estimated Household Income Inequality (EHII) [Tahmini Hanehalkı Gelir Eşitsizliği], imalat sanayiindeki ücret eşitsizliğini Theil T istatistiğinin gruplar arası bileşeni ile ölçen alternatif bir veri tabanıdır. Veri tabanı çok sayıda ülke için tahmini Gini panelinden oluşmaktadır. Theil'in hesaplanan T istatistiklerinin gruplar arası bileşenlerinden oluşan ölçüm tablosu UTIP-UNIDO (University of Texas Inequality Project-United Nations Industrial Development Organization) olarak adlandırılmaktadır.

EHII veri tabanı UTIP-UNIDO ve Dünya Bankası'nın Deininger & Squire veri setinden elde edilen verileri birleştirmektedir. UTIP-UNIDO ölçüm tablosu ilk olarak Galbraith, Lu ve Darity (1999) tarafından hesaplanmış ve Galbraith ve Kum (2005) tarafından geliştirilmiştir. Son olarak ise Galbraith ve arkadaşları (2014) tarafından 1963'ten 2008'e kadar uzanan bir sürede 167 ülkede 4.054 gözlemle güncelleştirilmiştir.

EHII'nin arkasındaki hesaplamalar hem zaman içinde hem de ülkeler arasında imalat ücret eşitsizlikleri ile hane geliri eşitsizlikleri arasındaki çok yakın ilişkiyi gösteren bir regresyona dayanmaktadır. Bu ilişki daha önce UTIP-UNIDO'da ve orijinal DS veri setinde örtüşen ülke yılı gözlemlerinden hareketle geliştirilmiştir. Hanehalkı veya kişiler arasındaki eşitsizliğin gelir veya harcama eşitsizliğini temsil edip etmediği, sanayileşme derecesi ile brüt ve net vergi ilişkisini toplam nüfus içindeki imalat istihdamının payıyla birlikte ölçülmüştür. Bu hesaplama sınavi ödeme ile gelir eşitsizliği arasında kesin ve istikrarlı ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. EHII, ayrıca hesaplamada piyasa geliri ve net veya harcanabilir gelir yerine ülkeler arasında daha net karşılaştırmalara imkân sağlayacak transferlerden sonra ancak vergi öncesi gelir olan brüt geliri kullanmaktadır (Galbraith, 2009; 2016, s. 4-5).

EHII, araştırmacılar bir ülkede endüstriyel, bölgesel ve sektörel verilerden başta Theil'in T istatistiği olmak üzere eşitsizlik istatistiklerini hesaplayabilmektedirler. Bu durum bir ülkede genel ekonomi içerisinde değişen ücret düzeylerini görece durumunun nasıl değiştiği hakkında bilgi vermektedir (Galbraith, 2009). Ayrıca makro ekonomik politikaların ücretli yapısına nasıl etki ettiği de yine bu hesaplamalardan görülebilmektedir. Doğrudan bireysel kazanç eşitsizliğini merkeze alan bu hesaplama hanehalkı geliri ya da tüketimine odaklanan diğer veri tabanlarından farklı bir bakış sunmaktadır.

3.3.2.3. Lakner-Milanovic Dünya Panel Gelir Dağılımı (LM-WPID)

Küresel eşitsizlikle ilgili öncü çalışmaları bulunan Cristoph Lakner ve Branko Milanovic'in 2013 tarihli Dünya Bankası Çalışması kapsamında hazırladıkları "Global Income Distribution: From the Fall of the Berlin Wall to the Great Recession" başlıklı makale için özel oluşturdukları veri tabanıdır. Çalışmanın kökenleri 1990'ların başında Dünya Bankası tarafından geliştirilen PovcalNet'e ve Milanovic'in 90'ların sonunda yapmış olduğu küresel eşitsizlik hesaplamalarına dayanmaktadır.

Veri tabanı, 1988-2008 tarihleri arasındaki yirmi yıllık dönemde ortak para birimi ve fiyatlar (2005 SGP'ye göre) üzerinden dengeli ve dengesiz bir ülke-ondalık ülke grupları panelidir. Böylece veri tabanı hem zaman içinde hem de ülkeler arasında ortalama gelirlerin ondalık bazında karşılaştırılmasına olanak tanır. Gelir dağılımı verileri yıllık olarak tüm ülkeler için mevcut olmadığından, 1988-2008 arasında beş yıllık düzenli aralıklarla beş gösterge yılı için küresel gelir dağılımı elde etmektedir. Bu hesaplama sırasında ülkelere alınan hane anketi verilerinin kesin karşılaştırma yıllarında eksik olması durumunda, karşılaştırma yılının iki yılı içerisindeki hane anketi verileri kullanılmaktadır. Ayrıca küresel yoksulluk ve eşitsizliği araştırmak için hanehalkı anketlerini kullanan gelir ve tüketim anketlerini birbirinin yerine kullanmaktadır. Veri tabanındaki 565 hane anketinin her bir ülke yılı gözlemi, ondalık gelir grubunun ortalama geliri ile temsil edilmektedir. Böylece her bireye kendi milli gelir ondalık gelirinin atandığı kişiler arası küresel gelir eşitsizliğini ölçmektedir (Lakner & Milanovic, 2013).

İkincil bir veri tabanı olan LM-WPID verileri birkaç kaynaktan toplanmaktadır. PovcalNet veri tabanının başlangıç noktasını oluşturmaktadır. PovcalNet'ten ortalama

kişi başına gelirleri ve ondalık ortalama gelirleri hesaplamak için birleştirilen ondalık paylar hesaplanmaktadır. Daha sonra World Income Distrubution (WYD) verileri ile birleştirilmektedir. Tüm verilerin %98'ini sağlayan bu iki veri setine ek olarak kalan boşluklar Luxembourg Income Study (LIS), the British Household Panel Survey (BHPS), the European Union Survey of Income and Living Conditions (SILC) ve ulusal ofislerden alınan veriyle doldurulmaktadır (Lakner & Milanovic, 2013).

Tablo 2. Eşitsizliğe Dair Uluslararası Veri Tabanları

Veri Tabanı	Yıl	Kurum	Gelir Eşitsizliği Göstergeleri	Refah Göstergesi	Ülke Kapsamı	Period
Mikro Veriye Dayalı Veri Tabanları						
PovcalNet ve Dünya Kalkınma Endeksi (WDI)	1990	Dünya Bankası	Gini indeks Ondalık gelir dağılımı	Ülkeye bağlı olarak kişi başına düşen gelir ve tüketimin değişimi	174 ülke, küresel	1974-2021
Lüksemburg Gelir Çalışması (LIS)	1983	Lüksemburg Hükümeti ve diğer kurumlar	Gini indeks, Atkinson indeks (0,5, 1) Gelir payları Ondalık oranlar (90/10, 90/50, 80/20)	Eşdeğer hanehalkı geliri ve kişi başına düşen gelir (piyasa ve net gelir)	48 ülke, gelişmiş ekonomiler	1967-2021
Gelir Dağılımı Endeksi (IDD)	1997	OECD	Gini indeks, Ortalama ve medyan net hanehalkı gelirleri Yoksulluk göstergeleri	Eşdeğer hanehalkı geliri (Piyasa, net, brüt)	36 ülke, gelişmiş ekonomiler	1974-2021
AB Gelir ve Yaşam Koşullarına İstatistikleri (EU-SILC)	1994	Avrupa Birliği	Gini indeks	Eşdeğer net hanehalkı geliri	36 ülke, AB ülkeleri	2004-2021
Dünya Gelir Eşitsizliği Veri tabanı (WID.world)	2011	World Inequality Lab	Gelir dağılımının en üstünde belirli grupların kazandığı gelir payı (En yüksek %10, %5, %1, %0,5, %0,1, %0,01, %0,005).	Hanehalkı ve kişi başına düşen piyasa gelirin değişimi.	43 ülke	1820-2020

CEPALSTAT Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu İstatistik Bölümü Veri Seti	1989	Birleşmiş Milletler	Gini indeks Theil indeks Atkinson indeks Logaritmik varyans Gelir payları	Hanehalkı brüt gelir (=piyasa geliri + transferler)	18 ülke, Latin Amerika ve Karayipler	1989- 2020
Latin Amerika ve Karayipler için Sosyoekonomik Veri tabanı (SEDLAC)	1990	CEDLAS ve Dünya Bankası	Gini indeks Theil indeks Atkinson indeks Gelir payları Ondalık oranlar	Eşdeğer hanehalkı geliri ve kişi başına düşen gelir	23 ülke, Latin Amerika ve Karayipler	1974- 2020
İkincil Verilere Dayalı Veri Tabanları						
Tüm Giniler (ATG)		Branko Milanovic, Dünya Bankası	Gini indeks	İkincil kaynak verilerine bağlı olarak farklı refah kavramları	166 ülke	1950- 2019
Tahmini Hanehalkı Gelir Eşitsizliği (EHII)	2005	University of Texas Inequality Project (UTIP)	Theil indeksi Sınai ücret eşitsizliği ölçümü	Kişi başına düşen gelir	149-167 ülke	1963- 2015
Lakner-Milanovic Dünya Panel Gelir Dağılımı (LM-WPID)	2015	Cristoph Lakner ve Branko Milanovic, Dünya Bankası	“Küresel” Gini endeksi Atkinson indeksi Theil indeksi Milli gelir ondalıklarına dayalı kişilerarası küresel gelir eşitsizliği	Ülke-ondalık ortalama geliri veya tüketimi Kişi başına düşen gelir (eşdeğerlik ölçeği etkisi yok).	162 ülke	1988- 2008

Çalışmamız kapsamında mikro veriye ve ikincil verilere dayalı veri tabanları olarak uluslararası on veri tabanı incelenmiştir: Mikro veriye dayalı veri tabanlarında PovcalNet ve Dünya Kalkınma Endeksi (WDI), Lüksemburg Gelir Çalışması (LIS), Gelir Dağılımı Endeksi (IDD), AB Gelir ve Yaşam Koşullarına İstatistikleri (EU-SILC), Dünya Gelir Eşitsizliği Veri tabanı (WID.world), Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu İstatistik Bölümü Veri Seti (CEPALSTAT), Latin Amerika ve Karayipler için Sosyoekonomik Veri tabanı (SEDLAC); ikincil verilere dayalı veri setlerinde ise Tüm Giniler (ATG), Tahmini Hanehalkı Gelir Eşitsizliği (EHII), Lakner-Milanovic Dünya Panel Gelir Dağılımı (LM-WPID) yer almaktadır.

Veri tabanlarını değerlendirdiğimizde kapsayıcılık açısından farklılıklar bulunmaktadır: PovcalNet, ATG, EHII ve LM-WPID küresel kapsamdadır. LIS, IDD ve EU-SILC bazı orta gelirli ülkeleri kapsayacak şekilde genişlemiş olsa da çoğunluğunu yüksek gelirli Avrupa ülkelerine, CEPALSTAT ve SEDLAC Latin Amerika ve Karayipler bölgesindeki ülkelere odaklanmaktadır. Bu veri tabanlarından ATG ve LM-WPID bireysel araştırmacılar tarafından özel olarak üretilirken diğer veri tabanları ise kurumsal projelerdir.

Veri tabanlarının hesaplama yöntemlerinde de farklılıklar bulunmaktadır. LIS ve SEDLAC orijinal olarak başkaları tarafından oluşturulan mikro verilerin uyumlaştırılması, depolanması ve analizine imkân sağlanmaktadır. IDD, WDI/PovcalNet, CEPALSTAT daha geniş yetkilere sahip OECD, Dünya Bankası, BM, UNI-WIDER veri tabanlarının verilerini almaktadır.

CEPALSTAT, LIS ve SEDLAC'ın Gini Katsayısı, Theil Endeksi, Atkinson Endeksi ve gelir payları veya ondalık oranlar hakkındaki diğer ölçümleri raporlamaktadır. Kendi özgün hesaplamalarını yapan EHII, ATG ve LM-WPID haricindeki diğer veri tabanları Gini katsayısını esas alarak veri sunmaktadır.

3.3.3. Gelir Eşitsizliğiyle İlgili Veri Tabanlarına Yönelik Eleştiriler

Son yirmi yılda gelir eşitsizliği alanındaki en büyük ilerlemelerden biri büyük uluslararası eşitsizlik veri tabanlarının kullanılabilirlik artışı olmuştur. Bu veri tabanları zaman içinde birçok ülkeden toplanan göstergeleri raporlayarak kullanıcıların gelir eşitsizliğini izlemesine ve analiz etmesine olanak tanımaktadır. Bu bilgi kaynakları, özellikle çeşitli ülkelerdeki eşitsizlik düzeylerinin ve eğilimlerinin

karşılaştırılmasında araştırmacılar tarafından artarak kullanılmaktadır. Ancak veri tabanlarıyla ilgili temel üç tartışma alanı bulunmaktadır.

İlk olarak, bireysel refah göstergesi olarak refahın kullanımı belirtilebilir. Veri tabanlarında eşitsizlik dağılımının ölçüsü olarak bir refah göstergesi seçilmektedir. IDD, LIS, CEPALSTAT, SEDAC verileri mevcut gelire odaklanmaktadır. Dünya Bankası veri seti PovcalNet ise ülkeye bağlı olarak hem gelir hem de tüketim refahına odaklanmaktadır. Veri tabanlarına bakıldığında mevcut gelir çoğunlukla Avrupa ve Amerika’da hesaplamada seçilmektedir. Buna karşılık ise Asya ve Afrika’nın çoğunda araştırmacılar, refahı değerlendirmek için tüketim harcaması ölçümlerini tercih etme eğilimindedir. İnsanların bir veya iki kaynaktan ücret aldığı ve tasarrufların önemsiz olmadığı sanayileşmiş ekonomilerde, gelirlerin hem doğru bir şekilde toplanması daha kolay hem de toplam satın alma gücü hakkında daha bilgilendirici olabilir. Fakat birçok farklı ürünün karmaşık bir hesaplama ile gelir olarak kabul edildiği ve yoğun tarımla uğraşan ekonomilerde gelir hesaplamalarının yanıltıcı olduğu savunulmaktadır. Ayrıca gelişmiş ülkelerde bir refah ölçütü olarak gelirin tercih mi edildiği yoksa birincil veri setlerinin baskın olmasından dolayı mı seçildiği açık değildir (Ferreira vd., 2015).

Bir diğer eleştiri konusu veri tabanlarının kapsam ve karşılaştırılabilirlik durumlarıdır. Bir denge halinde olan bu iki husus duruma göre tercih sebebi olabilmektedir. Veri tabanlarında karşılaştırılabilirliği ve kaliteyi en üst düzeye çıkarmak az sayıda gelişmiş ülkeye odaklanmak anlamına gelmektedir. Ayrıca, tek bir kaynaktan gelen verileri kullanarak veya yalnızca tek bir hesaplama temeli kullanarak verilerin tamamen uyumlu hâle getirilmesini gerektirmektedir. Kapsamı artırmak ise daha az güvenilir verilere güvenerek daha fazla tahmin üretebilmek için farklı değişkenler kullanmak veya verilerin eksik olduğu yerlerde değerleri tahmin etmek için varsayımlar yapmak anlamına gelmektedir (J. K. Galbraith vd., 2016). Bu durum belirli dönemlerde ve ülkelerdeki eşitsizlik hesaplamalarında farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Veri tabanlarındaki bu metodolojik farklılıklar kapsam ve karşılaştırılabilirliğin sağlanmasındaki dengeden kaynaklanmaktadır.

Son tartışma alanı ise veri kalitesiyle ilgilidir. Atkinson ve Brandolini’nin (2001, 2009), çalışmalarında tartışıldığı gibi, ülkeler arası gelir dağılımına ilişkin veri tabanlarının

veri kalitesi ve tutarlılığı sorunları bulunmaktadır. Ülkeler içinde, resmi istatistik kurumları, farklı zaman dilimlerinde hanehalkı anketlerinden gelir vergisi kayıtlarına kadar farklı veri kaynakları arasında geçiş yapabilmektedir. Bu durum ara dönemlerde veri kesintilerine veya katsayılarda mantıksız sıçramalara veya düşüşlere yol açabilmektedir. Ayrıca ülke resmi istatistik kurumları referans dönemlerini ve birimlerini, nüfus kapsamını, denklik ölçeklerini ve gelir veya harcama tanımlarını değiştirerek zaman içinde metodolojiyi değiştirebilmektedir. Bu durum, ülkelerin veri kalitesini sorgulatırken yeni yaklaşımların geliştirilmesini ve daha iyi ve tutarlı ölçümler sağlamayı teşvik etmektedir.

Şüphesiz son yıllarda veri tabanları farklı kurumlar tarafından üretilen mikro verilerin bir araya gelmesini, bununla birlikte eşitsizlik ölçümlerinin geliştirilerek yeni hesaplamalar yapılabilmesini mümkün kılmaktadır. Kurumların ve araştırmacıların yaklaşımları, seçilen yöntem ve göstergeler ve verilerin kullanımı eşitsizliklerin yorumlanmasında belirleyici olmakta ve farklı değerlendirmelerin yapılmasına imkân sağlamaktadır. Nitekim son yıllarda artan eşitsizliğin topluma yansıma biçimleri hem araştırmacıların hem de politik karar alıcıların daha fazla gündeminde yer almakta ve doğru göstergelerin hesaplanabilmesi için yöntemler geliştirilmektedir. Eşitsizlik hesaplamalarında yoğun olarak kullanılan Gini'nin yerine gelir dağılımlarındaki değişimlerin görülebileceği, ayrıştırılabilirliğe izin veren ve toplumsal refah için gösterge oluşturabilecek ölçüm yöntemleri seçilmektedir. Bu açıdan veri tabanları arasında WID.world ve EHII dikkat çekmektedir. Her iki veri tabanında farklı ölçeklerde yapılan hesaplamaların ortak noktası mikro ve makro verilerin birlikte yorumlanması gerektiği hususudur. Bu durum eşitsizliğin salt artan ya da azalan bir durum olmaktan ziyade topluma olan etkisiyle birlikte değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır.

3.4. Türkiye’de Gelir Eşitsizliği Araştırmaları ve Yöntemleri

3.4.1. Türkiye’de Gelir Dağılımın Takip Edildiği Araştırmalar

3.4.1.1. Hanehalkı Bütçe Anketi

Türkiye’de hanehalkı bütçesine dair ilk çalışma 1933 yılında Ticaret Bakanlığı Konjonktür Yayın Müdürlüğü tarafından “Aile Bütçeleri Anketleri” ile başlamıştır.

İstanbul'da işçi ve Ankara'da memur ailelerini kapsayan anketi sonraki yıllarda farklı kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmalar takip etmiştir. 1964 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) aile bütçe anketini ilk etapta Adana, Ankara, İzmir ve İstanbul'da, ikinci etapta ise Samsun, Antalya, Diyarbakır, Bursa, Ordu, Erzurum, Eskişehir il merkezlerini kapsama almıştır. Sonuçlara göre anket yapılan 11 il merkezi için 1968 bazlı tüketici fiyatları endeksi hazırlanmıştır. 1973-1974 yıllarında ilk kez bir coğrafi kesimin tümünde uygulanan anket, 1978-1979 yıllarında uygulama alanı genişletilerek devam etmiştir.

1987 yılında Türkiye genelini kapsayan Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, farklı bölgeler, nüfus tabakaları ile kırsal ve kentsel ayrımı dikkate alan bir yaklaşımla ilk kez gerçekleştirilmiştir. Bu anket aracılığıyla gelir ve tüketimdeki farklılaşmayı yansıtan veriler toplanmıştır. Anketin sonuçları, 1987 temel yılına dayalı Tüketici Fiyatları Endeksi'nin temel yıl fiyatları ile ağırlıklarının belirlenmesi ve 1987 yılı gelir dağılımı analizlerinde kullanılmıştır.

1994 yılında gerçekleştirilen Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, önceki anketlerden farklı bir yaklaşımla tüketim harcamaları ve gelir dağılımını incelemek amacıyla ayrı ayrı tasarlanmıştır. Bu anket, ilk aşamada aylık olarak 62 kentsel ve 174 kırsal yerleşim yerinde toplam 2,188 hanehalkının dönüşümlü olarak izlenmesi yöntemiyle uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar, 1994 temel yılına dayalı Tüketici Fiyatları Endeksi'nin temel yıl fiyatları ve ağırlıklarının belirlenmesinde kullanılmış; bu çalışma sonuçlarına dayanarak Türkiye geneli, kentsel ve kırsal bölgeler, 7 coğrafi bölge ve seçilen 19 il merkezi için tahminler yapılmıştır. 1995 yılında gerçekleşen ikinci aşamada ise Tüketim Harcamaları Anketi kapsamındaki toplam 26,256 örnek hane için "Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi" uygulanmıştır.

2002 yılından itibaren, her yıl Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi'nin daha küçük bir örnek hacmiyle düzenli olarak uygulanması planlanmıştır. Daha sonra, Avrupa Birliği uyum çalışmaları çerçevesinde 2003 yılından itibaren harmonize tüketici fiyat endeksinin temelini oluşturmak amacıyla, anketin adı "Hanehalkı Bütçe Anketi" olarak değiştirilmiş ve yıllık örneklem hacmi genişletilerek uygulanmıştır. 2004 yılından itibaren, çalışmaların yıllık örnek hacmi yeniden küçültülerek yıllık anket sistemi sürdürülmüştür. Bu şekilde, Türkiye genelinde, kentsel ve kırsal

bölgelerde tüketim harcamaları ve harcamaya dayalı yoksulluk göstergeleri elde edilmiştir. TÜİK, Hanehalkı Bütçe Anketi'nin gelir dağılımı sonuçlarını 2005 yılına kadar sunmaya devam etmiş, sonrasında öncelikli olarak tüketici fiyat endeksi hesaplamalarına odaklanan bilgilendirmelerde bulunmuştur.

Hanehalkı Bütçe Anketi, tüketici fiyat endekslerinin hesaplanmasında kullanılacak ürünlerin seçilmesi ve temel yıl ağırlıklarının güncellenmesini, hanehalklarının tüketim alışkanlıklarındaki değişikliklerin izlenmesini ve milli gelir hesaplamaları için gereken özel nihai tüketim harcaması verilerinin toplanmasını hedeflemektedir. Anket, bireylerin ve hanehalklarının gelir düzeylerini ve tüketim yapılarını belirleyerek sosyoekonomik gruplara, kır-kent ayrımına ve bölgelere göre analiz etmektedir. Tüketim alışkanlıkları, tüketim harcaması türleri, mal ve hizmet harcamalarının çeşitliliği, hanehalkının sosyoekonomik özellikleri, hanehalkı üyelerinin çalışma durumları, gelir kaynakları gibi birçok konu bu çalışma kapsamında toplanır. Her ay değişen hanehalklarının aylık tüketim harcamaları hakkında bilgi sağlar ve aynı zamanda anket dönemi ve son bir yıl içindeki bireysel bilgileri toplar. Bu amaçla, hanehalklarının sosyoekonomik durumu ile fertlerin yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, istihdam durumu, gelir kaynakları gibi veriler görüşme yoluyla elde edilirken, aylık tüketim harcamaları hanehalklarının harcama kayıtlarından derlenmektedir.

3.4.1.2. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2006 yılından itibaren Avrupa Birliği uyum çalışmaları çerçevesinde başlatılan bir inisiyatiftir. Bu araştırma, Türkiye'deki gelirin hane halkları ve bireyler arasındaki dağılımını incelemek ve insanların yaşam koşullarını, sosyal dışlanma ve yoksulluğu ölçmek amacıyla başlatılmıştır. Araştırma, toplumsal refahın değerlendirilmesine ve yoksulluğun anlaşılmasına yardımcı olmanın yanı sıra, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri belirleme ve istihdam politikalarını şekillendirme amacı taşır.

Her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen ve bir alan uygulamasına dayanan araştırma, "panel anket" yöntemi kullanılarak Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırılabilir veriler üretmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki tüm hanehalkı fertlerini kapsamaktadır, ancak üniversite yurtları, misafirhaneler, çocuk

yuvaları, yetiştirme yurtları, huzurevleri, özel nitelikli hastaneler, hapishaneler, kışlalar ve ordu evlerinde yaşayanlar gibi kurumsal nüfus kapsam dışında tutulmuştur. Araştırmada, örnek fertler dört yıl boyunca takip edilmektedir ve her yıl kesit ve panel verileri olmak üzere iki veri seti elde edilmektedir. 2014 yılına kadar olan verilerle Türkiye genelinde gelir dağılımı, yoksulluk ve yaşam koşullarına ilişkin tahminler üretilirken, araştırmanın örnek hacmi 2011-2014 yıllarında İBBS 2. Düzey (26 Bölge) seviyesinde tahminler sağlayacak şekilde kademeli olarak artırılmıştır.

Araştırmada, geniş bir örneklem esasa alınarak, seçilen hanehalklarına gelir, yoksulluk, sosyal dışlanma ve diğer yaşam koşullarına dair gelir durumu başta olmak üzere konut, ekonomik durum, sosyal dışlanma, gayrimenkul sahipliği, eğitim, demografi, sağlık durumu, iş gücü durumu kategorilerinde sorular yöneltilerek bilgi toplanmaktadır. Böylece, ülke genelinde gelir dağılımının ne kadar adil bir şekilde gerçekleştiğini ve geçmiş yıllara kıyasla nasıl değişiklikler gösterdiğini, bireylerin kişisel gelirlerinin hangi faktörlere ve koşullara bağlı olarak değiştiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın ölçülmesi kapsamında ülkede yoksulluk sınırının altında yaşayan bireylerin kimler olduğu, sayısı, bölgesel dağılımı, önceki yıllara göre yoksulluk durumlarındaki değişimine dair bilgileri toplamaktadır. Araştırma bunlara ek olarak sürekli yoksulluk riski ve sosyal dışlanmayla karşı karşıya olan kesimleri tespit etmeyi, maddi yoksulluğun Türkiye'deki boyutunu ve yaşam koşullarını ölçmeyi amaçlamaktadır.

Gelir verisi üzerinden çalışma yapmaya imkân sağlayan bu iki araştırma 2000 sonrasına dair veri sunmaktadır. Daha uzun süreli değişimi takip edebilmek veri imkanının bulunmamasından dolayı mümkün değildir. Ayrıca 2002 sonrasına dair analiz imkânı sağlayan HBA ve 2006 sonrası için gelir verisi sağlayan GYKA'nın birleştirilememesi 2000 sonrasındaki sürecin bütün olarak değerlendirilememesine neden olmaktadır. Analiz yapılmak istendiğinde iki veri setinden birinin seçilmesi ve yıl kısıtlılığının kabul edilmesi gerekmektedir. Her iki veri seti de 2003 sonrasında Avrupa Birliği uyum çalışmaları kapsamında, uluslararası standartlarla uyumlu bir şekilde güncellenmektedir. Veri setlerinin açık erişiminin olmaması bir kısıtlılık olarak bulunsada talep doğrultusunda erişim imkânı bulunmaktadır. Her iki veri seti de gelir ve tüketim eşitsizliği başta olmak üzere eşitsizlik ölçümlerinin geliştirilmesi ve yeni hesaplamalar yapılabilmesi açısından büyük bir potansiyel sunmaktadır.

Kurumların ve araştırmacıların yaklaşımları, seçtikleri yöntemler ve göstergeler, verilerin kullanımı eşitsizliklerin yorumlanmasında kritik bir rol oynamakta ve farklı değerlendirmelerin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bir sonraki bölümde Türkiye’de bu veri setleri kullanılarak yapılan çalışmalara yer verilecektir.

3.4.2. Türkiye’de Gelir Eşitsizliği Araştırmaları ve Yöntemleri

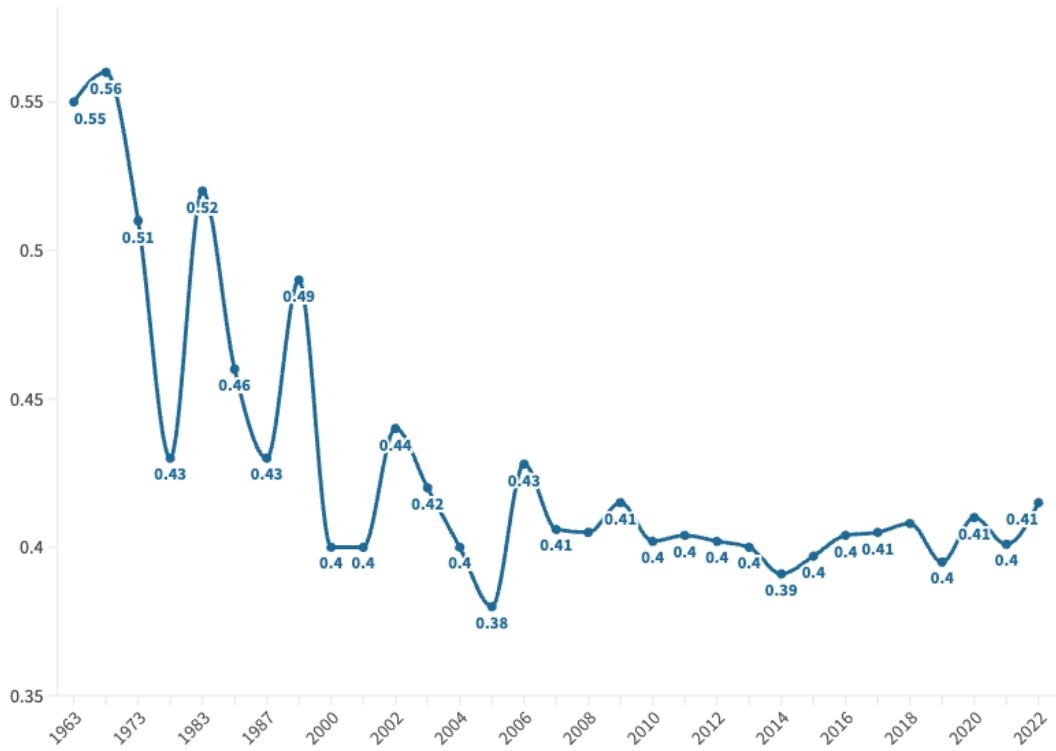
Türkiye’de gelir dağılımı konusunda yapılan ilk araştırma, 1933’te Ticaret Bakanlığı Konjonktür Dairesi tarafından Ankara ve İstanbul’da yasayan işçi ve memur ailelerine yönelik olarak yapılmıştır. Hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları üzerine olan anket 1938’de kapsamı 20 ile çıkarılarak uygulanmış, 1953’te ise daha somut bulgular elde edilecek şekilde düzenlenmiş ve uygulanmıştır.

Türkiye’deki gelir dağılımıyla ilgili ilk geniş kapsamlı tespit çalışması, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 1963 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmayı Tolga Çavuşoğlu ve Yusuf Hamurdan yönetmiştir. Araştırmada gelir verileri, gelir vergisi ödeyen 327.000 mükellefin beyanlarını temel almaktadır. Araştırmaya göre ilk ölçülen eşitsizlik katsayısı 0,55 olarak tespit edilmiştir (Çavuşoğlu & Hamurdan, 1966). Daha sonra gerçekleştirilen ikinci ölçüm araştırması, 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma, bireysel gelir dağılımını ölçmek amacıyla gelir dağılımı anketlerine dayanarak gerçekleştirilen ilk çalışmadır. Araştırmada Türkiye genelinde coğrafi bölgeler, yerleşim tabakaları ve meslek grupları esas alınarak gelir dağılımı hesaplaması yapılmıştır. Araştırma kırsal ve kentsel farklılıkları ortaya çıkaracak şekilde tabakalı örneklem yöntemiyle seçilen 4505 hanede gerçekleştirilmiştir. Doğurganlığın merkeze alındığı araştırmada eşleri 45 yaşından küçük evli erkekler örnekleme üzerinden anket verilerini toplanmış ve bireysel gelir dağılımının analizi yapılmıştır. Araştırma Türkiye genelini tam olarak temsil etmese de Gini katsayısı 0,56 olarak belirlenmiştir (Bulutay vd., 1971). Ardından 1973’te DPT, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü tarafından ülke çapındaki ilk geniş kapsamlı gelir dağılımı araştırması Türkiye’nin nüfus yapısı ve nüfus sorunlarını odağa alarak yapılmıştır (DPT, 1976). Anket, Türkiye genelinde çok aşamalı kümelemeli tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 6500 hanehalkına uygulanmış, 4658’i değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmada

gini 0,51 olarak tespit edilmiştir. 1980'li yıllara kadar yapılan araştırmalarda Gini katsayısı 0,50 üstünde kalmıştır.

Resmî araştırmaların yanı sıra, 1980 sonrasında gelir dağılımının yapısını, araştırmaların geçerliliğini sorgulayan çalışmalar yapılmıştır. Celasun (1986), DPT'nin araştırmasındaki tarımsal nüfus ve tarım dışı gelirlerin eksik olduğu iddiasıyla ekonometrik bir model üzerinde 1973, 1978 ve 1983 yılları için gelir dağılımı hesaplaması tahmini yapmıştır. Yine 1986'da TÜSİAD için Esmer vd. (1986) tarafından Türkiye'de hanehalklarının sosyoekonomik profilinin ortaya çıkarılması amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Türkiye çapında tabakalı, tesadüfî örnekleme sahip yüz yüze mülakat yöntemiyle gerçekleştirilen bu araştırmada, hane gelirlerinin aylık ve yıllık bilgisi, gelir kaynakları toplansa da araştırma gelir dağılımı araştırması olarak yapılmamıştır.

1987 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından Türkiye genelini kapsayan Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulanmıştır. Bu anket, ekonomik süreçleri izlemeyi, tüketici fiyat endeksini ölçmeyi, gelir dağılımını ve gelir eşitsizliğini hesaplamayı amaçlamıştır. Türkiye'nin coğrafi, sosyal ve ekonomik yapısına göre beş bölgede uygulanan bu kapsamlı çalışma, tabakalı çok aşamalı sistematik örnekleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Aylık olarak 2200 hanede uygulanan anket, bölgesel, nüfus tabakaları, kırsal ve kentsel ayrımları dikkate alarak gelir ve tüketim farklılıklarını incelemiştir (DİE, 1990). DİE tarafından gerçekleştirilen ikinci araştırma ise 1994 yılında yapılmıştır. Bu araştırmada, tüketim harcamaları ve gelir dağılımını ölçmek için iki ayrı anket kullanılmış ve bölge sayısı yediye çıkarılmıştır. DİE (daha sonra TÜİK olarak adlandırılmıştır), 1987 yılı için Gini katsayısını 0,43 olarak belirtmiş, 1994 yılında ise bu katsayıyı 0,49 olarak raporlamıştır. Bu araştırmalarda, gözlem birimi olarak hane halkları kullanılmıştır.

Şekil 3.3. Gelir Dağılımı Araştırmalarına Göre Gini Katsayısı, 1963-2022

Kaynak: Çavuşoğlu ve Hamurdan (1963), Bulutay vd. (1968), DPT (1973), Celasun (1986), Esmer vd. (1986), DİE (1990), DİE (1996), TÜİK (2023).

2000'lerin başlarına kadar gelir dağılımı araştırmaları parçalı ve düzensiz bir şekilde yürütülürken, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği'nin 2002 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından başlatılan Hanehalkı Bütçe Anketi araştırmasıyla birlikte, bu tür araştırmalar düzenli olarak yapılma pratiğine dönüşmüştür. Bu tarihten itibaren gelir eşitsizliği istatistikleri TÜİK tarafından kamuoyu ile paylaşılmış, Gini katsayısını hesaplamak için 2005 yılına kadar Hanehalkı Bütçe Anketleri (HBA) kullanılmış, ardından 2006 yılından itibaren Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'na (GYKA) geçilmiştir. 2002 yılında hesaplanan Gini katsayısı 0,44 olarak belirlenmiş ve 2007 yılına kadar 0,406'ya kadar düşmüştür. 2008'deki küresel kriz ve büyüme oranlarının düşmesine rağmen, Türkiye'deki eşitsizlik rakamları 2015'e kadar azalmıştır. 2007-2014 yılları arasındaki dalgalanmalara rağmen, Gini katsayısı 2014'te 0,391'e kadar gerilemiştir. Ancak, 2015-2018 yılları arasında sürekli olarak artış göstermiştir. 2019

sonrasında pandeminin etkisiyle dalgalı bir seyir izleyen Gini katsayısı, 2019'da 0,395'e gerileyerek, 2022'de 0,415'e yükselmiştir.

1987'de geniş kapsamlı yapılmaya başlanan hanehalkı gelir anketleri ile Türkiye'de gelir dağılımını analiz eden çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. İlk araştırmayı takiben 1994'te yapılan geniş örneklemlili araştırmada gelir dağılımı ve tüketim harcamaları olarak iki farklı anketin uygulanması, araştırmacılar için daha fazla veri imkânı sağlamıştır. 2000'lerin başındaki ekonomik istikrarsızlık süreci ve IMF politikalarının kamu maliyesi üzerinden toplum üzerindeki etkisinin hissedilir olmaya başlamasıyla gelirin dağılımı konusu daha da tartışılır hâle gelmiştir. TÜSİAD için Gürsel ve arkadaşlarının (2000) hazırladığı “Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk” araştırması 1987 ve 1994 yıllarındaki gelir dağılımı eşitsizliğini ve eşitsizliğe neden olan faktörler ayrıştırılarak Türkiye genelinde dağılımı etkileyen gelir türleri ve bölgesel eşitsizliklerle ilişkisini ele almaktadır. Araştırma, dağılımın yanı sıra sosyal politika perspektifinden eğitim ve yoksulluğun eşitsizlikle ilişkisine odaklanmakta görece yoksulluk üzerinden AB ülkeleri ile karşılaştırmalı bir analiz sunmaktadır.

2000’li yılların başlarında yapılan gelir dağılımı çalışmaları 1980-2000 arası dönem için bölgesel eşitsizliklerin hesaplanması üzerinde yoğunlaşmıştır. Çalışmalarda kentsel ve kırsal bölge ayrımı üzerinden gelir kaynakları ve farklı nüfus kategorilerinin genel eşitsizlik üzerindeki etkisi incelenmiştir. 1987 ve 1994 araştırmaları üzerinden göçün mekânsal eşitsizlik üzerindeki etkisini inceleyen Silber ve Özmucur (2000; 2002) iç göçün gelir kompozisyonu ve büyüklüğü üzerine odaklanmış, kırdan kente göçün kişi başına düşen gelirdeki eşitsizlikleri arttırdığını kanıtlamıştır. Hanelerin sosyoekonomik yapısı ve bölgesel gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi ele alan Başlevent ve Dayıoğlu (2005) demografik yapının ve bağımlılık oranlarının bölgesel gelir eşitsizliğini arttırdığını ortaya koymuştur. Ancak çalışma incelenen 1994-2003 arasındaki dönemde makroekonomik değişkenlerin daha belirleyici olduğu sonucuna varmıştır. 1980-1997 arasındaki dönemi kişi başına düşen gelir üzerinden inceleyen Gezici ve Hewings (2007) ise tüm mekânsal bölümler için bölge içi eşitsizlikler azalırken bölgeler arası eşitsizliklerin arttığını göstermektedir. Güven (2007) il bazında GSYH üzerinden 5084 sayılı teşvik kanunundan yararlanan iller ile diğerleri arasındaki bölgesel eşitsizliğe odaklanmıştır. Teşvikli ve teşviksiz iller arasında toplam eşitsizliğe teşviklilerin katkısının zamanla daha fazla arttığı, teşvik kapsamının

genişletilmesiyle hem grup içi hem de gruplar arası eşitsizliğe daha fazla etki ettiğini bulmuştur. Bölgesel kişi başına dufen gelir ile yakınsama dinamiklerine bakan Yıldırım ve arkadaşları (2009) eşitsizliğin coğrafı temelli ayrışımı, bölgeler arası eşitsizliğin payı ile mekânsal kümelenme arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye’de bölgesel eşitsizliğin sektörel dinamiklerini inceleyen ztrk (2012), bölgesel eşitsizlik düzeyinde sanayi ve hizmet sektörünün eşitsizliğin en önemli kaynakları olduğunu belirtmektedir. alışmalar incelenen dönemlerin bölgesel eşitsizlikleri değerlendirme açısından anlamlı olduğunu göstermektedir. Nitekim 2000 sonrasındaki dönemi ele alan çalışmalar eşitsizlik hesaplamalarındaki blgeselliğin değerlendirilmesinde güçlü sonuçlara ulaşamamıştır (Grsel & Acar, 2012). Farklı dönemselleştirme ve değişkenlerle bölgesel gelir eşitsizliğini analiz etmeye çalışan çalışmalar öncelikli olarak Gini endeksini, bölge içi ve bölgeler arası eşitsizlikleri gösterebilmek için Theil endeksini kullanmışlardır.

Tablo 3. Türkiye’de Gelir Eşitsizliği zerine Yapılan alışmalar

Çalışma	Dönem	Veri	Yöntem	Kullanılan Endeks
TşİAD-Grsel vd. (2000)	1987 ve 1994	1987 için Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Araştırması, 1994 için Hanehalkı Gelir Dağılımı	Bireysel eşdeğer gelir esas alınarak gelir eşitsizliklerinin hesaplanması. Gelir eşitsizliğinin kaynaklarını faktörlere ayrıştırma.	Gini, Theil, Grelı Varyans, Logaritmik Sapma Ortalama, Atkinson
Silber ve zmucur (2000)	1994	Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi	Eşitsizliği gruplar içinde, gruplar arasında ve kırsal-kentsel ayrımına göre lme	Gini
Başlevent ve Dayıoğlu (2005)	1994-2003	1994 için Hanehalkı Gelir Dağılımı Araştırması, 2003 için Hanehalkı Bütçe Araştırması	Bölgesel, grup içi ve gruplar arası eşitsizliği hesaplama ve gelir kaynaklarının eşitsizliğe katkısını lme	Gini ve Değişim Katsayısının Karesi
Güven (2007)	1979-2000	İl bazında GSYİH	Grup içi ve gruplar arası eşitsizlik ayrıştırması	Theil ve Gini
Gezici ve Hewings (2007)	1980-1997	Kişi başına gelir	Bölgeler içi ve bölgeler arası eşitsizlik	Theil

Bayar vd. (2009)	2003-2006	Hanehalkı Harcama Araştırması	Grup içi-gruplar arası ve gelir kaynağına göre ayrıştırma	Gini
Elveren ve Galbraith (2009)	1980-2001	Yıllık İmalat Sanayi İstatistiği	Kentlere, bölgelere ve sektörler göre ücret eşitsizliği	Theil
Yıldırım vd. (2009)	1987-2001	İl bazında GSYİH	Eşitsizliğin bölge içi ve bölgeler arası ayrıştırılması.	Theil
Başlevent (2010)	1994, 2003 ve 2008	1994 için Hanehalkı Gelir Dağılımı Araştırması, 2003 ve 2008 için Hanehalkı Bütçe Araştırması	Gelir kaynaklarının eşitsizliğe katkısı	Gini
Elveren (2010)	1980-2001	Yıllık İmalat Sanayi İstatistiği	Sektör ve il bazına eşitsizlik ayrıştırması	Theil
Filiztekin ve Çelik (2010)	1994 ve 2003	Hanehalkı Gelir ve Tüketim Araştırması	Bölgesel gelir eşitsizliği ölçümü	Gini
Özkoç vd. (2011)	2002-2006	Hanehalkı Bütçe Araştırması	Eşitsizliği grup içi-gruplar arası, kır-kent ve çeşitli alt gruplara göre ölçme	Gini
Gürsel ve Acar (2012)	2005-2010	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması	Türkiye geneli ve bölgesel gelir eşitsizliği hesaplama	Gini, Göreli Yoksulluk
Öztürk (2012)	1987-2001	İl bazında GSYİH	İl ve sektör bazında eşitsizlik ayrıştırması	Gini ve Değişim Katsayısı
Çetin ve Gün (2013)	2002-2009	Hanehalkı Bütçe Araştırması	Gelir kaynaklarının eşitsizliğe katkısı	Gini, Shorrocks Ayrıştırma Analizi
TÜSİAD (2014)	2002-2011	Hanehalkı Bütçe Araştırması ve Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması	Bireysel gelir eşitsizliği, fonksiyonel gelir kaynaklarının eşitsizliğe katkısı ve bölgesel gelir eşitsizlikleri	Gini, Theil, Ortalama Logaritmik Sapma, Atkinson
Başlevent (2014)	2013	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması	Gelir kaynaklarının eşitsizliğe katkısı	Shorrocks
Tahsin (2014)	2002-2012	Hanehalkı Bütçe Araştırması ve Gelir ve Yaşam	En üst yüzde 10 gelir grubunun gelirden aldığı payın en alttaki yüzde 40 gelir grubunun gelirden	Palma Oranı

		Koşulları Araştırması	aldığı paya oranı, D10'un D1-D4'e oranının hesaplanması	
Ekşi ve Kırdar (2015)	2002-2011	Hanehalkı Bütçe Araştırması	Emek geliri ve saatlik ücretler arasındaki eşitsizliğin hesaplanması	Gini, Varyans ölçümleri, Yüzdelik paylar
İpek ve Sekmen (2016)	2003-2012	Hanehalkı Bütçe Araştırması	Eşitsizliğin hanehalkı reisi esas alınarak sosyoekonomik değişkenlerle incelenmesi	Theil
Sefil Tansever (2017)	2006-2014	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması	Gelir kaynaklarının ve değişkenlerin gelir eşitsizliğine etkisi	Theil T
Sefil Tansever ve Kent (2018)	2006 ve 2014	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması	Kazanç eşitsizliğinin evrimi, eğitim düzeyi, ekonomik sektör, meslek ve cinsiyet gibi farklı emek tabanlı işgücü alt gruplarının içindeki ve arasındaki bileşenlerin incelenmesi	Theil-T
Yılmaz vd. (2018)	2006-2014	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması	Gelir kaynaklarının eşitsizliğe katkısı, Gelir polarizasyonu	Gini, Theil, Wolfson index
Keçeci (2018)	2006-2016	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması	Farklı gelir düzeyine sahip bölgelerin dağılımlarının karşılaştırılması	Gini, Stokastik baskınlık (SSD)
Sefil Tansever (2021)	2006-2018	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması	Gelir polarizasyonun büyüklüğü, seyri, gelir eşitsizliğiyle ilişkisinin incelenmesi	Wolfson bi-polarizasyon ve DER endeksi
Bayar ve Günçavdı (2021)	2002-2013	Hanehalkı Bütçe Araştırması	Gelir kaynaklarının eşitsizliğe katkısı	Gini, Shorrocks Ayırıştırma Endeksi ve Jenkins

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tüm dünyayla birlikte Türkiye’de de etkili olan 2008 küresel krizi, artan refah süreci ile hızla düşen eşitsizliklerin seyrini değiştirmiş, işsizlikteki artış ve reel gelirdeki düşüş eşitsizliklerin etkilerini gündeme getirmiştir. Artan veri imkanlarının da etkisiyle 2009 yılı sonrasında yayınlanan çalışmalar gelir dağılımının fonksiyonel yapısını ortaya koyarak gelir eşitsizliklerinin kaynaklarına odaklanmıştır. Bayar ve arkadaşları (2009), 2003-2006 arasındaki dönemi inceledikleri çalışmalarında emek

dışı kazançların Türkiye'deki genel gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin emek gelirlerine göre daha fazla katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. İmalat sektöründeki ücret eşitsizliğini bölgesel bazda inceleyen Elveren ve Galbaith (2009) ve Elveren (2010) çalışmaları özel sektörde iller arasında, imalat sektöründe alt gruplar arasında ve bölgeler arasında da ücret eşitsizliğinin arttığını göstermektedir. Türkiye'de hanehalkı gelir eşitsizliğinin gelişimini inceleyen Başlevent (2010), hanenin iş gücü piyasası kazançları, ücret dışı gelir ve emsal kiralalarının eşitsizliğe katkısını kadın ve erkek üyeler üzerinden incelemiştir. 2010'a kadar yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak Gini ve Theil endeksleri ile 1994 ile 2000'li yılların başlarının eşitsizlik hesaplamaları yapılmıştır.

Eşitsizlik tartışmalarında eşik niteliğinde olan 2008 küresel kriz hem dönemsel etkilerini ele alan hem de hızlı değişimin kaynaklarının sorgulandığı çalışmaların konusu olmuştur. Eşitsizliğe katkı yapan gelir bileşenlerinin etkisini değerlendirmek için Gini ve Theil'in yanı sıra Shorrocks gibi ayrıştırma analizleri kullanılmıştır. Çalışmalar faiz, rant ve kâr gelirlerinin eşitsizliğe katkısının ücret ve transfer gelirlerinden belirgin biçimde daha fazla olduğunu (Çetin & Gün, 2013), hatta transferlerin eşitsizliği azaltıcı etkisi olduğunu göstermektedir (Başlevent, 2014). Öte yandan sosyal transferler, dönemsel olarak incelendiğinde, küresel mali kriz döneminde iş gücü kazanç eşitsizliği eğitim, meslekteki konum gibi değişkenlerle birlikte değerlendirilmiştir (Sefil-Tansever, 2017).

2010 sonrasında gelir eşitsizliğinin kaynaklarını ayrıştıran çalışmaların yanı sıra gelir gruplarının değişimini değerlendiren çalışmalar öne çıkmıştır. Farklı gelir dilimlerinde bulunan kesimin bölgeler arasındaki dağılımı, hane gelirlerinin gelir türüne göre ayrıştırılarak bölgelerdeki payı ve eşitsizliğe katkıları incelenmiştir (Filiztekin & Çelik, 2010). Yine gelir grupları cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş, meslek, yerleşim yeri gibi sosyoekonomik değişkenler esas alınarak değerlendirilmiştir (Özkoç vd., 2011; İpek & Sekmen, 2016). Gini ve Theil hesaplamalarının yanı sıra 2000 sonrası neoliberal olarak tanımlanan dönemdeki gelir grupları arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından Palma oranı gibi farklı yöntemler de kullanılmıştır (Tahsin, 2014).

Veri imkanlarının artması ve eşitsizlik hesaplamalarında yeni endekslerin geliştirilmesi eşitsizliğin uzun dönemlerle çok yönlü ele alınabilmesine imkân

sağlamaktadır. Nitekim 2002 yılından bu yana anketler üzerinden toplanan gelir verisi ile Türkiye'nin yirmi yılı geride kalmıştır. 2010'a kadar sayılı olan eşitsizlik çalışmaları, uluslararası çalışmaların artması ve çeşitlenmesi, veri kullanım imkanlarının gelişmesiyle günden güne artmaktadır. Bu az sayıda ve sadece iktisat literatürü içerisinde kendine yer bulan Türkiye'de gelir eşitsizliği çalışmalarının dönemsel, parçalı ve analiz konusunu betimsel ele almaktadır. Gelir dağılımını bireysel, fonksiyonel ve bölgesel olarak daha geniş şekilde değerlendiren çalışmalar da artmaktadır (Selim vd., 2014; Yılmaz & Sefil-Tansever, 2019; Filiztekin, 2020; Bayar & Günçavdı, 2021). Ancak bu çalışmalar da gelir dağılımına dair betimsel bir tablo sunmakta, eşitsizliği çoğunlukla makroekonomiyle ilişkilendirerek ele almaktadır. Halbuki eşitsizlik iktisadi ve sosyal bir sorun olarak toplumsal hayatın merkezinde çalışma hayatından yoksulluğa, suçtan eğitime erişime kadar geniş bir etki alanına sahiptir. Bu nedenle daha ilişkisel olarak ele alınarak gelir gruplarının üretimden aldıkları payla birlikte değerlendirilmesi ve bunun toplumsal yansımalarının değerlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

4. TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMININ SERENCAMI

Türkiye’de 2000’lere kadar gelir dağılımı kapsamında yapılan çalışmalar veri kısıtı nedeniyle düzensiz ve parçalı kalmıştır. İktisadi ve politik değişimler esas alınarak yapılan dönemsel değerlendirmeler ise farklı yöntem yaklaşımları nedeniyle dönemler arası karşılaştırmalara izin vermemektedir. Bu nedenle, 2002 sonrasında devlet tarafından düzenli toplanmaya başlanan verilere kadar, yapılan araştırmalar dönemsel ve çoğunlukla değişkenlere bağlı, kısıtlı kalmıştır. Bu bölüm, çalışmanın temel odağı olan Türkiye’de 2000 sonrası sosyoekonomik eşitsizlikleri daha kapsamlı ve ilişkisel değerlendirmek için bir arka plan sunacaktır. Ağırlıklı olarak iktisat tarihi içerisinde tartışılan gelir dağılımı konusu, Türkiye bağlamında sosyoekonomik bir perspektifle değerlendirilerek politik ve toplumsal bağlamıyla birlikte ele alınacaktır.

4.1. Cumhuriyet’in Kuruluşundan 2000’lere Türkiye’de Gelir Dağılımı

Türkiye’de gelir dağılımına dair ilk çalışmalar 1960 sonrasında başlamıştır. Ancak aralıklarla yapılan ve farklı yöntemlerin kullanıldığı bu çalışmalar arasında bağlantı kurmak, dönemler arasındaki farklılıkları incelemek oldukça güçtür. Cumhuriyet dönemi iktisat tarihini 1908’den başlayarak kapsamlı olarak ele alan Boratav (2018), her alt dönemdeki gelir dağılımını kendi içinde değerlendirirken daha uzun dönemli ya da dönemler arası analizler sunamamaktadır. Yine son iki yüzyılda Türkiye’de gelir bölüşümünü ele alan Pamuk (2016) da veri kısıtının farkında olarak iddialı genellemeler yapmaktan uzak durmakta ve meseleyi tarım ve kent ekonomisi ekseninde tutarak gelirin eşit bölüşülüp bölüşülmediği üzerinden değerlendirmektedir. Bu nedenle 2000’lere kadar yapılan parçalı, düzensiz ve farklı yöntem yaklaşımları olan gelir dağılımı araştırmaları Türkiye’de eşitsizliklerin görünümüne dair bütünlüklü bir seyir oluşturulmasını engellemektedir.

Türkiye’de gelir dağılımının seyrine dair yaklaşık yüz yıllık dönemini incelediğim çalışmanın bu bölümünde 1923-2000 arasındaki dönemi ele alacağım. Her dönem kendi içindeki iktisadi, politik ve toplumsal kırılmalar ile gelir dağılımına etkisi bağlamında üç ana bölümden oluşmaktadır. Dönemler (a) makro iktisat politikaları kapsamında yatırım, vergi ve sosyal politikaları, (b) siyasi politikalar ve kurumlar (c) emek ve sermayenin payının değişimi ve (d) gelir gruplarının bu süreçlerden nasıl

etkilendiği esas alınarak incelenecektir. Bu bağlamda dönemselleştirme gelir gruplarının emek-sermaye dengesindeki değişimi esas alınarak oluşturulmuştur:

- (1) Millileşen Sermayeden Milli Burjuvazi Çıkarmak (1923 – 1950)
- (2) Gelir Gruplarının Belirginleşen Sınırları (1950 – 1980)
- (3) Emek ve Sermaye Ayrımının Keskinleşmesi (1980 – 2000)

4.1.1. Millileşen Sermayeden Milli Burjuvazi Çıkarmak (1923 – 1950)

Cumhuriyetin kurucu döneminde devletin öncelikli gündemi yeni sınırlar içerisinde milli bir ekonomi oluşturmaktı. Bunun temel unsurları ise Türk-Müslüman müteşebbis bir sınıfın yaratılması ve sanayileşmeydi. Bu yönüyle ilk alt dönem olan 1923-1929 arasında sermayenin oluşturulması ve korunabilmesi için aralarında Türkiye İş Bankası (1924), Türkiye Halk Bankası (1925), Ziraat Bankası (1927) ve Milli İktisat Bankası'nın (1929) bulunduğu bankalar kuruldu. Yabancı yatırımcılardan gelen sermaye ve devlete yakın isimlerin bu yatırımlara aracılık etmesi “milli burjuvazi” yaratma hayalinin ilk adımlarıydı. 1930 sonrası ekonomideki korumacı ve devletçi politikalarla birlikte milli sanayileşme sürecine geçiş, devletle iş birliği halindeki müteahhitlere, ticaret burjuvazisine ve küçük sanayicilere sermaye birikimi olanağı sağladı. Bu dönemde artan devlet yatırımları ve yabancı şirketlere ait kamu hizmeti veren şirketlerin devlet idaresine geçmesiyle sermayenin millileştirilmesi hamlesi devam etti. Devletin korumacı politikaları ve sanayileşme süreci gerek tarımda gerekse kentte emeğin payının düşük kalmasıyla mümkün oldu.

Uzun savaş ve yıkım döneminin ardından yeniden inşa sürecinde tarımsal üretim hızla büyüdü. Kırsal nüfusun topraklarını tekrar ekmesiyle tarımda üretim arttı. Bu süreçte 1925'te Aşar ve ağnam vergisinin kaldırılması ve sonraki yıllarda Ziraat Bankası'nın çiftçilere verdiği kredilerdeki artış tarımsal üretime ivme kazandırdı. Sınai tüketim mallarını ithal eden Türkiye, bu dönemde ihracatının %80'ini tarımsal ürünlerden sağladı. Savaş sonrası tarımsal gelirlerdeki artış tarlada çalışan yoksul köylünün gelirini de etkiledi ve kısmi refah artışı getirdi. Fakat genel refah artışından asıl yararlananlar büyük çiftçiler oldu. Devletin tarımsal üretimi teşvik edici politikaları kapsamında çıkarılan özel ve genel yasalar toprakta özel mülkiyeti destekleyen, büyük toprak sahiplerinin gücünü arttıran nitelikte oldu. 1927'ye gelindiğinde ekilebilir toprakların %93'üne tarımsal nüfusun sadece %24'ünün sahip olduğu görülmektedir.

Toprakların sadece %7'sine sahip olan %76'lık köylü kesim ancak yaşayabilecek kadar gelir düzeyine sahiptir (Atılğan, 2012, s. 278).

Tüm dünyada tarımsal üretim fazlasıyla ilgili korumacılık politikaları hakimken Türkiye Lozan Antlaşmasına ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesi ile dışarıya karşı uygulanabilecek iktisat politikalarıyla ilgili hareketsiz kaldı. Osmanlı gümrük tarifelerini esas alan anlaşma yaygın tarımsal tüketim mallarına %30-40 oranında vergi koyan, sanayiye öncelemeyen, istisnai mallar dışında ithalat ve ihracat yasaklarının kaldırılmasını ve yenilerinin konulmamasını beş yıl süreyle düzenlemekteydi. Genç Cumhuriyet bu kısıtlayıcı hükümlerden kurtulmak için birçok malın ve hizmetin üretimini veya ithalatını devlet tekeline alarak sonrasında yerli ve yabancı şirketlere devretme stratejisini uyguladı. Böylece sınırlı bir devlet müdahaleciliği ile özel sektör güçlendirilmeye çalışıldı. Bu süreçte 1924'te İş Bankası, 1925'te Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması ve 1927'de meclisten geçen Teşvik-i Sanayi Yasası ile özel sektörün yatırım alanları ve yerli sermayeye ile ortaklık kuracak olan yabancı yatırımları destekledi. Yabancı bankaların faaliyetlerinin yaygınlaşması ile yabancı sermaye yeni kurulan sermaye şirketleri içerisinde de söz sahibi oldu. 1923-1929 arasında sanayi şirketlerine yapılan yatırımlar içerisinde yabancı sermayenin payı yerli sermayenin iki katıydı (Keyder, 2011, s. 121). Bu iş bölümünde yabancı yatırımcılar sermayeyi sağlarken, yerli sermayedar siyasi iktidarla kurulan yakın ilişkileri yönetiyordu. Artan yabancı sermayeyle birlikte "milli burjuvazi" yaratma hayali devlet himayesinde ivme kazandı. Önemli devlet tekellerinin parti çevresinden kişilere devredilmesi, vergi istisnaları, sanayiye tahsis edilen arazilerin parasız verilmesi, kamu araçlarının kullanımında sağlanan kolaylıklar bu çabanın tezahürleri oldu. Böylece yabancı sermayeyle birlikte hareket edebilen daha çok bürokrat olan zengin bir tabaka oluştu.

Bu dönemdeki cılız sanayileşme nedeniyle çalışan işçi kesim kent nüfusu içerisinde küçük bir kesimi oluşturmaktaydı. Ücretli kesim artan kamu yatırımlarıyla birlikte demiryolu, belediye hizmetleri, inşaat gibi alanlarda çalıştı. 1923-1929 arasında Bulutay'ın (1995) DİE imalat sanayi verilerinden elde ettiği bulgulara göre 1928-29 yıllarındaki reel ücretler, 1923-24 değerlerinin %4,2 üzerinde seyretmektedir. Bu dönemde işçi sınıfının gelirlerindeki artış, aslında reel ücretlerin yükselmesinden ziyade istihdamdaki artıştan kaynaklanmaktadır (Boratav, 2018, s. 60). Ancak, aynı

yıllarda Osmanlı toplumunun saygın bir tabakasını oluşturan memurlar için durum gerileme dönemi olarak kaydedilmiştir. Savaşın başlamasıyla memurların maaşları %50 oranında indirilmiş, takip eden yıllarda %10-20 oranında zam görmüştür. 1923-1929 döneminde ortalama %8,5'lik bir büyümenin sağladığı görece refahta dahi memurların maaşları önceki döneme göre çok değişmeden %6'da kalmıştır. Olağanüstü fiyat artışları nedeniyle alım güçleri %80 oranında düşen memurlar hem mutlak hem de görel olarak yoksullaşmıştır (Boratav, 2018, s. 39). Aynı dönemde işçi ücretlerine dair güvenilir bir veri bulunmadığından dolayı bir tahmin yapılamamaktadır (Sönmez, 1990, s. 166). Savaş sonrası koşullarda milli gelirdeki büyüme hızından dolayı reel artışlardan en fazla tarımsal kesimdeki sınıflar fayda sağlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ve dengesizliklerin aşılamaması 1929'daki büyük bunalımla neticelendi. Bu süreçte ekonomisi dış ticaret akışına bağlı olan Türkiye, dünya ekonomisine hammadde ihracatçısı ve sınai ürün ithalatçısı durumunda serbest ticaret rejimleri içerisinde katılıyordu. Hammadde fiyatlarının sınai fiyatlarından çok daha fazla düşmesi ülkeyi dışa kapanarak buhranın iç yansımalarını azaltmaya yöneltti. Hükümet ilk olarak dövizdeki dalgalanmayı kontrol edebilmek için 1930'da Merkez Bankası'nı kurdu. Böylece 1930'lu yılların getirdiği yeni koşullarla birlikte devletçilik ekonomide büyük ölçüde iç kaynaklarla finansa edilen sanayileşmenin itici gücünü oluşturdu. İthalatın denetlenmeye başlaması ve sınai tüketim mallarından (un, şeker, kumaş, demir) başlayarak sanayi yatırımlarına ağırlık verilmesiyle ilk atılımları yapıldı. Ayrıca 1920'lerde demiryolu inşaatı ve şeker fabrikalarının kurulmasıyla başlayan devlet yatırımları 1930'lu yıllarda sermayenin "millileştirilmesi" politikasıyla genişleyerek devam ettirildi. Yabancılarla ait demiryolları ve tekellerin imtiyazları satın alındı, kamu hizmeti veren yabancı şirketler devlet idaresine geçti. 1929-1934 arasında devlet gelirleri %40'ın üzerinde arttı, bu gelirlerin GSMH içindeki payı ise %10,8'den %18'e yükseldi (Kazgan, 2012, s. 264; Keyder, 2011, s. 134)

Devletçiliğin iktisadi uygulamaları ve millileştirme politikaları bürokratlar ve sanayi burjuvazisi arasındaki iş birliği ile gelişti. Dönemin kamu yatırımları devletle birlikte iş yapan müteahhitler, ticaret burjuvazisi ve küçük sanayicilerin yatırım talepleriyle sermaye birikimi olanağı sağladı. Nitekim sonraki dönemlerde ortaya çıkacak büyük

sermaye gruplarının sermaye birikimi bu yıllarda devlet ihalelerinden elde ettikleri kazançlarla oldu. Özel sanayi sermayesi devlet sanayisiyle birlikte genişledi. Devletin üretim ve yatırım alanlarını tamamlayan küçük imalat ve yan sanayi Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun sağladığı olanaklarla birlikte canlandı. Kanun kapsamındaki işletmelerin kârları 3,2 kat, katma değerleri ise 3 kat arttı (Sönmez, 1990, s. 167). 1925 ve 1929 arasında imalat sanayisinin GSMH içindeki payı %10,5'ti. Bu oran, krizin başlamasıyla hızla yükselerek 1935'te %16,6'ya çıktı ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ise %15 ile %17 arasında değişti (Bulutay vd., 1974, s. Tablo8.6C). Nitekim Boratav'ın (2018) araştırması, 1932-39 yıllarında özel sınai kârların milli gelir içindeki payının %3,4'ten %6,2'ye yükseldiğini göstermektedir. Aynı dönemde sınai kârların sınai hasıla içindeki payı ise %26,2'den %35,8'e çıkmıştır (Boratav, 2018, ss. 75-76). Devletin artan sanayi desteği, imalat sanayindeki büyüme ve verimlilik artışı sanayi burjuvazisinin yüksek kârlarla sermaye birikimini yapmasını sağlamıştır.

Buhrandan ve devletin sanayi sektöründeki gelişmeyi sınırsız destekleyici tavrından en olumsuz etkilenen kesim işçiler oldu. Devlet teşvikiyle ivme kazanan sanayi atılımı işçi talebindeki artışı da beraberinde getirdi. Bu doğrultuda işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen İş Kanunu 1936'da mecliste kabul edildi. Kanunda işçilerin lehine olarak görünen 8 saatlik çalışma, hastalık durumunda ücretin bir kısmını alma, kadın doğum izni, kadın ve çocuk işçi çalıştırılması gibi düzenlemeler bulunuyordu. Ne var ki on işçinin altında işçi çalıştıran işletmeleri kapsamayan bu düzenleme Türkiye gibi küçük işletmelerin yoğunlukta olduğu bir ülkede birçok işçinin bu düzenlemelerden yararlanamaması anlamına geliyordu. Kanunun grev ve lokavtı yasaklaması, ardından ise 1938'de Cemiyetler Kanunu ile örgütlenmenin yasaklanması işçileri korunmasız bıraktı. Bu dönemde işçilerin reel ücretleri geriledi. Teşvik verilen firmaların istatistikleri esas alındığında, işçilerin gerçek ücretlerinin 1934 ile 1938 arasında %25 oranında azaldığı görülmektedir. 1938-1943 dönemine odaklandığımızda, İstanbul'da küçük sanayi ve hizmet sektörleri dahil olmak üzere ortalama ücretlerin %40 oranında azalmıştır. Bu dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin yoğun olarak hissedildiği bir zaman dilimidir. Tüketici fiyatları bu dönemde %247 oranında artmışken, ücretlerdeki artış yalnızca %114 seviyesinde kalmıştır. (Keyder, 2011, s. 134).

1930'ların sonlarına doğru başlayan İkinci Dünya Savaşı, Türkiye'nin tarafsızlık politikası izlemesine rağmen ülkeyi yıkıcı etkilerinden koruyamadı. 1930'lu yıllarda benimsenen politikalarla daralan ithalat hacmi ve artan savaş harcamaları, ekonomiyi olumsuz yönde etkiledi. Bu durumun en fazla etkilediği kesim ise kentlerde yaşayan memurlar, işçiler ve diğer ücretli çalışanlar oldu; yüksek enflasyon ve mal sıkıntısıyla mücadele etmek zorunda kaldılar. Maaşların milli gelir içindeki payı, 1941 yılında %10 seviyesindeyken, artan enflasyonun etkisiyle 1942'de %7,4'e geriledi. 1943'te bu oran %5,3'e kadar düştü. Ancak 1944-1945 dönemi, milli gelir içinde maaşların payının savaş öncesi seviyelere yükseldiği bir dönem olarak kayda geçti (Boratav, 2018, s. 89).

Buna karşılık her iki savaş döneminde de gıda mallarının fiyatlarının artışı, tarımsal fazlasını pazarda satabilen kesim için gelir durumlarında iyileşme sağladı. Bu durum, tarıma dayalı sermaye birikimini hızlandırdı. Buğday gibi ürünleri piyasalara sağlayan büyük çiftçi ve tüccarlar, enflasyonun etkisiyle büyük kârlar elde ettiler ve genel olarak burjuvazi içinde tarım burjuvazisi ve ticaret burjuvazisi daha fazla ağırlık kazandı. Zorda olan yoksul çiftçiler ise ellerindeki ekilebilir küçük arazileri büyük çiftlik sahiplerine satmak zorunda kaldı. Bu durum yoksul köylü ile büyük çiftlik sahipleri arasındaki mesafeyi daha çok açtı.

1914-1950 dönemi, pek çok ülkede olduğu gibi, Türkiye için de gerek siyasi gerek ekonomik birçok zorlukla geçti. İki dünya savaşı, ulus devlete geçiş süreci ve büyük buhranın yıkıcı etkisi bu dönemde büyük dalgalanmalara neden oldu. Birinci Dünya Savaşı sırasında %40 kadar gerileyen kişi başına ortalama gelir, 1920'lerde hızla artarken 1929'da savaş öncesi dönemin rakamlarına geri döndü. Kişi başına gelir 1939'da en üst seviyesine ulaşırken 1945'te yaşanan savaşla birlikte %30'dan fazla düşerek 1929'daki düzeye geriledi (Pamuk, 2016a, s. 214). Bu dalgalanmalar gelirin bölüşümünü çok daha eşitsiz hâle getirdi. Savaşlar ve iktisadi krizler sonrasında görece fiyatların tarım aleyhine dönmesiyle tarım ve tarım-dışı gelir sağlayanlar arasındaki eşitsizlik arttı. Diğer yandan devletin korumacı politikaları ve sanayileşme süreci gerek tarımda gerekse kentte emeğin payının düşük kalmasıyla mümkün oldu. Kır-kent arasındaki eşitsizliklerin arttığı bu dönemde kent ekonomisi içerisinde de ücretliler ve sanayiciler arasında eşitsizlikler arttı (Altug vd., 2008).

4.1.2. Gelir Gruplarının Belirginleşen Sınırları (1950 – 1980)

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki on yıllar, pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye için de hızlı büyümenin yaşandığı yıllar oldu. Nitekim Türkiye ekonomisi tarihinin en yüksek büyüme hızlarına 1950-1980 döneminde ulaştı (Pamuk, 2016, s. 255). Göçle birlikte artan kentleşme ve kamu yatırımlarıyla desteklenen sanayileşme büyümeye ivme kazandırdı. 1950’lerde büyümenin kaynağı tarım destekli yapılan yatırımlar ve makinalaşma ile artan tarım üretimi iken 1960’lı ve 1970’li yıllarda büyümenin kaynağı imalat sanayiindeki artıştır. Büyümeyle birlikte genişleyen pastadan ise kentlerden kırlara, memurdan köylüye, işletme sahiplerinden işçilere kadar geniş kesimler pay almıştır.

Gelirin nispeten dengeli bölüşümünün yanı sıra gelir gruplarının kendi içlerindeki yoğunlaşmanın arttığı, birbirleri arasında ise ayrılmaların netleştiği görülmektedir. 1950’lerde kentleşme ve sanayileşme yaşanırken konumların hızlı değişimi ve gelir grupları arasındaki çıkar çatışmaları neticesinde yapılan bir dizi düzenleme farklılaşmaları daha çok ortaya çıkarmıştır. 1950’lerin başında traktör kullanımının yaygınlaşmasıyla paralel bir şekilde toprak sahibi olmayanlara arazi tahsis edilmesi, tarım satış kooperatifleriyle çiftçiye tarımsal hasılanın fazlasını satabilme imkânı tanınması çiftçilerin gelir grubu olarak bütünleşmesini sağlamıştır. İşçi ve memurlar asgari ücretin kurumsallaşmasıyla ücretlerini garanti altına alırken; Toplu Sözleşme, Grev Hakkı Kanunu ve sendikalaşma gibi hukuki kazanımlarla siyasi olarak temsil hakkına kavuşmuşlardır. Öte yandan yine bu dönemde özel sermaye birikiminin artmasıyla büyük sermaye grupları holdingleşmiş, siyasi ve iktisadi karar süreçlerinde ise aktif rol almışlardır. Yine bu dönemde gelir gruplarının kazanımlarını hukuki düzenlemelerle koruma altına alması aralarındaki sınırları belirgin kılmıştır.

1950’li yıllar kapalı ve korumacı politikaların hem iç hem de dış koşulların etkisiyle bırakıldığı yıllar oldu. 1930-1946 arasında dışarıya kapalı olan Türkiye ekonomisi, buhran ve savaş sonrasında yeniden şekillenen dünya ekonomisinin getirdiği iktisadi ve siyasi baskılara karşı koyamadı. İçeride ise savaş sürecinde fiyat artışları-azalışları sürecinden yararlanarak yeni oluşan tüccar ve toprak sahibi büyük çiftçilerin elindeki servet birikimini koruma ve dahası arttırma talebi bulunuyordu. Bu süreçte ilk olarak içerideki siyasi talepleri karşılamak için çok partili hayata geçildi. CHP iktidarı

döneminde bu açılmaların bir kısmı gerçekleşmesine rağmen DP'nin devletin ekonomideki rolünü azaltma, özel sektörü öne çıkarma ve yabancı yatırımların önünü açarak tarımsal kalkınmayı öncelikleme vaadi büyük bir etki oluşturdu. “Millete giderek” milletin refahını önceleyeceğini belirten DP, dönemin güçlü kesimleri olan tüccarlar ve büyük toprak sahiplerinin desteğiyle 1950 seçimiyle iktidara geldi.

1948’de Truman doktrini çerçevesindeki askeri yardım ve DP iktidarının ilk yıllarındaki Marshall yardımları, Soğuk Savaş koşullarında çoğunluğu ABD destekli dış yardımlardı. Türkiye’nin jeopolitik önemini de yansıtan bu resmi fonlar bir yandan ülkenin dışa açılımını sağlarken öte yandan kalkınmanın itici gücünü oluşturdu. Nitekim 1950’de iktidara gelen DP hükümetinin ilk yılları tarımsal gelişim yıllarıydı. Dışa açılımla birlikte Marshall Planı’ndan alınan fonlar ile makine ve tarımsal araçların ithalatı sağlandı. Traktör kullanımının yaygınlaşması ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanununuyla küçük üreticilere veya topraksız köylülere dağıtılan arazilerle ekili alanlar genişledi. Traktörlerin kullanımıyla ekili toprakların miktarı İkinci Dünya Savaşı’nın sonundan 1950 yılına kadar %10, 1950’lerde ise %50’den fazla arttı. Tarımsal üretim ise 1960’larda 1948’lerdeki düzeyinin %60 üzerine çıktı (Pamuk, 2016a, s. 217). Yine bu dönemde tarımsal kesimin milli hasıla içerisindeki payı arttı. 1946’da %43,6 olan tarımın milli hasıla içindeki payı 1953’te %44,7’e çıktı. Dönem boyunca tarımın ortalama büyüme hızı ise %13,2 gibi yüksek bir orana ulaştı (Sönmez, 1990, s. 79).

Cumhuriyet döneminde toprak dağılımına dair yapılan ilk araştırmada toprak dağılımı ile tarımsal gelirler arasındaki ilişkiye bakıldığında 1950’de köylü ailelerin işlenen toprağın %2’sine yakınına sahip olan en yoksul yüzde 20’lik dilimi kırsal ürün gelirinin %2’sine sahip iken, işlenen toprağın %50’sine yakın olan en zengin yüzde 10’luk kesim gelirin %57’sini almaktadır. Toprak dağılımı ile kırsal gelir arasında doğrudan ilişkiye dikkat çeken Hirsch (1966), traktörle tarım sonrasında kendi geçimini sağlayacak kadar üretim yapan küçük topraklı köylü ile büyük toprak sahipleri arasındaki gelir farkının arttığını belirtmektedir. Sonraki yıllarda meraların da sürülmesiyle gelir dağılımını dengeleyen hayvancılığın da etkisi azalmıştır.

1950’ler savaş dönemi sonrasında geniş halk kesimleri tarafından refahın arttığı bolluk dönemi olarak hatırladığı yıllardır. Hızlı büyümeyi kapsayan 1946-1953 dönemi savaş

öncesi dönem ile karşılaştırıldığında bütün kesimlerin reel gelir düzeyleri yükselmiştir. Bulutay'ın (1995) hesaplamalarına göre bu dönemde reel ücretler iki kat artmıştır. Ancak reel gelirdeki artışa gelir dağılımı açısından bakıldığında maaşlı ve ücretli kesimin milli gelirden aldıkları payın azaldığı görülmektedir. 1950-53 yılları arasındaki verilere göre tüm ücret ve maaş gelirlerinin milli hasıla içindeki payı %19,5'ten %16,1'e, tarım dışı hasılda ise %38,9'dan %32'ye düşmüştür. Memur maaşlarının 1945'te %8,3 olan milli gelirdeki payı 1953'te %6,6'ya azalmıştır. Bu gerilemede tarımın diğer kesimlerden daha fazla büyümesinin de etkisi bulunmaktadır. Nitekim bu dönemde memurların tarım dışı kesim içindeki payı %13 civarındadır. Yine kentte ücretli olanların göreceli durumları da bu yıllarda gerilemiştir. Genel olarak mülk gelirlerinin ve ticaret sermayesinin milli hasıladaki payının arttığı bu dönemde sanai kârlardan çok tarım ürünlerinin iç ve dış pazarlamasını yapan ticaret burjuvazisi bu süreçten kazançlı çıkmıştır (Boratav, 2018, ss. 113-114).

DP'nin uluslararası ekonomik sistemle bütünleşme denemeleri, Marshall yardımlarıyla birlikte geniş arazilerin ekimi ve artan tarım üretimi 1953'ün sonuna gelindiğinde krizlerle karşı karşıya kaldı. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki genişlemenin sonuna gelindiği bu yıllarda ekonominin göreceli durgunluk içinde dalgalanmalar yaşaması, ihraç mallarına yönelik talepteki düşme ile dış ticaret dengesinin sağlamayacağı anlaşıldı. Yaşanan döviz bunalımı tarıma dayalı iktisadi kalkınma denemesini de sona erdirdi. Dahası DP hükümetinin kalkınma politikalarına hız kesmeden devam etmek istemesi ve yatırımlar için para basımına devam edilmesi enflasyonun yükselmesinde etkili oldu. Nihai olarak iktisadi şartların zorlanması bu alt dönemde kontrolü bir dış ticaret rejimini ve büyük oranda devlet yatırımlarıyla gerçekleşen ithal ikameci iktisat politikasını öne çıkardı.

1954'ü izleyen yıllarda ithalatı destekleyici kredilerin azalması ekonominin dışa kapalı olarak iç ticaretin sanayi lehine gelişmesini sağladı. Enflasyon ve korumacı politikalar kısa sürede sanayi kârlarının artmasını sağlayan bir politika formülü oldu. İthalattaki kısıtlamalar ve azalan ithalat içinde tüketim mallarının payının %10'a düşmesiyle sanayi malları yüksek kârlılıkla satılabildi. Bu süreçte nüfusun hızla artması, kentleşmenin ivme kazanması ve tarımın pazara açılımı iç piyasayı genişletti. Tüketim talebini karşılayamayan özel sektörün yanında kamu da sanayi sektörüne girdi. Başta şeker ve çimento sanayiine yaptığı yatırımlar iç talebin karşılanmasını

sağlarken enerji, kömür, çay, tütün ve demir-çelik gibi üretim alanlarında kamu yatırımları sanayiinin gelişimini hızlandırdı. 1950’de toplam yatırımların %15’ini oluşturan Kamu İktisadi Teşekkülleri’nin (KİT) payı 1959’da %20’ye yükseldi, devlet sanayileşmede öncü bir rol üstlendi (Kazgan, 2012, s. 87).

DP, bu dönemde kamu yatırımlarının özel sermaye birikimi lehine hayati bir rol oynadığını fark etti ve devletin özel sektöre desteğinin ön plana çıktığı bir devletçilik modeli ortaya çıktı (Boratav, 2018, s. 78). Bu modelde geniş kamu kesimi özel sermaye birikimiyle bütünleşti. Böylece özel sermaye sanayide yaratılan katma değer diğer değerlerin paydaşı oldu. Devletin Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) aracılığı ile sağladığı krediler, özel sektörün dışarıdan borçlanabilmesi ve teknoloji ve lisans desteği olanaklarını elde etmesi sanayinin gelişmesini destekledi. TSKB’nin kamu-özel karma şirketlere verdiği destekler, kamu altyapı yatırımları ve kur garantisi uygulamaları özel sektör yatırımlarını teşvik etti. 1953’de TSKB’nin kredilerinin %53’ü tüketim malları sanayiine giderken, bu oran 1957 yılında %88.2’ye ulaştı (Coşar, 2003, s. 212). Böylece bu teşviklerle hızla büyüyen sanayinin milli gelir içindeki payı %10’dan %14’e yükselmiştir (Keyder, 2011, s. 168).

Bu yıllardaki krediler, devlet ihaleleri, ithalatçılara döviz kullandırılması sermaye birikiminin önemli mekanizmalarını oluşturuyordu. TSKB bu tercihli kredilerin dağıtılmasında önemli bir rol oynadı. Öte yandan kamu yatırımlarının finansmanındaki sıkıntılar, kentleşme ve ticari bankacılık gibi faktörlerin etkisiyle özel yatırımlar sanayi dışı alanlara da yöneldi (Kazgan, 1963, s. 176). Devletin alt yapı yatırımlarını hızlandırması, havaalanı, karayolu, baraj yapımların artmasıyla Enka, Tekfen, Uzan, Toprak, Çukurova gibi sermaye grupları inşaat sektöründe kendilerine yer açtı. Böylece bu dönem Türkiye’nin en nüfuzlu sanayicilerinin iş hayatına atıldıkları ve asıl birikim sağladıkları dönem oldu.

1950-1960 arasındaki on yıl siyasi ve iktisadi değişimlerin yanı sıra büyük toplumsal değişimlerin de çok hızlı yaşandığı bir dönem oldu. Tarımdaki makineleşmeyle birlikte aile işletmeleri artmasına rağmen traktör kullanımını verimsiz kılacak küçük arazilere sahip köylüler ya çiftliklerde ücretli işlere yönelmek zorunda kaldı ya da kentlere göç etti. Kentlere göç eden grup içerisinde topraksızlar kadar aileleri toprak sahibi fakat traktör kullanımından dolayı fazla iş gücü olarak görülen erkekler de vardı.

Gelir sahibi olan bu kesimin eğitim, sağlık ve daha iyi bir yaşam beklentisinin yanı sıra kentin yeni çalışma alanları ve fırsatları daha kazançlı istihdam alanları ile cazip bir seçenektir. 1950’lerde şehirlere gelen ilk göçmen dalgası geçici işlerde çalışan, hasat zamanı memleketlerine dönüp çalışan mevsimlik işçilerdi. Şehirde konut yapımı ve bayındırlık alanında yapılan inşaatlar bu işçi kesimini kentte kalıcı hâle getirdi. Nitekim 1954’ten sonra bu kesim ilk olarak hizmet sektörünün ardından da küçük sanayiyle birlikte büyüyen fabrikaların iş gücü oldu (Keyder, 2011, s.169). 1950-60 arasında göçmenlerin iktisadi durumları sürekli iyileşti. Göçmenler her seçim öncesinde devlet arazisi üzerine kurdukları gecekonduları için tapu aldı ve vadedilen belediye hizmetlerine ulaşarak şehirdeki kalıcılıklarını sağlamış oldular.

Öte yandan artan sınai yatırımları ve kentleşmeyle birlikte bu dönem emek yoğun işlerde çalışanlar için mülksüzleşmeden işçileşmeye geçiş süreci oldu. Tarımda makinalaşmanın yaygınlaşmasıyla Çukurova ve Marmara bölgelerindeki toplumsal ve iktisadi yapı dönüşüme uğradı. 1950’lerin başında bir milyon olan ücretlilerin sayısı 1955’te 1,6 milyona, 1960’ta ise 2,4 milyona yükseldi. 1955’te ücretlilerin %61’i İstanbul, Ankara, İzmir, Zonguldak, Adana gibi sanayi, tarım ve madenciliğin geliştiği kentlerde kalanı %39’u ise tarımdaydı (Atılğan, 2012, s. 288). Şehrin yeni çalışma alanlarının sağladığı imkanlarla düzensiz çalışma yaygınlaşırken ücretli maaşlı grupların oranı azaldı. Bu dönemde devletin ve burjuvazinin yardımcısı rolünde, mevki sahibi memurlar ise eski konumlarını koruyamadılar. Haftalık tatil, yıllık ücretli izin, ikramiye gibi hakların işçiler için de yaygınlaşması, kamudaki çalışma düzenlemelerinin özel sektörde de uygulanmaya başlanması memurların ayrıcalıklı konumunu sarstı. Nitekim memurların ve dahi subayların gelirlerindeki yüksek enflasyon nedeniyle yaşanan gerileme, askerin hükumete karşı örgütlenmesinde de etkili oldu (Pamuk, 2016a, s. 234).

1950’lilerde DP ile dış dünyaya daha açık ve tarım ağırlıklı bir kalkınma stratejisi uygulanmaya başlandı. Tarımda traktörün kullanımı ile ekilebilir arazilerin artması, devletin alt yapı yatırımları ile karayolları ve barajların yapımının başlaması ve kentleşmeyle birlikte artan iç göç Türkiye’de gelir dağılımını değiştiren sürecin motorları oldu. Bu dönem hem kırsal nüfus ve tarımsal üreticiler için hem kentlere erken dönemde göç ederek yerleşen işçiler için hem de devlet desteğiyle yatırımlarla küçük ve orta büyüklükteki işletmelerini büyüten sermaye sahipleri için altın yıllardı.

1950'lerin ikinci yarısında ekonomik büyüme ve kişi başına gelir artışı, 1950'lerin başlarına kıyasla daha düşük oranlarda gerçekleşse de savaşlar ve ekonomik bunalım döneminde derinleşen eşitsizlikler, gelir hareketliliği sayesinde azalmaya başlamıştır.

1950'ler denetimli ekonomiyle dışa kapanma ile serbest piyasa ekonomisiyle uluslararası ekonomiye katılım arasında gelgitlerin yaşandığı yıllar oldu. DP iktidarının ilk dönemindeki tarıma dayalı büyüme stratejisinin krize girmesi ve yüksek enflasyonlu yıllar hesaplı- kitaplı politikaların gündeme getirilmesine neden oldu. Askeri darbe ile kesinleşen bu süreç iktisadi planlamanın hızla yürürlüğe konulmasını sağladı. Nitelim 1960'lı yılların başlarındaki en temel konulardan biri artan ticari sermayenin istikrarlı bir ortamda sanayileşmeye aktarılmasıydı. İktisat politikalarının planlama eksenine oturduğu bu dönemde üç tane beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. Kamu yatırımları hazırlanan beş yıllık planlara uyma zorunluluğunda iken özel sektör için yol gösterici niteliktedir. Yine de bu süreçte, özel yatırımlar desteklerden yararlanabilmek için Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) yatırım hedeflerine uygunluğunu kontrol eden kamu kuruluşlarının onayını alması gerekmektedir. 1960'ların karma ekonomi modeli içerisinde kamu kesimi ile özel sermaye arasındaki yeni iş bölümü ortaya çıktı. Kamu büyük yatırım gerektiren petrokimya, demir-çelik ve diğer ara malların üretimini sağlarken özel sermaye tekstil ve gıdanın yanı sıra beyaz eşya ve otomotiv gibi dayanıklı tüketim mallarının nihai üretimini yapmaktaydı.

Bu dönemde ithal ikameciliğe dayalı sanayileşme stratejisi, kotalar ve katlı kur sistemine dayalı dış ticaret rejimi ve düşük faiz haddi politikası ticaretten sanayiye geçişi arttırma yönelimli politikalardı. Gümrük muafiyeti ve gelir vergisinde indirimler, vergi kolaylıkları ile teşviklerin çeşitlenmesi ve TSKB, Sınai Yatırım ve Kalkınma Bankası (SYKB) aracılığıyla sağlanan krediler ticari etkinliğin artmasını sağlarken özel sermaye birikimini de hızlandırdı. Nitekim 1960 yılında TSKB'nin desteği özel sektörün sınai yatırımları içindeki payını %52'ye yükseltmişti (Coşar, 2003, s. 214). Bu dönemde devlet teşvikleri, kolaylaştırılan kredi olanakları ve yapılan hukuksal düzenlemeler holdinglerin ortaya çıkışına yardımcı oldu. Türkiye'de holdingleşmenin fiili öncüsü olan Koç Grubu, 1963'te holdingleşti. Ardından ise Eczacıbaşı, Sabancı, Elginkan, Tekfen gibi büyük sermaye grupları geldi. 1970'lerin sonunda holding sayısı 142 idi (Atılğan, 2012, s. 291). 1970'lerde bu holdingler içe

dönük sermaye birikimi potansiyelini tüketmişler ve yeni pazar arayışlarında dünya pazarlarıyla bütünleşme ve ihracat yönelimli birikime yönelmişlerdir. Dahası ithal ikamecilik sürecinde imalat sektöründe elde ettikleri aşırı kârı yatırım boşluğu bulunan yan sektörlerde değerlendirmişlerdir. Yine yüksek gümrük tarifeleri ve kotalarla korunan iç pazar orta büyüklükteki yerli üreticiler için de büyüme imkanları sunmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında hâkim sınıfların ve üst düzey bürokrasinin taleplerine yanıt veren sanayileşme, özellikle bu alt dönemin ortalarından itibaren kitlesel bir nitelik kazandı. Dönem boyunca yaşanan hızlı büyüme emekçi ve orta sınıfların reel gelirindeki artışları beraberinde getirdi. İç pazarın canlılığına dayanan ithal ikameci modelin kendini yeniden üretmesi alıcısı maaşlı ve ücretli kesim olan sistemin hem siyasal hem de toplumsal açıdan sorunsuz devam etmesini sağladı. Boratav’a (2018, s. 124) göre toplumsal uzlaş, siyasi rejimin gelir bölüşüm politikalarında popülist davranması sonucu devam edebilmiştir. Çok partili parlamenter sistemin geniş halk kitlelerinin temsilini sağlaması, siyasi partilerin ticaret ve sanayi sermayesini elinde bulunduranlarla işçi ve köylü kitleleri arasındaki uzlaşmayı sağlamasını zorunlu kılmıştır. Ulusal bir siyasi politika olarak görülebilecek bu durum aynı zamanda sosyalizm tehlikesi karşısında ‘sosyal devlet’in tesis edilmesinin de bir hamlesi olarak görülmelidir. 1961 Anayasa’sının özgürlükçü yaklaşımı, DPT’nin (1963) ilk planlama döneminde asgari ücretin kurumsallaşması ve sosyal önceliklere göre belirlenmesi, yine 1963’te yürürlüğe giren Toplu Sözleşme ve Grev Hakkı Kanunu ile işçi-memur ücretlerinin yüksek tutulması, hazine arazilerinin dağıtımı ve tarımsal destek politikaları bu politikanın yansımaları olarak değerlendirilmelidir.

Sermayenin hızla büyüdüğü ortamda işçilerin toplam çalışan nüfus içerisindeki payları da artmıştır. Bu artışın ana kaynağı genişleyen imalat sanayisinde çalışanların sayısının yükselmesidir. 1960 ve 1970’li yıllarda imalat sanayinin büyüme hızı %10’a kadar çıkarken 1960’ların başında 2 milyondan fazla olan işçi sayısı 1970’lerde başında 44 milyona yükselmiştir (Pamuk, 2016, s. 255). İşçiler dünyadaki politik gelişmelerin etkisi ve 1961 Anayasası’nın sağladığı haklarla hızla örgütlenmiş. 1963’te toplam işgücünün %2,3’ünü oluşturan 296.000 sendikalı işçi sayısı 1977’de 2.200.000’e işçiye ve toplam işgücünde oranı ise %14,8’e yükselmiştir (Özbudun & Ulsan, 1980, s. 3). İşçi sınıfı eylemliliğini hareketlendiği bu dönemde sendikalar siyasi oluşumlar haline gelmiştir. İthal ikameci model içerisinde ücretlerin sadece

maliyet unsuru olmaması işçilerin ücret artışı taleplerinin kolaylıkla karşılık bulmasını sağladı. Nitekim teknolojik gelişmeler ve altyapı yatırımları gelir artışlarıyla birleşince ülke genelinde elektrik kullanımı ve buzdolabı gibi dayanıklı tüketim mallarının kullanımı yaygınlaştı.

Bu dönemde Türkiye’de işçilere özgü iki gelişmeden söz edilebilir. Bunlardan ilki kentleşmenin hızının sanayileşmenin önüne geçmesidir. Kentte artan nüfus geçimlerinin sağlamak için hizmet sektörüne yönelmiştir. Bu durum hizmet sektöründe yoğunlaşmaya neden olmuştur. İşçi kesim bu dönemde pazarcılık, işportacılık gibi daha hizmet yoğun alanlara kaymıştır (Atılğan, 2018, s. 296-297). İkinci olgu ise yurtdışına emek göçünün yaşanmasıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı büyüme sürecinde iş gücüne ihtiyacı bulunan Batı Avrupa ülkeleri Türkiye’den işçi talebinde bulunmuşlardır. 1961’de başlayan işçi göçü 1973’te aile birleşmelerinin durdurulmasına kadar hızla artmıştır. Kentlere artan göçle birlikte işsizlik baskısının hafiflemesini sağlayan bu durum, bir yandan işçilerin ailelerine gönderdikleri dövizlerle ödeme dengelerini sağlarken diğer yandan da ithalatı kolaylaştırarak iç pazarın büyümesine katkı sağlıyordu (Pamuk, 2016, s. 238).

Planlı ekonomi döneminin istikrar ve büyüme sağladığı bir diğer alan tarımdır. 1960’lı yıllarda devletin sulama yatırımları ve gübre kullanımını yaygınlaştırmasıyla verimlilik arttı. Bu dönemde tarımsal hasılanın fazlasının devletin kurduğu tarım satış kooperatifleri, Toprak Mahsulleri Ofisi, Tekel, ÇAYKUR gibi kuruluşlar aracılığıyla çiftçiye mağdur etmeyecek şekilde belirlenen fiyatlarla alınması ve pazarlanması sağlandı (Boratav, 2018, s. 125). Ancak devletin tarımsal destek politikaları ve yüksek taban fiyatı uygulamaları küçük ve orta büyüklükteki tarımsal işletme sahiplerinin iç pazara girişini de kolaylaştırırken küçük çiftçi ve topraksız köylüler kredi olanaklarından yararlanamamıştır. Dağıtılan kredilerin %97’sinin bankadan kredi alanların %11’ine verilmesi ve geriye kalan kredinin %3’nün ise başvuranların %89 arasında dağıtılması büyük dengesizliği göstermektedir (Börtücene, 1977 akt. Nerse, 2018). Öte yandan tarımsal gelirlerdeki farklılıkları belirlemede en etkili varlık olan arazi mülkiyeti oldukça eşitsizdir. 1973’te DPT’nin yaptığı arazi dağılımı çalışmasına göre, Türkiye’deki kırsal hanelerin %22’si topraksızdır. Tüm kırsal hanelerin yaklaşık %42’si çok az araziye sahiptir veya hiç arazisi yoktur. Doğu ve Güneydoğu

bölgelerinde daha da eşitsiz olan bu dağılım, aşirete dayalı toplumsal yapının da devam etmesiyle büyük toprak sahipleri ve köylüler arasındaki farkı derinleştirmiştir.

1970'lerin sonları, Türkiye'de içe dönük birikim modelinin sona erdiği ve üretim araçlarının üretimi konusunda yeni çözüm yollarının denendiği bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir. Bu dönem aynı zamanda belirli bir sermaye birikim seviyesine ulaşmış olan bir kesimin ekonomik aşamalarını da yansıtmaktadır. 1978'de Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) tarafından yayınlanan bir rapora göre, 1960'ların altyapısı 1978'deki sanayi taleplerini karşılamak için yetersiz hale gelmiştir. Özellikle enerji, iletişim ve ulaşım sistemleri ile yerleşim yerleri sorunları, büyük ve önemli projelerin geliştirilmesini zorlaştırmıştır. 1970'lerde, iç tüketim malı üretimi, kârlılık, verimlilik seviyesi ve iç pazar açısından sınırlara ulaşmıştır. Birikim sürecinde yaşanan tıkanıklığın yanı sıra, sınıflar arası mücadelelerin şiddetlenmesi nedeniyle kriz koşulları ortaya çıkmıştır.

1970'lerin sonunda küresel ekonomideki stagflasyonla birlikte yaşanan yüksek enflasyon, yüksek işsizlik ve düşük büyüme ortamı kısa sürede Türkiye'de de etkili oldu. 1973'teki petrol fiyatlarındaki artış sonrasında yaşanan dünyadaki durağanlığa karşı Türkiye'de seçim ortamı, borçlanmaların sonuna kadar zorlanması ve milli gelirdeki büyüme hızı büyümeye devam etti. 1977'de Ecevit hükümeti döneminde patlak veren kriz ithalatın şiddetli olarak bozulmasıyla iç piyasada temel maddelere erişimde uzun kuyruklara neden oldu. Kıtlik ve karaborsa koşullarında aracı-ticari kazançlarda büyük artış meydana geldi. DPT'nin 1980'deki programında yayınlanan tahminlere göre hizmet kesimindeki ücret dışı gelirlerin GSYH içindeki payı 1975'te %29,8 iken, 1979'de bu oran %42,5'e çıkmıştır. Yine bu dönem içerisinde sanayi kesimindeki ücret dışı gelirlerin GSYH'deki payı %8,7'den %7,6'ya düşmüştür (Boratav, 2018, s. 156-158).

1950-1980 döneminde, kentleşme, sanayileşme ve hızlı ekonomik büyüme gibi faktörler yaşanırken, siyasal rejimin köylülere ve kent emekçilerine daha fazla örgütlenme fırsatı vermesi sayesinde artan gelirlerin daha adil bir şekilde dağıldığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde gelirlerin daha dengeli bir biçimde paylaşılması, ekonomik gelişmeye paralel olarak toplumun geniş kesimlerine sosyal ve ekonomik fırsatlar sunmuştur. Türkiye ekonomisi tarihin en yüksek büyüme hızına bu dönemde

ulaşmıştır. 1960-70’li yıllarda imalat sanayinin büyümesi %10’a kadar çıkmış, işçiler bu büyümeden yararlanmışlardır. Ayrıca tarımda yeni toprakların üretime açılması, kent ekonomisinde de imalatla teknoloji kullanımı bu hızı arttırmıştır (Pamuk, 2016, s. 255). Artan refah tarım ve tarım dışı kesimler arasındaki eşitsizlikleri azaltmıştır. Diğer taraftan kent ekonomisinde ücretlerin ortalama gelir artışından daha fazla artmış olması da eşitsizlikleri azaltmıştır.

Bu dönemde yapılan 1963, 1968, 1973 ve 1978 yılları için yapılan dört gelir dağılımı araştırması da (Çavuşoğlu & Hamurdan, 1966; Bulutay vd., 1971; DPT, 1976; Celasun, 1986) eşitsizliklerin azaldığını göstermektedir. Her ne kadar çalışmalar yöntem ve veri kısıtlılığı nedeniyle eleştirilse de dönemin gelir dağılımına dair bir tablo sunmaktadır. 1963’te 0,55 olarak hesaplanan Gini katsayısı 1978’te 0.51’e gerilemiştir. Toplam gelir içerisinde en alt yüzde 20 ve ikinci yüzde 20’nin payı yıllar içinde azalmaktadır. Alt yüzde 40’ın payının sürekli azalması tarımsal nüfusla ilgili yeterli bilgi toplanmamasından kaynaklı olabilir. Nitekim Celasun (1986), DPT’nin 1973 ve 1978 araştırmalarını tarımsal nüfus ve tarım dışı gelirlerin eksik olduğu iddiasıyla eleştirmektedir. Öte yandan bu dönemde üçüncü ve dördüncü yüzde 20’lik gelir dilimlerinin payı artmıştır. İmalat sanayiinin gelişmesi ve işçilerin bu dönemde genişleyen hakları bu kesimlerin payının artmasını sağlamıştır.

4.1.3. Emek ve Sermaye Ayrımının Keskinleşmesi (1980 – 2000)

24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan ve 12 Eylül 1980 sonrasında pekişen iktisat politikalarıyla birlikte Türkiye’de sermaye birikimine bağlı olarak bir dönüşüm yaşandı. Küresel sermayenin ülke sınırlarına girmesi, girişimciliğin önem kazanması, artan finansallaşma hızlı değişimin motorlarıydı. Ekonominin tarımdan endüstriye, oradan da hizmetlere doğru kayışı, sektörel ağırlıklandırmalardaki geçişler çalışma hayatında bir dizi değişime neden olurken yeni sınıfların ortaya çıkmasını sağladı. Sermaye genişlemesinin kurallarının devlet tarafından güvence altına alındığı bu dönemde mali dengenin yeniden kurulması ve uluslararası piyasalarda rekabet gücünü sağlamak amacıyla ücret gelirleri düşürüldü. Bu durum kentli orta sınıfın, sanayi işçisinin ve köylü yoksulların taleplerinin bir kenara bırakılıp özel sermayenin teşvik edildiği bir düzen getirdi. Sermaye üzerindeki vergiler azaltılırken, sermaye sahipleri hesabına çalışan maaş-ücretlilerden vergi kesintilerinin yapılması, toplu sözleşmelerin

askıya alınması, ücretli kesimin konumunu işveren karşısında zayıflattı. Böylece bu dönemde gelirin dağılımında emek ve sermayenin ayrımının keskinleşti. 1990'lardaki siyasal ve iktisadi istikrarsızlıklara rağmen sermaye ve emek ayrışması devam etti. Nitekim 2000 sonrasında gelir gruplarının yaşadığı sosyoekonomik eşitsizliklerin başlangıcı 1980'lerde atıldı.

1970'lerin sonunda Türkiye ekonomisi ciddi bir dar boğaz içerisindeydi. İthal ikameci, iç pazara dönük sermaye birikimi hem yerel sermaye hem de uluslararası sermaye açısından önemli hâle gelmişti. 1973'te başlayan ve 1979'da patlak veren Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) petrol krizi petrol ithalatçısı konumundaki ülkeleri daralmaya götürürken Türkiye'nin ihraç ettiği tarım ürünlerinin dış ticaret hadlerini de tepetaklak etti. Krizden etkilenen ABD'nin faiz hadlerini sıkı para politikalarıyla yükseltmesi ise yüksek faizli borç politikalarını gündeme taşıdı. Uluslararası bankalar, International Monetary Fund (IMF) ve Dünya Bankası gibi kuruluşların Türkiye'nin arasında bulunduğu gelişmekte olan ülkelerin borç krizine girmeleri bu kuruluşları önlem almaya itti. Demirel hükümeti görece gerileyen tarım ihracatı, petrol kriziyle birlikte ortaya çıkan kısıtlılıklar, krizi atlatabilmeyi sağlayacak kredi imkanlarının kısıtlılığı ve coğrafi konumundan kaynaklı imkanları değerlendirebilmek için bir ekonomi politikaları paketi hazırladı. Böylece 24 Ocak 1980 kararları ile serbest ekonomi için radikal adımlar atıldı. Bu radikal değişim 12 Eylül Askeri Darbesi'nin ortaya çıkardığı olağanüstü yönetim koşullarıyla mümkün oldu.

24 Ocak kararlarıyla öncelikle kısa vadede ödeme dengesinin sağlanması ve enflasyonun düşürülmesi hedefleniyordu. Ekonomide istikrarın sağlanmasıyla ise serbest piyasaya ağırlık veren, ihracat odaklı bir ekonomi oluşturulacaktı. Yeni paketin uygulanması sürecinde öncelikle devalüasyon yapıldı, Türk lirasının dolar karşısındaki değeri düştü. İhracata teşvik için kur ve vergi destekleri, ticaret sermayesinin öne çıkması için ödemelerde serbestleşmeler sağlanıyordu. Öte yandan kamu finansmanını arttırma amacıyla kamu iktisadi kuruluşlarının ürünlerine zamlar yapıldı ve bu dönemde kamu harcamalarına kısıtlamalar getirildi.

Yeni ekonomi paketinin IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan da destek alması programın uygulanması ve yeni kredilerin alınmasını sağladı.

Ekonomide istikrarın sağlanması için enflasyonun düşürülmesi ve ücretlerin denetlenmesi gerekiyordu. 1980-84 arasında para miktarını denetim altında tutmasıyla enflasyon bu süreçte indi. Ancak bütçe açıklarının devam etmesi üzerine hükümet para basmaya devam etti. Enflasyon hızı 1980’de %90’dan 1983’te %30’a kadar düşse de takip eden yıllarda %40 dolaylarında kaldı (Pamuk, s. 266). Diğer husus ise mali dengelemenin yakalanması ve ihracatın arttırılması ile ücretlerin üzerindeki ağır denetlemeydi. Dengeleme için reel faizlerin yükseltilmesi ve beraberinde gelen iflaslar, tarım üreticileri ve ücretli-maaşlı kesimin ücretlerindeki düşme ile neticelendi. Bu politikayla reel ücretler dönem boyunca sürekli aşağı çekildi. 1988’e gelindiğinde reel ücretler 1977’deki düzeyden %55, imalat sanayiinde ise %20 oranında değer kaybetmişti (Kazgan, 2012, s. 131). Ücretli maaşlı kesim ve tarım üreticisinin reel gelirinin düşmesiyle iç talep hızlı bir şekilde azaldı. Böylece önceki yıllarda içe dönük olarak kurulan imalat sanayii ihracata yöneldi.

1980’li yılların ekonomi politikalarının en başarılı adımı ihracattaki artışlardı. 1979’da GSYH’nın %2,6’sı olan ihracat gelirleri, 1990’da GSYH’nın %8,6’sına yükseldi. Böylece Türkiye dünyada ihracatın en hızlı yükseldiği ülke oldu (Pamuk, 2016, s. 267). İran-Irak savaşıyla Ortadoğu’da açılan Pazar, ilerleyen yıllarda yerini Avrupa pazarına bıraktı. Yine bu yıllarda reel kur değerinin düşürülmesi ve ihracata sağlanan desteklerle ithal ikameci dönemden kalan üretim kapasitesiyle ihracat gelirleri hızla yükseldi. Ne var ki reel faizlerin yüksekliği ve iç talebin daralması, imalat sanayiini kapasitesini yeni yatırımlar yerine ihracata yönlendirmesi ile sonuçlandı. Bu durum yeni yatırımlar için sermaye girişini de kısıtladı. 1978-1979’da toplam sermayeden %29 pay alan sanayi sektörü 1988’de %16’ya, sanayi yatırımlarının milli gelir içindeki oranı ise %6,1’den %4,2’ye düşmüştür (Boratav, 2018, ss. 160-162).

1980’li yılların ekonomi politikalarının tamamı ülkede sermaye birikimini oluşturmak içindi. Nitekim bu yıllar sermayenin ve istikrarlı bir yapının temelini atıldığı yıllar oldu. Devletin yasal ve kurumsal düzenlemeleriyle devam eden süreçte, ihracat teşvik edilmiş, ithal kotaları gevşetilmiş, faizler serbest bırakılmış, banka birleşmeleri kolaylaştırılmış, ticaret sermayesi piyasası oluşturulmuştur. Devlet bu dönemde kurumlar vergisinde şirketler lehine bir dizi rahatlatıcı düzenleme yapmıştır. Sermaye birikiminin bir diğer ayağı finans sektörünün serbestleşmesi ve dışa açılmasıdır. Kambiyo sistemindeki radikal değişiklikler ile Merkez Bankası tekelinde bulunan

döviz işlemlerini ticari bankaların kendilerinin yönetilebilmesi sağlandı. Öte yandan kişisel döviz birikimlerinin bankalar yoluyla dolaşıma girebilmesi için ülke vatandaşlarının ticari bankalarda döviz hesabı açmasına izin verildi. İlk etapta devlet için kârlı görünen bu durum uzun vadede kişilerin ve firmaların döviz biriktirmesine ve sonraki yıllarda enflasyonun kontrolünü zorlaştıran bir etkene dönüştü (Pamuk, 2016, s. 277).

1983 sonlarına gelindiğinde askeri rejim yönetimi sivillere, Turgut Özal'ın başında bulunduğu Anavatan Partisi'ne (ANAP) bıraktı. Takip eden 1984 yılında ise IMF denetiminin ve resmî kurumların verdiği krediler sonlandırıldı. Böylece kredi güvenilirliği artan Türkiye bir yandan serbest dış borçlanabilme imkânı elde ederken öte yandan bu avantajı devam ettirebilme için dış borç faizlerinin artan bir bölümünü kendi kaynaklarıyla ödemek zorunda kaldı. 1984 sonrasında hizmet-sermaye, para ve döviz piyasalarında serbestleşme hız kazandı. İthalatta serbestleşme yaşanırken gümrük vergileri %76,3'ten %48,9'a indirildi ve bunu döviz piyasalarındaki serbestleşme izledi. 1985'te yurtiçinde yaşayanların ticari bankalarda döviz hesabı açmasının önü açıldı. Öte yandan 1981'de kurulan fakat borsa kurulumadığı için işlerliği olmayan Sermaye Piyasası Kurulu 1986'da İstanbul borsasının kurulmasıyla çalışmaya başladı. İlk etapta KİT hisseleriyle kısıtlı kalan borsa sürecini özel şirketlerin kağıtları izledi. Yabancı sermayenin piyasaya girmesi ve finans kapitalin sağlanması ise 1989'da sermaye hareketleri bilançosu işlemlerinin serbestleşmesiyle mümkün oldu (Kazgan, 2012, ss. 138-139).

1989'da ağırlık kazanan finansal politikalar burjuvazinin yüksek faiz ve döviz kuruna uyum gösteremeyen kesimlerini tasfiye ederken sermaye olarak güçlü olan kesimler ayakta kaldılar ve güçlendiler. Sermayede tekelleşmenin yaşandığı bu süreçte küresel piyasada diğer ülke burjuvazisiyle rekabet edecek sermaye arayışı vardı. Büyük sermaye içeri dönük üretimin dış pazarda da alıcı bulacak hâle gelmesi için imkanları değerlendirirken bankacılık ve inşaat gibi kârlı alanlara yatırım yaptı. Yine yakın coğrafyadaki Ortadoğu, Kuzey Afrika, Türki cumhuriyetlere sermaye akışı başladı. Bu döneme kadar devlet tekelinde olan sınai alanlar özel sektörlerle açıldı. Nitekim 1970'lerin başında holdingleşen Koç, Sabancı, İş Bankası gibi büyük şirketler rakipleriyle arasını açarak bankacılık, müteahhitlik ve sanayi alanlarına yatırım yaptılar. Sanayi sermayesi ile banka sermayesinin bütünleştiği süreçte finansal

burjuvazinin bazı kesimleri sanayi ve hizmet alanında yeni yatırımlar yaparken diğer kesimi bankalar kurarak finans sektörünün kârlarına ortak oldu.

1980'lerin ortalarına gelindiğinde piyasalarda serbestleşme hız kesmeden devam ederken devletin hem iç hem dış borç faizleri bütçede daha da fazla yer kaplamaya başladı. Yine bu dönemde yoğunlaşan kamu yatırımları ve harcamaları bütçe giderlerini arttırdı. Nitekim iç ve dış borç faiz ve anaparalarının vergi gelirine oranı 1980'de %12 kadarken 1988'de bu oran %94'e çıktı (Kazgan, 2012, s. 140). İç tasarruflarla açığı kapatmanın da başarısız olmasıyla hükümet 1985'te Katma Değer Vergisi sistemini getirdi. Bir önceki yıl gelir vergisinin önemli bir parçasını oluşturan servet beyannamesini yürürlükten kaldıran hükümet yaptığı yeni vergi düzenlemesi ile maaşlı-ücretli çalışanlardan vergi kesintisi yapmaya başladı (Boratav, 2018, s.154). Sermaye üzerindeki vergilerin azaltıldığı, sermaye sahipleri hesabına çalışan maaş-ücretlilerden vergi kesintilerinin yapıldığı bu dönemde gelirin fonksiyonel dağılımda rant, faiz, kâr geliri toplamındaki şişme yaşanırken emeğin payında düşme yaşandı. Nitekim 1980-88 döneminde maaş ve ücretlilerin gelir dağılımındaki payı %32,79'dan %13'e düştü. Buna karşılık aynı dönemde kâr, faiz ve rant gelirlerinin payı %42,88'den %73'e yükseldi (Atılğan, 2012, s. 300)

Sermaye oluşumunu önceleyen politikalar 1980'li yıllarda gelir dağılımında da sarsıcı bir değişim yaşatmıştır. 24 Ocak paketinin öncelikli hedefleri arasında bulunan ücretlerin ve tarım üreticilerinin gelirlerinin düşürülmesine dair uygulamalar işçi kesimden büyük direnişle karşılaştı. Grevler ve iş bırakmalarla devam eden süreç ancak askeri darbe ile yatıştırılabildi. Askeri yönetimin kurulmasından sonra kurumsallaşmış birçok sendikal hak daraltıldı. Toplu iş sözleşmeleri askıya alındı ve grevler yasaklandı. İşçiler ücret kısıtlamalarının yanı sıra kıdem tazminatına getirilen kısıtlamalar, izin ve tatil sürelerinin azaltılması gibi kazanılmış haklarını da kaybettiler. Yeniden düzenlenen sendika ve toplu sözleşme düzenlemeleri, grev ve lokavt yasaları ile sendikaların siyasi konumları zayıflatıldı, temsilcilerine yasaklar getirildi. Siyasal taleplere yönelik kısıtlamalar işçilerin gelir durumlarının hızla düştüğü süreçte işçileri hareketsiz bırakmıştır. İmalat sanayii verilerinden hesaplanan reel ücretlerin 1978-79 ile 1988 arasındaki tüketici fiyatlarına göre %32 oranında reel alım gücünün gerilediği görülmektedir. Yine aynı dönemde imalat sanayiinin tamamında ücret/katma değer oranı %32'den %15,4'e düşmüştür (Boratav, 2018, s. 164). Emek ve sermaye gelirleri

dengeinin bozulduğu bu dönemde işçilerle birlikte memurlar da ağır ücret politikalarına tabi tutulmuştur. 1980'lerin sonuna gelindiğinde memurların maaşlarının 1979'daki maaş düzeylerine göre yarıdan fazla azaldığı görülmektedir (Cicioğlu, 2013, s. 32).

24 Ocak programının tarım üzerindeki etkisi tarım ürünleri için sağlanan sübvansiyon ve desteklerin azaltılması şeklinde olmuştur. Birçok tarımsal ürünün destek kapsamından çıkartılması, enflasyonist ortamdan dolayı taban fiyatlarının düşük tutulması ve dünya piyasalarındaki fiyat hareketlilikleri tarımsal gelirlerin düşmesine etki etmiştir. İç ticaret haddi tarım aleyhine gelişen bir ortamda tarımın payı küçülmüştür. Tarımın baskı altında tutulmasının bir diğer nedeni ise gıda ürünlerinin maliyetlerinin yükselmemesi adına sanayinin kullandığı tarım girdilerinin düşürülmesidir. Aktif nüfusun yüzde 85'ini oluşturan ücretlilerin gelirlerinin düşürüldüğü bir zamanda alım güçlerinin daha fazla düşmemesi ve tepki oluşturmaması planlanmıştır. Böylece sanayinin tarıma bağılılığı dikkate alınarak öncelikle ürün fiyatlarıyla sonrasında da tarımsal ürünlerin girdi fiyatlarıyla tarımdan diğer sektörlere aktarım olmuştur. Nitekim 1980-88 döneminde tarım gelirlerinin payı %24,33'ten %14'e düştü (Atılğan, 2012, s. 301). Öte yandan uluslararası fonların tarım destekli politikalarından vazgeçmesi ve piyasa merkezli yönlendirme yapması tarımda görece fiyatların düşmesini de beraberinde getirdi. Böylece 1977-1987 arasında reel ücretler %34 düştü. Gerileyen fiyatlar ile birlikte 1963-1979 arasında tarımsal üretimin büyüme hızı yılda ortalama %3,4 iken bu oran 1980-1990 arasında %1,4'e düştü ve Cumhuriyet tarihinde ilk kez ülke nüfusunun artış hızının gerisinde kaldı (Buğra, 2008, s. 201). Tarım gelirlerinin milli gelir içerisindeki payının giderek azalması, reel ücretlerin gerilemesi ve tarım bölgelerindeki çiftçilerin hızla fakirleşmesiyle bireysel gelir dağılımı düşük gelirli gruplar açısından bozulmuştur. Bu durum kırdan kente göç sürecini de hızlandırmıştır.

24 Ocak kararlarıyla uygulamaya konulan radikal düzenlemelerle gelir dağılımının bozulması toplumsal huzursuzluğa neden oldu. Hükümet 1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda emek ve tarım gelirleriyle geçinenlerin düzenlemeler altında ezilmesinin önüne geçmek için bir dizi destek politikası kararı aldı. Bunlardan ilki konut desteğine yönelikti. Memurlar başta olmak üzere ev sahibi olmak isteyenlere düşük faizli kredi sağlanarak konut sahibi olmaları

sağlandı. Yine yaşanan ekonomik daralmalardan etkilenen işçi ve yoksul kesimler ücretliye vergi iadesi ve Fak-Fuk-Fon yani Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile desteklenmeye çalışıldı. Ayrıca zorunlu tasarruflar için devlet desteği sağlanırken vergi dilimleri ve oranları düşük gelirli için yeniden düzenlendi (DPT, 1984). Boratav'a (2018, s. 152) göre hükümetin tüm bu destek politikalarını uygulanan politikalarındaki yer yer keyfilik, ayrıcalık ve yolsuzluğa izin veren düzenlemeler, kurumların zayıflığı gibi bir dizi sorunun üstünün kapatılması için yapıldığını, sürecin "çarpık popülizm" ile aşmaya çalışıldığını belirtmektedir. ANAP hükümetinin bu dönemdeki politikalarıyla ilgili birçok belirsizlik olmasına rağmen, sağlanan destekler hem kente yeni gelenler hem de gecekonduarda yaşayan alt gelir grupları için telafi edici imkanlar sağlamıştır.

1990'lı yıllar Türkiye için siyasal ve iktisadi istikrarsızlıklarında iç içe yaşandığı bir dönem oldu. 12 Eylül darbesi ile dağılan sağ ve sol grupların toparlanamaması, 24 Ocak ekonomi paketinin getirdikleriyle değişen sermaye-emek dengesi ve toplumsal grupların bu süreçte konumlanma çalışmaları 2000'lerin başına kadar dalgalanmalarla devam etti. Bu süreçte koalisyon hükümetlerinin kısa vadeli siyasal hedeflerle hareket ederek mali disiplinden uzaklaşmaları bir dizi iktisadi krize neden oldu. Nitekim küreselleşme ve neoliberal politikalar ile uyum devam ettirilmeye çalışılırken yapısal sorunlarla birlikte iktisadi koşulların ağırlaşması süreci inişli çıkışlı bir kriz dönemi haline getirdi.

Kamunun açığı 1990'lar boyunca artmaya devam etti. Kamu dengesinin sağlanamaması reel faizleri yükseltirken, yüksek borçlanma faizleri süreci daha da çıkmaza götürüyordu. Bu dönemde kamu kesiminin Türk lirası ve döviz cinsinden iç ve dış borçlarının GSYH'ye oranı, 1990 yılında %40'lara, 2001 yılının ikinci yarısında ise %90'lara kadar yükseldi. Borçların hızlı artışı ve siyasi istikrarın sağlanamıyor oluşu, süreci yüksek enflasyon ve devalüasyonla devam ettirmeye neden oldu. Nitekim 1980'lerin başında bir süreliğine kontrol altına alınan enflasyon 1990'lı yıllar boyunca %40'ın altına inmedi, 1994 krizinde ise %100'ü aştı. Bütçe açıklarının fazlalığı ve para basımıyla hızlı yükselen enflasyondaki artışlar, koalisyon hükümetlerini iç ve dış borçlanmaya yöneltti. 1986'da hazinenin iç piyasada bono ve tahvil satmasındaki kısıtlılıklar kalkmıştı. 1989'da ise kambiyo rejimini liberalleştiren, yabancı sermayenin giriş çıkışına izin vererek devletin dış borçlanmasına izin veren 32 Sayılı

Karar çıktı. Böylece finansal liberalleşmenin yasal çerçevesi de ortaya çıkmış oldu (Pamuk, 2016, s. 277-278). Bu adım 1995'te Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşmasının sağlanmasıyla tamamlandı.

1989'u izleyen yıllarda artan yüksek faizli iç ve dış borçlanma devleti kamu açıklarını kapatma amacıyla özelleştirmeye yönlendirdi. KİT'lerde üretilen katma değer işçi ücretleri ve borçların ödenmesi için ayrılması ve sermaye birikiminin sağlanamıyor oluşu işçiler ve siyasetçilerin itirazlarına rağmen gündeme alındı. Üst düzey siyasetçiler ve bürokrasinin katıldığı ihaleler, sonraki süreçte yolsuzluklar ve skandallarla gündeme geldi. Nitekim bu dönemde boşaltılan bankaların zararları 2001 sonrasında kamu borçları hanesine eklendi (G. G. Akın vd., 2009).

Kamu finansmanındaki açmazlar borçların ödenebilmesi için vergi yükünün artırılması açısından baskı oluşturunuyordu. Bu dönemde sermaye birikimini önceleyen devlet, girişimciler üzerindeki vergi yükünü azaltırken gelir vergisi yerine harcama vergilerini yükseltmeye yöneldi. Bu durum KDV, özel tüketim vergisi gibi dolaylı vergilerin muhatabı olan alt ve orta gelirli kesimlerin daha fazla vergi ödemesine neden oldu. Artan dolaylı vergiler, geliri enflasyonla birlikte gün geçtikçe daralan maaş/ücretliler için zor koşullar oluşturdu. Öte yandan süreçte hepsi tek seferlik olan servet vergilendirmesi yapıldı. 1994'teki kriz ortamında servet ve gelir vergisine ek olarak alınan ekonomik denge vergisi ve 2000'de ise iç borç senetlerinin ek faiz vergisine tabi tutulmasıdır. 1992'te toplanan vergi dolaysız vergi hasılatının %21'ini sağlarken 2000'deki vergi hasılatı ise o yılın dolaysız vergilerinin %21'ini sağlamıştır. Bulunduğu dönemlerde borçların ödemesini hafifleten bu uygulamalar verimliliğine rağmen tek seferlik tutulmuş, kalıcı olarak vergi sisteminde yer almamıştır (Boratav, 2018, ss. 178-179).

Yüksek enflasyon ve devalüasyonla geçen 90'larda toplumun farklı kesimleri için gelirlerini koruma stratejileri üretmesi anlamına geliyordu. Sendikalı işçiler toplu sözleşmelerden, tarım üreticileri destek alımlarından, esnaf ise düşük faizli kredilerden faydalanıyordu. Bankaların açtığı korumalı döviz mevduatı hesaplarıyla orta sınıflar tasarruflarının enflasyon karşısında erimesini engelliyordu. Bankalar ve büyük sermaye sahipleri için ise kamu borçlarının sürekli arttığı ortamda devlete yüksek faizle borç vererek yatırımlarını değerlendiriyorlardı. Kentte daha örgütlü konumda

bulunanların ürettikleri çözümler ülkenin her bölgesi için aynı değildi. Güneydoğu’da 1990’lı yıllarda artan terör olayları ve tetiklediği zorunlu göçler gelir dağılımının daha da bozulmasıyla sonuçlandı (Pamuk, 2016, s. 279).

1980-1988 arasında maaş ve ücret gelirlerindeki kısıtlamalar 1989’da ANAP’ın seçimleri kaybetmesi ve demir-çelik, SEKA ve Zonguldak grevleri başta olmak üzere artan işçi eylemleri nedeniyle son buldu. İlk olarak 1989’da kamu işçilerine %42 oranında zam verildi. Ardından bunu memur zamları ve özel sektördeki toplu sözleşmelerde ücret artışları izledi. 1988-1992 yılları arasında kamuda ve imalat sanayiinde reel işçi ücretleri %93 oranında arttı. 1988’den 1992’ye 5 ila 7 katına çıkan ulusal gelir, kamu yatırımları, vergi gelirleri büyüklüklerine rağmen maaş ve ücret harcamaları 19 kat artmıştır. Artan GSMH’nın içerisinde kamu yatırımlarının payı azalırken tüketim harcamalarının payı artmıştır. Özel sektörde ise bu süre içerisinde gerçek işçi ücretleri %70 oranında artmıştır (Yenal, 2003).

Emeğin değerinin arttığı bu yıllarda özel sektörde işten çıkarma ve sendikasıızlaştırma da artmaya başladı. 1988’i izleyen yıllarda toplam kayıtlı istihdamda daralmalar gerçekleşirken kayıt dışılık artmaya başladı. Artan işsizlik tehdidi bu dönemde özel sektörün elini güçlendirirken sendikalaşmanın önüne geçti. Nitekim 2000’lere gelindiğinde sendikalaşma oranı 1990’daki oranların yarısına, %21’e düşmüştür (Boratav, 2018, s. 176). İmalat sanayiinde 1980-1988 arasında reel olarak yaklaşık %42 gerileyen ücret gelirleri 1989-1993 döneminde %95 artarak gerilemeyi telafi etse de 1994’deki büyük krizle birlikte tekrar %37 gerilemiştir (Boratav vd., 2001, s. 14). 1994-2000 döneminde ise yıllık büyük bir artış göstererek 1993’teki seviyelere yaklaşmıştır.

Ekonominin kırılganlaştığı, bütçe açıklarının arttığı ve enflasyonun sürekli dalgalanma yaşadığı bu dönemde Türkiye, sadece içerideki krizlere değil dışarıdaki savaş ve krizlere de açık haldeydi. 1990-1991 Körfez krizi ve 1997-1998’deki Doğu Asya krizleri kısa sürede sıcak paranın Türkiye’den çıkmasıyla Türk lirasının değer kaybetmesi, yükselen enflasyon ve faizler sarmalına girdi. 17 Ağustos’ta meydana gelen büyük depremin yanı sıra 1999 yılına gelindiğinde geride bırakılan iç ve dış kaynaklı krizler ile yaşanan makro dengesizliğin daha fazla sürdürülemeyeceği anlaşıldı. 1998 Temmuz’unda IMF ile Stand-By Anlaşması imzalandı. 1999

seçimlerinin akabinde DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti IMF’den destek olarak istikrar programı uygulanmasına karar verildi. Bu baēlamda, enflasyon ve faiz dışı fazla gibi hedefler belirlenirken, Ekonomik Politikalar Bildirgesi’nde ek olarak ücretlerin sınırlandırılması, özelleştirmelerin hızlandırılması, sosyal güvenlik sisteminde emeklilik yaşının yükseltilmesi ve mevcut tarımsal destekleme araçlarının tamamının kaldırılması gibi, toplumun alt gelir gruplarına etki edebilecek bazı deēiřiklikler öngörülüyordu (Yeldan, 2004, s. 159).

Yeni politikaların kamu maliyesi ve para otoritelerinin teknik görevlerini sınırlayarak, ulusal mali ve finans piyasalarını dış sermayenin kontrolüne daha fazla açık hale getirdiēi görülmektedir. Bu politika uygulamaları, i borç stokunun artmasını ve i borçlanmanın artarak devam etmesini engellemek amacıyla dış borçlanmanın tercih edildiēi bir programın bir parçası olarak hayata geçirilmiştir (Yeldan, 2004, s. 162). Ancak siyasi istikrarsızlıklar ve bankacılık sektörünün aēır sorunları IMF’nin programının uygulanabilmesini zorlaştırdı ve 2000’ de kriz patlak verdi (Boratav, 2018, ss. 180-182). Bankacılık ve finans sektöründeki bu derin kriz üretimde ve istihdamda krizlere neden oldu.

Türkiye 1980’de başlayan ve 2000’lerle birlikte devam eden neoliberalleşme dalgası, iktisadi ve siyasi deēiřimlerle birlikte toplumsal tabakalaşmada da ciddi farklılaşmalar ortaya çıkar mıştır. Özelleştirmeler, küresel ekonomiyle rekabet edemeyen büyük firmaların kapanarak yerini ihracat odaklı çalışan küçük işletmelerin alması sanayideki istihdam yapısını deēiřtirirken, hizmet sektöründeki genişlemeyi saēlamıřtır. Nitekim 1980-2000 arasında tarımın istihdamdaki payı %53,6’dan %36’ya düşerken, sanayide çalışanların oranı %20,5’ten %24’e, hizmet sektöründe çalışanların oranı ise %25,9’dan %40’a yükselmiştir. Kırdan kente göçün son dönemleri olan bu süreçte yeni gelenler işçilerin bir kısmı imalat sektöründe istihdam edilirken büyük oēunluēu kayıt dışı olarak hizmet sektöründe çalışmışlardır. Yıldırım (2018, s. 126) Türkiye’nin sınıfsal yapısının bu süreçte tarım toplumundaki sınıfsal yapıdan gelişmekte olan ülkelerin sınıf yapısına doēru geçişi olarak deēerlendirmektedir.

1980 sonrası süreci, uygulanan iktisat politikalarıyla orta sınıfın

Türkiye’nin 1980-2000 yılları arasındaki sosyal sınıfsal daēılımını EGP sınıf şemasını esas olarak analiz eden Kaya (2008), 1980 sonrası küreselleşme sürecinin yaygın bir

proleterleşme ve sınıflar arasında bir kutuplaşma ortaya çıkardığını belirtmektedir. Hem tarım kesiminden gelenler hem de artan rekabetle birlikte küçük işletme sahiplerinin işçileşmesini proleterleşme olarak yorumlamaktadır (Kaya, 2008, s.163). Bu dönemdeki bir diğer önemli değişim ise rutin el emeği olmayan beyaz yakalılar ve yüksek dereceli profesyoneller ve işverenlerdeki artışlardır. 1980’de iş gücünün %1,6’lık kısmını oluşturan yüksek dereceli profesyoneller bu oranı iki katına yakına bir artışla 2000’de %3’e çıkarmışlardır. Kentte çoğunlukla perakende ve hizmet sektöründe çalışan rutin beyaz yakalıların oranı ise yüzde yüzden daha fazla artarak 1980’de %5,4 olan payı 2000’de %12,1’e yükselmiştir (Kaya, 2008, s. 171). Rutin beyaz yakalılar ve imalat sektöründeki artış, sınıfsal yapıda proleter kesimin genişlediğini göstermektedir.

4.2. 2000 Sonrası Türkiye’de İktisadi-Siyasi Değişimler

Bu bölüm, Cumhuriyet’ten bu yana Türkiye’nin toplumsal yapısındaki değişimin emek-sermaye ilişkisi bağlamında ele alındığı önceki bölümün devamı niteliğindedir. 2000-2022 yılları arasındaki dönem, ekonomik, siyasi ve toplumsal değişimlerin gelir dağılımına olan etkilerini incelemek üzere üç ana bölüme ayrılmıştır. Bu dönemler, makro ekonomik politikalar, yatırımlar, vergi düzenlemeleri, sosyal politikalar, siyasi gelişmeler ve kurumsal yapılar gibi faktörleri ele almaktadır.

4.2.1. Büyümeyle Gelen Refah (2000-2010)

Türkiye, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların gölgesinde büyümeye çalışan bir ülke olarak 2000’lere kriz ortamında girmiştir. Toplumsal huzursuzluğun yarattığı baskı, siyasileri mali kaynakların fazla kullanımına yöneltmiş, bu tercih yüksek enflasyon, yüksek faiz ve aşırı borçlanma gibi sorunlarla sonuçlanmıştır. Türkiye’de uzun yıllar benimsenen bu politika tutumu küreselleşmeyle birlikte piyasaların ve piyasa aktörlerinin güçlendiği, kurumsal ve yasal dönüşümlerle birlikte kaynak-kullanım önceliklerini ve şekillerini değiştirdiği bir süreçte işlevsiz kalmıştır. Nitekim Kasım 2000’deki likidite krizinin çözülmemesi Şubat 2001’deki ikinci krizle birlikte çıkmaza girmiştir. Şubat 2001 ekonomik krizinin temel nedenleri arasında döviz talebinin fazla olması nedeniyle kurlardaki aşırı hareketlilik, finansal krizlerin reel ekonomi üzerindeki olumsuz etkisi, faiz dışı fazlaların yüksek seviyelerde belirlenmesi sonucu ekonominin daralması, dış borç stokundaki artış, yüksek

ödemeler dengesi açığı ve siyasi belirsizlik ortamı yer almaktadır (Sungur, 2015, s. 245).

Yerelde siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik kriz, küreselde Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve serbest ticaret anlaşmalarının artması ile yaşanan kurumsal dönüşümler Türkiye ekonomisini yapısal düzenlemeler yapmaya yöneltti. Böylece IMF desteğiyle hazırlanan ve Dünya Bankası eski başkan yardımcısı Kemal Derviş'in yürütücülüğündeki Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile uygulamaya konulan yapısal uyum ve istikrar politikasıyla radikal bir dizi değişim yapıldı. Program öncelikle kamu bütçe harcamalarının ve bankacılık sisteminin düzenlenerek mali disiplinin sağlanması ve yüksek enflasyon oranlarının düşürülerek büyümenin yakalanmasını hedefliyordu. 1990'ların siyasi, ekonomik ve toplumsal kaosunun arkada bırakılmaya çalışıldığı bu dönemde, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) tek başına iktidar olması ulusal ve uluslararası alanda iyileşmenin devamlı olacağına dair olumlu bir algı oluşturdu. Sağlam makroekonomik politikalara bağlılık ve olası AB üyeliğinin ön koşulu olarak gerçekleştirilen siyasi reformlar ile artan refah eşitsizliğinin de azaldığı bir dönemi beraberinde getirdi.

Kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması ve yeni oluşturulan kaynakların etkili ve verimli dağıtımını öngören program, bu bağlamda Merkez Bankası'nın (TCMB) bağımsızlığını sağlayarak kurumsal değişimler yapmayı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) etkinliğini arttırmayı ve kamu maliyesini şeffaflaştırmayı sağlayacak temel reformlar yapmıştır (TCMB, 2002). Bu reformlar ile kamu kesimi bütçesinin denetim altına alınması ve özel sektör için daha fazla alanın açılması sağlanarak piyasa dengelenmesi hedeflenmiştir. Kamu borçlarının düşürülmesi için haberleşme, ulaşım ve gıda başta olmak üzere birçok kurum özelleştirilmiştir. Türk Telekom A.Ş. ve TÜPRAŞ gibi önemli ve stratejik şirketlerin özelleştirilmesi yoluyla kamunun finansman açığı kapatılmaya çalışılmıştır. Böylece kamu kesiminin borcunun GSMH'ya oranı 2001'de yaklaşık %90 iken 2010'nun sonlarında %40 seviyelerine inmiştir (Pamuk, 2016a, s. 277).

Dönemin özel sektör yanlısı mali politikalarının da etkisiyle AK Parti, büyük sanayici ve iş çevrelerinin desteğini aldı. Sağlanan istikrar ortamıyla yeni yükselen sanayicilerin de gerek AB üyeliği ile Avrupa ile bütünleşme hedefini gerekse ihracata

yönelik sanayileşme stratejisini desteklediler. Bu dönemde sıkı para politikalarından dolayı faizlerdeki düşüş sınırlı kalırken düşen nisbi fiyatlar Türkiye'ye sermaye girişini hızlandırdı. Böylece uzun yıllar sınırlı kalan yabancı sermaye yatırımları dünyada artan likiditenin de etkisiyle Türkiye'ye girdi. Artan yatırımlar, enflasyondaki hızlı düşüş, döviz kurunda sağlanan istikrar 2001 kriziyle birlikte %5'lerden %-5,7 seviyesine düşen ortalama büyüme oranını %7 seviyelerine çıkarmıştır. Acemoğlu ve Üçer'in (2020) "kaliteli büyüme" yılları olarak tanımladığı dönemde eşitsizlik de hızla düşmüş, dönem başında 0,416 olan Gini katsayısı 2007'de 0,391'e gerilemiştir. Eşitsizlikteki %65'lik bir düşüşle iyileşme kaydedilen bu dönem gelirin nispeten daha adil dağıldığı bir dönem olmuştur.

Bütçe dengelerinin uzun yıllar sonrasında tekrar sağlanabilmesiyle enflasyon denetim altına alınmıştır. İstikrarlı para politikası uygulaması ile birlikte ekonomiye kaynak yaratma ihtiyacındaki azalmaya bağlı olarak dört yıllık çok kısa bir dönemde, %70 civarındaki enflasyon 2002-2007 yılları arasında ortalama %10,6 seviyesine düşürülmüştür. Ayrıca, aynı dönemde kamu kesiminin borçlanma ihtiyacı %3 seviyesine gerilemiştir. Kamu borçlanma gereksiniminin azalması ve disiplinli mali politikaların uygulanması, talep baskısının azalmasına neden olarak faiz oranlarında önemli bir düşüşe sebep olmuş, nominal faiz oranları, 2001 öncesinde ortalama %71 iken, 2002-2007 döneminde %26'ya gerilemiştir (Selim vd., 2014, s. 46).

Enflasyondaki ve faiz oranlarındaki bu keskin düşüş ve diğer yanda döviz kurundaki istikrar ile TL'deki değerlenme, reform döneminde hâkim olan piyasa koşullarını iyileştirmiş ve işletmelerin kârlılıklarında artış sağlamıştır. Dahası uzun yıllar yüksek faizlerden dolayı birikimlerini finansal varlık olarak saklayan alt orta ve orta gelirli haneler oluşan güven ortamından dolayı birikimlerini tüketime yöneltmesi iç talep yaratarak iş ortamının iyileşmesine yardımcı olmuştur. Böylece 2002-2007 döneminde girişimci kazançlarının payı %8,7 artmıştır (TÜİK, 2021). Küçük işletmelerin kazançlarındaki artış artan refahın daha da görünür olmasını sağlamıştır. Bu durum özellikle orta gelir grubu payındaki artışla da görülebilmektedir. Öte yandan döviz kurlarında yakalanan istikrar mali piyasaları önemli ölçüde etkilerken geniş kitlelerin satın alma güçlerinde de önemli artışlar sağlamıştır. Bu durum özellikle orta gelirlielerin tüketimlerinde artışı ve refah göstergesi koşullara erişimlerine imkân oluşturmuştur.

Artan refahın dağılımının hükümetin siyaset politikasının da etkisiyle daha çok hanehalklarına yansiyacak şekilde yapılması, alt gelir gruplarının refahını arttırmıştır. Enflasyondaki d     nominal ücretlerin enflasyon karşısında değer kaybını azaltmış, reel gelirleri koruma altına almıştır. Buna ek olarak 2004’te asgari ücrete yapılan zam, dar gelirliilerin alım gücünü iyileştirmiştir. 2003’te yürürlüğe giren ‘Sağlıkta Dönüşüm Programı’ ile toplumun tüm kesimleri için ulaşılabilir ve nitelikli sağlık hizmetine erişimin sa lanmışır. Yine bu dönemde ekonomik dengenin yeniden sağlanması öngören mali politikalar toplumun alt ve alt orta gelirli grupları üzerinde oluşturduğu baskı hükümet tarafından transferler yoluyla azaltılmaya  alışılmışır (Selim vd., 2014). Yardımlaşma ve dayanışma amaçlı ayni ve maddi gelir transferlerinin yapılması her ne kadar siyasi tartışmalara konu edilmiş ve popülist olarak değerlendirilmiş olsa da reform programının olumsuz etkilerine maruz kalan dar gelirli kesimler üzerindeki baskıyı azalttığı belirtilebilir. Hükümet bu dönemde yoksulluğu azaltmak ve sosyal hizmetlerin sunumunu güçlendirmek için sivil toplum aktörlerini, özel sektörü ve gönüllü girişimleri, özellikle sivil toplum kuruluşları ve belediyeler tarafından seferber edilen toplu katkıları da desteklemiştir. Türkiye bağlamında genel olarak “sosyal yardım” olarak kabul edilen bu desteklerin, yoksul haneler adına devlet tarafından ödenen sağlık sigortası primleri de dahil olmak üzere, veriler kapsamında bulunmaması etkisinin ölçülmesini güçleştirmektedir (Ba levent, 2014). Kayıtlardan takip edebildiğimiz kadarıyla ise 2002’de %17,5 olan kamu bütçesinden yapılan transfer ödemelerinin payı 2007’de %21,9’a yükselmiştir.

2001 krizinden sonra faiz oranlarında ve enflasyonda yaşanan keskin d    , 1990’larda yüksek faizden k r sağlayan finansal varlık sahiplerinin gelirlerinde de hızla d  meye neden olmuştur. Bu bağlamda 2002-2007 dönemi, zenginler için yoksul ve orta gelir gruplarının aksine göreli gelir paylarını koruyamadıkları bir dönem olmuştur. En zengin gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları pay d  erken en alt yüzde 10’nun payındaki nispi iyileşme ile aralarındaki   urum da azaltmıştır. Bu dönemde finansal kazançların e itsizlikteki iyileşmeye katkısı %32,8 olurken, bu oranları %28,1 ile m te ebbisleri kazancı takip etmektedir (Bayar & Günçavdı, 2021, s. 12). Ekonomik büyüme, enflasyondaki ve faiz oranlarındaki d    , döviz kurundaki istikrar ve devlet tarafından transferler ve reformlarla iyile tirilen gelir dağılımı eşitsizliklerin d  mesini sağlamıştır. Emeklilik kazançları dışındaki tüm gelir grupları,

2002 ve 2007 arasındaki reform döneminde eşitsizlikteki iyileşmeye katkıda bulunmuştur.

2007 yılında başlayan ekonomik istikrarsızlıklar, ABD’deki mortgage kriziyle birlikte daha da kötüleşti ve bankalar ile finans kuruluşlarında yaşanan olumsuzluklar ve kredi piyasasının çökmesi sistemi 2008’de daha da çıkmaza sürükledi. Bu kriz dünya çapında geniş çaplı bir etki yaratırken, ABD’nin düşük faiz ve ucuz dolar politikası geliştirmekte olan ülkeler, özellikle Türkiye için büyük bir fırsat yarattı. Bu dönemde dolar bolluğu, Türkiye gibi büyüme için gerekli harcamaları karşılamakta zorlanan ülkelerin likidite kısıtını aşmasına yardımcı oldu. Hızlı büyüme süreci ve gelir artışları, yeni gelirin nasıl kullanılacağına ve yatırım yapılacak alanlara karar verilmesine yol açtı. Ancak bu dönemde büyümeden pay alanların değişmesiyle birlikte, gelir dağılımı da yeniden şekillenmiş oldu. Bu nedenle, hangi yatırım alanlarında değerlendirileceği ve nasıl dağıtılacağına dair tercihler de değişiklik gösterdi.

2008 krizi her ne kadar etkileri açısından Türkiye’yi teğet geçtiği yönünde değerlendirilse de beş yıllık kesintisiz büyümenin kırılma noktası oldu. Krizin reel sektördeki etkilerini sektörel büyüme oranları ve toplam GSYH’daki azalma üzerinden izlemek mümkün. Küresel krizin etkileri, özellikle 2008 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye ekonomisinde hissedilmeye başlandı. Dış kaynak teminindeki sorunlar ve talepteki düşüşler, büyümenin yavaşlamasında etkili olurken, yapısal reformların durağanlaşmasıyla 2008 ve 2009 yıllarında büyüme oranlarında önemli düşüşler yaşanmıştır. TCMB (2021) verilerine göre 2006’da %6,9 ve 2007’de %4,7 ile yüksek bir büyüme oranı gösteren Türkiye ekonomisi, krizin ilk belirtilerinin görüldüğü 2008 yılında %0,66 oranında büyürken krizin asıl etkilerinin hissedildiği 2009 yılında %4,7 oranında küçülmüştür. Bu ekonomik durgunluk, sanayi sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Sanayi üretiminde ciddi düşüşler yaşanmış ve imalat sanayi kapasite kullanım oranında da düşüşler görülmüştür. 2008’in ikinci çeyreğinden itibaren başlayan bu düşüşler, 2009 yılında en düşük seviyeye ulaşmıştır. Durağanlığın devam ettiği iki yılda da kişi başına gelirde %10’a yakın kayıp yaşanmıştır. 2008’de 11.018 dolar olan kişi başı GSYH, 2009 yılında 9.044 dolara düşmüştür (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2021).

Küresel kriz sonrasında Türkiye ekonomisinin doğrudan yabancı yatırımcısı azalırken artan sıcak para ve düşük faizlerle merkez bankaları uluslararası piyasalarda geniş kredi imkanları buldu. Bu büyüme, harcamanın da arttığı ekonomik bir ortam yaratıyordu. Alınan kredilerin bir kısmıyla özel sektörün büyümesi desteklenirken diğer kısmıyla da özel tüketim finansmanı oluşturuluyordu. Nitekim büyük şehirlerde yükselen konut inşaatları, artan alışveriş merkezleri bu dönemde gelen sıcak parayla büyüyen ekonominin simgeleri niteliğindeydi (Pamuk, 2016a, s. 292). Öte yandan sağlanan sıcak parayla bir yandan dış açıklar finans edilmeye çalışılıyordu. Bu dönemde dış borçlar hızla arttı ve bunda en büyük pay özel sektöre aitti. 2003 yılında 129,6 milyar dolar olan toplam dış borç stoku, 2008'in Haziran ayı itibarıyla 284,4 milyar dolara yükseldi (Yeldan, 2004, s. 2).

2008-2009 krizi rekabet gücü düşük, üretim yapısı ithal girdiye dayanan Türkiye için şok etkisi yarattı. Krizle birlikte oluşan belirsizlik yatırım alanlarını da etkilemiş, ekonomide daralmaya neden olmuştur. İstihdamın ve üretimin azalmasıyla birlikte yaşanan işsizlik emek yoğun çalışan kesim için bu dönemi zorlaştırmıştır. 2008 Eylül'ünden itibaren işsizlik yükselmeye başlamış, 2009'un şubat ayında %16,1 ile en yüksek oranları görmüştür. 2009 yılının ilk altı ayında ise %13 civarında seyretmiştir. İşsizlikteki artış ve reel ücretlerdeki düşme ise eşitsizliğin artmasına neden olmuştur. Süreci işsizlik sigortası ve ödeneklerle dengelenme çabası ise toplam gelir içerisinde transfer harcamalarının payının artmasından takip edilebilmektedir. Nitekim 2006-2015 yılları arasında bütün kamu kuruluşlarının (merkezî hükümet, Sosyal Güvenlik Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, mahalli idareler vs.) sosyal koruma harcamalarını inceleyen Yentürk (2015), 2006-2008 döneminde gayrisafi yurtiçi hasılanın %11,5'ini oluşturan sosyal harcamalar, küresel ekonomik krizin yoğun olarak hissedildiği 2009 yılında %13,5'e çıktığını göstermektedir.

4.2.2. İktisadi ve Siyasi Dalgalanmalar (2011-2018)

Türkiye'nin küresel finansal krizin etkilerini yaşadığı dönemin akabinde büyüme oranlarının 2002-2007 dönemindekine hızla geri dönmesini Subasat (2020) "ikinci mucize" olarak tanımlamaktadır. 2010 yılında büyüme oranı %9,2'ye çıkmış; yatırım ve tasarruf oranları da önemli ölçüde iyileşmiştir. Bu oran 2011'in ilk yarısında çift haneli rakamlara ulaşmıştır. Bu süreçte, özellikle mali disiplinin sağlanması,

bankacılık sektörünün sağlıklı hâle getirilmesi, yabancı yatırımların artırılması ve ihracatın desteklenmesi gibi tedbirler büyümeyle birlikte GSYH'ya da yansımıştır. Kişi başına düşen milli gelir ise kriz sonrası 10.490 dolardan 2014'te 12.481 dolara yükselmiştir. Büyüme istihdama da olumlu yansımış 2009'da %14'lere sıçrayan işsizlik oranları 2010'da %11,9 oranına düşmüştür. 2014'te dönem sonuna doğru ise %9,9'a inmiştir. İstikrarsız da olsa 2010 sonrasında büyümenin devam ediyor oluşu gelir dağılımındaki iyileşmenin de devam etmesini sağlamıştır.

2010 sonrası dönem Türkiye için küresel krizin toparlanma sürecinin yarattığı ekonomik dalgalanmalarla ve siyasi alandaki çatışmalarla geçmiştir. Kriz sonrası büyümenin devam etmesi ile istikrar ortamı devam ederken seçimlerin ve siyasal çatışmaların yol açtığı kutuplaşmalar büyümenin dağılımına da etkilemektedir. 2010'da stratejik bürokratik kurumlarda önemli değişiklikler yapılmasının kararının alındığı anayasa referandumu, ardından gelen 2011 genel seçimleri ile AK Parti hükümeti 2002'den bu yana oylarını devam ettirerek iktidarını güçlendirmeye devam etmiştir. Sürekli seçim ortamının yaşandığı 2010'ların ilk yarısı son olarak 2014 yerel seçimleri ve hemen ardından gelen 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimiyle kapanmıştır. 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi sonrasında yaşanan belirsizlik piyasaları da etkilemiştir. Darbe girişimi sonrasında halihazırda gündemde tutulan parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş süreci hızlanmıştır. Nisan 2017'de yapılan referandumla kabul edilen başkanlık sistemi Temmuz 2018 itibariyle uygulanmaya başlamıştır (Akın & Buçukcu, 2019, s. 131-132).

2008 küresel finansal krizi sonrasında, birçok ülke gibi Türkiye de doğrudan yabancı yatırımların azalması ve 2013 sonrasında küresel ölçekte sıcak para akışının yavaşlaması gibi faktörler nedeniyle ekonomik büyüme trendi zorlu bir döneme girmiştir. 2013 yılında Türkiye'nin büyüme oranı %8,7 iken, 2014 yılında %4,9'a gerilemiştir. 2015 yılında Avrupa Birliği'nin yaşadığı sorunların derinleşmesi, 2016'daki darbe girişimi ve ardından ilan edilen olağanüstü hâl, uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi Türk lirasının değer kaybetmesine neden olmuştur. Bu olaylar ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyerek 2016'da büyüme oranının %3,2'ye gerilemesine yol açmıştır.

Bu dönemde başlayan ekonomik durgunluğun olumsuz etkilerini kontrol altına almak ve bu etkilerin halkın günlük yaşamına yayılmasını önlemek amacıyla geliştirilen stratejiyle devlet garantileri ve iflas eden işletmelerin kurtarılması yoluyla firmaların zararlarının sosyalleştirilmesi, ulusal paranın istikrara kavuşturulması ve tüketici ve ticari kredilerin artırılması hedeflendi. Bu stratejinin ilk bileşeni, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler arasında iflasları önlemeyi amaçlıyordu. Bunun için, olumsuz kredi puanı nedeniyle bankacılık sistemine erişim sağlayamayan firmalara teminat sağlayan Devlet Garanti Fonu kurulmuştur. Ardından, Fon'un yardımıyla, ayakta kalabilmek için yeni kredilere ihtiyaç duyan firmalara toplamda yaklaşık 73 milyar ABD doları (Türkiye'nin GSYH'sinin neredeyse yüzde 10'u) yeni kredi firmalara verildi ve bu sayede yaklaşık 30.000 firma iflastan kurtarıldı. İkinci olarak ulusal paranın istikrara kavuşturulması hedeflenmiştir. Merkez Bankası, para piyasasını fonlamak için Geç Likidite Penceresi'ni (GLP) kullanmayı tercih etti ve politika faizini yükselterek (Merkez Bankası Fonlamasının Ağırlıklı Ortalama Fonlama Maliyeti), istikrarı sağlama yolunda önemli adımlar atmıştır. Politika faizindeki bu artışa ek olarak, 2017 yılının ilk yarısında diğer gelişmekte olan piyasalara paralel olarak Türkiye ekonomisine yönelik sermaye girişlerinin hızlı bir şekilde artması TL üzerindeki baskıyı hafifletmiştir. Ancak bu durum TL'nin en çok işlem gören para birimleri arasında en fazla değer kaybeden olmasının önüne geçememiştir. Son olarak ise hem hanehalkı hem de şirketler için kredi koşullarının daha esnek hale getirilmesi hedeflenmiştir. Devlet, bankaları krediye daha kolay erişim sağlamaları için teşvik etmiş ve bu sayede toplam kredi büyüme oranında önemli bir artış yaşanmıştır (Akçay, 2018, ss. 25-26). Tüm bunlarla birlikte 2017'de büyüme oranı %7,5'e yükselmiştir.

2000'ler ile özelleştirmeler ve özel sektörün artan yatırımları devletin ekonomideki etkin rolünü azaltırken düzenleyici rolünü daha fazla öne çıkarmıştır. Özellikle 2010 sonrasında devletin aktif refah devleti uygulamaları sağlıkta dezavantajlı gruplardan çalışma hayatında kadınların istihdam koşullarının düzenlenmesine kadar geniş kapsamlı olmuştur. 2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, kadınların ve çocukların haklarının korunması, engellilerin hayat koşullarının iyileştirilmesi, yaşlıların yaşam kalitesinin artırılması gibi konularda çalışmaları önceleyerek sosyal politikaları bakanlık nezdinde uygulamaya koymuştur. Yine 2012 yılında başlatılan "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı" programı, ihtiyaç sahibi

ailelere düzenli olarak nakdi yardım sağlarken “Kırsal Kalkınma Destekleri Programı” ile köylerdeki insanların gelir düzeylerinin artırılması hedeflenmiştir.

4.2.3. Artan Ekonomik İstikrarsızlığın Buhranı (2019-2022)

2018’de döviz piyasalarında yaşanan krizle birlikte yerini ekonomide büyük durgunluğa bırakmıştır. 2019’un sonlarına doğru yaşanan ekonomik toparlanma ise Mart 2020’de Türkiye’de Covid-19 salgını vakalarının görülmesiyle çok uzun sürmemiştir. Pandeminin daha da derinleştirdiği küresel krizin sonuçları ise Türkiye gibi kırılgan ekonomilere sahip ülkelerde daha da yoğun hissedilmiştir. Artan enflasyonun gelir artışlarını eritmesi ve döviz kurlarındaki yükselişle birlikte durağanlaşan piyasa toplumda yüksek borçlanma, işsizlik gibi sorunları beraberinde getirmiştir.

2018 yılı, Türkiye ekonomisinde 2009’dan bu yana yaşanan ilk ekonomik krizle damga vurdu. Ağustos ayında meydana gelen kur şoku ve ardından gelen ekonomik daralma, işsizlik oranının %11’e yükselmesi, %28,9 oranındaki kur artışı ve yüksek bir enflasyon oranı ile sonuçlandı. Ekonomik dengenin nasıl sağlanacağı, enflasyonun nasıl düşürüleceği ve hızlı bir şekilde yeniden büyüme sağlanacağı tartışmaların odağındaydı. Faiz oranları artarken reel sektörün finansmana erişimi kısıtlanmıştı. 2019’un ilk çeyreğinde ise genel ve yerel seçimlerin ardından siyasi belirsizlik arttı. Orta Doğu’daki karmaşa ve Amerika’nın Türkiye’ye karşı yaptırım tehditleri de dış politikada belirsizliği artırdı.

Kur şoku yaşandığında, özel sektörün önemli bir dış borç ve döviz pozisyonu vardı. Kredi mevduat oranı %120’ye yükselirken, TL cinsinden ise %150’ye kadar çıktı. TL gelirine dayanan firmalar, yabancı para cinsinden borçlarını ödemekte güçlük yaşadılar. Diğer firmalar ise yüksek faiz oranları nedeniyle finansman bulmakta zorlandılar. Bu durumda hem reel sektör hem de bankalar büyük borç geri ödemeleri yapmak zorunda kaldılar. Ekonomideki dengeleme süreci öncelikle piyasalar aracılığıyla başladı. Şirketler, borçlarını ödemek için yatırımlarını küçülttüler ve işletme sermayelerini azaltmaya çalıştılar, bu da üretimin düşmesine ve istihdamın azalmasına yol açtı (TÜSİAD, 2020, s. 10).

2000’lerde başlayan yirmi yıllık dönemin son dönemeci olan bu dönemde büyümenin yavaşladığı görülmektedir. 2015’te %6 olan büyüme oranı 2016’da %3,3’e, 2019’da

ise %0,9'a düşmüştür. 2020'de %1,8'e çıkan büyüme oranıyla toparlanmaya başlayan ekonomide 2021'de %11 oranında büyüme kaydedilmiştir. Yine 2000'lerin başında 3.100 dolar olan kişi başı GSYH, 2013'e kadar kriz dönemlerindeki dalgalanmalarla birlikte 12.582 dolara yükselmiş sonrasında düşüşe geçmiştir. 2005 yılına kadar dünyadaki ortalama kişi başı GSYH'sinin üstüne çıkan Türkiye'nin kişi başı GSYH'si, 2017 yılında dünya ortalamasının altına düşmüştür.

Büyümenin yavaşlaması ve gerek küresel gelişmeler gerekse halihazırdaki ekonominin hem iç hem de dış dalgalanmaları kaldıracak güçlülükte olmaması, nominal ücretlerin enflasyon karşısında erimesini ve alım gücünün düşmesini beraberinde getirmiştir. Nitekim 2015'te %8,8 olan enflasyon 2018'de %20,3'e yükselmiş, pandeminin etkili olduğu 2020'de %14,6 seyrinde kalmıştır. Asıl büyük kırılma ise 2021 yılında yılsonu yıllık enflasyonun %36,1 seviyesine çıkmasıdır. 2020 yılında pandemi nedeniyle yaşanan ekonomik daralmanın etkileri 2021 yılında da hissedildi. Pandemiyle birlikte tedarik zincirlerindeki aksamalar nedeniyle fiyatların yükselmesi ve işsizlikteki artış enflasyonu tetikledi. Öte yandan Türkiye'nin cari açık vermesi ve yüksek dış borçluluğu nedeniyle döviz kuru dalgalanmalarının sık sık yaşanması ithal edilen ürünlerin fiyatlarına yansıdı. Enerji, hammadde ve işçilik maliyetlerindeki yükseliş nedeniyle üretim maliyetleri artması da nihai ürünlerin fiyatını yükselmesine etkiledi.

2018 sonrası büyümenin yavaşlamasıyla birlikte işsizlik oranları da artmıştır. 2015'te %10,3 olan işsizlik 2018'e kadar %10,9 kalmış 2019'da %13,2'ye yükselmiştir. Bu dönemde işsizlik 2009'daki küresel krizden daha yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. 2009'daki küresel krizde dış talebin azalmasıyla sanayi sektörünü etkileyen kriz, 2018'deki daralmada farklı olarak inşaat sektörünü kötü etkilemiştir. Sektörün istihdamı %30 oranında azalarak 2,2 milyon kişiden yaklaşık 1,5 milyon kişiye düşmüştür. Pandeminin etkili olduğu 2020'de işsizlik oranı %13 seviyelerinde kalırken, 2021'de %12 seviyelerine gerilemiştir. İstihdam açısından sorunlu geçen pandemi sürecinde işsizlik ve iş bulma süreleri uzamıştır.

Dönemin toplumsal belirleyiciliği yüksek ve gelir dağılımına etki eden en büyük faktörü şüphesiz Covid-19 Pandemisi'dir. Toplumsal hayatın her alanını kuşatan süreç, eğitimden çalışma yaşamına ve gündelik pratiklere kadar çok yönlü ve derin bir

şekilde etkileyerek kısıtlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün Mart 2020'de pandemi olarak ilan etmesinin ardından Nisan 2020'de Yeni Korona virüs (Covid19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında çıkan kanunla hem piyasa dengesinin sağlanması hem de vatandaşların yaşadıkları gelir kayıplarının azaltılması hedeflenmiştir. Düzenlemeyle birlikte faaliyetlerini azaltan ya da durduran işletmelerde çalışanlara yönelik olarak "Kısa Çalışma Ödeneği" ile 3 ay boyunca maaş desteğinin verilmesi, sekiz yüz bine yakın kişinin konut, ihtiyaç, araç kredisi ve kredi kartı borçlarının ötelenmesi ve üç ay süresince her türlü işçinin iş sözleşmesinin feshedilmesi engellenmiştir. Bunlara ek olarak esnaflara 25 bin TL tutarında işletme için finansman desteğinin verilmesi, kendi hesabına çalışanlara ise doğrudan gelir desteği yerine nakit akışını düzenlemeye yönelik kredi olanaklarını genişletilmesi sağlanmıştır. İŞKUR'un sayılarıyla; pandemide işten çıkarma yerine kullanılan kısa çalışma ödeneğinden 3,6 milyon işçi faydalanmış, bu süreçte resmi işsizlik oranı %12 ile %13 arasında kalmıştır.

Pandemide iş kayıplarının artması, istihdamın daralması, enflasyonun hızlı yükselişinden en çok etkilenenler gündelik işlerde ve hizmet sektöründe ücretli olarak çalışanlar olmuştur. Nitekim daralmanın da devam ettiği bu dönemde maaş ve ücretler ve müteşebbis gelirlerinin payı düşerken sosyal transferlerin payı en fazla payı artmıştır. Hem diğer ülkelerle yapılan karşılaştırmalı çalışmalara hem de gelir dağılımına etkisi açısından incelendiğinde, açıklanan harcama ve destek miktarlarının yetersiz kaldığı görülmektedir. Salgın süreci artan gelir dağılımı eşitsizliğinin boyutlarının ve dahi kısa süreli sonuçlarının görülmesini sağlamıştır.

5. TÜRKİYE’DE GELİR EŞİTSİZLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’de 2006-2022 yılları arasındaki gelir eşitsizliklerinin değerlendirileceği bu bölümde ilk olarak toplam hane gelirinin üretim faktörleri açısından dağılımını izleyebilmek için gelir türlerinin dağılımı ve gelir eşitsizliğine etkisi ele alınacaktır. Ardından gelir gruplarının milli gelirden aldıkları payın yıllar içerisindeki değişimi, paylarının oranları ve söz konusu dönem içerisindeki toplam değişimi olarak incelenecektir. Daha sonra gelir gruplarının gelir türlerinden aldıkları paylar ve gelir türlerinin gelir grupları arasındaki paylaşımı detaylı olarak incelenecektir. Türkiye’de gelir eşitsizliğinin seyri gelir gruplarının gelir türlerinden aldıkları payın değişimine göre dönemselleştirilecektir. Akabinde Türkiye’deki 2000 sonrası iktisadi, siyasi ve toplumsal değişimin, düzenlemeler ve uygulamalarla gelir gruplarına nasıl yansıdığı, eşitsizliğin tetiklediği toplumsal sorunlar ele alınacaktır.

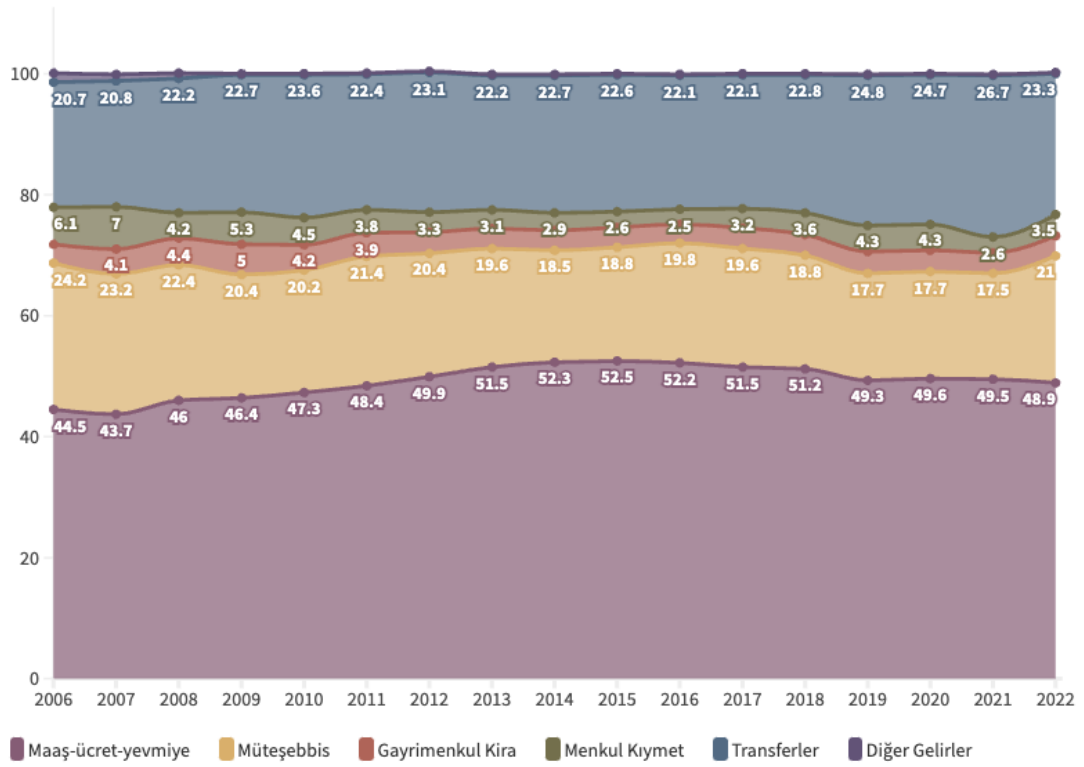
5.1. Gelir Türlerinin Dağılımı ve Gelir Eşitsizliğine Katkıları

Gelir, sadece işten elde edilen kazancı ifade etmekle kalmaz; aynı zamanda sermayeden, menkul kıymetlerden, emeklilik fonlarından ve benzeri kaynaklardan gelen kazançları da içerir. Bu çerçevede gelir, ücret, kamu transferleri, kâr, faiz ve temettü gibi çeşitli türlerde farklı ortaya çıkabilir. Bu bağlamda haneler birden fazla gelir kaynağına sahiptir. Bu bölümde, 2006-2022 yılları arasında gelir dağılımının yapısındaki değişimi incelemek için toplam hane gelirinin yapısı ve hangi kaynaklardan geldiği ele alınacaktır.

Gelir türlerinin toplam gelir içerisindeki paylarını belirlemek için TÜİK, faaliyet ve faaliyet dışı gelirleri içeren 5 farklı gelir türünü kullanmaktadır: (1) Maaş ve Ücret Gelirleri: Bu kategori, bir işte çalışarak elde edilen nakdi veya ayni gelirleri içerir. Ayrıca, ücretli çalışanlara ödenen ikramiye, iş riski, fazla mesai ücretleri, primler ve ek görevlerden elde edilen gelirler de maaş ve ücret geliri kapsamında değerlendirilir. (2) Müteşebbis Gelirleri: İşveren veya kendi hesabına çalışan bireylerin işletme gelirlerini ifade eder. Bu gelirler, işyeri masrafları, vergiler, sosyal güvenlik kesintileri gibi giderler düşüldükten sonra elde edilen geliri içerir. Tarım ve tarım-dışı müteşebbis gelirleri ayrı olarak kaydedilir. (3) Gayrimenkul Geliri: Gayrimenkullerin kiraya verilmesi sonucu elde edilen geliri ifade eder. Bu kategori, apartman daireleri,

dükkanlar, depolar, tarlalar, bağlar, bahçeler, arsalar gibi mülklerin kiralanmasıyla elde edilen geliri içerir. Gelir hesaplamasında sigorta, vergi, tamir ve bakım giderleri gibi masraflar düşülerek net gelir hesaplanır. (4) Menkul Kıymet Geliri: Banka hesaplarından elde edilen faiz geliri, finans kurumları veya sermaye şirketlerinden alınan temettü veya kâr payı gibi gelirleri içerir. (5) Transferler: Devlet, özel kurumlar veya hanehalklarından alınan karşılıksız transferleri ifade eder. Bu transferler, nakit yardımlar, sosyal yardımlar, hibe veya bağışlar gibi gelirleri içerir.

Gelir türlerinin 2006-2022 yılları arasında toplam gelir içindeki paylarının değişiminde en dikkat çekici gösterge maaş, ücret ve yevmiyenin içinde yer aldığı iş gücü gelirlerindeki artış ve sonrasında yaşadığı kırılmadır. 2006'da toplam gelirin %45,13'ünü alan maaş, ücret ve yevmiye gelirleri 2015'e kadar istikrarlı bir şekilde artarak %52,61'e yükselmiştir. Bu süreçte iş gücü gelirlerinin artan payında hizmet sektörüyle birlikte ücretli kesimin genişlemesi bu paya yansımaktadır. Ekonomik istikrarsızlıkların etkisiyle maaş, ücret ve yevmiye gelirlerinin toplam gelir içindeki payı, 2016 yılında %52,36'ya gerilerken 2019'da yaklaşık %2 oran daha gerileyerek %49,45'e düşmüştür. Pandeminin etkisi iş gücü gelirlerinin toplam payı üzerindeki etkisiyle de izlenebilmektedir. Nitekim 2020 yılında %49,7 olan payı 2022'de %48,9'a gerilemiştir. Dönem boyunca iş gücü gelirleri içerisinde maaş ve ücretlilerin payı artarken, yevmiye gelirlerinin payı istikrarlı bir şekilde azalmıştır. Asgari ücretin zaman içerisindeki artışı, kayıtlı istihdamdaki artışta da etkili olmuştur.

Şekil 5.1. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Geliri Türlerinin Dağılımı, 2006-2022

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023.

Toplam gelir içerisinde payı radikal bir şekilde artan bir diğer gelir türü ise transferlerdir. Transfer gelirleri herhangi bir üretim faaliyetinde bulunmayan kişilere diğer üretim faktörleri sahiplerinden elde ettikleri toplam gelirden yapılan ödemelerdir. Transferler, ekonomik olarak mağdur olan haneler için devlet, özel kurum/kuruluşlar ya da haneler tarafından aynı veya nakdi olarak yapılmaktadır. Bu kapsamda emekli gelirleri, transfer gelirleri ve hanelerarası transferler bulunmaktadır. Transfer gelirlerinin payına toplam olarak bakıldığında 2006'da %20,7 olan payı 2015'e kadar dönemsel dalgalanmalarla birlikte %22,6'ya yükselmiştir. 2016-2017 yıllarında payı azalsa da 2018'deki kriz ortamının etkisiyle transfer gelirlerinin payı yükselişe geçmiştir. Transfer harcamalarındaki bu yükselişte yatırımlar ve istihdamdaki azalmayla birlikte işsizlik sigortası ve ödeneği başvurularındaki artış da etkilidir. 2019'un son aylarında yaşanan pandemi süreciyle transfer gelirlerindeki artış devam etmiştir. Toplam gelir içindeki payı 2021'de %26,8'e kadar çıkan transferler devletin alt gelir grupları ve dezavantajlı konumdaki kesimler için sürecin etkilerini azaltmayı

hedeflemiştir. Pandemi koşullarının rahatlamasıyla transfer gelirlerinin payı 2022’de ortalamalara geri dönerek %23’e gerilemiştir.

Transfer gelirleri içerisinde hanelerarası transferlerin payı sabit kalırken sosyal yardım amaçlı transferler ve emekli gelirlerinin payının kısa süreli dalgalanmalarla birlikte daimî olarak arttığı görülmektedir. Dul, yetim, aile-çocuk yardımı, engelli yardımları, karşılıksız burslar, yaşlılık, işsizlik gibi toplumun dezavantajlı kesimlerine yapılan sosyal yardım amaçlı transferlerin payı 2006’da %0,9 iken 2020’ye kadar kademeli olarak %1,8’e 2021’de ise %2,4’e çıkmıştır. Yasal düzenlemelerle devlet politikalarının bir parçası olan emekli gelirlerinin ise 2006’da toplam gelir içinde %16,9 olan payı 2018’e kadar %18 civarında kalmış; 2019 ve 2020’de %20’ye, 2021’de ise %21,5’e yükselmiştir. Pandeminin ardından ise bu oran ortalama değerlere gerileyerek 2022’de toplam gelirin %18,1’ini almıştır.

Toplamdaki payı itibarıyla müteşebbis gelirleri üçüncü sırada yer almaktadır. Şekil 5.1’den de takip edilebildiği üzere 2006’da %24,2 olan payı kısa dönemli yükselmeler olsa da genel seyrinde payı azalarak 2021’de %17,5’e gerilemiştir. Bu düşüş seyri 2021 yılının etkilerinin görüldüğü 2022 verisiyle müteşebbis gelirlerinin payı bir önceki seneye göre 3,5 puanlık artışla %21’e yükselmiştir. Müteşebbis gelirleri içerisinde en fazla paya tarım dışı gelirler sahiptir. 2006’da %17,1 olan tarım dışı gelirlerin payı 2015 yılına kadar %13,2’ye gerilemiş, 2015-2017 yılları arasında arttırmış sonrasında düşüşe geçmiştir. Tarım dışı gelirlerin dönemsel dalgalanmalarına karşın tarım gelirleri on beş yıllık süreçte 2010-2013 yılları arasında payını arttırarak %6,8’e çıksa da 2020’ye kadar payı istikrarlı bir şekilde düşerek %4,1’e gerilemiştir.

Faiz, temettü ve kâr payı gelirleri olan menkul kıymetlerin toplam gelir içindeki payı 2006-2022 dönemi içerisinde dalgalı olarak seyretmiştir. 2006’da %6,1 olan faiz gelirlerinin payı 2008’de %4,2’ye düşmesine rağmen kriz dönemi sonrasında 2009’da payını %5,3’e yükseltmiştir. 2010-2016 yılları arasında payı sürekli azalan menkul kıymetler 2017 yılıyla birlikte siyasi istikrarsızlıklar, döviz ve kur krizinin de etkisiyle yükselişe devam etmiştir. Kurdaki dalgalanmalardan yatırımlarını korumaya çalışan kesimler, tasarruflarını borsaya, hisse senetleri ve yatırım fonlarına yöneltmiştir. Bankalardaki toplam aktif gelir ve net faiz gelirlerindeki hızlı büyümeden de takip edilebileceği gibi menkul kıymet gelirleri 2021’deki düşme sonrasında payını

2022’de %3,5’e yükselmiştir. Gayrimenkul kiraların payı ise refah artışının devam ettiği 2009 yılına kadar %5’e yükselmiş, sonrasında 2016 yılına kadar %3,1’ e gerilemiştir. Faiz gelirlerinde olduğu gibi 2017 yılıyla birlikte artışa geçse de 2019 sonrasında payı düşmektedir.

Gelir türlerinin paylarındaki değişim kadar hanelerin sahip oldukları gelir kaynağı sayısı da gelir gruplarının refahında belirleyicidir. Gelir kaynağı sayısının fazla olması gelir grupları için istikrarın yüksek olduğu dönemlerde refahın artmasını sağlarken ekonomik dalgalanma ve kriz dönemlerinde koruyucu konumdadır. Çalışmasında gelir kaynaklarını ücret, müteşebbis, tarım, kira, faiz, emekli geliri, transfer ve izafi kira olarak ayıran Işık (2022, ss. 137-138), yüzde 10’luk gelir dilimlerinin kaç gelir kaynağına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. En üst yüzde 10’luk gelir grubunda 4 ve üzeri gelir kaynağına sahip olanların oranı %46 iken, en yoksul yüzde 10’nun oranı %6,3’tür. Çalışmaya göre, en yoksul hanelerin yarısı iki gelir kaynağına sahiptir. Bu durum yüksek gelir sahiplerinin gelir kaynaklarının çeşitlendiğini gündelik işlerde ya da mesaili çalışanların en fazla iki gelir kaynağına sahip olduğunu göstermektedir.

Gelir türlerinin genel eşitsizliğe olan katkıları değerlendirildiğinde yapılan çalışmalar, gelir türünün toplam gelir içerisindeki payının büyüklüğünün, genel eşitsizlik üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Bir gelir bileşeninin toplam içerisindeki payının artışı eşitsizlik ölçümlerinde büyük değişiklikler yaratmaktadır. Bir diğer unsur ise gelir kaynağının kendi içinde ne ölçüde eşit dağıtıldığının genel eşitsizliğin belirlenmesinde belirleyici olduğudur. Gelir türünün genel eşitsizliğe katkı düzeyinin yüksek oluşu, gelir türünün kendi içerisinde de yüksek eşitsizliğe sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu etkilerden kaynaklı olarak gelir türlerinin genel eşitsizliğe katkıları dönemsel olarak değişmektedir.

2002-2011 yılları arasında Shorrocks Ayırıştırma Analizi kullanarak yapılan analizlere göre gelir dağılımında eşitsizliğe en büyük katkıyı yapan gelir kaynağı faiz gelirleridir. Toplam gelir içindeki payı az olmasına rağmen faiz, kâr ve rant gelirlerinin eşitsizliğe katkısı ücret ve transfer katkısından daha yüksektir. 2002 sonrasında faizlerdeki düşüşle birlikte, faiz geliri elde eden gelir grupları arasında eşitsizlik düşmüştür. Faiz gelirlerinin kendi içindeki dağılımı oldukça eşitsizdir. Faiz geliri getiren mevduatların sahipliği haneler ve bireyler arasında değişmektedir. Bu nedenle faiz oranları düşse de

faiz geliri elde edenler arasındaki eşitsizlik sabit kalmaktadır. Alt gelir gruplarının tasarruftan çok tüketime yönelmesi de tasarruf ve mevduatların üst gelir gruplarında yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Mevduattaki değişimler ise üst gelir gruplarının lehine sonuçlanmaktadır. Gelir grupları arasındaki mesafenin hızla açılmasına neden olan bu durum, özellikle kriz dönemlerinde toplam gelir içerisindeki payını arttıran faiz gelirlerinin eşitsizliğe etkisini de yükseltmektedir. 2001 ve 2008 finansal krizlerini takip eden yıllarda (2002 ve 2009) faiz gelirinin toplam eşitsizliğe etkisi %50 civarında bir seviye olmuştur (Çetin & Gün, 2013). Finansallaşmanın yükselişe geçtiği her iki kriz döneminde de üst gelir gruplarının toplam gelirden aldığı pay artmaktadır. Faiz gelirlerinin, dağılımdaki eşitsizliğe etkisinin daha yüksek olması servet üzerinden elde ediliyor olmasıyla yakından ilişkilidir. Faiz gelirleri üst gelir gruplarının birikimlerinin katlanarak büyümesine katkıda bulunmaktadır. Öte yandan servetten elde edilen faiz gelirleri yeni yatırımlar ya da faiz ödemesi alınacak borçlarla birleştirilerek servetin büyümesinde daha da etkili olmaktadır. Servetin üst gelir gruplarında yoğunlaşmasını arttıran bu durumda, en zengin ve en fakir gelir grupları arasındaki fark açılmakta ve eşitsizlik derinleşmektedir.

Genel eşitsizliğe katkısı toplam gelirden aldığı paya oranla oldukça yüksek olan gelir türlerinden biri de müteşebbis gelirleridir. Müteşebbis gelir dağılımındaki yüksek eşitsizliğin nedeni haneler arasında farklı düzeylerde müteşebbis geliri kazanılması ve girişimciler olarak tanımlanan grubun heterojen yapısıdır. Bu grup içerisinde küçük ölçekli esnaflarla birlikte çok büyük işler yapan, firma sahibi girişimciler de bulunmaktadır. Değişen işletme büyüklükleri ve gelir yapısı müteşebbis gelirlerini kendi içinde farklılaştırmaktadır (Selim vd., 2014, s. 106).

Gelir dağılımını dengelemek ve dezavantajlı konumdaki alt gelir gruplarını desteklemek amaçlı olan sosyal transfer gelirlerinin genel eşitsizliğe katkısı dönemsel olarak farklılaşmaktadır. Shorrocks Ayırıştırma Analizi kullanılarak yapılan analizlerde 2008 yılına kadar eşitsizliği azaltan bir müdahale olarak transferler, takip eden 2010 yılı sonrasında eşitsizliği arttırıcı etkide olmuştur (Bayar & Günçavdı, 2021; Çetin & Gün, 2013; Yılmaz & Sefil-Tansever, 2019). Dağıtımını devletin üstlendiği transfer gelirlerinin tüm gelir gruplarında dağılımının eşitliğe yakın olması, hanelerin benzer oranlarda pay aldıkları anlamına gelmektedir. Böylece düşük gelir gruplarının dezavantajlı konumlarını iyileştirecek şekilde dağıtılması gereken transfer

gelirlerinden en büyük payı yüksek gelir grupları alırken; alt gelir gruplarının payı daha düşük kalmaktadır. Nitekim gelir dağılımı analizinde Miyazawa yöntemini kullanan Kurtipek (2011) de alt gelir gruplarına yapılan transferlerde dahi üst gelir gruplarının gelir elde ettiğini ortaya koymuştur.

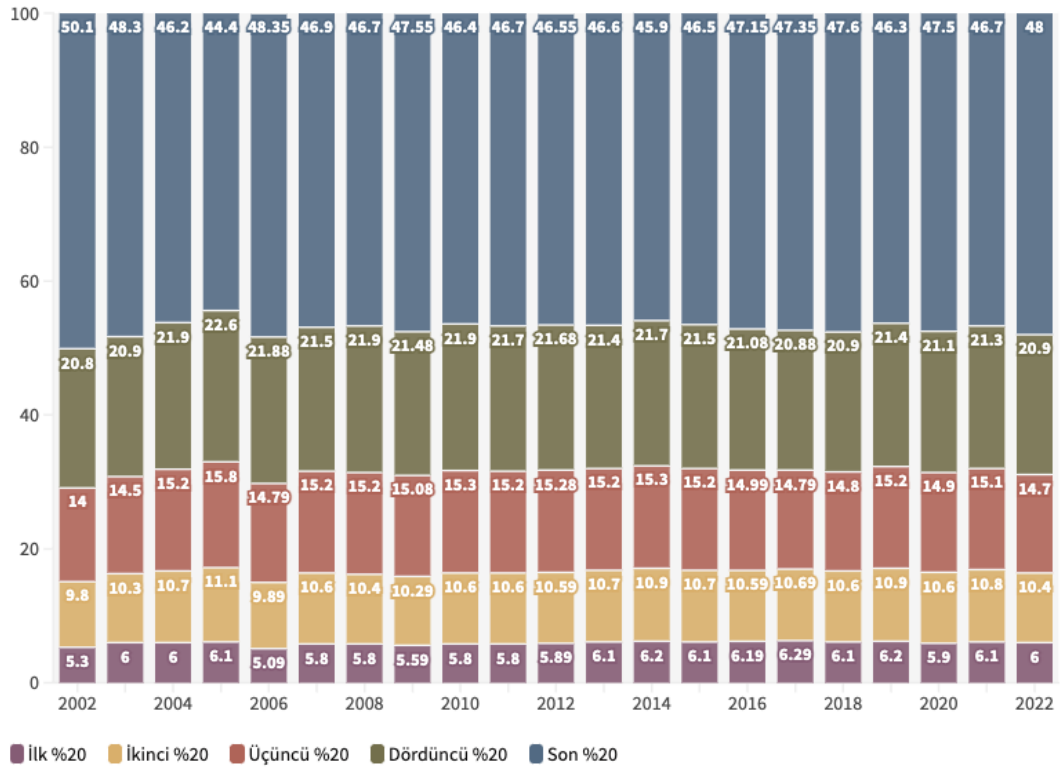
Toplam gelir içinde emek gelirleri (maaş-ücret-yevmiye) her dönem en yüksek paya sahip olmasına rağmen eşitsizlik üzerinde yapmış olduğu etki diğer üretim faktörlerine göre düşüktür. Ancak ücretlileşmenin yaygınlaşması ve ücret gelirleri arasındaki hızlı farklılaşma eşitsizliğe olan etkisini 2000’den bu yana arttırmaktadır. Bayar vd. (2014) çalışması emek gelirlerinin 2002’de 0,3 olan görelî eşitsizlik katsayısının, toplam gelir içerisindeki payındaki artışla birlikte 2011’de 0,8’e çıktığını göstermektedir. Emek gelirlerinin toplam gelir içerisindeki payının artışı ile genel eşitsizliğe etkisinin arttığını bulmaktadırlar. Farklı gelir türlerinin gelir polarizasyonuna katkılarını DER indeksi dekompozisyonu ile inceleyen Sefil Tansever (2021) ise 2006 ve 2018 yılları arasındaki değişimi ele aldığı çalışmasında emek gelirlerinin polarizasyona en fazla katkıyı yapan gelir kaynağı olduğunu belirtmektedir. Toplam gelirdeki artışına paralel bir şekilde 2018’deki etkisi 2006 yılındaki etkisine göre artmıştır. Bu durum emek gelirlerinin toplam gelir içindeki payı artarken ücretli yapısının da değiştiğini, kendi içindeki eşitsizliğin toplam eşitsizliği etkileme gücünün de arttığını göstermektedir. Nitekim ilerleyen bölümlerde ücret farklılıklarında daha detaylı olarak incelenecek bu durum ücret dağılımını eşitsizliklerin yükselişinde etkili hâle getirmektedir.

2006 ile 2022 yılları arasında gelir türlerinin toplam gelir içindeki paylarının değişimi dair incelendiğinde, özellikle iş gücü gelirlerinde yer alan maaş, ücret ve yevmiye gibi unsurların payında artış gözlenmiştir. Ancak, bu artış dönemsel olarak daralma ve sonrasında ekonomik istikrarsızlık, döviz kuru krizi ve küresel pandemi gibi etkenlerle sonuçlanarak işgücü gelirlerinin payının azalmasına yol açmıştır. Ayrıca transfer gelirleri de dönem boyunca sürekli bir artış göstermiştir. Transferler, özellikle 2010 yılından sonra yaşanan ekonomik ve siyasi krizler nedeniyle kayıplar yaşayan alt ve orta gelir grupları ile dezavantajlı kesimlerin gelirlerini dengelemeye yardımcı olmuştur.

5.2. Gelir Gruplarının Milli Gelirden Aldıkları Payların Değişimi

Eşitsizlikler hakkında tek boyutlu açıklama imkânı veren endeksler toplam gelir dağılımının nasıl farklılaştığını, gelir gruplarındaki değişimi göstermekte yetersiz kalmaktadır. Öte yandan eşitsizliğin düşmesine ya da yükselmesine dair yorumlamalar ancak endekslerin ağırlık verdiği ölçülere göre yapılabilmektedir. Bu bağlamda gelir dağılımına yüzdelik paylar halinde bakmak, basitçe gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları payları ve birbirleri arasındaki değişimi takip etmeye imkân sağlamaktadır.

En yoksuldan en zengine doğru beş gelir grubunun toplam gelirden aldıkları payın takip edilebileceği eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre sıralı yüzde 20'lik gruplara dair seyir, Şekil 5.2'de 2002-2022 yılları arasındaki değişimi göstermektedir. Buhanlı bir kriz döneminin ardından makro iktisadi politikalarındaki başarıyla birlikte 2002-2007 arasında toplam gelir içerisinde en zengin yüzde 20'nin payı düşmüş, en yoksul yüzde 20'den başlayarak orta gelir gruplarının payı artmıştır. En yoksul yüzde 20'nin toplam gelirden aldığı pay 2002'de %5,3'ten 2007'de %5,8'e yükselmiştir. Orta gelir grubunda yer alan alt orta olarak nitelendirilebilecek ikinci yüzde 20'lik grubun payı %9,8'den %10,6'ya; ortadaki üçüncü yüzde 20'nin payı %14'ten %15,2'ye; üçüncü yüzde 20'lik paya sahip üst ortanın payı ise %20,8'den %21,5'e çıkmıştır. Bu durum 2002-2007 yılları arasında alt ve orta sınıfların büyümeyle beraber paylarını genişlettiğini, refahlarının arttığını göstermektedir.

Şekil 5.2. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirin Yüzde 20’lik Gruplara Göre Dağılımı, 2002-2022

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bütçe Anketi (2002-2005); Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, (2006-2023).

*2006’da hesaplama yöntemi değişmiştir.

Büyüme süreci 2008 Küresel Kriziyle sekteye uğramış, gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları paydaki trend tersine dönmüştür. Yükselen faizler en zengin yüzde 20’nin payını desteklerken diğer yüzde 20’lik gelir gruplarının payında azalma yaşanmıştır. Kriz sürecinde istihdamın ve üretimin azalmasıyla birlikte yaşanan işsizlik, alt ve orta gelir gruplarının payının düşmesine neden olmuştur. 2010’la birlikte büyümenin tekrar devam etmesiyle tüm yüzde 20’lik gelir gruplarının durumu 2010’dan 2012’ye kadar hafif dalgalanmalarla dengede kalmıştır. 2012 sonrasındaki en belirgin trend ise en yoksul yüzde 20’nin payının 2019’a kadar dalgalanmalarla birlikte artmasıdır. Yoğun seçim ortamında seçmen kitlesinin refah beklentilerine karşılık veren hükümetin transferler başta olma üzere uygulamaya konulan bir dizi sosyal politika en yoksul kesim için refah artışı sağlamıştır. Böylece nüfusun en yoksul

yüzde 20'sinin toplam gelir içindeki payı 2010'da %5,8'den 2019'da %6,2'ye yükselmiş, 2022'de %6'dır. Alt orta sınıf da en alt yüzde 20 ile benzer bir trende sahiptir. 2010 yılı sonrasındaki bir diğer dikkat çekici trend ise orta gelir gruplarının dalgalanmalarla birlikte azalan payıdır. 2010'da gelir payı %15,3 olan orta yüzde 20'lik grubun payı 2018'de %14,8'e 2022'de ise %14,7'e gerilemiştir. Benzer şekilde üst orta yüzde 20'lik grup toplam gelirden 2010'da %21,9 pay alırken, 2022'de bu oran dalgalanmalarla birlikte %20,9'a gerilemiştir. Yirmi yıllık bu süreçte alt ve alt orta gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları pay artar ve büyük oranda stabil kalırken, gelir dağılımının değişiminin en üst yüzde 20 ve orta ve üst orta yüzde 20 arasında olduğu görülmektedir. Gelir gruplarının payındaki bu kaymalar ise orta gelir grubun payının üst ve alt gelir gruplarına transfer olduğunu ortaya koymaktadır.

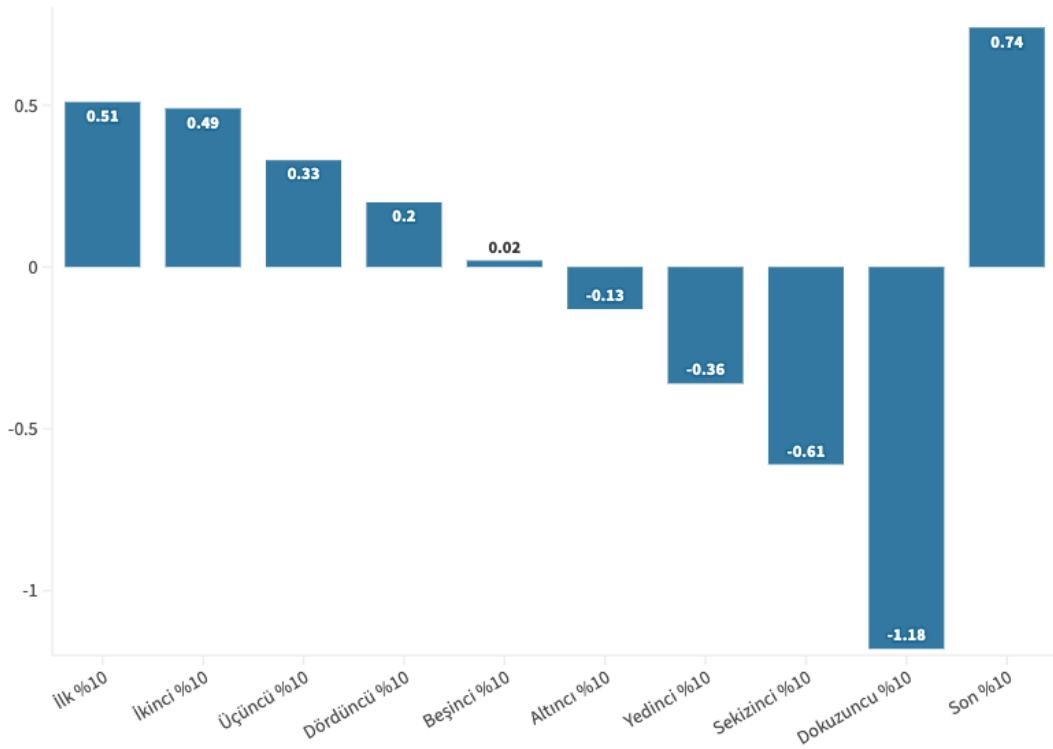

Şekil 5.3. Türkiye’de En Zengin ve En Yoksul Yüzde 20’lik Gelir Dilimlerin Gelirdeki Paylarının Oranı, 2002-2022

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bütçe Anketi (2002-2005); Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, (2006-2023)

Gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları payların yanısıra gelir grupları arasında karşılaştırma yapmak eşitsizliği okumaya dair alternatif bir yaklaşım getirmektedir. Nüfusun en zengin yüzde 20'sinin en yoksul yüzde 20'ye olan oranına bakıldığında 2002'de 9 katın üstündeyken 2005'te 7 kata kadar gerilemiş, 2008 kriziyle birlikte ise 8.5 kata yükselmiştir. 2014'e kadar aradaki farkın kademeli olarak kapandığı görülmektedir. 2010-2014 yılları arasındaki süreç en alt yüzde 20'nin toplam gelirdeki payının artışıyla birlikte değerlendirildiğinde farkın kapanmasında ne kadar etkili olduğu izlenebilmektedir. Kriz dönemleri en zengin ve en yoksul yüzde 20'lik gruplar arasındaki aradaki farkı açtığı, 2018'deki döviz krizi ile 7.8 kata, 2020'de pandeminin etkisiyle fark 8.05 kata çıkmış, 2021'de düşse de 2022'de yükselişini sürdürmüştür. Aradaki farkın seyrinde 2014 yılına kadar alt gelir gruplarının payının artması etkili olurken 2015 sonrasında ekonominin istikrarın bozulmasıyla üst gelir grupların etkili olmuştur.

Gelir gruplarına daha küçük yüzdelerle paylarla değerlendirmek değişimlerin detaylarına dair daha fazla veri sunmaktadır. Nüfusun yüzde 10'luk gruplara göre sıralanmış, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirin değişimine bakıldığında, yüzde 20'lik dağılıma benzer şekilde, 2000'lerin başından 2007'e kadar ekonomik büyümeyle birlikte yapılan reformlar ve iyileştirmeler alt ve orta gelir gruplarının payında artış sağlamıştır. 2008 krizi alt ve orta gelir grubunun toplam gelirden aldığı payı kısa dönemliğine düşürmüş olsa da 2014'e kadar paylar artmaya devam etmiştir. Özellikle en alt yoksul kesimler olarak belirtilebilecek 1., 2., 3. ve 4. yüzde 10'luk grupların payı belli bir oranda sabitlenmiştir. 2015 sonrasında döviz kurundaki dalgalanmalar, siyasi belirsizlik süreçleri ve 2020'de pandeminin etkisiyle en alt yoksul kesim gelir payını korurken alt orta ve orta gelir grupları olan 5., 6. ve 7. yüzde 10'luk paylarında daralma görülmektedir. 2015 sonrası dönemde en zengin yüzde 10 gelir payını arttırmış, üst gelir gruplarına doğru yoğunlaşma yaşanmıştır.

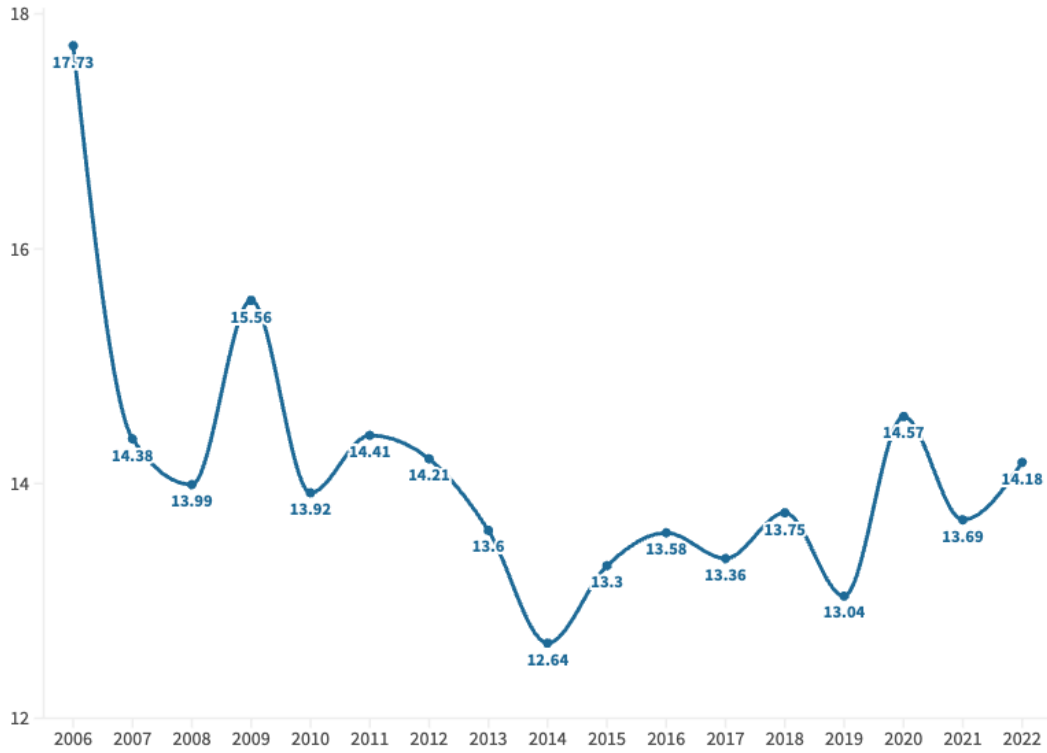
Şekil 5.4. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirin Yüzde 10'luk Gruplara Göre 2006 ve 2022 Yılları Arasındaki Paylarının Değişimi

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023.

Şekil 5.4, 2006-2022 yılları arasındaki dönemde yüzde 10'luk gelir gruplarının toplam gelir içerisindeki payının değişimini açıklıkla göstermektedir. Dönemin kazananı en alt yüzde 40 ve en üst yüzde 10 olurken, orta gelir gruplarının payı bu on yedi yılda alt gelir gruplarının artış payından daha fazla küçülmüştür. En yoksul yüzde 10'un payı %0,51 artarken ikinci yüzde 10 %0,49, üçüncü yüzde 10 %0,33, dördüncü yüzde 10 ise %0,2 payını arttırmıştır. Beşinci yüzde 10 ise toplam gelir içerisindeki payını koruduğu görülmektedir. Orta ve üst orta gelir grubu olan 6., 7., 8. ve 9. yüzde 10'luk gelir gruplarının 2006-2022 arasındaki dönemde payları ise küçülmektedir. Alt gelir gruplarındaki artış oranları ile karşılaştırıldığında orta ve orta üstteki daralma çok daha büyüktür. Özellikle dokuzuncu yüzde 10'luk gelir grubundakilerin toplam gelirden aldığı paydaki düşüş %1,28 oranında olmuştur. Söz konusu dönem içerisinde gelir gruplarının paylarındaki değişim fark oranları değerlendirildiğinde, en alt yüzde 40'ın payı artarken orta gelir grubunun payı alt gelir gruplarındaki artışla kıyaslanamayacak

şekilde azalmaktadır. Üst orta gelir grubun payında diğer gelir gruplarına kıyasla yüksek orandaki daralma, son yüzde 20'lik gelir dilim içerisinde en üst yüzde 10'luk gelir grubundaki yoğunlaşmayı açıkça ortaya koymaktadır.

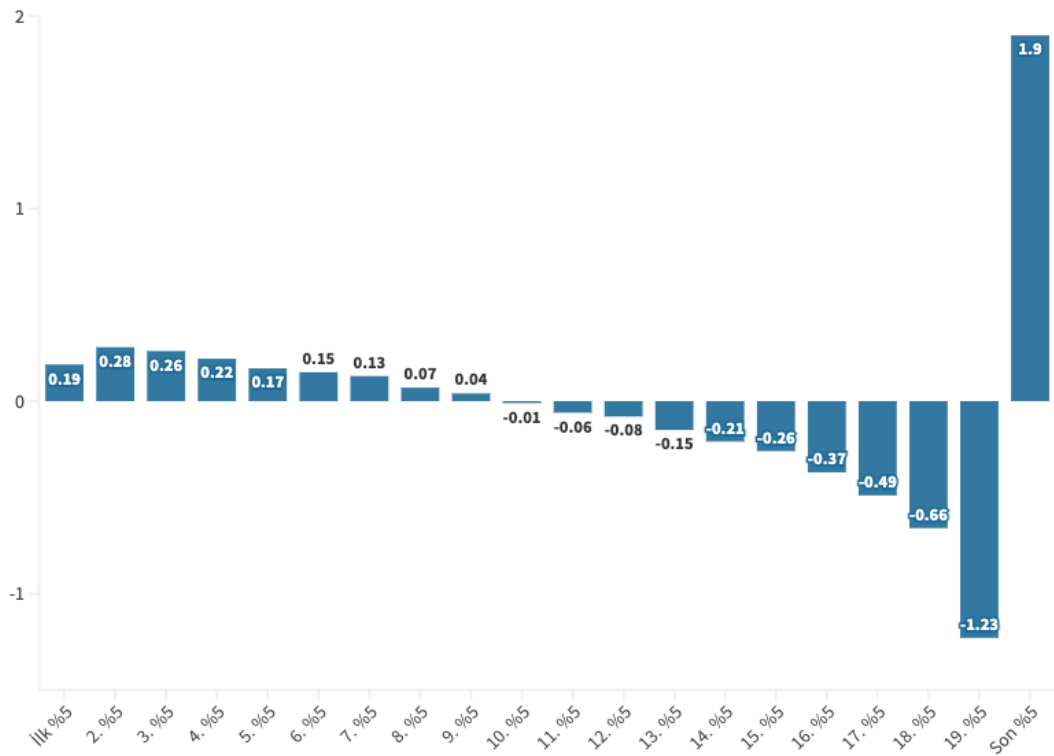
Türkiye’de en zengin ve en yoksul yüzde 10’luk gelir dilimlerin gelirdeki paylarının oranını gösteren Şekil 5.5’e göre, 2008’deki küresel krizle birlikte aradaki fark 15 katı aşsa da 2014’e kadar istikrarlı bir şekilde azalmış ve 12 kata kadar gerilemiştir. Büyümenin yavaşlaması ve devletin alt yoksul gelir grupları için sağladığı transfer desteğinin azalmasıyla birlikte aradaki fark 13 katı aşmıştır. 2018 yılında döviz kurunda yaşanan yükselmeyle en zengin yüzde 10’luk gelir grubunun payının hızla artmasıyla aradaki fark açılmış, Covid 19 pandemisiyle aradaki fark oldukça yükselerek 14 katı aşmıştır.

Şekil 5.5. Türkiye’de En Zengin ve En Yoksul Yüzde 10’luk Gelir Dilimlerin Gelirdeki Paylarının Oranı, 2006-2022

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023.

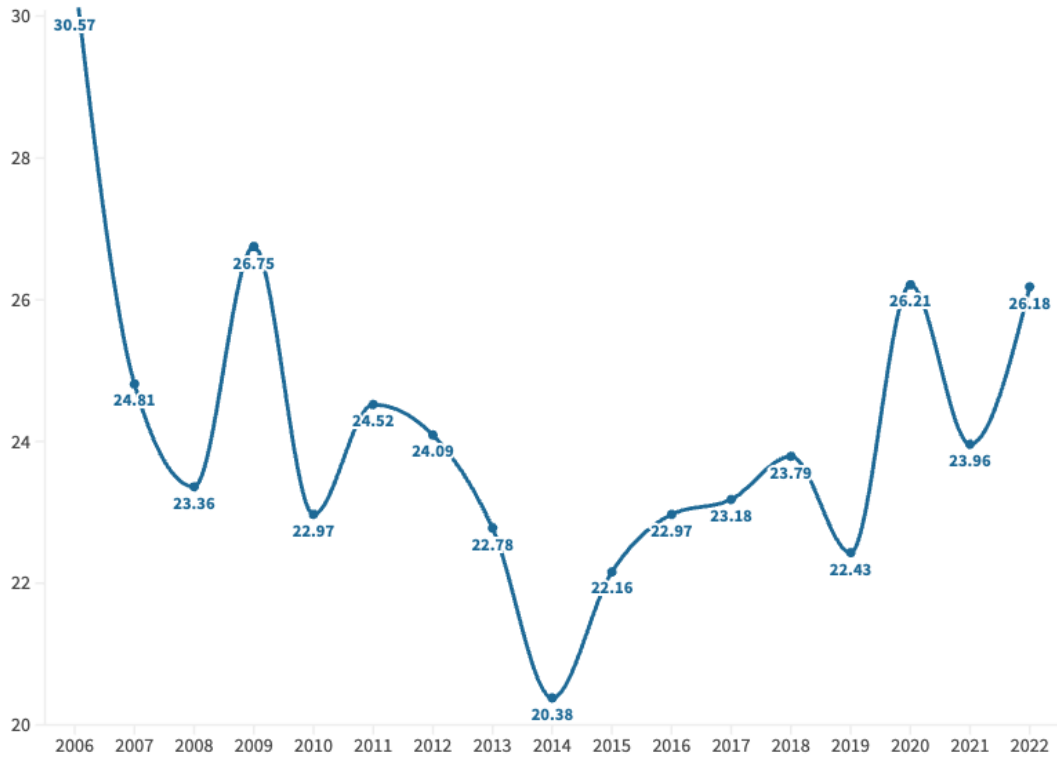
Gelir dağılımını daha küçük yüzdelik gelir dilimleri halinde incelemek değişimin detaylarına dair daha fazla bilgi sunmakta, eşitsizliği daha çok ortaya çıkarmaktadır. Yüzde 5'lik gelir dilimlerinin toplam gelirden aldıkları pay üzerinden gelir dağılımı değerlendirildiğinde 2008'e kadar büyümeyle alt ve orta gelir gruplarının genişlediği görülmektedir. Kriz döneminin kazananı olan 18.,19. ve 20. gelir dilimlerindeki üst gelir gruplarının 2007-2009 arasındaki toplam gelirden tek kazançlı çıkan kesimler olduğu görülmektedir. Kriz sonrasında ise 2014'e kadar alt ve alt orta gelir grupları artan transferlerle gelir paylarını korurken 12., 13. ve 14. yüzde 5'lik gelir dilimlerinde yer alan orta kesimin gelir payında azalma görülmektedir. Bu döneme kadar büyüme ve küçülme oranları aynı olan 19. ve 20. yüzde 5'lik gelir dilimindeki en zengin gelir gruplarının 2015 sonrasında farklılaştığı ve en zengin yüzde 5'in tek kazanan olarak ayrıştığı görülmektedir.

Şekil 5.6. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirin Yüzde 5'lik Gruplara Göre 2006 ve 2022 Yılları Arasındaki Değişimi

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023.

2006-2022 yılları arasında yüzde 5'lik gelir gruplarının paylarındaki değişimi gösteren Şekil 5.6, en zengin yüzde 5'in sürecin en fazla kazananı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönem aralığında alt ve alt orta gelir dilimlerini kapsayan 1. ve 9. gelir dilimleri arasındaki gelir grupları toplam gelir içerisinde en fazla gelir payını arttıran gruplardır. Orta ve üst orta gelir dilimindeki gelir gruplarının toplam gelir içindeki payları üst gelir gruplarına doğru artan oranda düşmektedir. Gelir paylarındaki daralma 10. ve 13. yüzde 5'lik gelir dilimleri arasında %0,01 ile %0,15 arasında gerçekleşmekte, 14. yüzde 5'lik dilimden sonra daha büyük oranlarda devam etmektedir. En tepedekilerinin payındaki artış ise 19. yüzde 5'lik gelir diliminin yaşadığı %1,23'lük düşüşle daha da açık hâle gelmiştir. Son yüzde 10'luk dilim içerisindeki bu ayrışmada en tepedeki yüzde 5 gelirdeki payını %1,9 ile dönemin kazananı arasında sayılabilecek alt yüzde 45'ten daha fazla arttırmıştır. En üst gelir grubundaki bu yüksek artış ile alt gelir gruplarının bu dönemde artan payları toplam gelir içerisinde orta gelir gruplarının payını daraltmıştır.

Şekil 5.7. Türkiye’de En Zengin ve En Yoksul Yüzde 5’lik Gelir Dilimlerin Gelirdeki Paylarının Oranı, 2006-2022

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023.

Türkiye’de en zengin ve en yoksul yüzde 5’lik gelir dilimlerin gelirdeki paylarının oranı gelir eşitsizliği açısından daha çarpıcı bir fotoğraf sunmaktadır. 2006-2022 yılları arasındaki en zengin ve en yoksul yüzde 5 arasındaki uçurumu gösteren Şekil 5.7’ye göre, aradaki fark oranı 2014’e kadar istikrarlı bir şekilde azalarak 30 kattan 20 kata kadar gerilemiştir. Her ne kadar devletin alt gelir grupları için sağladığı destekler ve hizmetler belli bir oranda kalmasını sağlasa da en zengin yüzde 5’in payı 2015 sonrasında hızla artmasıyla aradaki fark 2018’de 23 kata 2020 yılında ise 26 kata çıkmıştır. Pandemi ile ortalama değerlerin tekrar görüldüğü oran 2022’de 26 kata yükselmiştir.

2006 ile 2022 yılları arasında gelir dağılımındaki değişimi incelediğinde, gelir grupları arasındaki dengenin daha net bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde en düşük yüzde 45 ve en zengin yüzde 5, toplam gelir içindeki paylarını artırmışken, orta ve üst orta gelir gruplarına dahil olan 10. ve 18. yüzde 5’lik gelir gruplarının paylarının azaldığı gözlenmektedir. Bu durum, en yüksek gelir grubunun ve en alt gelir gruplarının paylarının artmasıyla birlikte, orta ve üst orta gelir gruplarının toplam gelirden aldığı payın daraldığını açıkça göstermektedir.

5.3. Gelir Gruplarının Gelir Türlerinden Aldıkları Payların Değişimi

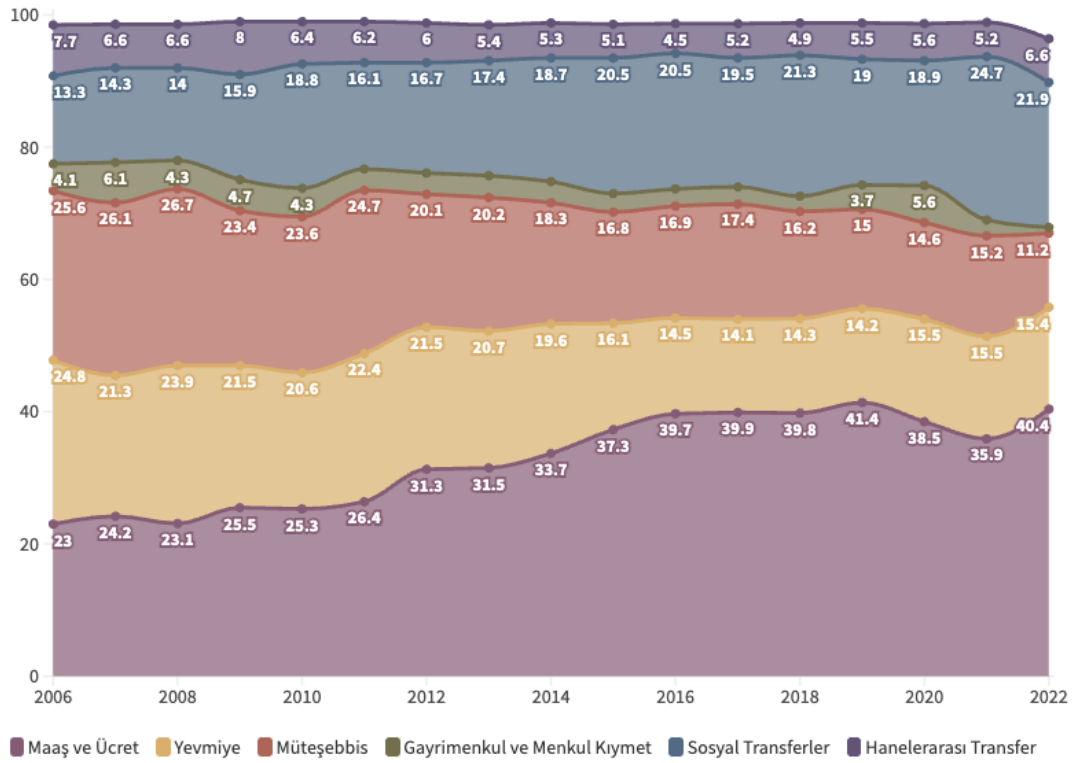
Gelir gruplarının gelir türlerinden aldıkları payların dağılımına bakıldığında tüm gelir gruplarında maaş ve ücret gelirleri toplam gelir içinde en fazla paya sahiptir. En yoksul yüzde 20’nin toplam geliri içinde ikinci sırada sosyal transferler akabinde ise yevmiye gelirleri gelmektedir. Orta gelir grubundaki ikinci, üçüncü ve dördüncü yüzde 20’lik gelir grupları içinde maaş ve ücret gelirlerinden sonra sosyal transferler ve sonrasında müteşebbis gelirleri en fazla paya sahiptir. En zengin yüzde 20’lik gelir grubunun toplam geliri içerisinde ücret gelirlerinden sonra ikinci sırada müteşebbis gelirlerinin payı en fazla bulunurken ardından sosyal transferlerin payı gelmektedir.

Tablo 4. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin Yüzde 20'lik Gelir Grupları ve Gelir Türlerine Göre Dağılımı, 2006-2022 (Dikey %)

Gelir Türleri	En Yoksul Yüzde 20			Alt Orta Yüzde 20			Orta Yüzde 20			Üst Orta Yüzde 20			En Zengin Yüzde 20		
	2006	2014	2022	2006	2014	2022	2006	2014	2022	2006	2014	2022	2006	2014	2022
Maaş ve ücret	23,0	33,7	40,4	38,5	43,7	46,0	42,0	46,4	47,4	44,0	49,5	51,9	41,0	52,4	44,0
Yevmiye	24,8	19,6	15,4	11,4	8,7	7,0	5,2	4,5	4,1	2,6	2,3	2,1	0,7	0,6	0,4
Müteşebbis	25,6	18,3	11,2	23,1	17,5	11,9	18,9	15,4	11,7	19,5	15,7	13,2	27,7	20,9	29,4
Gayrimenkul	1,2	1,1	0,9	1,1	1,1	1,1	1,6	1,7	1,9	2,3	2,7	2,3	4,4	4,7	4,7
Menkul kıymet	2,9	2,1	2,7	3,9	2,1	2,5	4,3	2,2	2,6	5,4	2,4	2,5	7,5	3,6	4,4
Sosyal transferler	13,3	18,7	21,9	15,9	22,9	26,4	22,8	26,5	27,9	21,7	24,5	24,8	15,4	15,9	14,8
Hanelerarası transferler	7,7	5,3	6,6	4,5	3,5	4,7	3,3	3,0	4,1	2,9	2,8	3,0	2,1	1,9	2,2
Diğer gelirler	1,5	1,2	1,0	1,4	0,5	0,6	1,9	0,3	0,4	1,7	0,1	0,2	1,2	0,0	0,1
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, 2023.

En yoksul yüzde 20'lik grupta toplam gelirden en fazla pay 2006'da müteşebbis gelirlerine aitken 2009 sonrasında maaş ve ücret payı olmuştur. En alt gelir grubunda müteşebbis gelirin payının fazla olmasında ise tarım gelirlerinin payı etkilidir. Toplam müteşebbis gelirlerinin payı içerisinde tarım gelirlerinin payı 2014 yılına kadar tarım dışı gelirlerden iki kat fazla olmuştur. 2014 sonrasında ise sosyal transferlerin payı müteşebbislerin payının da önüne geçmiştir. En alt gelir grubunda dikkat çeken bir diğer husus ise yevmiye gelirlerinin diğer gelir gruplarındaki payının iki katı olmasıdır. Bu durum düzensiz geliri ifade eden yevmiye gelirlerinin en alt gelir grubundaki dar gelirli tarafından kazanıldığı düşünüldüğünde olağandır. 2006'da toplam gelir içindeki payı %24,8 olan yevmiye gelirleri 2014'e kadar kademeli olarak düşmüş sonrasında %15 sınırında kalmıştır.

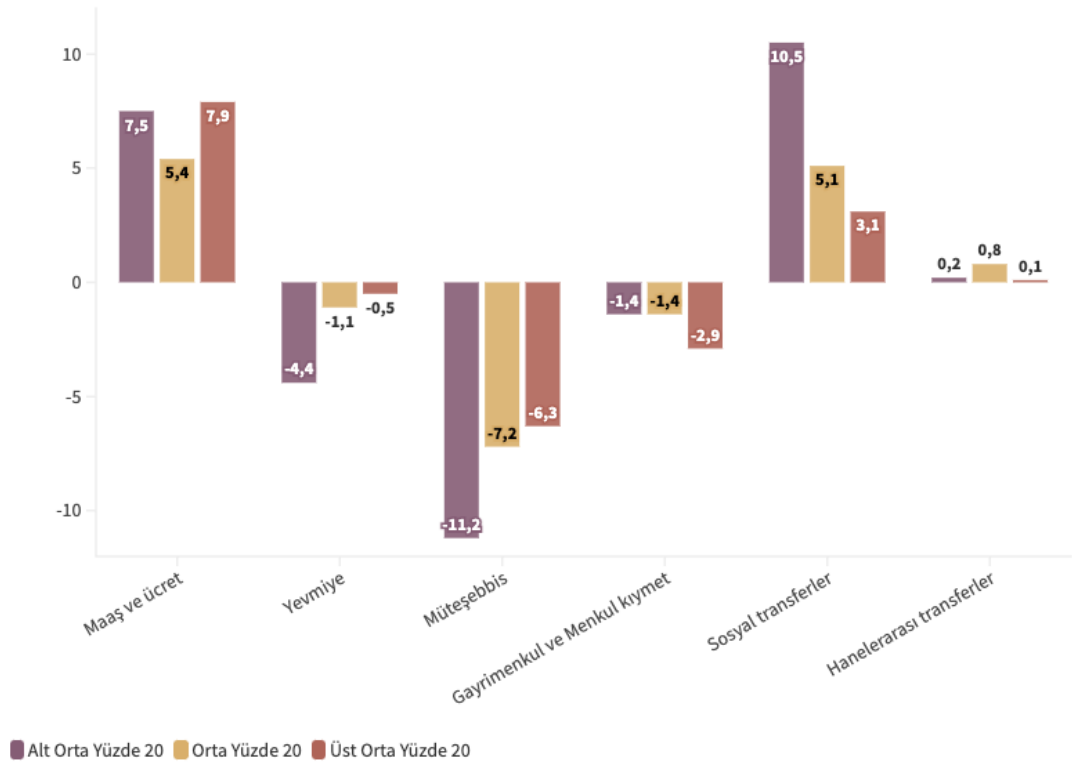

Şekil 5.8. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin En Yoksul Yüzde 20'lik Gelir Grubunun Gelir Türlerine Göre Dağılımı, 2006-2022

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023.

Bu dönemde en yoksul yüzde 20'lik grupta en fazla payı artan ise maaş ve ücret gelirleri ile sosyal transferlerdir. 2006'da en alt kesim için sosyal transferlerin payı %13,3 iken bu oran 2010'da %18,8'e, 2014'ten sonra ise %20'nin üstüne çıkmıştır. Emekli, dul ve yetim aylıkları ve hanelerarası transferler en alt yüzde 20'lik grup için oldukça önemli gelir kaynaklarıdır. Ancak toplumun en yoksul kesimini temsil eden en alt yüzde 20'in toplam geliri içerisinde sosyal transferlerin payı, en zengin yüzde 20 haricindeki diğer gelir gruplarındaki payı ile karşılaştırıldığında en düşük orana sahiptir. Bu durum alt gelir gruplarının artan sosyal transfer desteklerinde öncelikli gelir grubu olmadığını da göstermektedir. Alt gelir grubunun kayıtsız istihdamda yevmiyeli ya da sigortasız işlerde ağırlıklı olarak çalışması, sosyal transferler kapsamına giren emekli ve sigorta gelirlerinden faydalanamamaları anlamına gelmektedir. Bu durum aynı zamanda gelir grubunun durumuna oranla bir transferin olmadığını da göstergesidir.

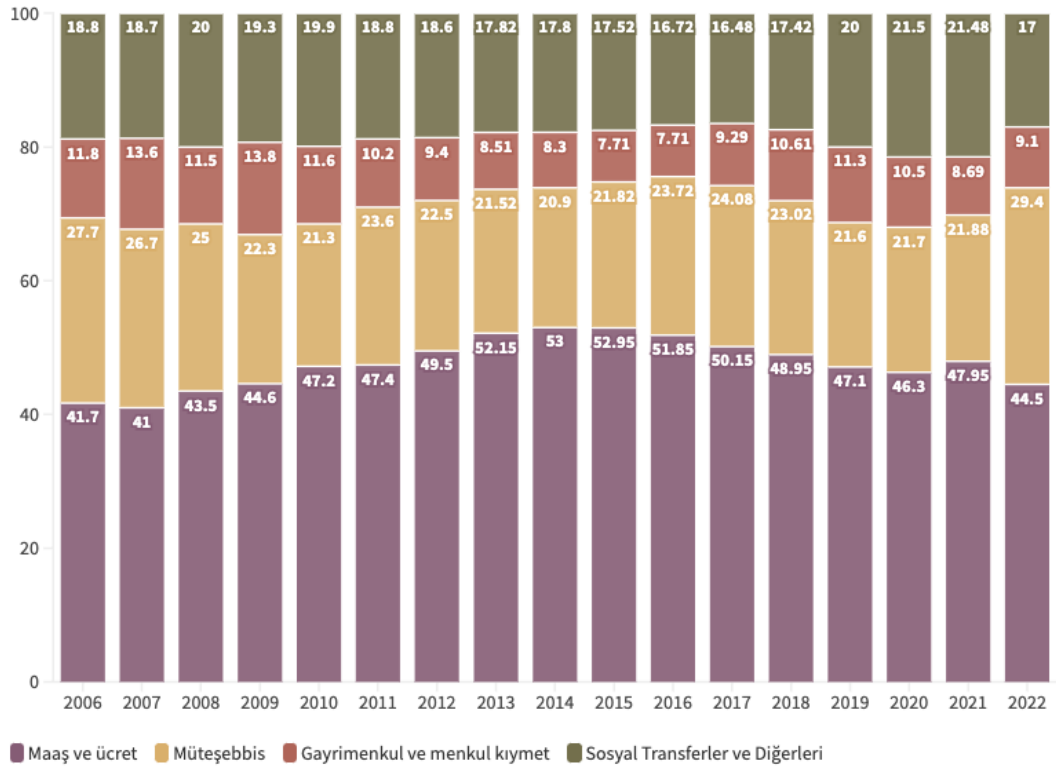
2006-2022 yılları arasında nüfusun orta gelir kesimini temsil eden alt orta, orta ve üst orta yüzde 20'lik gelir gruplarının paylarında maaş ve ücretler ve sosyal transferlerin payı artmıştır. Maaş ve ücretlerin payı alt orta gelir grubunda 2006'da %38,5 iken 2022'de %46'ya; üst orta gelir grubunda 2006'de %44 olan pay 2022'de %51,9'a; orta gelir grubunda ise %42'den %47,4'e yükselmiştir. Üç orta gelir grubu arasında kendi gelir grubunda maaş ve ücret payı en fazla artan (%7,9) üst orta yüzde 20 gelir grubudur. Bu dönemde sosyal transferlerin de orta gelir gruplarının toplam geliri içindeki payının arttığı görülmektedir. Alt orta gelir grubunda 2006'da %15,9 olan sosyal transferlerin payı 2022'de %26,4'e; orta gelir grubunda %22,8'den %27,9'a; üst orta gelir grubunda ise %21,7'den %24,8'e yükselmiştir. Orta gelir grupları içerisinde toplam geliri içerisinde sosyal transfer payının en fazla yükseldiği alt orta gelir grubu olmuştur.

Şekil 5.9. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin Orta Gelir Gruplarının Paylarındaki Gelir Türlerinin Değişimi, 2006-2022

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023.

Orta gelir grubunda en istikrarlı ve fazla düşüş müteşebbis gelirinin payında yaşanmıştır. Alt orta yüzde 20’lik gelir grubunda 2006’da %23,1 olan müteşebbis gelir payı %11,2 oranında bir gerilemeyle 2022’de %11’9’a; orta yüzde 20’lik gelir grubunda %18,9’dan %11,7’ye; üst orta yüzde 20’lik gelir grubunda ise %19,5’ten %13,2’ye düşmüştür. 2006’da orta yüzde 20 ve üst orta yüzde 20’nin müteşebbis gelir payları birbirlerine yakın iken en alt yüzde 20’deki pay arasında büyük fark bulunmaktadır. 2014 sonrasında üç orta gelir grubunda müteşebbis gelir payı birbirine yakın hâle gelmiştir. Süreç içerisinde orta gelir grupları içerisinde müteşebbis geliri payı en fazla azalan alt orta ve orta gelir grupları olmuştur. Müteşebbis gelir payına tarım ve tarım dışı gelirler üzerinden bakıldığında ise gelir gruplarındaki tarım gelirleri payının hızla düştüğü ve yine 2014 sonrasında oranlarının birbirine yakınlığı görülmektedir.

Şekil 5.10. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin En Zengin Yüzde 20’lik Gelir Grubunun Gelir Türlerine Göre Dağılımı, 2006-2022

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023.

En zengin yüzde 20’nin 2006-2022 yılları arasında toplam gelirinin gelir türleri arasındaki dağılımındaki değişim, maaş ve ücret ile müteşebbis gelirlerinin arttığı menkul kıymet ve sosyal transfer gelirlerinin düştüğü bir tablo sunmaktadır (Şekil 5.10). 2014’e kadar artan maaş ve ücret gelirlerinin payı bir süre sabit kalmış 2015 yılıyla birlikte payı düşmüştür. Diğer gelir gruplarına göre toplam geliri içerisinde en fazla paya sahip olan müteşebbis gelirlerinin payı ise 2010’da %21,3’e, 2014’te %20,9’a düşmüş sonrasında 2017’ye kadar kademeli olarak artmıştır. 2019-2021 yılları arasında en zengin yüzde 20’nin içinde payı %21’lere gerileyen müteşebbis gelirleri 2022’de ani bir yükseliş ile %29,4’e çıkmıştır. Toplam gelir içinde %21-24 arasında kalan müteşebbis gelirlerinin içerisinde gelirin %4’ü tarım dışı gelirlerden oluşmaktadır. Öte yandan en zengin yüzde 20 için sermaye geliri niteliğinde olan gayrimenkul ve menkul kıymetin payının da bu dönem içinde dalgalı bir seyri olmuştur. Bu süreçte iki gelir türünün payı en fazla küresel krizin yaşandığı 2008-2009 döneminde artmış ve sonrasında tekrar dengelenmiştir.

Tablo 5 gelir türlerinin yüzde 20'lik gelir grupları arasındaki dağılımını göstermektedir. 2022 verilerine göre en yoksul yüzde 20, toplam maaş ve ücret gelirlerinin %4,4'üne, alt orta yüzde 20 %9,4'üne, orta yüzde 20 %14,4'üne, üst orta yüzde 20 %23,4'üne ve en zengin yüzde 20 %48,4'üne sahiptir. 2006-2022 yılları arasında maaş ve ücret gelirlerinin gelir grupları arasındaki dağılım değişiminde en yoksul ve alt orta yüzde 20'nin maaş ve ücret gelirinden aldıkları pay artarken, orta ve üst yüzde 20'nin sabit kaldığı, diğer gelir gruplarının payının arttığı görülmektedir. Bu tablo aynı zamanda en yoksul, alt orta ve üst orta yüzde 20'lik gelir gruplarının maaş ve ücret gelirlerinden aldıkları payın yükseldiğini de göstermektedir. Öte yandan gelir türleri arasında oranı azalan yevmiye gelirlerinin %50'den fazlası en yoksul ve alt orta yüzde 20'lik gruplar tarafından elde edilmektedir. Maaş, ücret ve yevmiye gelirlerinin gelir grupları arasındaki paylaşımı emek gelirinden hangi gelir grubunun daha fazla pay aldığını ortaya koymaktadır. En zengin gelir grubunun maaş ve ücret gelirinin %50'ye yakını elde ediyor oluşu, yevmiye gelirlerinin en yoksul ve alt orta yüzdelik gruplarda toplanmış olması emek ücretlerinde büyük farklılıkların olduğunu göstermektedir. Bu durum istihdam edilen işe ve niteliğe göre büyük ücret farklılıklarının olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 5. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin Yüzde 20'lik Gelir Grupları ve Gelir Türlerine Göre Dağılımı, 2006-2022 (Yatay %)

Gelir Türleri	En Yoksul Yüzde 20			Alt Orta Yüzde 20			Orta Yüzde 20			Üst Orta Yüzde 20			En Zengin Yüzde 20		
	2006	2014	2022	2006	2014	2022	2006	2014	2022	2006	2014	2022	2006	2014	2022
Maaş ve ücret	2,3	3,5	4,4	8,4	8,6	9,4	14,4	13,8	14,4	23,2	21,7	23,4	51,7	52,4	48,4
Yevmiye	28,0	30,2	29,2	27,8	25,9	24,9	19,8	19,9	21,6	15,1	15,1	16,4	9,2	8,8	7,9
Müteşebbis	4,4	5,0	2,7	8,5	9,1	5,3	10,9	12,2	7,9	17,3	18,3	13,1	58,9	55,4	71,1
Gayrimenkul	1,6	1,7	1,3	3,3	3,1	3,0	7,1	7,4	8,0	15,8	17,9	14,8	72,2	69,9	72,9
Menkul kıymet	2,0	3,7	3,9	5,8	7,0	6,8	9,9	11,2	10,4	19,3	17,5	14,8	63,1	60,7	64,1
Sosyal transferler	3,1	4,7	5,4	8,0	11,0	12,4	18,0	19,2	19,5	26,2	26,3	25,6	44,7	38,8	37,2
Hanelerarası transferler	11,0	10,4	10,6	14,0	13,2	14,2	16,1	17,3	18,8	21,5	23,2	20,4	37,4	35,9	36,0
Diğer gelirler	4,3	29,0	21,8	8,7	25,3	24,3	17,9	19,3	23,1	24,9	15,2	17,4	44,2	11,1	13,3

Kaynak: TÜİK, 2023.

Müteşebbis gelirlerinin gelir grupları arasındaki dağılımı incelendiğinde en zengin yüzde 20 ile diğer gelir grupları arasındaki uçurum daha belirgin hâle gelmektedir. En zengin yüzde 20'nin müteşebbis gelirleri içindeki payı 2006'da %58,9 iken 2022'de bu oran %71,1'e çıkmıştır. Diğer yüzde 20'lik grupların ise 2006'dan 2014'e müteşebbis gelir paylarında artış görünürken 2014 sonrasında payları azalmıştır. Bu gruplar arasındaki en dikkate değer düşüş üst orta gelirin müteşebbis gelirindedir. 2006'da %17,3 olan gelir payı 2022'de %13,1'e düşmüştür. Yine üst orta gelirin sermaye gelirleri olan gayrimenkul ve menkul kıymet gelirlerinden aldıkları payın da azaldığı görülmektedir. Hem müteşebbis hem de gayrimenkul ve menkul kıymetlerdeki payı azalan üst orta gelirin orta yüzde 20'lik gruba yakınladığı en üst yüzde 20'nin gelirinin sermaye açısından ayrıştığı görülmektedir.

Sosyal transferlerin yüzdelik gelir grupları arasındaki dağılımına bakıldığında en yoksul, alt orta ve orta yüzde 20'lik gelir gruplarının aldıkları payın yükseldiği, diğer gelir gruplarında payın düştüğü görülmektedir (Tablo 5). 2022 yılında en yoksul yüzde 20, toplam transfer gelirlerinin %5,4'ünü alırken, en zengin yüzde 20 %37,2'sini almaktadır. Özellikle 2010 sonrasında alt gelir gruplarının sosyal transferlerle desteklenmesi söz konusu olmasına rağmen dağılımda alt gelir gruplarının payının bu şekilde az olması sosyal transferlerin büyük kısmının emekli ve dul-yetim aylıklarından oluşuyor olmasından kaynaklanmaktadır. En yoksul ve alt orta gelir gruplarının yevmiyeli çalışma oranları düşünüldüğünde sosyal güvenceleri bulunmamakta, aylık transferlerden faydalanamamaktadır. 2020'de en yoksul yüzde 20'nin emekli ve dul-yetim aylıkları içerisindeki payı %4,2 ve alt orta yüzde 20'nin %12'dir. Alt gelir gruplarının transfer harcamalarının büyük kısmını diğer sosyal transferler oluşturmaktadır.

Türkiye'de toplam gelirin farklı yüzdelik dilimlerdeki gelir gruplarının gelir türlerinden elde ettiği paylar ve üretim faktörlerinin gelir gruplarına nasıl dağıldığı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye göre Türkiye'nin 2000 sonrası gelir eşitsizliğinin seyri dört dönemde incelenebilir:

(1) *Büyümeyle Genişleyen Orta Gelir Grupları (2000-2007)*: Siyasi ve iktisadi kriz dönemi sonrasında ortaya çıkan "kaliteli büyüme" evresinin etkileri, en zengin gelir grubu dışındaki tüm gelir gruplarına olumlu bir şekilde yansımıştır. Kamu sektöründe

mali disiplinin sağlanması, enflasyonun kontrol altına alınmasına büyük katkı sağlamış; ayrıca döviz kurlarındaki istikrarlı düşüş, orta gelir grubunun toplam milli gelir içindeki payını artırmıştır. Ekonomik dengeyi sağlama çabaları sırasında, hükümet mali politikaların alt ve alt orta gelir gruplarına getirdiği yükü transferler aracılığıyla azaltmaya yönelmiştir. Bu çabalar sonucunda, en zengin ile en yoksul arasındaki gelir farkı da daralmıştır.

(2) *Krizin Kazananı Üst Gelir Grubu (2008-2009)*: Küresel kriz, kesintisiz büyüme dönemini sona erdiren bir kırılma noktası olarak karşımıza çıkmıştır. Krizin etkileri Türkiye’de diğer ülkeler kadar şiddetli olmasa da eşitsizlik sorununu derinleştirmiştir. Finansal kriz döneminde faiz gelirlerindeki artış ile üst gelir gruplarının toplam gelir içindeki payının da arttığı görülmektedir. Bununla birlikte, krizin işgücü piyasasında yarattığı daralma işsizlik oranlarının yükselmesi ve reel ücretlerin azalması gibi etkilerle alt ve orta gelir gruplarının payını daraltmıştır. Bu süreçte, devlet ödenekler ve transferler aracılığıyla gelir dağılımını dengelemeye çalışmış, ancak artan transfer harcamalarının payı, eşitsizliğin düşürülmesinde etkili olmamıştır. Bu dönemde eşitsizliği azaltması gereken transferler, alt gelir gruplarının kayıtlı istihdamdan yeterince yararlanamamaları, emeklilik ödemelerine ve işsizlik yardımlarına erişememeleri gibi nedenlerle eşitsizliği artırıcı bir etki yapmıştır. Bu dönemde transferlerden faydalananlar yüksek gelir gruplarıdır. Transferler içerisinde yer alan emeklilik ve diğer transfer gelirlerine erişim imkânı daha çok önceki dönemlerin memur emeklisi ya da esnafı olarak belirtebileceğimiz kayıtlı ve düzenli ücret alabilen üst orta gelirliilere aittir. Nitekim üst orta gelirliilerin bu dönemdeki kayıpları alt ve alt orta gelirliilere göre çok daha az olmuştur. Bu durum kriz döneminde transferlerden faydalanan kesimin çok sınırlı olduğunu ve istisnai bir şekilde transferlerin eşitsizliği azaltmak adına sosyal politika işlevi taşımadığını göstermektedir.

(3) *Transferlerle Desteklenen Alt Gelir Grubu (2010-2014)*: Siyasi dalgalanmaların etkisiyle devam eden ekonomik durgunluk döneminde, devletin refah sağlama rolü, artan sosyal transferlerle birlikte alt ve alt orta gelir gruplarında olumlu bir iyileşme getirmiştir. Kriz dönemi sonrasında üst gelir gruplarının payı azalmış olsa da toplam gelir içinde hala yüksek seviyelerde bir paya sahiptirler. Dönem ortalamasının altında kalarak toplam gelirden payını küçülten gelir grupları ise orta ve üst orta gruplardır. Özellikle 2008 krizi sonrasında daha çok tartışmaların merkezine oturan orta sınıfın

payının daralması, ücretlileşme, işçileşme tartışmalarının verilere yansıyan hali bu dönemde görülebilmektedir. Hanehalkı harcanabilir geliri içerisinde maaş ve ücret gelirlerinin payı artarken, müteşebbis gelirlerinin payı küçülmüştür. Birbirini tamamlayan bu iki veri orta ve üst orta gelir grubunda bulunan ve esnaf, kendi hesabına çalışanların toplam gelirden aldıkları payın azaldığını ve eski müreffeh konumlarını koruyamadıklarını göstermektedir. Değişen döviz kurları, iç ve dış ticaret dengelerinin değişimi ve küresel şirketlerin piyasayı domine edici etkisi kişileri kendi işini kurma yerine kurumsallaşmış şirketlerde ücretli çalışan konumuna sürüklemiştir. Öte yandan maaş ve ücretlilerin oranındaki bu hızlı artışta hizmet sektöründeki hızlı genişleme ve kadınların istihdama katılım oranlarındaki artış etkilidir. Eşitsizlikler bu dönemde düşmeye devam etmiştir.

(4) Ekonomik İstikrarsızlığın Gelir Dağılımını Bozucu Etkisi (2015-2022): Uluslararası hukuki ve ekonomik sorunlar ile iç siyasi çatışmaların etkisi, 2018'deki döviz kuru krizi ve 2019'un sonlarındaki pandemi ile birleşerek eşitsizliklerin hızla artmasına neden olmuştur. Bu dönemin ekonomik seyri, gelir grupları arasında farklı etkilere sahiptir. Alt gelir grubundakilerin gelirden aldıkları payın sabit kaldığı bu dönemde, alt orta, orta ve üst orta gelir kesimlerinde gelirlerin daha da azaldığı, en zengin gelir gruplarının ise toplam gelir içindeki paylarını artırdığı görülmektedir. Emek gelirleri ve girişimci gelirlerindeki düşüş, aynı zamanda transfer harcamalarının payında artışla birlikte bu eşitsizlik artışını desteklemektedir. Devlet, ekonomik istikrarsızlık sürecini gelir gruplarını destekleyen politikalarla dengelemeye çalışsa da eşitsizlik dalgalanmalarıyla birlikte yükselmeye devam etmektedir.

Türkiye'de 2000-2022 dönemi boyunca gelir eşitsizliklerine bakıldığında en üst yüzdelik gelir grubunun ve en alt gelir gruplarının toplam gelirden aldığı payın arttığı, orta gelir grubunun payının daraldığı görülmektedir. En zengin ve en yoksul gelir gruplarının paylarının artış göstermesine rağmen, toplam gelir dağılımındaki bu artış, gelir grupları arasındaki farkın daha da açılmasına neden olmuştur. Alt gelir grupları, devlet destekli politikalarla payını bir seviyede korurken, üst gelir gruplarının payı arttığı ve orta gelir gruplarının refahlarının daha üst ve alt gelir gruplarına kaydığı görülmüştür. Benzer bir sonuç 1985-2015 yılları arasında OECD (2018) ülkelerinde de görülmektedir. Gelir eşitsizliğinin zaman içindeki değişimi incelendiğinde, gelir eşitsizliğinin arttığı ve özellikle düşük gelir grubunun var olan konumunu sürdürdüğü,

yüksek gelir grubunun ise pozisyonlarını koruduğu ve olası düşüşleri engellediği sonucuna ulaşılmıştır.

5.4. Türkiye’de Gelir Eşitsizliklerin Toplumsal Yapıya Yansıması

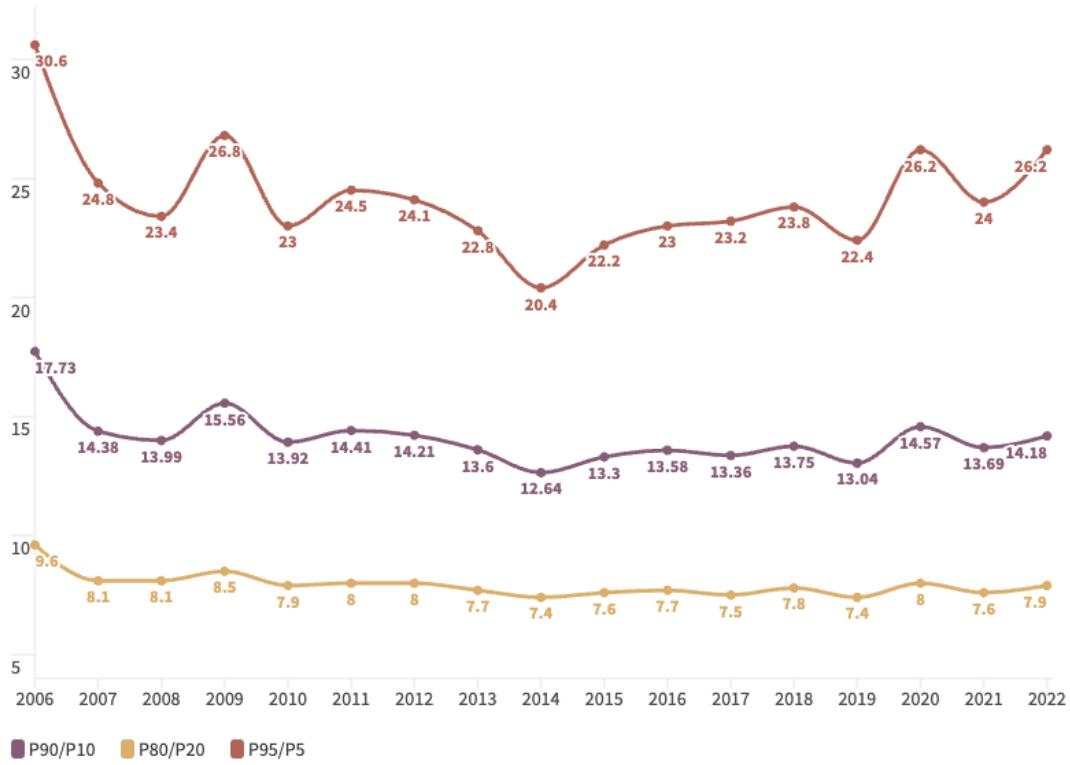
1980 sonrasında Türkiye’de gelirin bölüşümüne etki eden temel gelişme, piyasa süreçlerine daha fazla ağırlık veren neoliberal politikalar. Bu politikalar, ulusal ekonomilere daha fazla geniş alan sağlamak yerine küresel sermaye ile bütünleşmiş, sermaye birikiminin öncelendiği bir dönemi başlatmıştır. Siyasetten kültürel hayata kadar uzanan bir dizi radikal değişimin yaşandığı bu dönemde emek sermaye konumlanması daha da netleşmiş, sosyoekonomik eşitsizlikler derinleşmiş ve etki alanı genişlemiştir. Bu bölümde, sosyoekonomik eşitsizlikler gelir türleri ve gelir grupları arasındaki ilişki bağlamında ele alınarak gelir ve servetin dağılımı, kamusal düzenlemeler ve çalışma hayatı gibi konular birlikte değerlendirilecektir.

5.4.1. Servetin Üst Gelir Gruplarında Yoğunlaşmasının Devamı

Türkiye’nin 1980’le birlikte neoliberal iktisat politikalarına geçiş süreci 2000’lerde ekonomide ve kamu politikalarında daha etkin hâle gelmiştir. Serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi ile özel sermaye yatırımlarının desteklenmesi, serbest girişimciliğin ve mülkiyet haklarının garanti altına alınması ve devletin ekonomideki etkinliğinin azalması kamu ve özel sermaye arasındaki dengeyi değiştirmiştir. Dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve ihracat temelli büyüme politikası Türkiye ekonomisini uluslararası piyasaya açarken yabancı yatırımların da artmasını sağlamıştır. 2000’lerin başında 3 milyar dolar olan doğrudan yabancı yatırımın net giriş miktarı 2007’de 22 milyar dolara kadar çıkarak yirmi yıl içerisindeki en yüksek rakamları görmüştür. Küresel kriz sonrasında düşen yatırımlar 2011’de 16 milyar dolara, 2015 yılında ise 19 milyar dolar seviyelerine çıkmış sonrasında ise kademeli şekilde azalarak 2019’da 9 milyar dolara düşmüştür (TCMB, 2021).

Yabancı sermayenin sıcak para sağlayarak doğrudan ya da dolaylı yatırımları özel sermayenin ekonomideki etkinliğini arttırmıştır. 2002’de 5.600 olan uluslararası sermayeli şirketlerin sayısı 2020’de 73.675’e ulaşarak 13 kat artmıştır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021). Artan doğrudan uluslararası yatırım başta finans ve imalat sanayi olmak üzere inşaat, enerji ve hizmet sektörünün farklı alanlarında son yirmi yılda hızla yükselmiştir. Finans sektörü, toplam uluslararası yatırım içinde %33’lük

bir paya sahipken, imalat sektörü %24'lük bir payla takip etmektedir (TCMB, 2021). Bu yatırımlar, küresel yatırımlarla birlikte daha bütünleşmiş bir ekonominin oluşmasına yardımcı olurken, kalkınma için ivme sağlamaktadır. Uluslararası ortaklı şirketlerin kurulması yeni yatırımların yapılmasını teşvik etmekte ve bu da güçlenen bir sermaye kesimi oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

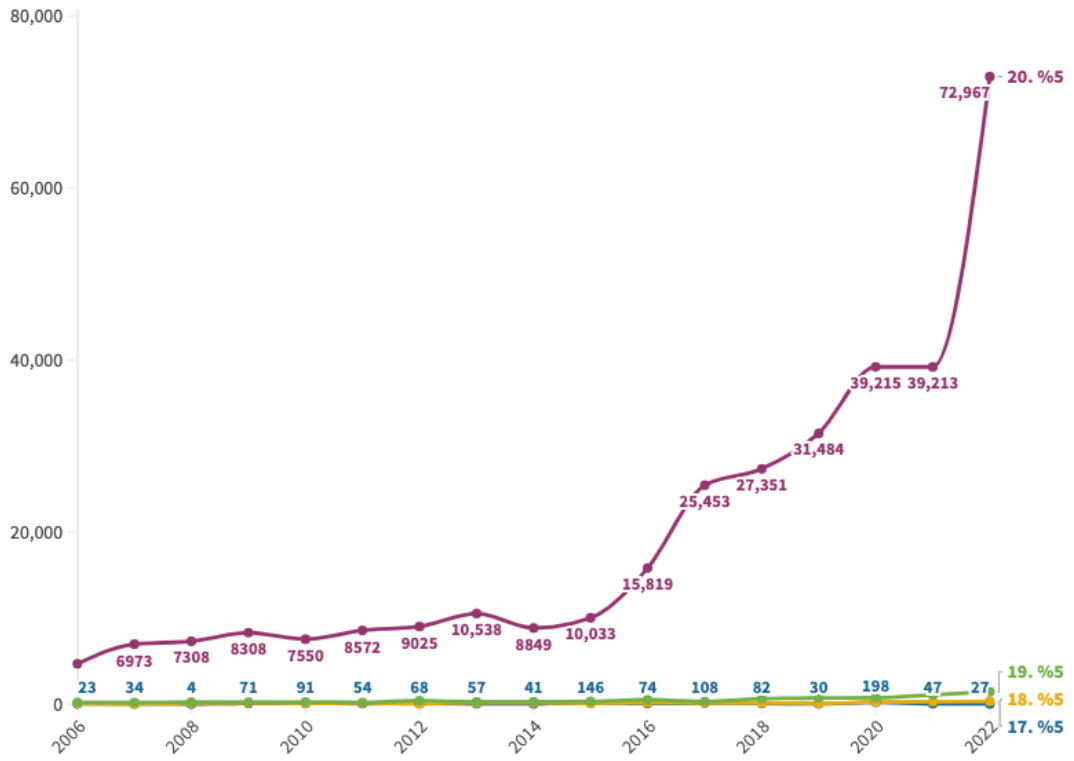
Şekil 5.11. Farklı Yüzdelik Dilimlerin Toplam Gelirden Aldıkları Payların Oranı, 2006-2022

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023.

Üst gelir grupların toplam gelirden aldıkları payın değişimi en üst yüzde 20, yüzde 10, yüzde 5 ve yüzde 1'lik kesimlerin pay oranlarından takip edilebilmektedir. Şekil 5.11 en üst yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı payın 2000'lerin başından bu yana dalgalı bir seyrde arttığını göstermektedir. En alt yüzde 20'nin ve yüzde 10'un payının görece sabit kaldığı düşünüldüğünde, en üst gelir dilimlerinde gelirin yoğunlaşması en alt ve en üst gelir grupları arasındaki farkla takip edilebilir. 2008 küresel krize kadar 2002-2007 yılları arasındaki büyümenin de etkisiyle en üst ve en alt yüzde 20'lik gelir

gruplarının arasındaki oran 8,1 kat iken 2009’da krizle birlikte bu oran 8,5 kata çıkmıştır. En üst ve en alt arasında yüzdeler dilimler küçüldükçe aradaki oran da büyümektedir. 2008’de 14 kat olan P90/P10 oranı 2009’da 15,6’ya, P95/P5 oranı ise 23,4’ten 26,8’e çıkmıştır. 2013-2014 döneminde alt gelir gruplarındaki refah artışı ve en üst gelir grubunun kriz sonrası dönemde gelirlerinin dengelenmesiyle aradaki fark azalmıştır. Bu dönemde P80/P20 kat oranı 7,7’den 7,4’e, P90/P10 oranı 13,6’dan 12,6’ya, P95/P5 oranı ise 22,8’den 20,4’e düşmüştür. 2015 sonrasında ise zaman zaman düşme ve yükselmeler yaşansa da aradaki farkın giderek açıldığı görülmektedir. Ekonomik durağanlık döneminde yaşanan kriz dönemleri bu farkın açılmasında etkili olmuştur.

Gelirin dağılımına daha küçük yüzdeler dilimlerin payındaki değişimler üzerinden bakıldığında 2006-2022 yılları arasında en üst yüzde 10 ve en üst yüzde 5’in paylarında büyük değişimler gözlemlenmemektedir. En üst yüzde 10’un toplam gelirden aldığı pay %30’un üstünde kalmış kriz dönemlerinde payı artmakla birlikte dalgalı bir seyir izlemiştir. Yüzde 5’lik dilimler halinde daha detaylı değerlendirildiğinde ise 17., 18. ve 19. yüzde 5’lik gelir dilimlerinin payı on beş yıllık dönem içerisinde dalgalanmalarla azalmıştır. Özellikle 19. yüzde 5’lik dilimin toplam gelirden aldığı paydaki yüksek düşüş en zengin yüzde 5’in gelirindeki artışı daha da belirginleştirmektedir 2009 ve 2018 kriz dönemlerinde sonrasında ise pandemi döneminin etkilerinin takip edilebildiği 2022 yılında üst yüzde 5’lik dilimin payının yüksek oranlarda arttığı görülmektedir. 2006’da %21,38 olan toplam gelir içindeki payı 2022’de %23,3’e yükselmiştir.

Şekil 5.12. En Üst Yüzde 5’lik Gelir Dilimlerinin Ortalama ve Medyan Gelir Farkı, 2006-2022

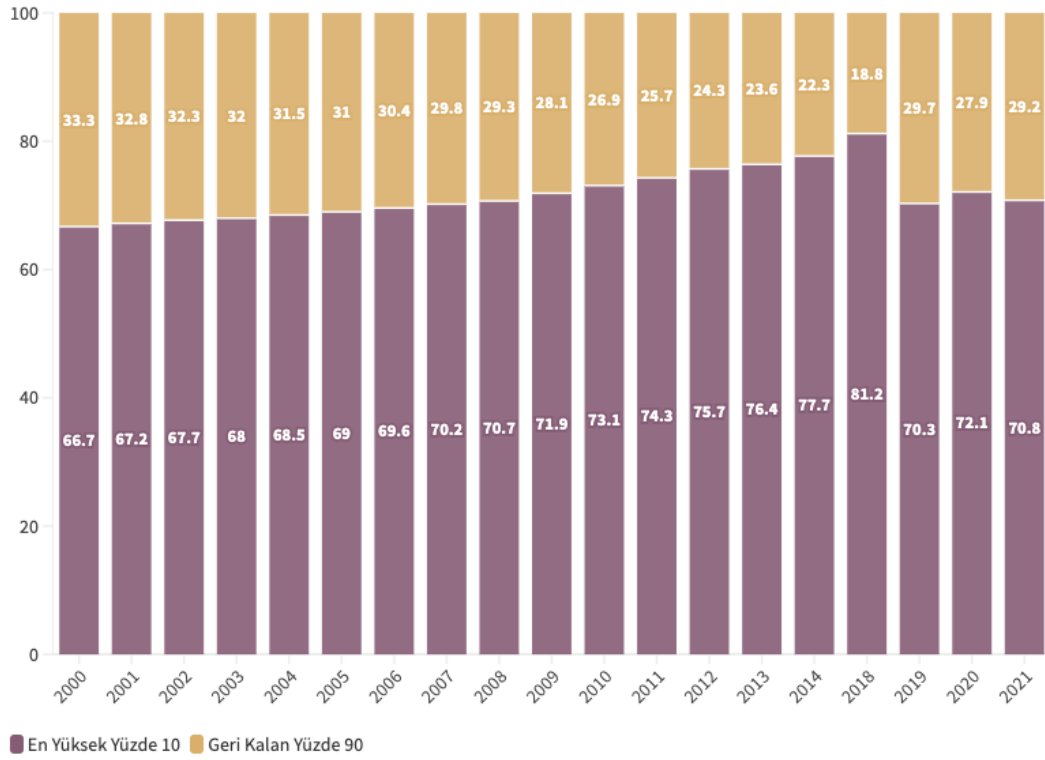
Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023.

En üst yüzde 20’lik gelir gruplarına yüzde 5’lik dilimler halinde eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelir üzerinden daha detaylı bakıldığında en tepedeki yoğunlaşma daha açık görülebilmektedir. Şekil 5.12, 17., 18., ve 19. yüzde 5’lik gelir dilimlerinin ortalama ve medyan gelirleri arasındaki farkın çok az olduğunu ve bu grupların görece daha eşit dağılımlı gruplar olduğunu göstermektedir. En zengin yüzde 5’lik dilimde ise ortalama gelir ile medyan gelir arasındaki fark 2015 yılına kadar dalgalanmalara rağmen stabil kalmış, sonrasında aradaki fark hızla açılmıştır. Aradaki farkın artışı en zengin yüzde 5’lik dilimin gelir açısından homojen bir grup olmadığı ve gelirin daha da zengin küçük yüzdelik gruplarda yoğunlaştığını göstermektedir. 2014 sonrasında büyümenin yavaşlaması ve takip eden siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların yarattığı daralmanın en zenginlerin servet ve yatırımlarını diğer ülkelere taşımaya yöneltmesi gruptaki gelir dağılımını daha da farklılaştırmıştır.

2006-2020 yılları gelir verisine dayalı olarak Filiztekin ve Kent (2023) tarafından zenginliğin yoğunluğunu hesaplayan bir Peichl, Schaefer ve Scheicher endeksinde dayalı yaptıkları çalışmanın ön bulguları da gelir dağılımından takip edilebilecek bu izleği desteklemektedir. Filiztekin ve Kent (2023), 2013/2014 yıllarına kadar zenginlerin sayısının arttığını, ancak zenginliğin toplamda daha fazla kişiye yayıldığını belirtmektedir. Ancak, bu yıllardan sonra zenginlerin sayısında bir azalma yaşanırken, zenginliğin daha az kişi tarafından kontrol edildiği bir döneme geçilmektedir. Zenginlik yoğunluk endeksi de bu dönemin sonlarına doğru belirgin bir şekilde artış göstermekte, bu da zenginliğin daha sınırlı bir grup insanın elinde yoğunlaştığını işaret etmektedir. Yine aynı araştırma yoksul ve orta gelir gruplarında grup içi eşitsizliklerin yıllar içinde çok fazla değişmediğini, fakat 2014 yılından itibaren zenginler içindeki eşitsizliğin belirgin bir şekilde arttığını ortaya koymaktadır.

Türkiye’de gelir eşitsizliği yirmi yıl içerisinde düşerken küresel kapsamda yapılan çalışmalar servet eşitsizliğinin yükseldiğine, dahası servet yoğunlaşmasına işaret etmektedir. Vergi verileri üzerinden yapılan analizler servetin gelir grupları arasındaki paylaşımına ve değişimine dair bilgi sunmaktadır. Ancak Türkiye İstatistik Kurumu’nun sağladığı gelir verileri, üst gelir grupları ve servet söz konusu olduğunda yetersiz kalmaktadır. Türkiye üzerine yapılan az sayıdaki çalışmalar da veri setlerinin servet eşitsizliğinin hesaplanmasında sınırlı kaldığını göstermektedir (Başlevent, 2018; Torul & Öztunalı, 2018). Bu noktada servet eşitsizliği söz konusu olduğunda küresel eşitsizliği odaklanan çalışmalar ve raporların hesaplamaları, Türkiye için değerlendirme yapmaya imkân sağlamaktadır.

Son otuz yılda Türkiye’de milli servet iki katından daha fazla büyümesine rağmen sermayenin emek karşısındaki hızlı büyümesi en alttaki yüzde 50 ve en üstteki yüzde 10’un milli servetten aldığı payda da görülebilmektedir. 2000’lerin başında yüksek enflasyonist dalgaları geride bırakan Türkiye’de ortaya çıkan bilanço toplam servetin %76,7’sinin en üst yüzde 10 elinde olduğu el altı yüzde 50’nin de %0,9’unu aldığı bir toplum şeklindeydi. 2002 sonrası yaşanan hızlı büyüme ile birlikte toplam servet 2007’de sırasıyla %64,1 ve %4,6 olarak paylaşılmıştır. 2008 kriziyle birlikte ise büyümeden fayda sağlayan en alttaki yüzde 50’nin, toplam servetteki payı 2020 yılına gelindiğinde %3,2’ye gerilemiştir (WID.world, 2021).

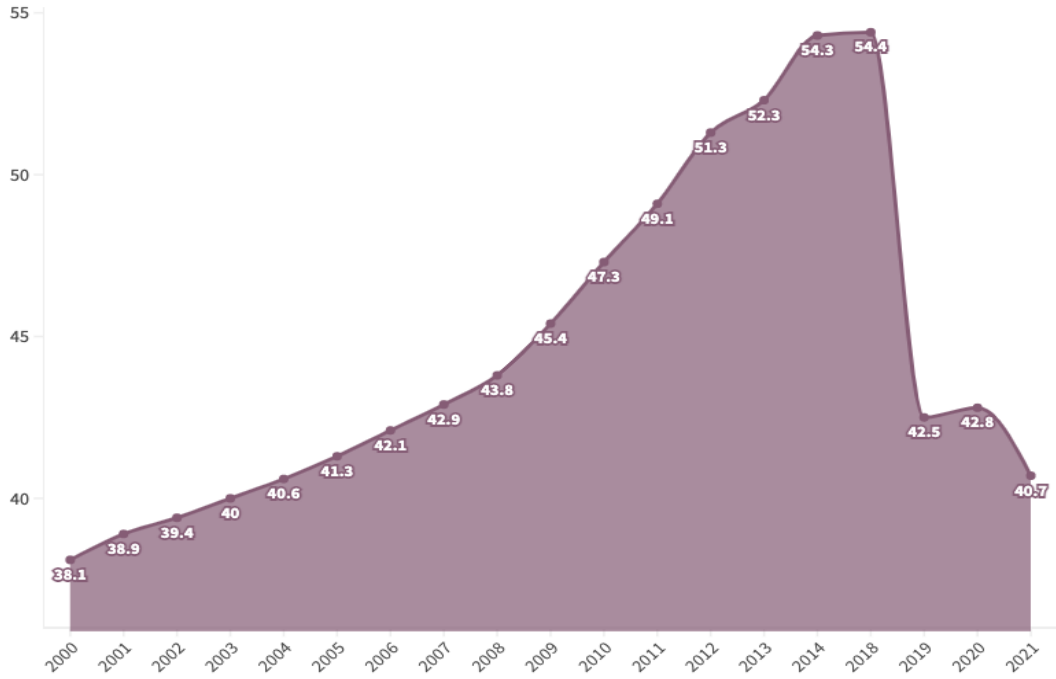

Şekil 5.13. Yüzdelik Dilimlere Göre Servet Payları, 2000-2021

Kaynak: Credit Suisse Global Wealth Databook, (Credit Suisse, 2014, 2018, 2021, 2022).

Kişilerin finansal varlıklar ve emlak ile gayrimenkul yatırımlarını da hesaba katarak oluşturulan net servet birikimleri üzerinden değerlendirme yapan Credit Suisse'in raporları son yirmi yıllık süreç içerisinde Türkiye'deki en çarpıcı gelişmenin en zengin yüzde 10'un payındaki istikrarlı artış olduğunu göstermektedir. 2018'e kadar en yüksek yüzde 10'un payını %66,7'den %81,2'ye çıkılmıştır. 2018'deki döviz ve kur krizi, finans piyasalarıyla birlikte çalışan üst yüzde 10'un toplam servetteki payında sıçrama yaşatmıştır. 2000'de en zengin yüzde 10'un toplam servetten aldığı pay geride kalan yüzde 90'ın payının iki katıyken 2018'de bu oran 4.3'e çıkmıştır. Gelir payları arasında açılan makas ise 2019'da tersine dönmüş, en zengin yüzde 10'un payı %11'e yakın kayıp yaşarken 2018'de payı %18,8'e düşen yüzde 90'ın payı %29,7'ye çıkmıştır. Her ne kadar yüzde 90'ın toplam servet içindeki payı 2019'da artmış olsa da 2000'lerin başındaki oranlarla karşılaştırıldığında %33,3 olan payından 2020'de %27,9'a gerilediği görülmektedir. Öte yandan en zengin yüzde 10'luk kesimin serveti daha yakından incelendiğinde kendi içindeki eşitsizlikler de çarpıcı bir

görünüm sergilemektedir. En zengin yüzde 1’lik kesim 2018 yılında toplam servetin yarısından fazlasına sahip olurken, kalan %26,8’lik servet en zengin %9’luk kesim tarafından paylaşılmaktadır. Aynı yılda yine en zengin yüzde 5’in toplam servet içindeki %72,3’lük payı, en yüksek yüzde 10’luk kesim içerisinde kalan yüzde 5’lik kesimin %8,9 paya sahip olduğunu göstermektedir. Toplam servete daha küçük yüzdelik dilimler halinde bakıldığında servetin en üst yüzdelik dilimlerde yoğunlaştığı daha açık hâle gelmektedir. Bu durum dünyada da çokça tartışılan servet eşitsizliği ve beraberindeki politik, iktisadi ve toplumsal sorunların Türkiye içinde tartışılmaya açılacağını göstermektedir.

Şekil 5.14. En Yüksek Yüzde 1’in Toplam Servet İçerisindeki Payının Değişimi, 2000-2021

Kaynak: Credit Suisse Global Wealth Databook, (2014, 2018, 2022).

Şüphesiz en dramatik ve aşikâr yükseliş en zengin yüzde 1’lik kesime aittir. Türkiye’deki en zengin yüzde 1’lik grubun toplam servet içindeki payı 2000’de %38,1’den 2018 yılına kadar %54,4’e yükselmiştir. 2008’e kadar tedrici artan

yüzde 1'in payı 2008 krizinden sonra ortalama %2'lik sıçramalarla artmıştır. 2018 yılında toplam servetin yarısından fazlasının en tepedeki yüzde 1 elinde bulunuyor oluşu geriye kalan yüzde 99'un payının kalan yarısını paylaştığı anlamına gelmektedir. Yine yüzde 1'in en tepesindekilerin sadece kişilerle ifade edilebiliyor oluşu da sermayenin çok küçük bir azınlık elinde toplandığını gösterir niteliktedir. 2020'de bireysel serveti 1 milyon dolar üzerinde bulunan 115 kişi toplam yetişkin nüfusun %0,2'sine karşılık gelmektedir (Credit Suisse, 2021).

En zengin yüzde 1'in toplam servet içerisindeki payı on beş yıllık yükseliş sonrasında 2014'te %54,3'e kadar yükselmiştir. 2015-2017 yılları arasındaki servet verilerini Türkiye için vermeyen Credit Suisse, raporlarında 2018 için aynı oranda kaldığını göstermektedir. 2018 sonrasında ise en zengin yüzde 1'in toplam servetten aldığı pay keskin bir düşüşle %42,5'e gerilemiştir. Verisi eksik olan yıllar boyunca net servet payının değişimi ve 2018 sonrasındaki ani düşüş uluslararası sermaye hareketleriyle açıklanabilmektedir. Küresel servet hareketliliği raporları Türkiye'de yüksek servete sahip milyonerlerin 2016 yılı sonrasında servetlerini yatırım yapabilecekleri ülkelere taşıdıklarını göstermektedir. Yüksek net değerli bireylerin (HNWI'ler) varlıklarının hareketleri ve dünya genelindeki en popüler göç destinasyonları hakkında kapsamlı araştırmalar yapan ve danışmanlık hizmeti veren New World Wealth (2016, 2017, 2018, 2019) tarafından yayınlanan *Global Wealth Migration Review* raporlarına göre, Türkiye'de 2016 ve 2017 yıllarında, yılda 5.000 üzerinde milyoner; 2018'de 4.000; 2019 yılında ise ülkedeki yüksek servete sahip milyoner nüfusunun %8'ini temsil eden 2.100 milyoner servetlerini diğer ülkelere taşımıştır. Raporlar servet transferlerinin nedeni olarak ülkenin istikrarsız siyasi durumuna, kişi başına düşen servetin durgunlaşmasına ve mevcut yönetime duyulan güven kaybına bağlarken Türkiye'nin kaybettiği yüksek net servete sahip milyonerin yerini dolduramadığına dikkat çekmektedir.

1980'lerde başlayan süreçle birlikte Türkiye'de devlet, sermayeye daha fazla alan açma amacıyla çeşitli çabaları sürdürmüş ve bu çabalar 2000'lerden sonra yasal ve kurumsal düzenlemelerle daha da genişlemiştir. Devlet hem yabancı yatırımları ülkeye çekmek hem de büyük sermayedarları yerel yatırımlara teşvik etmek için bir dizi teşvik politikası uygulamıştır. Bu politikaların temel hedeflerinden biri, sermaye üzerindeki vergi yükünü azaltmaktır. Türkiye'de kurumlar vergisi oranları 1980'lerde %50

seviyelerindeyken, 2000'lerin başında %30'a ve 2020'de %25'e çekilmiştir. Devletin yatırımları teşvik etmek için vergileri düşürmesi, kent merkezlerinde rekabetin artması sonucu gayrimenkul yatırımlarının artışı tetiklemiş ve toplam gelir içinde faiz gelirlerinin artan payı da sermaye gruplarının daha da büyümesini desteklemiştir. Ayrıca, dolaysız vergilere yönelik baskının azaltılması ve toplam vergi gelirlerinin içindeki payının uzun yıllardır devletin yatırımları ve tasarruflarının ağırlığının dolaylı vergilere kaymasına katkıda bulunmuştur.

Dolaylı ve doğrudan vergilere yakından baktığımızda dağılımdaki oranlara göre mal ve hizmetlerin toplam vergi içerisindeki payının yirmi yıl içerisinde %40-%50 arasında, kurum kârlarının %5-%10 arasında yine mülkiyet vergilerinin %2-%5 arasında kaldığı görülmektedir. Kurum sayısındaki artış ve sermaye ile artan mülk edinimine rağmen toplam vergi gelirleri içerisinde kurum kârlarından ve mülkiyetten alınan vergilerin yirmi yıllık dönemde sabit oluşu dikkat çekicidir. Kurum kârları ve mülkiyet gibi doğrudan sermaye birikimi sağlayan alanlardaki düşük vergi gelirleri, bu birikimlerin sahibi olan üst orta ve üst gelir gruplarının daha fazla birikim yapmasına imkân sağlamaktadır. Türkiye'de 2020 yılında toplam vergilerin %0,15'ine denk düşen veraset ve intikal vergisi, sabit sermayenin vergilendirilmesi için oldukça düşük oranlardır.

5.4.2. Daralan Orta Gelir Grubu ve Emegın Konum Kaybı

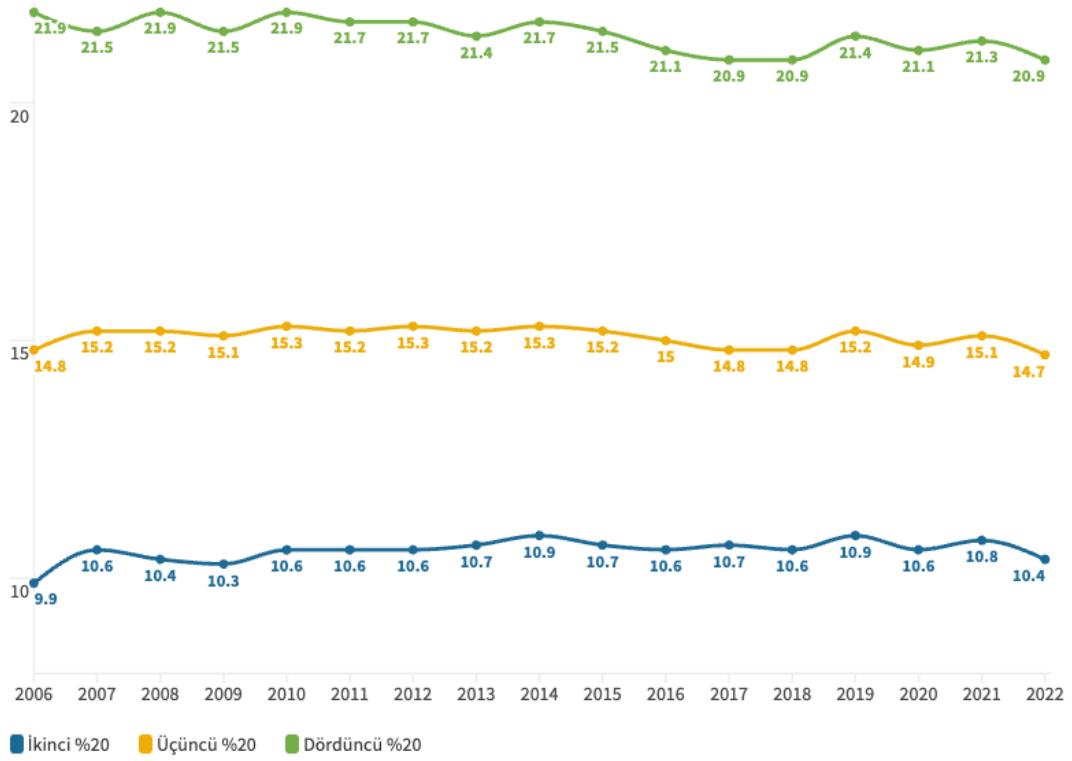
Türkiye'de 2000'lerde yaşanan siyasi ve ekonomik istikrar süreciyle birlikte gelen büyüme en fazla orta gelirli kesimin gelirinde artış sağlamıştır. Büyümenin altın yılları olan 2002-2011 arasındaki %5 büyüme oranı, orta sınıfın büyüklüğünü %18'de %40'a çıkararak iki katına yakın genişletmiştir (World Bank, 2014b). Yine aynı yıllarda Türkiye, OECD ülkeleri arasında orta gelirli büyümenin bir göstergesi olarak alınan medyan gelirdeki büyümesi önceki yıllara göre daha yüksek olan iki ülkeden biridir (OECD, 2019, s. 46). Küresel pazarla bütünleşme, Avrupa Birliği ile entegrasyon sürecinin başlaması ve artan kentleşmenin yarattığı imkânlar canlı bir iç piyasa yaratmış, girişimcilik için pencereler açmış, iç ve dış yatırımlar için teşvik sağlamıştır. Sektörel dönüşümler ve artan eğitime bağlı olarak meslek sahibi olan orta ve üst orta sınıflar için genişleyen çalışma alanları sosyal hareketlilik için de imkân oluşturmıştır.

Artan kamu hizmetlerinin sağladığı imkânlar ve gelir artışıyla birlikte alım gücündeki yükselmenin tüketime yansması orta sınıfların refahındaki artışı görünür kılmıştır.

Ne var ki krizlerle yaşanan daralmalar, yatırımların ve büyümenin yavaşlaması, 2010 sonrasında orta sınıfın gelirini ve yaşam koşullarını daraltmaya başlamıştır. Küresel kriz sonrasında ücret artışlarının kısıtlı kalması, enflasyon ve döviz kurundaki yükseliş orta sınıfların birikim yapmasını engellerken, düzenli vergiler kazançları üzerindeki kısıtacı daha da arttırmaktadır. Kendi işine sahip olanların oranlarındaki azalış ve emek gelirlerinin son yirmi yılda toplam gelir içerisindeki hızla artan payı “işçileşme” ve “ücretlileşme” tartışmalarını gündeme taşımıştır. Çalışma koşullarının değişimi ise eğitilmiş, meslek sahibi beyaz yakalıları için esnek çalışma ve güvencesizleşmeyi merkeze alarak yoğun ücretlileşmeden (Özatalay, 2014) yeni orta sınıf tartışmalarına, (Ayata, 2005; Şimşek, 2015; Ahıska & Yenal, 2006; Karademir-Hazır, 2009; Üner & Güngördü, 2016) proleterleşmeden (Durmaz, 2014; Kaya, 2008), prekaryalaşmaya (Bora vd., 2011; Vatansever, 2018) kadar bir dizi toplumsal tezahür üzerinden tartışılmaktadır.

Orta sınıflar kazançlarından tüketim pratiklerine, çalışma hayatlarından tercihlerine kadar pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmalarda öncelikli birleşen ise gelirdir. Alt gelir ve üst gelir gruplarından farklı olarak orta sınıfların genişliği onu üç ayrı grupta incelenmesini gerektirmektedir: alt-orta, orta ve üst-orta. Bu gruplar gelirin dağılımı bağlamında incelendiğinde 2., 3. ve 4. yüzde 20’lik gelir dilimlerine karşılık gelmektedir. Türkiye’de orta sınıfların yüzdelik gelir dilimi açısından gelirden aldıkları pay değerlendirildiğinde 2002-2005 yılları arasında ekonomideki hızlı büyüme ile sağlanan istikrarın sağladığı refahtan pay aldıkları görülebilmektedir. İkinci, üçüncü ve dördüncü yüzde 20’lik dilimin 2007’ye kadar toplam gelirden aldığı pay artarken, 2007-2009 kriz döneminde üst orta yüzde 20’nin konumu dalgalı olarak devam etmiş, orta ve alt orta yüzde 20’nin payı azalmıştır. 2014’e kadar küçük dalgalanmalarla konumunu koruyan orta gelir gruplarının payı 2015-2018 yılları arasında azalmıştır. Orta gelir gruplarının paylarının azaldığı bu yıllar ekonomik istikrarsızlığın gelir dağılımını bozucu etkisinin başladığı dönemdir. Alt yüzde 20’lik gelir grubunun payı belli bir oranda durağan olarak konumunu korurken üst gelir grubunun payındaki artış orta gelir gruplarından transfer olunmaktadır.

Orta gelir gruplarının toplamdaki değişimi incelendiğinde ise alt orta gelir grubunun 2006 yılında %9,6 olan payının 2022’de %10,4’e yükseldiği, orta gelir grubunun ise dönemsel dalgalanmalarla stabil kaldığı görülmektedir. Üst orta gelir grubu ise 2014 sonrasında alt gelir grubuna kademeli olarak yaklaşmaktadır. En yoksul yüzde 20’ye yakın olan alt orta gelirli ücret gelirleri ve transferler aracılığıyla paylarını bu dönem içerisinde arttırarak devam etmiştir. Buna karşılık orta gelir grubunun payındaki azalma, alt gelir gruplarındaki artışla kıyaslandığında oldukça belirgin bir şekilde gerçekleşmektedir. Ayrıca, üst orta gelir grubunun payındaki yüksek oranda bir daralma da göze çarpmaktadır.

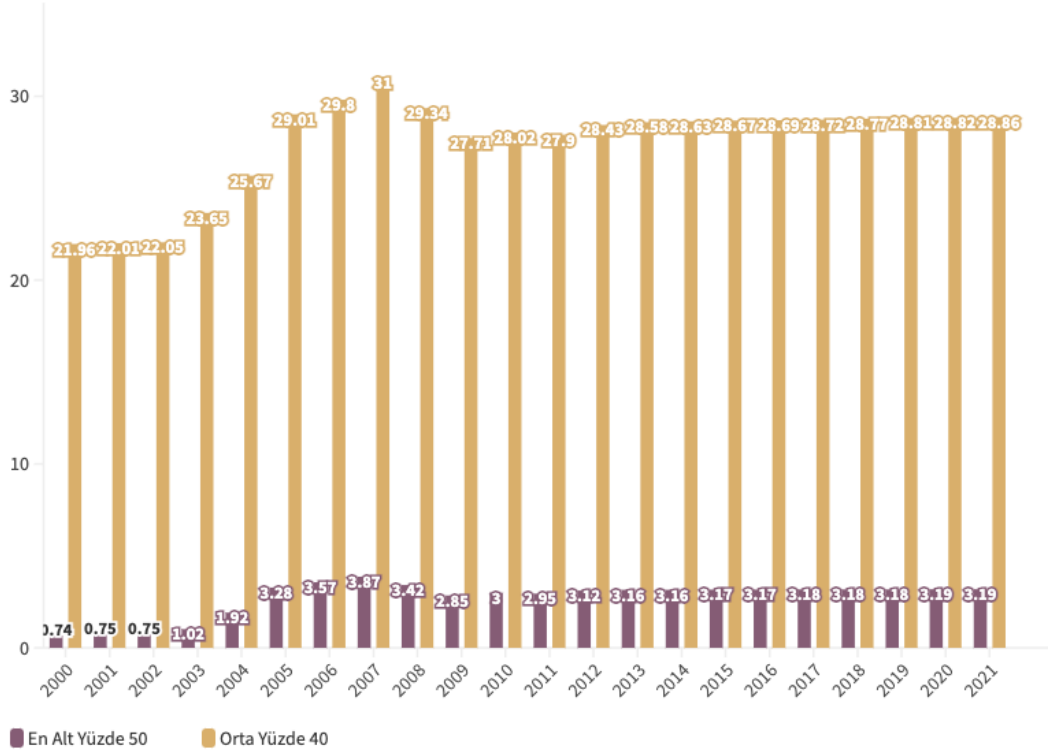

Şekil 5.15. Orta Gelir Gruplarının Toplam Gelir İçerisindeki Paylarının Değişimi, 2006-2022

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2023.

WID’nin (2021) verileri de orta sınıfların son yirmi yılda toplam servetten aldıkları payla ilgili benzer bir tablo sunmaktadır. 2008 krizine kadar en alt yüzde 50’nin payı %3,87 ve orta yüzde 40’ın payı ise %31’e yükselerek toplam servetten aldığı pay hızla artmıştır. Kriz sonrasında ise payları tedricen azalarak 2012’ye kadar dört yılda

dalgalı bir seyir izlemiştir. 2012’de en alt yüzde 50’nin oranı %3,12 ile %3,19, orta yüzde 40’ın payı ise %28,43 ile %28,82 arasında değişen oranlarda toplam servetten pay almışlardır. Büyümenin devam ettiği yıllarda servetten pay alabilen orta yüzde 40, kriz döneminden sonra büyüme devam etse de servetteki payını belli bir oranda koruyabilmiştir. Servet verilerinin kısıtlı oluşu orta gelir gruplarıyla ilgili değişimleri daha detaylı görme imkânı vermemektedir.

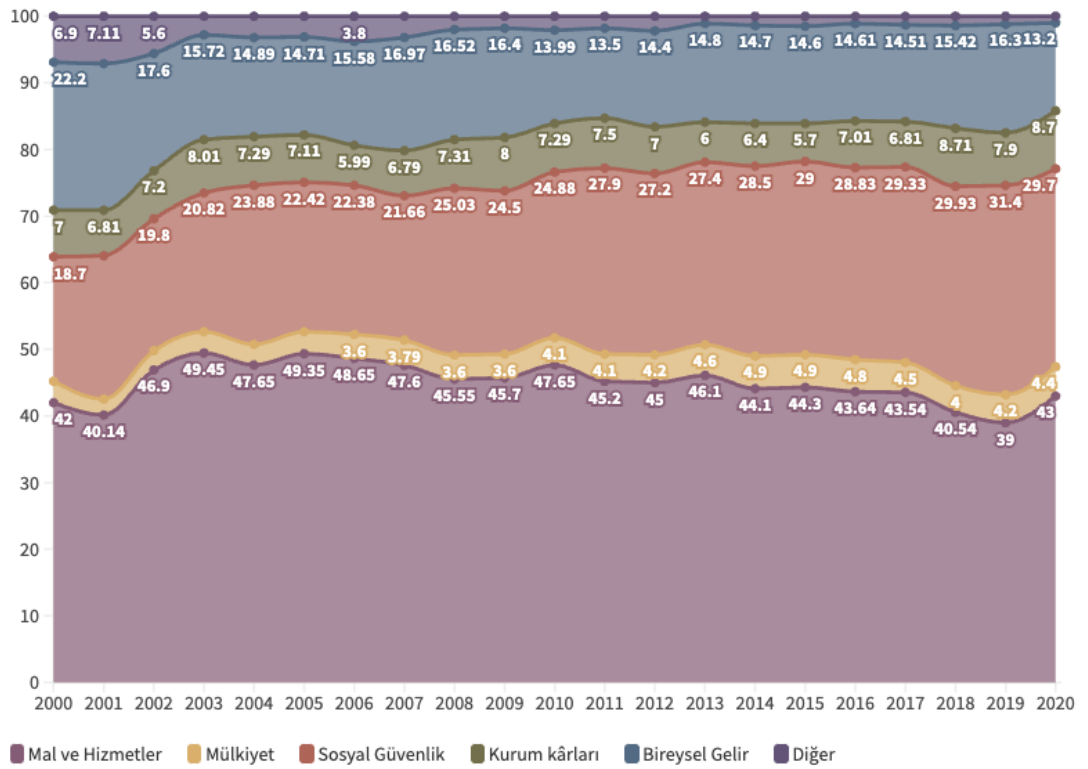

Şekil 5.16. En Alt Yüzde 50 ve Orta Yüzde 40’ın Toplam Servetten Aldığı Paylar, 2000-2021

Kaynak: World Inequality Database, 2021.

1980’li yıllardan itibaren sermayenin üzerindeki verginin düşürülmesi maksadıyla yapılan düzenlemeler vergi sisteminin dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Dolaysız vergilerin ağırlığının azaltılması ise emeğin, ücretlinin vergi yükünü arttırmıştır. Ücretli gelir grubu olarak da belirtilebilecek orta sınıflar düzenli ve en fazla vergi veren, gıda ve giyim için bütçesinin neredeyse üçte birini ayırmak zorundadır (OECD, 2019). Toplam vergi gelirlerinin dağılımı içindeki orana bakıldığında gıdadan giyime, tüketim üzerinden alınan mal ve hizmetler ve

sosyal güvenlik vergilerinin en fazla paya sahip olduğu görülmektedir. Büyümenin devam ettiği 2010'a kadar mal ve hizmetlerden alınan vergi %49'lara kadar yükselmiştir. Takip eden süreçte ise kademeli olarak azalarak %40'lara gerilemiştir. Ücretlilerin maaşlarından doğrudan kesilen sosyal güvenlik vergisi ise vergi gelirlerinde ikinci sırada yer almaktadır. 2000-2010 sonrasında %20 ila %24 arasında değişen oran 2011 sonrasında %27 ila %31 arasında değişiklik göstermiştir (Şekil 5.17). Düzenli vergi gelirinin doğrudan alındığı bu iki vergi türünün muhatabı olan orta gelirli ücretli kesimin düzenli gelirleri alınan vergiler karşısında erimektedir.

Şekil 5.17. Toplam Vergi Gelirlerinin Dağılımı, 2000-2020

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Temel Ekonomik Göstergeler

Orta gelir grubunda ücretlilerin yanı sıra kendi hesabına çalışan, esnaf ve zanaatkarlar da bulunmaktadır. Bireysel gelir sahibi olan bu kesimin toplam vergi içerisindeki payı ise 2000'lerin başında %17 iken 2010 sonrasında ortalama %14'lere inmiştir. Küçük işletme sahiplerinin toplam vergi içerisindeki vergi payları kurum kârlarının vergi oranı ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Ekonomik gelişme ve özelleştirmelerle 2000 sonrası hızla artan kurum sayısına rağmen son yirmi yıl içerisinde kurum

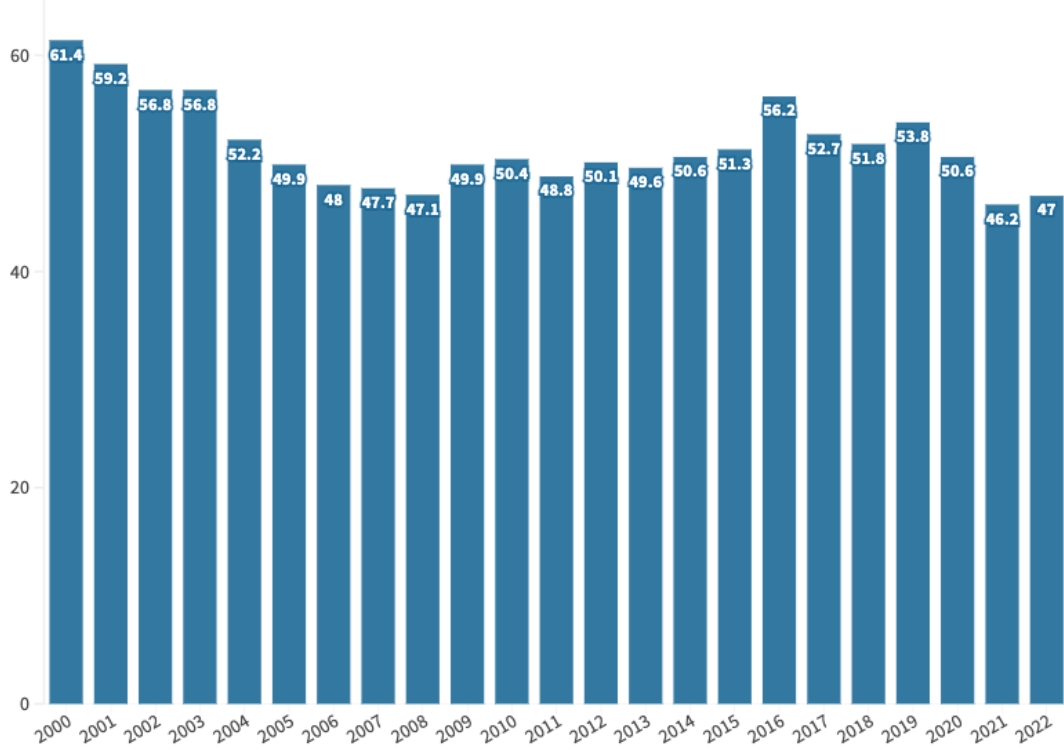
kârlarından alınan vergiler %6 ila %8 arasında stabil kalmıştır. Çok ortaklı ve büyük kurumların kârları üzerinden alınan vergilerin bireysel girişimcilerin toplam vergi içerisindeki payına oranlandığında iki katına yakın bir oran çıkmaktadır.

Verginin yüküne vergi türlerinden ziyade doğrudan gelir üzerinden alınan vergilerden baktığımızda ise orta sınıflar için gelir dağılımındaki bozulma daha açık yorumlanabilmektedir. Bunu 2022 vergi dilimlerine bakarak görmek mümkündür. Sadece beş dilimden oluşan vergi sisteminde, aylık brüt geliri 21 bin TL ve aylık geliri yaklaşık 74 bin TL olan bir vatandaş aynı %35’lik vergi diliminde yer almaktadır. Aylık brüt gelirin 74 bin TL’nin üzerine çıkması durumunda durum daha da garip bir hâle gelmektedir. Bu eşikten yukarı olan tüm gelirler ise %40’lık en yüksek vergi yüküne tabi olmaktadır. Milyonlarca TL geliri olan biriyle 21 bin TL geliri olan biri arasında sadece %5 vergi yükü fark bulunmaktadır (“Gelir vergisi genel tebliği”, 2022). Tüm bu veriler orta sınıf üzerindeki vergi yükünün ne denli orantısız ve adaletsiz olduğunu göstermektedir.

Son yirmi yılda dünyada reel medyan ücretlerinin emek üretkenliğinden çok daha yavaş artmasıyla birlikte ücretlerin üretkenlikten kademeli olarak ayrıldığı görülmektedir (OECD, 2019). Bu eğilim, 2000’lerin başından bu yana artarak devam eden ücret eşitsizliği ile ortaya çıkmıştır. Süreçte yaşanan küresel kriz ve enflasyonun düşeceği beklentisi ücret artışlarını önemli ölçüde yavaşlatırken en alt yüzde 50 ile en üst yüzde 10 arasındaki makasın daha da açılmıştır (OECD, 2018). Böylece işten elde edilen kazancın en temel gelir kaynağı olduğu orta gelirli hanelerde düşük ücretler değişen çalışma ve piyasa koşulları karşısında daha da azalmaktadır. Yukarıda da tartıştığım gibi orta gelirli hanelerin gelirlerinin görece büyük bir kısmını vergi olarak verdiği de düşünüldüğünde emeği gün geçtikçe değersizleşen, sahip olduklarını sürekli kaybetme riskiyle karşı karşıya kalan ve konum kaybı yaşarken daha iyi yaşamaya dair hareketlilik inancı da zayıflayan bir orta sınıf ortaya çıkmaktadır.

Dünyada artan eşitsizliklerle birlikte 2000 sonrasında tezahürlerinin görüldüğü orta sınıf sıkışmasının Türkiye’de 2010 sonrasında daha görünür hâle geldiğini söylemek mümkündür. 2002-2007 arasındaki büyümenin sağladığı refahı artan orta sınıflar 2008 krizi ile sarsılmış, 2010 sonrasında ise hem dünyada hem de Türkiye’de değişen piyasa ve çalışma koşullarının etkisini birlikte yaşamışlardır. Büyük çoğunluğu ücretli ve

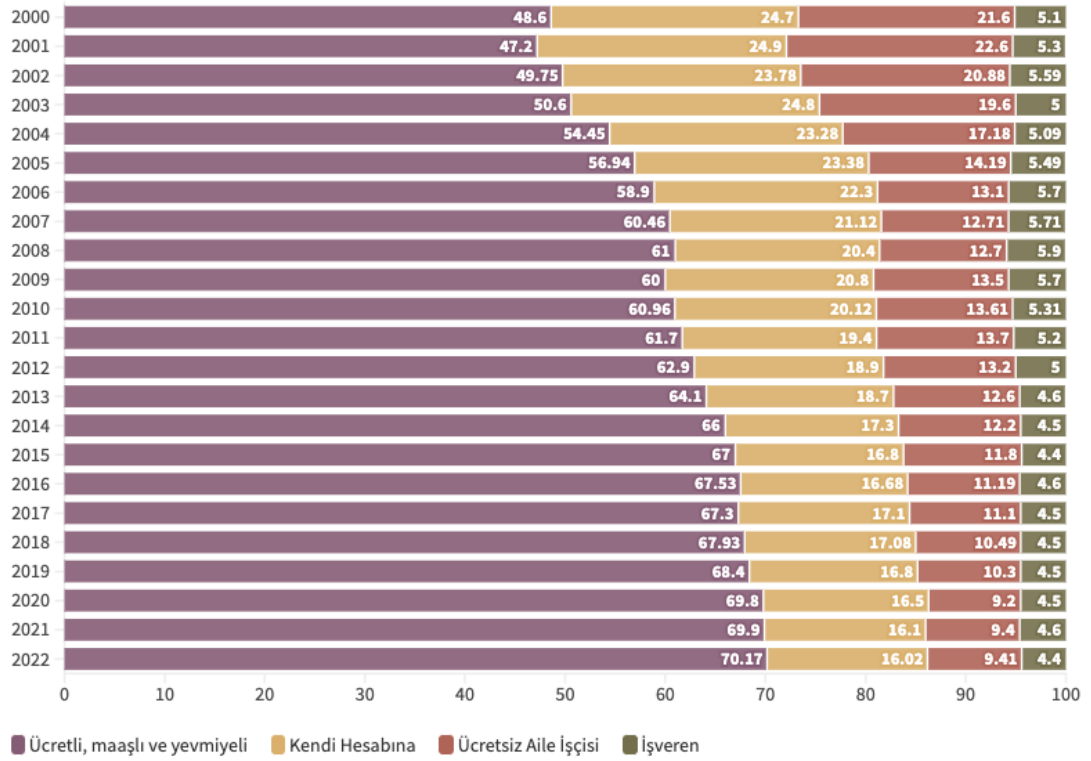
kendi hesabına çalışan orta sınıfların emekleri sermaye karşısında erirken, kazançları gün geçtikçe azalmıştır.

Şekil 5.18. Emegın Faktör Gelirleriyle Hesaplanan GSYH’den Aldığı Pay, 2000-2022

Kaynak: AMECO, 2023.

Türkiye’de 2000’li yılların başında emegın faktör maliyetleriyle hesaplanan GSYH’den aldığı pay ortalama %53,34 iken, bu oran 2010-2020 yılları arasında ise %52’ye gerilemiştir. 2000 sonrasındaki sanayi yatırımları ve emek verimliliğindeki artışların reel ücretlerde iyileşme sağlamaması ücret artışlarının durağanlaşmasına, kriz zamanlarında da erimesine yol açmıştır. Ücret payında belirgin ve tutarlı bir azalmanın görüldüğü benzer örüntü, OECD ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere Meksika ve Kore’de de gözlemlenmektedir (Avrupa Komisyonu Ekonomik ve Mali İşler Genel Müdürlüğü Yıllık Makroekonomik Veritabanı [AMECO], 2022) Gelirleri ücretlerine bağılı olan orta gelir grupları bu süreçlerde en fazla sarsılma yaşayan kesimdir.

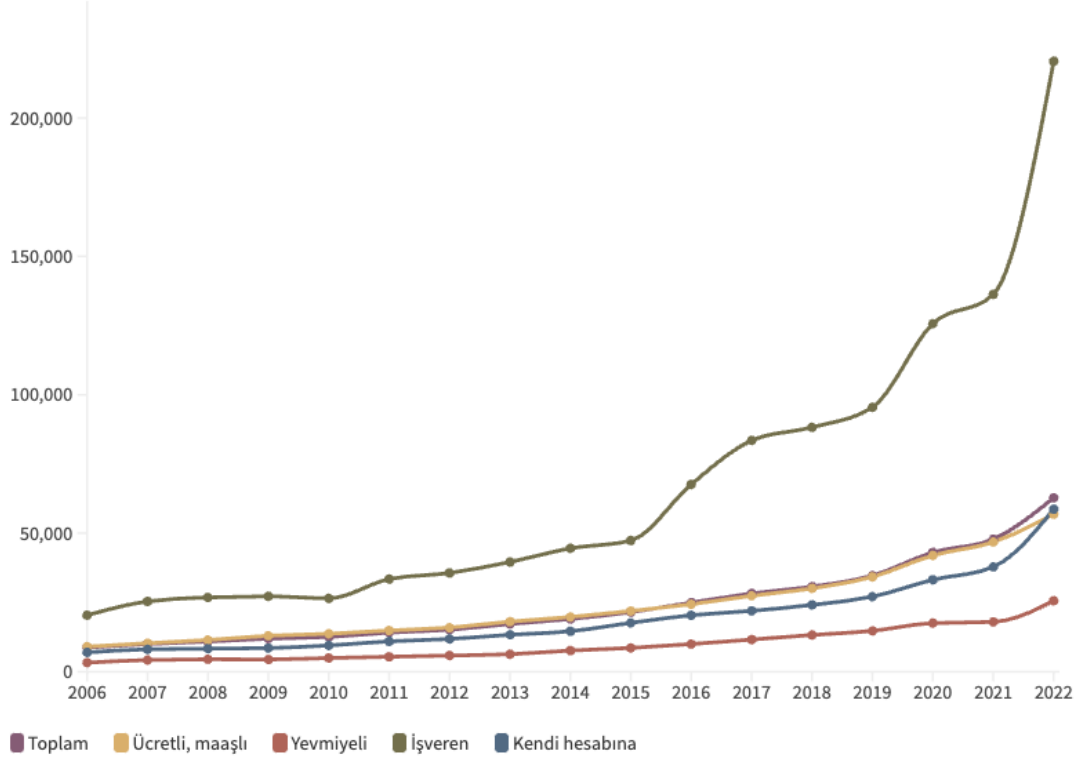

Şekil 5.19. İşgücünün İşteki Duruma Göre Dağılımı, 2000-2022

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2023.

Gelir türlerinin dağılımıyla paralel bir şekilde toplam işgücünün işteki duruma göre dağılımına bakıldığında yirmi yıl içerisindeki en belirgin değişim ücretli, maaşlı ve yevmiyelilerinin oranındaki artış ve kendi hesabına çalışanların oranındaki hızlı azalmadır (Şekil 5.19). 2000 yılında toplam işgücünün %48,6'sı ücretli çalışanlardan oluşuyorken bu oran büyümenin yaşandığı 2002-2014 arasında hızla, 2015 sonrasında ise kademeli artarak 2020'de %69,8'e yükselmiştir. 2022'de ise bu oran %70'in üstüne çıkmıştır. Ne var ki maaş-ücret-yevmiyeli olarak bir işte çalışan sayısı 2006-2022 arasında %11,27 oranında artarken, bu işten çalışanların elde ettiği gelir toplam gelir içerisinde %3,06 kadar artmıştır (TÜİK, 2023a). İstihdamdaki ücretli sayısı hızla artarken toplam gelirden aldıkları pay düşmektedir. Benzer hızlı değişim kendi hesabına çalışanların oranında da görülmektedir. Toplam işgücü içerisinde 2000'de %24,7 olan kendi hesabına çalışanların oranı 2022'de %16,02'ye, işverenlerin oranı %5,14'ten %4,4'ye gerilemiştir. Bu duruma GSYH içinde işgücüne yapılan ödemeler ve net işletme kârlılığının oranları üzerinden de bakıldığında

işgücüne yapılan ödemeler 2009 sonrasında 2016 yılına kadar yükselmiş, 2016'da %31,99 olan oran 2020'de %29,29'e kadar gerilemiştir. Aynı değişime paralel bir şekilde net işletme kârlılıkları 2016'ya kadar düşerken sonrasında hızla yükselmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023b).

Şekil 5.20. Hanehalkı Fertlerinin Esas İşteki Durumlarına Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirleri (TL), 2006-2022

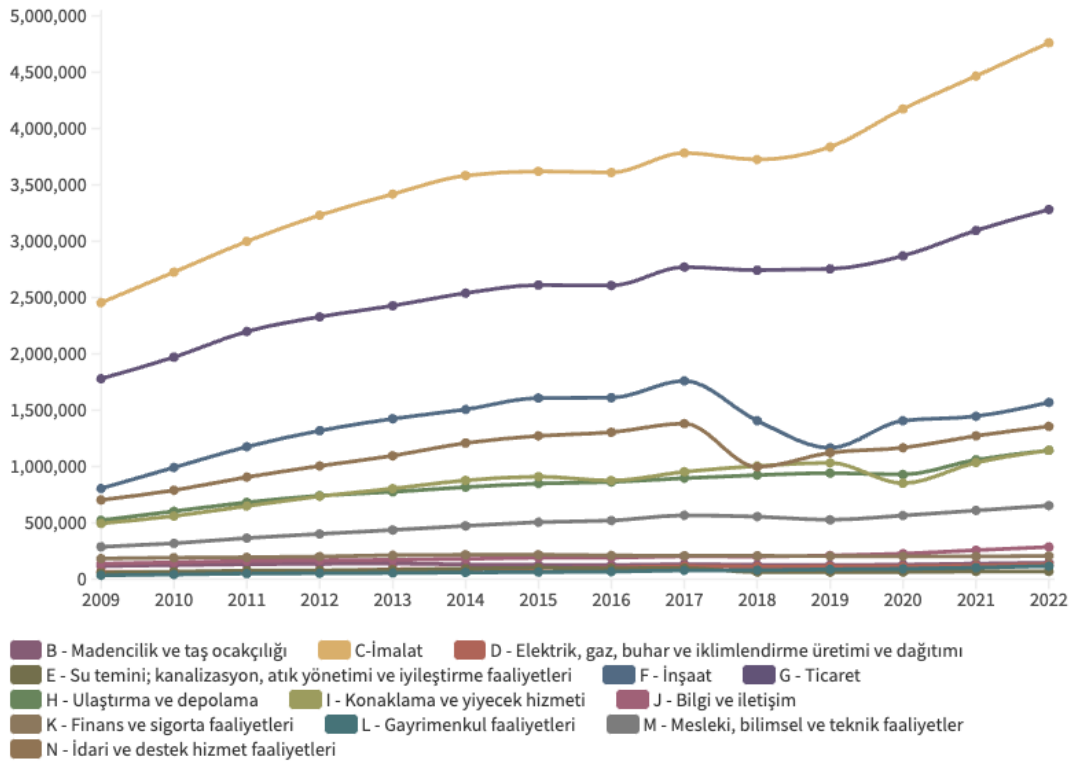
Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023.

Üretim faktörlerinin dağılımı fert gelirlerinin yıllık ortalama ücretlerine de doğrudan yansımaktadır. Şekil 5.20'ye göre, 2006-2022 arasında beklendiği üzere işverenler yıllık ortalama ücret gelirlerini 20.403 TL'den 220.482 TL'ye getirerek ücretlerini 10,8 kat ile en fazla arttıran grup olmuşlardır. İşverenlerin ortalama iş gelirlerindeki büyük kırılma 2015 yılı ile yaşanmıştır. 2006'de 9.069 TL olan ücretli, maaşlıların ortalama ücret geliri 2022'de 56.899'a yükselerek 6,2 kat, kendi hesabına çalışanların ise yıllık ortalama ücretleri 7.002'den 58.697 TL'ye 8,3 kat artmıştır. Ekonomik istikrarsızlığın başladığı 2015 sonrasında işverenlerin yıllık esas iş gelirlerindeki artış, ikinci sıçramayı 2018'deki döviz kuru süreciyle üçüncüsünü ise 2020'de pandemi

süreciyle yaşamıştır. Kriz dönemlerinin sermaye gruplarının kazançlarına açık yansması işveren kazançlarından da net olarak izlenebilmektedir.

Ücretlilerin istihdamdaki payının hızla artmasına rağmen maaş ve ücretlilerin toplam gelirden aldığı payın aynı oranda artmıyor oluşu ücretli yapısının dağılımını daha yakından incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bankacılık krizleri ve mali dengesizliklerin yaşandığı 2000’li yılların başında tüm reel ücretler 2001 krizi ile keskin bir düşüş yaşamış, reel asgari ücret 2004 yılından itibaren toparlanmaya başlamıştır. İstikrarlı büyüme dönemi kriz dönemi sonrasında düşük ücretlilere, asgari ücretli işçilere ve memurlara yaramıştır (Bakış & Polat, 2021, s. 7). 2004 yılı sonrasında asgari ücrette yapılan kurumsal düzenlemeler gelir dağılımının en altında yer alan grupların ücretleri arasında yakınlaşma sağlamış, ücret eşitsizliğini azaltmıştır. Aynı şekilde Ekşi ve Kırdar’ın (2015) saatlik ücretlerdeki eşitsizlik üzerine yaptıkları çalışma 2002-2011 yılları arasında ücret eşitsizliğinin önemli ölçüde azaldığını göstermektedir. Bu dönemde reel saatlik ücretler en düşük yüzdelik dilimler için %70 artmıştır. Gelir eşitsizliğinin de hızlı düşüşünün devam ettiği bu dönem daha yakından incelendiğinde asgari ücretin arttığı 2002-2005 arasındaki dönemin asıl iyileşmenin yaşandığı dönem olduğu görülmektedir (Ekşi & Kırdar, 2015, s. 24-25).

Türkiye işgücü piyasasında ücret eşitsizliğini inceleyen çalışmalar (Bakış & Polat, 2021; Doğruel & Özbay Daş, 2017; Ekşi & Kırdar, 2015; Kent & Sefil-Tansever, 2018; Özbay Daş, 2021) genel ücret eşitsizliğinin azaldığını ortaya koymaktadır. Nüfusun en yüksek ve en düşük ücret alan yüzde 10’luk gruplar arasındaki ücret farkı (90/10 log ücret farkı) ve alt kuyruk ücret eşitsizliği (50/10 log ücret farkı) 2002 yılından bu yana azalmakta, ardından 2013’e kadar hafif toparlanma göstermekte ve 2016 sonrasında da düşüşe geçmektedir. Ancak üst kuyruk eşitsizliği (90/50) 2004’ten küresel krizin yaşandığı 2008 yılına kadar sabit kalmış, sonrasında dalgalı bir seyir izlemiştir (Özbay Daş, 2021, s. 80). Asgari ücretin uzun dönemli olarak iyileştirilmesine yönelik kurumsal müdahale ücret eşitsizliklerinin azalmasını beraberinde getirmiştir.

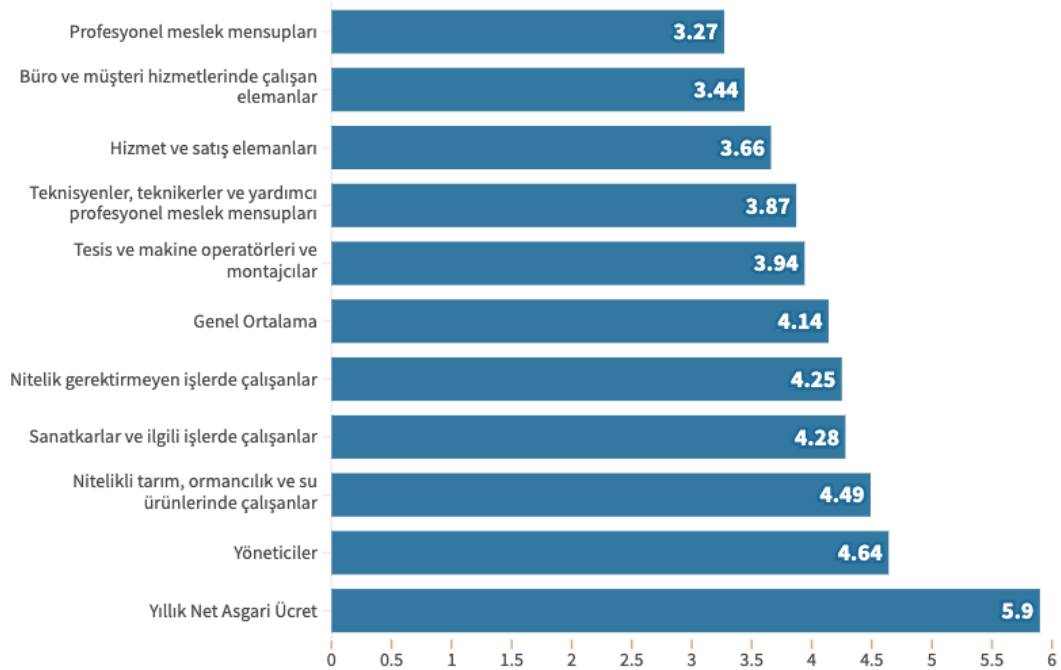
Şekil 5.21. Ücretli Çalışan Sayısının Değişimi, 2009-2022

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023.

Ücretli yapısının sektörlerdeki sayısal dağılımına bakıldığında 2020 yılı verilerine göre 12 796 504 olan toplam ücretli sayısında NACE Rev. 2'ye en fazla ücretli imalat (%32,63), ticaret (%22,43), inşaat (%11) ve idari ve destek (%9,12) hizmetlerindedir (Şekil 5.21). 2009-2022 yılları arasında sektörlerin yıllar içindeki değişiminde ücretli sayısı en fazla artan sektör gayrimenkul faaliyetleridir (%239). Bu dönemde ikinci sırada ise %128 ile mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler gelmektedir. Yüksek düzeyde eğitim gerektiren, uzmanlık bilgisi ve kabiliyetlerine sahip çalışanların sayısı 287 binden 653 binlere çıkarak bu dönem içerisinde yüksek bir artış yaşanmıştır. Bu durum eğitilmiş ve profesyonellerin yoğunlukta olduğu mesleki, teknik ve bilimsel faaliyetler sektöründe ücretli sayısının diğer sektörlerle oranla çok daha hızlı arttığını göstermektedir.

Şekil 5.22, 2012-2022 yılları arasında fertlerin esas işteki meslek gruplarına göre yıllık ortalama esas iş gelirlerindeki değişimi göstermektedir. Bu dönemde ücretlerin ortalama 4,14 kat artarak 15,157 TL'den 62,826 TL'ye yükselmiştir. Aşağıda yer alan

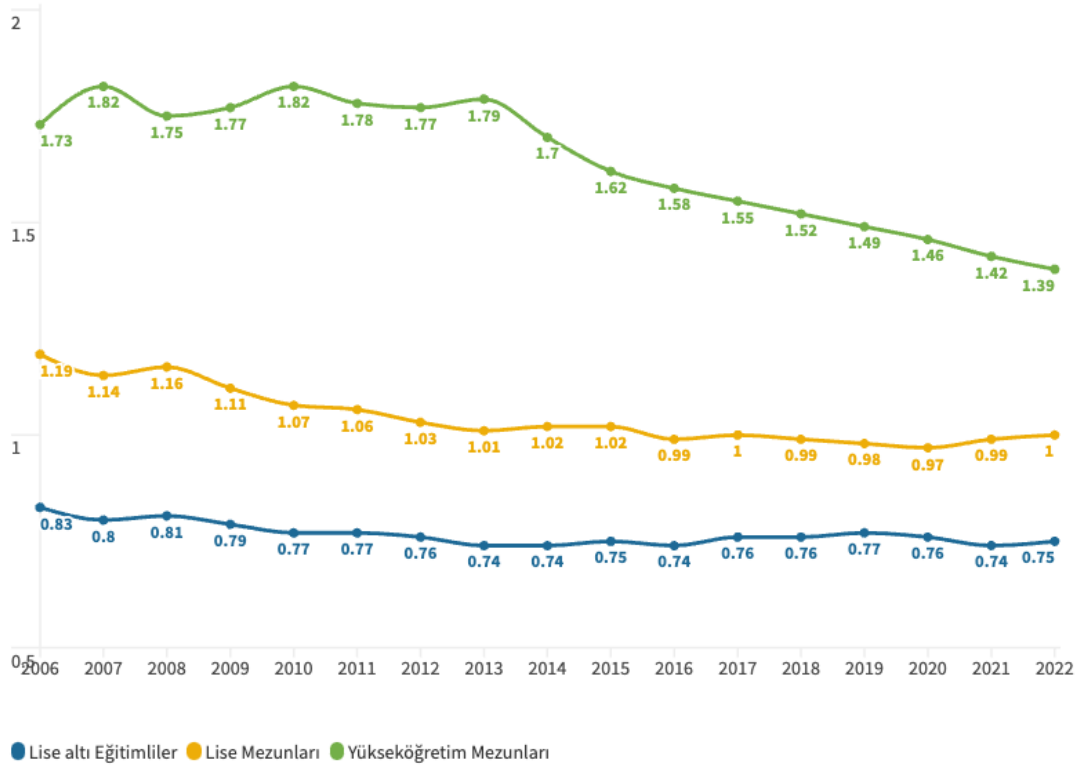
şekilde en yüksek artışın ise 5,9 kat ile yıllık net asgari ücret olduğu görülmektedir. Asgari ücretin ardından ise en fazla artış 4,64 kat ile yöneticilerin iş gelirlerinde yaşanmıştır. En yüksek iş geliri artışlarının en alt ve en üst kademeler olarak belirtilebilecek meslek gruplarında olması ara kademedekileri daha önemli hâle getirmektedir. Nitekim bu tabloda en az artış 3,27 kat ile profesyonel meslek gruplarına aittir. Genel ortalama yıllık ücretlerin artış hızından fazla artan meslek gruplarına baktığımızda yöneticiler ve nitelik gerektirmeyen işlerin yüksek artışına kıyasla nitelikli emek kapsamında yer alan tesis ve makine operatörleri ve montajcılar, nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünlerinde çalışanlar, hizmet ve satış elemanları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışanlar, teknisyen, tekniker ve yardımcı profesyonel meslek grupları yıllık ortalama gelirin altında kalmışlardır. Özellikle 2010 sonrasında alt gelir gruplarını desteklemeye yönelik politikalar asgari ücretin ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların ücretlerindeki artışa oranla eğitim ve meslek sahibi orta gelir grubunu temsil eden profesyonel meslek grupları ve teknisyen ve teknikerlerin yıllık ücret gelirleri bu dönemde genel ortalamanın dahi altında bir artış kaydetmiştir.

Şekil 5.22. Fertlerin Esas İşteki Meslek Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirlerinin Artış Oranı, 2012-2022

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023.

Profesyonel meslek gruplarının toplam ücretli çalışanlar içerisinde sayısının hızla artması ve esas iş gelirlerindeki artışın genel ortalamanın çok altında kalıyor oluşunda son otuz yılda eğitime katılımın artması ve yükseköğretimdeki hızlı genişleme etkilidir. Eğitim durumlarına göre fertlerin esas iş gelirlerinin ortalama gelire oranı incelendiğinde ortalama gelir karşısında en büyük düşüşün yükseköğretim mezunlarının iş gelirlerinde olduğu görülmektedir. Lise altı eğitililer ve lise mezunlarının iş gelirlerinin ortalama gelire oranları birbirine yakınlaşmaktadır. Bu durum nitelik gerektirmeyen işlerdeki yoğunlaşmanın artmasıyla ücretlerin birbirine yakınlaştığını da göstermektedir. Yükseköğretim mezunlarının esas iş gelirlerinin ortalama gelir karşısında 2010'a kadar dalgalı seyretmekte, sonrasında ise hızla düşmektedir. Eğitilmiş, meslek sahibi yükseköğretim mezunları için aldıkları nitelikli eğitimin etkisi gelirlerine yansımamaktadır. Hekimlik, avukatlık, mühendislik gibi diplomalı meslekler için kazançlarının ortalama gelire yaklaşması eğitimin getirisinin aşıldığını, ücretlileşme sürecinin yükseköğretim mezunları için de hızlandığını ortaya koymaktadır.

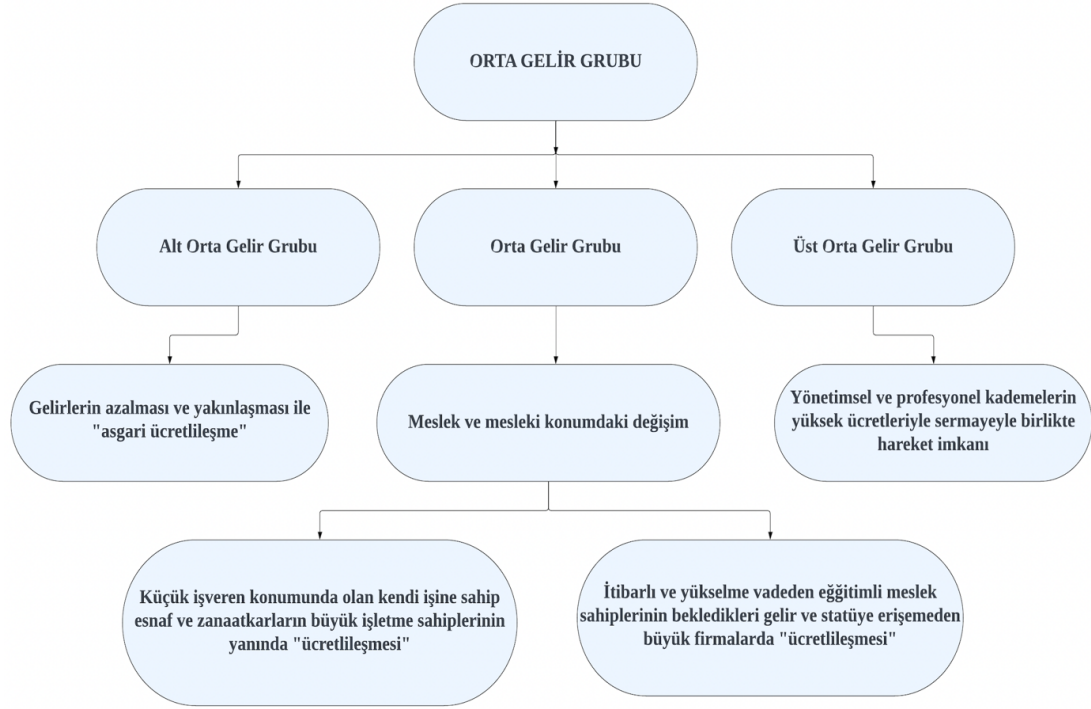
Şekil 5.23. Fertlerin Eğitim Durumlarına Göre Esas İş Gelirlerinin Ortalama Gelire Oranı, 2006-2022

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023.

Türkiye’de son kırk yılda tarımdan sanayiye ve tam sanayileşmeden ise hizmet sektörüne geçiş ücretlilerin gelir içindeki payının artmasındaki en büyük etkenlerdendir. Tarımdaki daralmanın kırsaldaki işgücünü kent merkezlerine taşıması ve yine kentleşme ile kadınların ücretsiz emek gücünden görece nitelik gerektirmeyen iş alanlarına katılımı hizmet sektöründeki genişlemeyi hızlandırmıştır. Özellikle 2000 sonrasında hizmet sektörünün hem niteliksel hem de niceliksel gelişimi yaşanan “ücretlileşme”nin tezahürlerini orta gelir grubunun fragmentasyonu içinde farklılaştırmaktadır. Alt-orta gelir grubu ücretlileşmeyi gelirlerinin azalarak ve aynılaşarak asgari ücretlileşme olarak yaşarken üst-orta grubu ücretleriyle rekabet edebilen yönetsel ve profesyonel gruplar olarak hareketlilik yaşayabilmektedirler. Ortanın ortasında yaşanan ücretlileşme ise meslek ve mesleki konumun değişimiyle ilgilidir. Küçük işveren konumunda olan kendi işine sahip esnaf ve zanaatkarlar ücretlileşerek büyük işletme sahiplerinin yanında çalışması, itibarlı ve yükselme

vadeden avukatlık, doktorluk, mühendislik gibi eğitilmiş meslek sahiplerinin de bekledikleri gelir ve statüye erişmeden ücretlileşmeleri söz konusudur.

Tablo 6. Orta Gelir Grubunun Ücretlileşmesi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de işgücü piyasasında ücretlilerin sayısının artması ve kayıt dışı istihdamın azalması, asgari ücretin reel olarak artmasına ve bu ücretle çalışanların oranında artışa neden olmuştur. Son yıllarda Türkiye’de yapılan araştırmalar (Kaya, 2008; Köse & Bahçe, 2009; Sunar vd., 2016), özellikle vasıfsız işçi gruplarının emek sektöründe yoğunlaştığını göstermektedir. 2003 yılında ücretli çalışanların sadece %9’u asgari ücretle çalışırken, bu oran 2020 yılında %42’ye yükselmiştir. Özellikle emek sektöründe vasıfsız işçi gruplarında yoğunlaşma olduğunu göstermektedir. 2003 yılında ücretli çalışanların sadece %9’u asgari ücretliyken bu oran 2020’de %42’ye çıkmıştır. Asgari ücretlileşme (Aslan, 2019) olarak adlandırılan bu süreç her ne kadar reel olarak niceliksel genişlemeye işaret etse de işlerin ve ücretlerin asgari ücret seviyelerine gerilemesi bir diğer sorun alanıdır. Maaşlı ve kendi hesabına çalışanların ücretlerinin asgari ücret seviyesine yaklaşması orta gelir grubunun gelirlilerinin eridiğinin göstermektedir. İşçileşme olarak da betimlenebilecek bu durumda orta gelir

grubunun emeği asgari bir ücrete çekilmekte, hareketlilik imkânı oluşturabilecek birikimlerden uzaklaşmaktadır.

Son yirmi yılda ücretli ve maaşlıların toplam istihdamdaki payı artarken kendi hesabına çalışanların payı düşmekte, yıllık ortalama ücretlerindeki artış da düşük oranda devam etmektedir. Teknolojik gelişmeler ve artan otomasyon kendi hesabına çalışanların piyasa ile rekabetini zorlaştırmış, aylık kazançlarının ücretli işlere yaklaşması ücretlileşmeye geçişlerini hızlandırmıştır. Gelir kaybının yanı sıra mesleki konum açısından önemli olan itibar da kendi hesabına çalışanlar için azalmaktadır. Türkiye’de çalışma hayatının ve mesleklerin değişimini ele alan Sunar’ın (2020) raporunda kendi hesabına çalışan çiftçi ve esnafılık toplum tarafından istenmeyen ilk on meslek arasında yer almaktadır. Yine kendi hesabına çalışan aşçı, fırıncı, terzi, matbaacı gibi ustalık gerektiren mesleklerin de bir önceki araştırmaya göre (Sunar vd., 2016) itibarda sıra kaybetmesi toplumun kol emeğine ve zanaatkarlığa daha az itibar verdiği ve hizmet sektöründe ücretli işlere daha yüksek itibar atfettiğini göstermektedir.

Toplumun büyük bir bölümünü oluşturan ve eğitim ile meslek sahibi olan orta sınıf, toplumsal işleyişin merkezinde yer alırken, çalışma hayatı büyük bir dönüşüm geçirmektedir. Bu kesim, eğitilmiş olmaları ve düzenli gelire sahip olmaları nedeniyle, yeni çalışma düzeninin getirdiği değişiklikleri deneyimlemektedirler. Ancak bu değişiklikler, emeğin değer kaybetmesi olarak sadece gelir kaybı olarak değil, aynı zamanda emeğin sermayeye karşı zayıflaması olarak da yaşanmaktadır. Emeğin sermaye karşısındaki bu zayıflama, işlerin daha esnek hale gelmesi, çalışma koşullarının belirsizliği, uygun bir iş bulma ve istihdam güvencesi gibi faktörlerle kendini göstermektedir. Genellikle beyaz yakalı olarak adlandırılan bu kesim, her geçen gün daha fazla belirsizlik ve güvencesizlikle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, orta gelir grubundakilerin “sistemin sadık ve itaatkâr hizmetkârları” (Vatansever, 2018) olarak tanımlandığı bir bağlamda, emeğin vasıfsızlaşması (Bora & Erdoğan, 2013) gelirlerin azalması, konum kaybı ve prekaryanın yükselişi olarak yorumlanmaktadır. Bu değişim, eğitilmiş beyaz yakalıları çok yönlü bir şekilde etkilemektedir. Orta sınıf meslekler olarak nitelendirilebilecek, avukatların (Akbaş, 2013, 2015), mühendislerin (Bahçe, 2013), mimarların (Köse & Öncü, 2000), doktorların (Koytak, 2022), akademisyenlerin (Vatansever ve Gezici, 2014) mesleki

olarak yaşadıkları hem gelir hem konum kaybı, farklı araştırmalarda benzer sonuçları göstermektedir. Sorunun sadece ‘eğreti bir çeperin’ oluşması değil, ‘istikrarlı olanın da istikrarsızlaşması’ olarak açıklayan Castel (2017), her ne kadar bu analizi gelir gruplarından bağımsız olarak yapsa da orta gelir grupları için hareketlilik imkânının ortadan kalkması ve sürecin hem gelir hem de konum kaybı olarak katmerlenmesi emeğin prekaryalaşmasını sosyal bir sorun olarak büyütmektedir.

Toplumun ortasında yer alan gruplar için hareketlilik kilit öneme sahiptir. Her daim yükselme umudu taşımakla birlikte düşme riski de bulunmaktadır. TÜİK, 2019-2022 panel verilerini kullanarak yaptığı hesaplama göre, 2021 yılında en yoksul ve en zengin yüzde 10’luk gelir grupları içinde konumlarını sabit tutanların oranının, tüm gelir gruplarında en yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, orta gelir grubunun hareketliliğini daha ayrıntılı bir şekilde incelemesini gerektirmektedir. En yoksul ve en zengin gelir gruplarından orta gelir gruplarına doğru ilerledikçe aynı gelir grubunda kalan bireylerin azaldığı görülmektedir. Orta gelir grubunu temsil eden 5., 6. ve 7. gelir grubundakilerin yaklaşık dörtte biri konumunu korurken, %20,6’sı ise bulunduğu konumdan bir de fazla basamak geriye düşmektedir. Bu gelir grupları aynı zamanda tüm gelir grupları arasında bir gruptan fazla düşüş yaşayan bireylerin oranına sahiptir. Bu üç gelir grubu içerisinde üst gelir grubuna birden fazla basamak yükselme durumu bulunan bireylerin oranı ise %14,5’tir.

Tablo 7. Fertlerin Bir Önceki Yıla Göre Yüzde 10'luk Gelir Gruplarındaki Geçiş Oranları, (%), 2021-2022

	Yüzde 10'luk gelir grubu bir gruptan fazla azalan	Yüzde 10'luk gelir grubu bir grup azalan	Yüzde 10'luk gelir grubu değişmeyen	Yüzde 10'luk gelir grubu bir grup artan	Yüzde 10'luk gelir grubu bir gruptan fazla artan
İlk %10	–	–	55,4	21	23,7
İkinci %10	–	27	33,1	17,7	22,2
Üçüncü %10	8,8	25,3	28,1	15,2	22,6
Dördüncü %10	14,2	24,2	25,2	17	19,4
Beşinci %10	20,4	24,3	20	15,6	19,7
Altıncı %10	19,6	25,7	24,6	15,6	14,6
Yedinci %10	21,7	25	25,1	19	9,3
Sekizinci %10	18,8	27,7	28,5	19,1	6
Dokuzuncu %10	14,8	25,3	42,4	17,5	–
Son %10	8,3	21,1	70,5	–	–

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması.

Orta gelir grubundakilerin sadece konum kaybettiğini söylemek güçtür. Gelişen teknoloji ve yönetici kademesindeki ara pozisyonların artması, yeni nesil mesleklerin ortaya çıkmasıyla birlikte özel sektördeki elit, girişimci, yönetici ve profesyonel gruplar giderek yükselmektedir. Bu durum, orta sınıf içinde farklı fırsatlar ve yükselme potansiyeli sunan bir dönüşümü işaret etmektedir. Ayata'nın (2005) yeni orta sınıf olarak tanımladığı bu meslek grupları yukarı doğru hareketlilik gösterebilen, yüksek ücretlerle çalışan kesimdir. Türkiye'nin küresel ekonomiye entegrasyonundan en kazançlı çıkan yeni orta sınıflar küresel ekonomiyle iş yaparak hem gelirden aldığı payını hem de konumunu yükseltmiştir (Kaya, 2019, s. 196). Ne var ki bu çok az ve dar bir kesim için hareketlilik imkânıdır.

Yöneticiler ve profesyonellerin ağırlıklı olduğu yeni orta sınıflar emek ve sermaye arasındaki bağlantıyı yeniden şekillendirecek konumdadırlar. Ücretli olmaları sebebiyle üst orta gelir grubu içerisinde tanımlanırken, sermayeye yakınlıkları ve yüksek kademede yönetici oldukları şirketlerde hissedar olabilmektedirler. En üst yüzde 10'a yakın olan bu grupları toplam gelirden aldıkları payla birlikte değerlendirdiğimizde 2002-2007 arasında paylarının düştüğünü, kriz döneminde ise en üst 18. ve 19. yüzde 5 ile paylarını arttırdıkları görülmektedir. 2015'e kadar en üst yüzde 5 ile payları azalan ve artan yeni orta gelir grubu 2015 sonrasında en üst yüzde 5'ten ayrılmıştır. 2015-2020 arasında 17., 18. ve 19. yüzde 5'lik dilimde bulunanların payı toplamda yüzde 1 oranında geri giderken en üst yüzde 5'in payı %2,1 oranında artmıştır. Bu durum sermayenin daha küçük yüzdelik gruplarda yoğunlaştığını ve yüksek ücretli kesim olarak belirtilebilecek küresel yöneticiler ve CEO'lardan keskin bir şekilde ayrıştığını göstermektedir.

Çalışma hayatının orta gelir grubunun hareket alanını daraltan bu döngüsüne ek olarak düzenli ve en fazla vergi veren, gıda ve giyim için yüksek harcamalar yapan orta sınıflar için kazançlarıyla ortada kalmak gittikçe zorlaşmaktadır. Dünyada ve özellikle Türkiye'de orta sınıf bir yaşam tarzı tanımlandığında konut kilit bir öneme sahiptir (Ceritoglu, 2019). Orta sınıf demek ev sahibi, birikimini ve aldığı ücreti konutu üzerinden gösterebilendir. Ne var ki konut fiyatlarındaki ve diğer büyük orta sınıf tüketim kalemlerindeki güçlü artış nedeniyle konut edinimi geçmişte olduğundan daha zor hâle gelmiştir. Harcanabilir gelirin yaklaşık üçte biri ile orta gelirli haneler için en büyük harcama kalemlerinden birini oluşturan ev sahibi olma oranı güç geçtikçe

düşmektedir. Ülkeler arasındaki farklılıklara rağmen ev fiyatları son yirmi yılda hane medyan gelirinden üç kat daha hızlı büyümektedir (OECD, 2019). Çalışmalarında Türkiye’de orta sınıflar ve ev sahipliği ilişkisine odaklanan Friedman vd. (2020) orta gelirli hanelerin ev sahibi olma ve aynı evde yaşama oranlarının oldukça düşük olduğunu tespit etmiştir. 2013-2020 yılları arasındaki konut sayısındaki artışa rağmen aynı yıllar aralığında ev sahibi oranı %60,7’den %57,8’e gerilerken, kiracı oranı %21,3’ten %26,2’ye yükselmiştir (TÜİK, 2021). Orta sınıflar için salt bir tüketim malından daha fazlası olan konut, kentte eğitim imkânlarından işgücü hareketliliğine kadar belirleyici konumdadır. Dahası sosyal ve kültürel sermaye kadar ekonomik sermayesi de nesiller arası aktarım unsuru olan orta sınıflar için gelecek nesiller ebeveynlerine göre daha az mülk satın alabileceklerdir.

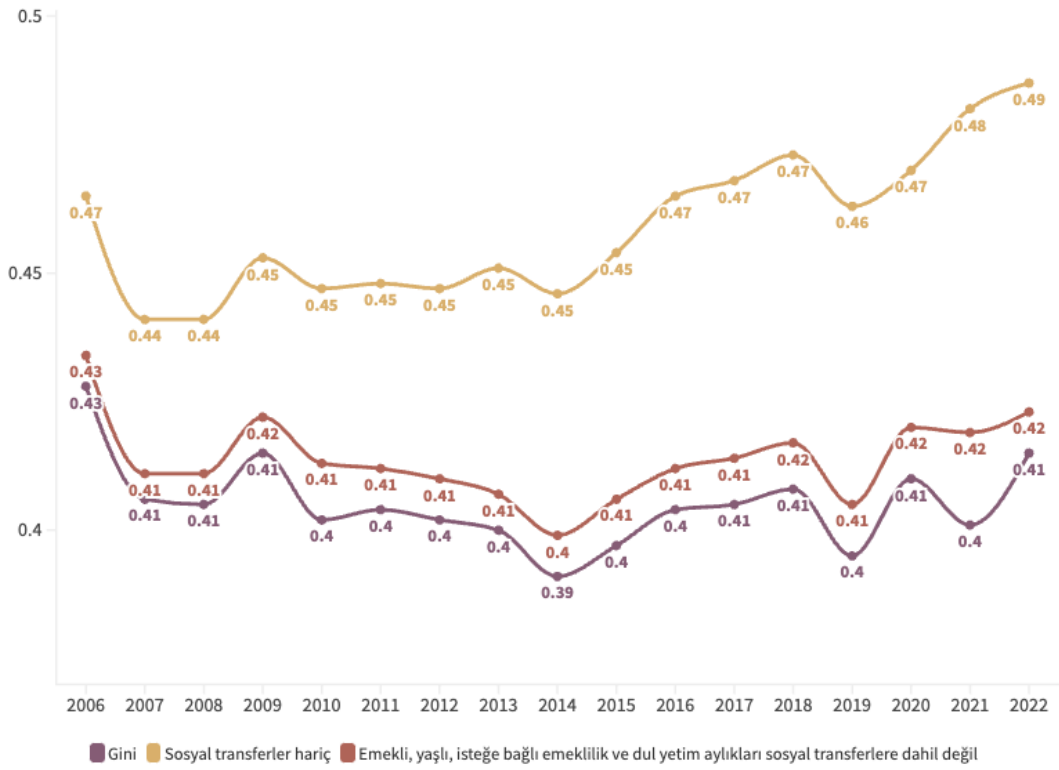
5.4.3. Alt Gelir Gruplarının Artan Payı ve Kırılganlığı

2000’li yıllarla birlikte artan refah, kişi başına düşen geliri artırmış ve üst ve orta gelir gruplarında genişlemeye yol açmıştır. Aynı dönemde yoksulluk oranları azalmıştır. 2002 yılından bu yana düzenli olarak toplanan veriler, hem en alt yüzde 20’nin hem de en üst yüzde 10’un toplam gelirden aldıkları payın istikrarlı bir şekilde arttığını göstermektedir. Önceki bölümde belirtildiği gibi, bazı dönemlerde bu oranlarda dalgalanmalar yaşansa da farklı ölçüm yöntemleriyle hesaplanan yoksulluk oranlarında bir azalma gözlenmektedir.

2000’lerin sonrasında Türkiye’de makro düzeyde önemli bir değişiklik daha yaşanmıştır ki, bu diğer birçok ülkeden farklıdır. Bu değişiklik, Türkiye’nin refah devleti işlevlerini artırarak sürdürmesini içermektedir. 1980-2000 döneminde, küresel sermaye entegrasyonu sonucunda gelir dağılımı bozulmuş ve hızlı bir yoksullaşma yaşanmıştır. Ancak devlet, özelleştirmelerin ve özel sektörün piyasada artan rolünün karşısında, düzenleyici ve koruyucu rolünü yeniden üstlenmiş ve yoksulluğu azaltmayı, düşük gelir gruplarının refahını artırmayı hedefleyen doğrudan veya dolaylı destekler sunmuştur. Dünya Bankası (2014a) raporları da 2000 sonrasında yoksulluk oranlarındaki düşüşün salt ekonomik büyümenin etkisiyle ya da gelir dağılımının değişmesiyle açıklanamayacağını belirtmektedir. Kamu maliyesinin konsolide olmasıyla işgücü piyasasındaki iyileşmeler, eğitim ve sağlık hizmetleri ve

şehirleşmeyle birlikte konut düzenlemeleri ve belediyecilik hizmetlerine erişim imkânlarının sağlanması alt gelirli kesimlerin yaşam koşullarında iyileşme sağlamıştır.

İlk bakışta, alt gelir gruplarının iyileşmesiyle gelir dağılımının daha adil hale geleceği yanlış bir algıdır. Devletin yeniden dağıtım politikalarının eşitsizlik üzerindeki etkisi, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) ürettiği sosyal transferler dahil ve hariç Gini katsayılarıyla izlenebilir. 2006'dan itibaren izlenebilen verilere göre, sosyal transferler eklenmeden hesaplanan Gini katsayısının 2015'e kadar yaklaşık olarak 0,45 seviyesinde olduğu görülmekte, ancak sonrasında artmaya devam etmektedir. 2021 itibarıyla Gini katsayısı 0,48'i aşmış durumdadır. Bu bağlamda, emekli ve dul-yetim maaşlarının 2021 verilerine göre Gini katsayısını 0,06 puan kadar azalttığı gözlemlenmektedir. Genel eşitsizliği 2006'da yaklaşık olarak 0,03 puan kadar azaltan emekli gelirlerinin, özellikle 2012'den sonra emekli transferlerinin toplam gelir içindeki payındaki artışla birlikte olumlu etkisinin arttığı görülmektedir. Sosyal yardımların transfer gelirleri içindeki etkisi ise pandeminin etkisini hissettirdiği 2019-2020 yıllarında 0,01 puanlık bir düşüş sağlamış, 2021'de ise önceki yıllardaki ortalama 0,008 oranına gerilemiştir. Bu veriler, doğrudan yapılan refah aktarımının gelir grupları arasındaki yeniden dağıtımı düzenleme etkisinin sınırlı olduğunu göstermektedir (Atalay Güneş & Tekgüç, 2018).

Şekil 5.24. Sosyal Transferler Öncesi ve Sonrası Gini Katsayısı, 2006-2022

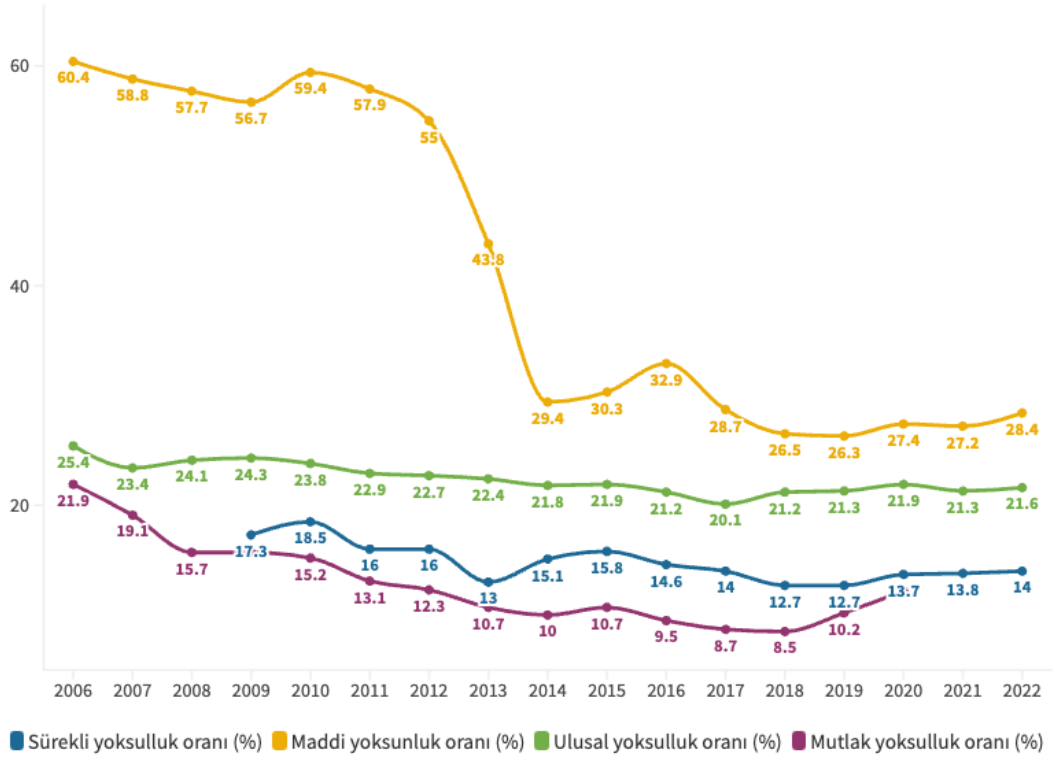
Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2023)

Devletin sosyal yardımlar kapsamında hanelere doğrudan yaptığı çocuk yardımı, konut ve kira yardımı, yoksul hanehalklarına sosyal yardımlar eşitsizliğin düşürülmesinde etkili olmadığını da göstermektedir. Hatta gelir dağılımını dengeleyen ve eşitsizliği azaltan bir müdahale olarak sosyal transferler 2008 sonrasında gelir dağılımı eşitsizliğinin artmasına katkı vermiştir (Çetin & Gün, 2013; Bayar & Günçavdı, 2021). Bu kapsamda yapılan reformların ve dağıtılan yardımların eşitsizliği gidermekten çok “yoksulluğu yönetmek” amaçlı olduğu belirtilebilir (Koray, 2015). Türkiye yeniden dağıtımının etkililiği noktasında OECD’nin (2016) değerlendirme raporunda, sondan üçüncü ülke konumundadır. Gelir dağılımındaki bozukluk devam ederken sosyal transferler gibi önemli bir sosyal devlet ilkesi bile uygulansa, etkisi kısıtlı kalmaktadır.

Son yıllarda alt gelir gruplarının karşı karşıya kaldıkları bir sorun olarak yoksulluğun tanımlanmasına ve ölçümüne dair geliştirilen yöntemler Türkiye’deki yoksulluğun

seyrine de farklı verilerle bakabilme imkânı sağlamaktadır. Bunlardan karşılaştırmalı çalışmalarda sıklıkla kullanılan mutlak yoksulluk oranıdır. Dünya Bankası'nın (2021) 2011 yılı satın alma gücü paritesi rakamlarıyla, günde 5,50 dolar altında ücret alan kişilere göre yaptığı hesaplama göre Türkiye'de 2003'ten 2018'e kadar mutlak yoksulluk oranları hızla düşmektedir. 2018'de ise %8,5 olan oranla 7 milyona yaklaşan mutlak yoksul sayısının 2019'da %10,2'ye, 2020'de ise %12,2 oranla 10 milyona çıkmıştır. 2018'deki döviz ve borç kriziyle başlayan ve ardından pandemi ile devam süreçte yaşanan iktisadi kriz süreci yoksul kesimler için doğrudan gelir desteğinin sınırlı kalması mutlak yoksul sayısının artmasını beraberinde getirmiştir.

Yoksulluk hesaplamalarında değerlendirmelerde esas alınan bir diğer ölçü ile göreceli yoksulluk oranıdır. Bir ülkede veya bölgede yaşayan insanların gelir düzeylerinin, ülkenin genel gelir düzeyine göre nasıl bir konumda olduğunu görmeyi ölçen bir yoksulluk ölçüsüdür. Göreceli yoksulluk oranı, genellikle bir ülkede yaşayan insanların gelirlerinin ortalamasının %50 ve %60'ının altında olanların oranı olarak belirlenir. Bu oran ile ülkenin gelir düzeyindeki farklılıkları dikkate alınırken toplumsal dışlanmışlık veya yoksunluk riski altında olan insanların oranı da görülmektedir. Ulusal yoksulluk sınırı olarak kabul edilen ölçüm medyan gelirinin %60'ı esas alınarak belirlenmektedir. Türkiye'de 2006'da %25,4 olan ulusal yoksulluk oranı 2017'de %20,1'e kadar düşmüş, sonrasında ise yükselişe geçmiştir. 2018 verilerine göre nüfusun yoksulluk oranı %21 üzerine çıkmış, pandemi sürecindeki doğrudan yardımlarla yükselişi 2020 yılında kırılmıştır. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60'ına göre, önceki üç yıldan en az ikisinde yoksul olan fertleri izleyerek oluşturulan ve dört yıllık panel veri kullanılarak hesaplanan sürekli yoksulluk oranı da 2018'e kadar dalgalanmalarla birlikte azalma seyrinde olmuştur. 2018-2019'da nüfusun %12,7'si kalıcı yoksulluk iken bu oran 2020'de %13,7'ye, 2022'de ise %14'e yükselmiştir.

Şekil 5.25. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Medyan Gelirinin %60'ına Göre Hesaplanan Yoksulluk Oranları, 2006-2022

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, 2023 ve Dünya Bankası, 2021.

Yoksulluk tanımlamaları arasında yer alan kullanılan maddi yoksulluk, finansal sıkıntılar nedeniyle beklenmedik harcamaları karşılayamama, evde temel ihtiyaçların karşılanamaması gibi birçok alanda yaşanan kısıtlamaları ifade eder. Bu kısıtlamalar, çamaşır makinesi, renkli televizyon, telefon ve araba sahibi olma gibi lüks tüketim maddelerinin alımına engel olabileceği gibi, evden uzakta tatil yapma, kira, konut kredisi ve faizli borçları ödeme gibi daha temel giderleri de zorlaştırabilir. Dokuz maddeden en az dördünü karşılayamayanların oranı ise ciddi maddi yoksunluk oranı olarak adlandırılır ve bu oran Türkiye'de son yıllarda artış göstermektedir. 2020 yılında ciddi maddi yoksunluk oranı %27,4 olarak kaydedilmiştir. 2021 yılı anket sonuçlarına göre bu oran 0,2 puan düşerek %27,2'ye gerilemiştir (TÜİK, 2023).

Bir toplumda yoksulluğun yaygınlığı değil halihazırdaki yoksulluğun dağılımının derinliği hakkında bilgi veren yoksulluk açığı oranı, yoksul hane halklarının gelir veya tüketim düzeylerinin yoksulluk sınırına olan uzaklıklarının ortalamasının yoksulluk

sınırına bölünmesiyle elde edilen bir orandır. Bu oran aynı zamanda yoksulların yoksulluk sınırının ne kadar gerisinde gelir elde etmekte olduklarını göstermektedir. Değer 100'e yaklaştıkça yoksulluğun derecesi artmaktadır. Türkiye'de ise yoksulluk açığı değeri de 2006 yılında %33,3 iken, 2013'e kadar dönemsel değişimlere rağmen %26,7'ye düşmüştür. 2012 sonrasındaki devlet destekli transferlerdeki artış, asgari ücretteki düzenlemelerle birlikte yoksulluk oranlarının azalışına paralel bir şekilde 2014-2018 yılları arasında yoksulluk açığı da sürekli olarak azalmıştır. 2014 yılında %27,2 olan yoksulluk açığı 2018'e kadar %25,4'e gerilemiştir. 2018 sonrasındaki iktisadi krizlere karşı devletin alt gelir grupları için sağladığı transferler ve destek politikalarına rağmen yoksulluk açığı artmış, yoksulluk derinliği %27'lere yükselmiştir.

Azalan yoksulluğa rağmen gelir grupları arasındaki artan mesafe ise dikkat çekicidir. 2006'da en yoksul yüzde 20'nin gelirden aldıkları pay %5,1 iken bu oran 2008 krizi döneminde bir düşme olsa da 2018'e kadar az oranlarda yükselmiştir. Büyümeyle birlikte sosyal devlet yaklaşımının sosyal politikalara yansımaları ve devletin her dönem transfer ödemelerini arttırması alt gelir gruplarının toplam gelirden aldığı payın sabit kalmasını sağlamıştır. 2017'de %6,3 olan oran ise 2020'de %5,9'a düşmüştür. Tabandaki yüzde 20'lik dilimin gelirden aldığı payın düştüğü 2009 ve 2018 iktisadi kriz yılları en üst yüzde 10 ve yüzde 20'nin gelirlerinin yükselen faizlerle birlikte kazançlarının arttığı dönemlerdir. 2008 krizinde P90/P10'a oranı 14 kat iken, 2009'da bu oran 15,6 kata çıkmıştır. Kriz dönemi sonrasında fark azalmaya devam etmiştir. İkinci kırılmanın yaşandığı 2018 sonrasında ise kur krizi, yükselen işsizlik ve enflasyon ve 2019'un son aylarında yaşanmaya başlanan ve 2020 boyunca etkisi özellikle güvencesiz ve hizmet sektöründe çalışan alt gelir gruplarında daha yıkıcı etkiye neden olmuştur. Bu durum alt gelir gruplarının payının azalmasına ve gelir grupları arasındaki eşitsizliğin derinleşmesine neden olmuştur.

Gelir dağılımının diğer yüzdelik gruplarındaki değişim oldukça hareketliken en alt yüzde 10 ve yüzde 20'lik gelir dilimlerinin paylarını nasıl sabit tuttuklarına dair açıklamalardan en önemlisi devletin doğrudan ya da dolaylı sosyal transferleridir. 2000'li yıllar boyunca devletin artan sosyal transferleri kapsamlı programlar yerine, seçici ve popülist olarak yorumlayanlar (Buğra & Keyder, 2006; Buğra, 2008) kadar Türkiye'nin geç refah kalan refah devleti statüsü elde etmesi (Aysan, 2018) açıklaması

yapanlar da bulunmaktadır. Sosyal harcamalar kapsamında eğitim ve sağlık başta olmak üzere aile, çocuk, yaşlı, engelli dezavantajlı gruplara farklı kurumlar ve programlarla yardım söz konusudur. Sosyal güvenliği bulunmayanlar ve işsizlik ödemeleri de yine alt gelir gruplarına destek sağlanan alanlardır. Nitekim Cuevas vd. (2020) Türkiye'nin maliye politikasının eşitsizliğe etkisini analiz ettikleri raporlarında eğitim ve sağlık harcamalarının gelir eşitsizliğini düzenleyici etkisinin başarılı olduğunu ve 2016 yılı için yaptıkları hesaplamada vergi öncesi Gini katsayısını 0,48'den 0,38'e düştüğünü bulmuşlardır.

Türkiye'nin 2000 yılından bu yana kamu sosyal harcamalarına yakından bakıldığında 13 milyar TL civarında olan toplam sosyal koruma harcamaları, 2010'da 148 milyar TL'ye 2020'de gelindiğinde ciddi bir artış göstererek 655 milyar TL'yi aştığı görülmektedir. Bu miktarın artışında ülkenin büyümesinin de etkisi yüksektir. Bu noktada kamu sosyal harcamalarının GSYH içindeki payındaki değişim daha net bir tablo sunacaktır. 2000'de %7,9 iken 2011'de %12,8'e ve 2020'de %13'e yükselmiştir. Türkiye OECD ülkeleri içinde son kırk yıl içinde oransal olarak kamu sosyal harcamalarını çıkararak (%2'den %13'e) en fazla artıran ülkelerden biri olmasına rağmen halihazırda OECD ortalamasının (%20) altında kalmaktadır. Bu durum gelirin yeniden bölüşümü yoluyla eşitsizliği azaltıcı etkisi bulunan kamu harcamalarının diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha fazla bütçe ayrılabilceğini göstermektedir.

Sosyal transferlerin yanı sıra gelir dağılımını dengeleyici olması gereken bir diğer unsur ise vergilerdir. Artan transfer harcamalarına rağmen vergi öncesi ve vergi sonrası Gini arasındaki farkın açıldığı, eşitsizliği düşürücü etkisinin azaldığı görülmektedir. Türkiye için aradaki fark 2006 yılında 0,18 iken 2020'de 0,23'e yükselmiştir. Bu durum vergilerin etkisinin gelirin yeniden dağıtımında az etkisi olduğunu göstermektedir. Türkiye'de genel vergi ve sosyal harcama politikasının nüfustaki gelir eşitsizliğini önemli ölçüde azaltmadığını ortaya koyan Cuevas vd. (2020), doğrudan transferler ve vergiler sisteminin, dolaylı vergilerin alt gelirliilerin refahını artırıcı etkisini dengeleyemediğini ve bu nedenle yoksulluk göstergelerinde net artışlar olduğunu göstermektedir. Dolaylı vergilerin yoksul kesim üzerindeki yükü nedeniyle yoksulluk açığı oranı 2.7'den 5.3'e yükselmektedir (Cuevas vd., 2020, s. 21).

Nüfusun yoksul kesimi olarak belirtilebilecek en alt yüzde 20'nin gelir vergisinden etkilenme durumunu inceleyen Bayar, Günçavdı ve Levent (2021) çalışmalarında diğer gelir gruplarına göre en yoksul kesimin vergi yükünün fazlalığına dikkat çekmektedir. Farklı gelir gruplarının ödedikleri toplam gelir vergilerinin toplam brüt gelirlerine oranı en yoksul kesimin zengin gruptan sonra görece olarak ikinci en yüksek gelir vergisini ödemektedir. 2000'lerin başından 2010'lara kadar istikrarlı bir şekilde düşen vergi yükündeki oran 2010-2012 yılları arasında artarak orta gelir grubunun yük oranını geride bırakmıştı. 2016'de en zengin yüzde 20'nin üzerindeki vergi yükü oranıyla eşitlenen en yoksul kesimin yükü en yoksullar aleyhinde vergi politikalarının yürütüldüğüne işaret etmektedir. Vergi gelirlerinin en büyük kaynağı olan ücretlerden ne kadar vergi kesintisi yapıldığını gösteren ücret vergisinin toplam ücretlere oranına bakıldığında da en alt yüzde 20'nin durumu daha da dikkat çekicidir. En yoksulların elde ettiği ücret gelirlerindeki ödedikleri verginin oranı diğer gelir gruplarına göre daha yüksektir. Bir başka ifadeyle, en yoksul yüzde 20 toplam gelirler içerisinde en fazla paya sahip olan ücretliler içerisinde oransal olarak en fazla vergi veren gruptur (Bayar vd., 2021, s. 29).

Gelir eşitsizliği ve yoksulluğa etkileyen bir diğer unsur hanehalklarının yapısındaki değişimdir. OECD'nin (2008) eşitsiz büyümeyi yoksulluk ile birlikte değerlendirildiği rapor, ortalama hane büyüklüğü ve hane reisinin yaşındaki değişimin Gini katsayısındaki değişimi etkilediğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de ise hanehalkı yapısı ile hane reisi üzerinden gelirin yaşam döngüsü içindeki değişimini 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi üzerinden ele alan Cilasun ve Kırdar (2013) birden fazla çekirdek ailenin beraber yaşaması ve hanede çalışan genç nüfusun aileleriyle birlikte kalmasının hanehalkının gelir profilini yatay seyretmesini sağladığını bulmuşlardır. Hanehalkı yapısının geniş aile formundan çekirdek aileye, son yıllarda da tek kişilik hane formuna kayması eşitsizliğin artmasına etki etmektedir. Bu açıdan hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk oranları birlikte değerlendirilmelidir.

Türkiye'de yoksulluk oranı en yüksek hane türü en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan geniş ailelerdeyken en düşük oran ise tek kişilik hanehalklarındadır. 2010 sonrasındaki hanelerin yoksulluk oranlarındaki değişime yakından bakıldığında tek kişilik hanelerin oranı %10,1'den 2020'de %14,2'ye, çekirdek aile olmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalklarının oranı ise %12,3'ten %15,4'e yükselmiştir (TÜİK,

2021). 65 ve üzeri yaşta tek kişiden oluşan hanelerin yarısından fazlasının en düşük gelir grubunda olduğunun tespiti (Arun, 2014, s. 7) ise hanehalklarının yapısını eşitsizlik açısından daha çarpıcı hâle getirmektedir. Türkiye’de yaşlı bağımlılık oranı 2010’da %10,8 iken her yıl tedrici olarak artmış ve 2021’de %14,4’e ulaşmıştır. OECD’nin (2021, ss. 183-193) raporu 2021 itibarıyla 2,5 milyona ulaşan 65 üstü ve üzeri emeklinin ortalama gelirlerinin yoksulluk sınırının %35 altında olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşlıların büyük çoğunluğunun temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorlandığını belirten rapor, Türkiye’nin en derin yoksulluk yaşayan dördüncü ülke olduğunu belirtmektedir. Raporda yapılan projeksiyonlar 2080 yılında Türkiye’deki emekli çalışan oranının %15,3 hızla artarak %58,2’ye çıkacağını belirtmektedir. Tüm bu oranlarla paralel olarak yaşlılık ve yoksulluk ilişkisini ele alan birçok çalışmaya göre (Arun, 2014, 2016; Karasoy, 2021) kırsaldaki yaşlı nüfusun bakımı, evlenmemiş ve çocuksuz yaşlıların tek başına kalması, yoksul hanelerdeki kadın, engelli grupların sayısındaki artış geleceğin bekleyen önemli sorunları arasında yer almaktadır.

Yoksulluğun toplumsal cinsiyet, yaş, engellilik gibi farklı sosyoekonomik göstergelerle birleşmesi eşitsizlikleri katmerli hâle getirmektedir. Başlevent (2021) tek kişilik hanehalklarında yaşayanların sosyodemografik özellikleri ve gelirlerini incelediği çalışmasında bu tip hanelerde yaşayan erkeklerin 30 yaşlarında, kadınlarda ise 70 yaş civarında olduğunu bulmuştur. Diğer yandan tek kişilik yoksul hanelerde yaşayanların %70’e yakınının kadın olması durumu daha da ciddi kılmaktadır (Arun, 2014, s.7). Kadın istihdamının düşük olması, ücretsiz aile işçiliğinin kadınlar arasında yaygın olması ve kadınların genellikle gelir açısından eşlerine veya ailelerine bağımlı olmaları, kadın yoksulluğunu karmaşık ve çok yönlü bir sorun haline getirmektedir. Bu durum aynı zamanda yoksulluğun kısır bir döngü içinde sürmesine katkı sağlamaktadır. Öte yandan aile yapısının değişmesi, artan boşanmalar, tek ebeveynli hanelerin çoğunluğunun kadın-çocuk birlikteliği şeklinde olması “yoksulluğun kadınsallaşması”nı da gündemde tutmaktadır. Hizmet sektöründeki genişlemeyle birlikte artan istihdam olanakları ve kız çocukları için artan eğitim imkânları istihdam oranlarını tedrici olarak da olsa arttırmıştır. Ancak 2018’e kadar devamlı artarak %29,4’e çıkan kadın istihdam oranı 2018-2020 arasında daralan piyasa ve pandemi sürecinin etkisiyle %26,3’e gerilediği görülmektedir (TÜİK, 2021).

Alt gelir grubundaki kadınların çalışma yaşamındaki eşitsiz ücret politikalarıyla birlikte durumları daha da pekişmektedir. İşgücü piyasasında ücretli, maaşlı ve yevmiyeli çalışan kadınlar erkeklere göre daha az ücret almaktadır. ILO ve TÜİK'in (2020) "Cinsiyete Dayalı Ücret Farkının Ölçümü" başlıklı araştırmasına göre 2018 yılında kadın ve erkek maaşları arasındaki fark %15,6 olarak hesaplanmıştır. Bu oran çalışma hayatının ilk zamanlarında %3,8 olarak daha düşük oranlarda iken, 40 yaş sonrasında kadınların aleyhine olacak şekilde %25,9'lara yükselmektedir. Bu durumda yaş ilerledikçe ücret farkı da artmaktadır. Kadınların eğitim düzeyleri de çalışma hayatına katılımlarını ve ücret farklılıklarını etkilemektedir. Cinsiyete göre ücret farkı, ilkokul ve altı eğitim düzeyine sahip ücretli çalışanlar arasında %38,6 oran ile en yüksek seviyede iken, yüksek öğrenim düzeyine sahip çalışanlar arasında bu oran %15,8 ile en düşük seviyededir. Öte yandan kadınların kendi içlerinde de çocuklarının olup olmamasına dair ücret farkı bulunmaktadır. Bu oran kadınlar arasında %11'dir. Cinsiyete dayalı ücret farklılıkları kadın yoksulluğunu daha da derinleştirmektedir.

Yoksulluğun derinleşen, derinleştikçe de kenarda kalmaya mahkûm olan bir diğer kesim ise literatürde "sınıf-altı" olarak tanımlanan kesimdir. Türkiye'de özellikle 1990'larla birlikte kente göç edenler için istihdamda yer alma ve konut bulma koşullarının daralması, enformelliğin sağladığı hareketliliğin tıkanması ve akraba ve hemşehrilik örüntülerinin sağladığı refahın etkisinin azalması yoksulluğu daha çıplak hâle getirmiştir. 2000'lere kadar "nöbetleşe yoksulluk" (Işık & Pınarcıoğlu, 2001) olarak devam eden durum hareketlilik imkânının kalmamasıyla en alttakiler için "müebbet yoksulluğa" (Yılmaz, 2008) dönüşmektedir. Toplumsal bütünleşme ihtimalini ortadan kaldıran "yeni yoksulluk" (Buğra & Keyder, 2003) kentte "öteki" olmayla bütünleşince daha da kenarda ve zaman zaman tehlikeli olarak damgalanmaktadır. Erkilet (2018) kentte dayanışmacı örüntülerinin zayıflamasıyla artan yoksulluğun halihazırda kente ve dayanışmanın sağlandığı mekanlara müdahalelerle daha da zayıfladığını dile getirmektedir. Toplumun en yoksul ve dışlanmışları olarak sayılabilecek evsizler, dilenciler, göçmenler, kaçak uluslararası işçilerin kent mekanıyla birlikte ürettikleri stratejileri ayakta kalmalarını sağlarken kentsel müdahalelerle çeperlere itilmesi sınıf altı olma durumlarını pekiştirmektedir.

Son 30 yıl boyunca dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de mutlak yoksulluk sınırından kurtuluş ve yoksulluk oranlarının dűřmesi, artan gelir eşitsizliğini hafifletmeye yardımcı olan faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle 2000 yılından sonra, sağlık, eğitim, istihdam ve ayni yardımlar gibi birçok farklı alanda devletin yoksul kesimlere yönelik artan katkıları, hızla artan gelir eşitsizliği karşısında bir tür “yara bandı” etkisi yaratmıştır. Alt kesimin gelir durumunun dengelenmesi üzerinden devam ettirilen politikalar sağlanan kısmi refah ve yaşam koşullarındaki iyileştirmelerle stabil tutulmaya çalışmaktadır. Ne var ki hareketlilik imkânı olmayan alt kesimler için gelir dağılımının diğer kesimlerle birlikte değişen dengesi en alttaki yoksulları bulundukları konumda sabit hâle getirmektedir. Güven, Dalgıç ve Tansel’in (2014) yaptıkları araştırmada, gelir hareketliliği ile eşitsizlik arasındaki ilişkiyi inceledi. Bu araştırmadan elde edilen verilere göre, ele alınan dönem içinde alt gelir grubundaki bireylerin %30’u işsizlik durumuna dűřerken, yalnızca %1,5’i en üst gelir grubuna yükselme fırsatı bulmaktadır. Yani, yükselme imkanları sınırlıydı ve bu koşullarda düzen içinde kendi konumunu koruyamayanlar veya kendine yeni bir yer edinemeyenler, kalıcı olarak alt gelir gruplarına sürüklenmektedir.

6. SONUÇ

Eşitsizliklerin 2000 sonrası hızlı yükselişi, olguyu akademik ve politik tartışmaların merkezine taşımıştır. Bu artan ilginin arkasında eşitsizliğin hem boyutlarının değişmesi hem de derinleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Son yıllarda küresel eşitsizliklere yönelik teorik ve ampirik araştırmalar, küresel eşitsizliği daralmaya devam ettiğini, ancak ülkelerin kendi içindeki gelir farklılıklarının arttığını ortaya koymakta, gelir dağılımı sorununu eşitsizlik tartışmalarının merkezine taşımaktadır. Bu nedenle gelir dağılımını şekillendiren ekonomi politikaları artık daha fazla tartışılmaktadır. Yükselen gelir eşitsizliğini açıklamaya çalışan çalışmalar, eşitsizliğin sadece kamusal siyasal bir tercih olmadığını aynı zamanda iktisadi sistemin yapısının temel bir çıktısı olduğunu dile getirmektedir. Beraberinde gelen tartışmalar da gelir ve servetin değişen dengesi, sermayenin en tepedekiler elinde yoğunlaşması, ücretli toplum yapısı ve değişen sosyal politikalar etrafında tartışılmaktadır.

Eşitsizliğin beraberinde getirdiği toplumsal sorunların daha açık hâle gelmesi ve toplumsal hareketleri tetikleyici etkisi konunun çok yönlü ve sosyoekonomik bağlamda ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle son yıllarda yapılan araştırmalar, gelir eşitsizliği değerlendirmelerinin sadece Gini katsayısıyla sınırlı kalmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Gini katsayısı, genellikle eşitsizliği tek boyutlu bir perspektiften ele alırken, eşitsizliğin farklı yönlerini göz ardı edebilir. Bu nedenle, ülkeler içindeki gelir grupları arasındaki değişimi izlemeye yönelik hesaplamalar geliştirilmeye başlanmıştır. Gelir eşitsizliğini daha kapsamlı bir şekilde anlamak için, mikroekonomik faktörleri makroekonomik fenomenlerle birleştiren yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Artık eşitsizlik, sadece küreselleşme, kalkınma, büyüme ve demografik değişimle açıklanamamakta; aynı zamanda gelirin dağılımı ve çalışma hayatındaki değişiklikler de dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda, milli gelir içinde emek ve sermayenin payını inceleyen fonksiyonel gelir dağılımı ile hane halkları veya bireyler arasındaki dağılımı odaklayan bireysel gelir dağılımı arasındaki ilişki daha fazla önem kazanmaktadır. Veri erişim imkanlarının artması ve ortak veri platformlarının yaygınlaşması, çoklu analizlere olanak tanıyarak ampirik çalışmaların sayısını artırmıştır. Bu veri kaynakları, gelirin refah göstergesi olarak kullanımı, kapsamı, karşılaştırılabilirliği ve veri kalitesi konularında eleştirilse de eşitsizlikleri ulusal ve uluslararası düzeyde izleme ve karşılaştırmalı çalışmalar yapma imkânı sunar.

Bu nedenle, gelir dağılımındaki değişikliklerin gözlemlendiği, eşitsizliğin nedenleri ile sonuçlarına dair ayrıntılı analizlerin yapıldığı araştırmalar yapılmaktadır.

Gelir eşitsizliğine yönelik artan çalışmalar, emeğin ve sermayenin değişen dengesini, iş dünyasındaki transformasyonları ve sosyal politika uygulamalarının etkisini ele alarak, toplum içindeki grupların kendi içlerindeki ve birbirlerine göre konumlarının evrimini değerlendirmektedir. Sermayenin en zenginler arasında yoğunlaşması, mutlak yoksulluğun azalması ve yoksulluğun yeni formları ile orta gelir gruplarının gelir ve konum kayıpları, tartışma konuları arasında yer almaktadır. Artan eşitsizliklerin gelir gruplarına etkisi, gelir paylaşımının hem ulusal hem de küresel düzeyde daha kritik bir mesele haline gelmesine yol açmaktadır. Bu eşitsizlikler, ekonomiden sosyal yaşama, siyasete ve en önemlisi refah odaklı bir toplumun oluşturulmasına kadar birçok alanda ciddi riskler oluşturmaktadır. Bu nedenle, Türkiye’de son otuz yılda toplumsal hayatı etkileyen sosyoekonomik eşitsizliklerin boyutlarının anlaşılması ve günümüzdeki olası sonuçlarının incelenmesi son derece önemlidir.

Türkiye’nin siyasi, iktisadi ve sosyal yapısı ile gelir dağılımı arasındaki karmaşık ilişki, uzun zaman boyunca ulusal ve uluslararası gelişmelerin etkisi altında değişmiştir. Emek-sermaye dengesindeki değişim süreci ve emeğin payındaki hızlı düşüş, 1980 sonrası neoliberal iktisat politikalarla birlikte gerçekleşmiştir. Bu süreçte devletin yasal ve kurumsal düzenlemeleri, uygulamaları ve yaptırımları, toplumsal yapıda büyük değişikliklere sebep olmuştur. İthal ikameci bir sistemden ihracata dayalı bir modele geçiş ve küresel ekonomiyle uyum süreci işçilerin pazarlık güçlerini zayıflatırken, küçük işletmelerin kapanması sanayideki istihdam yapısını değiştirmiş ve hizmet sektöründeki genişlemeyi sağlamıştır. Büyük değişimlerin başladığı 1980’ler, 1990’larla birlikte mali ve finansal krizlere ve belirsizliklere yerini bırakmıştır. Reel ücretlerin hızla gerilemesi ve kriz dönemleri sonrasında yaşanan enflasyonist şoklar, ücretlilerin alım gücünü daha da zayıflatmıştır. Ancak emeğin milli gelirden aldığı paydaki büyük gerilemenin sonuçları, bunun gelir dağılımı ve eşitsizliği nasıl etkilediği, makro ve mikro düzeyde yeterince araştırılamamıştır.

2000’lerin başına kadar parçalı ve düzensiz yapılan araştırmalardan sonra TÜİK’in 2002’de başlattığı Hanehalkı Bütçe Anketi Araştırması ve uluslararası karşılaştırmalı

alışmalar için 2006’dan bu yana düzenlenen Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) ile gelir dağılımına dair çok yönlü değerlendirme imkânı elde edilmiştir. Veri setleri üzerinden farklı yöntemsel yaklaşımlar esas alınarak literatürde ulusal ve uluslararası karşılaştırmalı birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar çoğunlukla salt veri düzeyinde kalarak eşitsizliğin seyri hakkında tek boyutlu açıklama getirmekte, sınırlı ve eşitsizliklerin toplumsal değişimle olan ilişkisini kurmada zayıf kalmaktadır.

Bu tez alışması, Türkiye’de gelir eşitsizliklerin seyrini, yapısını ve toplumsal değişimle sarmal haline gelen ilişkisini ortaya koymaktadır. TÜİK’in GYKA’nın 2006-2022 yılları için sunduğu veriler esas alınarak bireysel ve fonksiyonel gelir dağılımı üzerinden gelir gruplarının değişiminin takip edilebildiği bir analiz ortaya konulmuştur. Gelir eşitsizliklerine dair iktisadi, siyasi ve toplumsal yapıyla birlikte şekillenen, ilişkisel bir gelir dağılımı yapısının ortaya konulması için gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları payların değişimi gelir türlerinden aldıkları payla birlikte ele alınmıştır. Böylece eşitsizliklerin bileşenleri ve toplumsal yapıya etkisi sosyoekonomik bir bağlamda daha açık olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye’de 2000-2022 yılları arasında gelir eşitsizliklerinin seyriyle ilgili en temel bulgu dönemsel dalgalanmalar olmakla birlikte en st yüzdelik grubun ve en alt gelir gruplarının toplam gelirden aldığı payın artması ve orta gelir gruplarının payının daralmasıdır. En zengin ve en yoksul gelir gruplarının paylarındaki artışa rağmen toplam gelirin paylaşımında aralarındaki fark açılmaktadır. Alt gelir grupları devlet destekli politikalarla belli bir refah seviyesinde konumlarını muhafaza ederken, st gelir gruplarının payı hızla artmakta, orta gelir grupları refah paylarını st ve alt gelir gruplarına transfer etmektedir.

2006-2022 yılları arasında gelir dağılımındaki değişim yüzde 5’lik gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları paylar üzerinden incelendiğinde sürecin kazananları ve kaybedenleri daha açık hâle gelmektedir. Bu dönemde en alt yüzde 45 ve en zengin yüzde 5’in toplam gelir içindeki paylarını arttırdığı, orta ve st orta gelir grubuna dahil olan 10. ve 18. yüzde 5’lik gelir gruplarının paylarının azaldığı tespit edilmiştir. Gelir dağılımında 50. gelir diliminden sonra daha net bir şekilde gözlemlenen bu daralma, 95. gelir grubuna kadar daha büyük oranlarda artmaktadır. Bu durum en st gelir

grubunun ve alt gelir gruplarının payındaki artışın, orta ve üst orta gelir gruplarının toplam gelirden aldığı payı daralttığını açıkça göstermektedir.

Toplam gelirin oluşumuna kaynaklık eden gelir türlerinin değişimi, makro gelişmeler ile mikro değişimler arasındaki ilişkinin hanehalkı düzeyinde görülmesi açısından önemlidir. Tek bir bileşenden oluşmayan hane gelirlerinin zaman içerisinde sahip olduğu gelir kaynakları, hangi kaynaklardan daha fazla pay aldığı gelir dağılımında etkili olmaktadır. 2006-2022 arasındaki dönemde gelir türlerinin toplam gelir içerisindeki payların değişimine bakıldığında maaş, ücret ve yevmiyenin içinde yer aldığı iş gücü gelirlerindeki payın artışı ve sonrasındaki daralma ve transferlerin daimî artışı öne çıkmaktadır. Ekonomik istikrarsızlık, ardından gelen döviz kuru krizi ve tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi süreciyle işgücü gelirlerinin payı düşmüştür. Bir diğer öne çıkan değişim ise transfer gelirlerinin söz konusu dönem içerisindeki daimî artışıdır. 2000'lerin başında artan refahın dağılımında etkin olan transferler, 2010 yılı sonrasında iktisadi ve siyasi krizlerden alt ve orta gelir grupları ve dezavantajlı kesimlerin kayıplarını telafi edici konumdadır. Toplam gelir içerisindeki payı kriz dönemlerinde yükselen transfer gelirleri içerisinde hanelerarası transferlerin payı sabit kalırken sosyal yardım amaçlı transferler ve emekli gelirlerinin payının kısa dönemli dalgalanmalara rağmen sürekli olarak artmıştır.

Gelir gruplarının toplam gelirden ve gelir türlerinden aldığı payların dağılımı, eşitsizliğin değişen yapısına dair daha fazla bilgi sunmaktadır. Tüm yüzde 20'lik gelir gruplarında en fazla paya sahip olan maaş ve ücret gelirleridir. En yoksul, alt, orta ve üst orta yüzde 20'lik gelir gruplarında ikinci sırada sosyal transferlerin, en zengin yüzde 20'lik grubunda müteşebbis gelirlerinin payı bulunmaktadır. Maaş ve ücret gelirlerinin yaklaşık yarısını en zengin yüzde 20 elinde bulundurmaktadır. Bu oran her ne kadar düşse de diğer gelir gruplarıyla karşılaştırıldığında ücret farklılıklarının ciddiyetine işaret etmektedir. Öte yandan tüm gelir gruplarının müteşebbis gelirinden aldığı pay azalırken en zengin yüzde 20 için bu oran %70'i aşmaktadır. Bu durum sermayenin üst gelir gruplarında toplandığını göstermektedir.

En yoksul yüzde 20'lik gelir grubunun toplam geliri içerisinde maaş ve ücret gelirlerinden sonra en fazla payı sosyal transferler almaktadır. Ele alınan dönem içerisinde sosyal transferlerin payı sürekli olarak artmıştır. Ancak, toplumun en yoksul

kesimini temsil eden en alt yüzde 20'in toplam geliri içerisinde sosyal transferlerin payı, orta gelir gruplarıyla karşılaştırıldığında en düşük orana sahiptir. Bu durum, alt gelir gruplarının artan sosyal transfer desteklerinden öncelikli olarak faydalanmadığını işaret etmektedir. Ayrıca, 2022 yılında en zengin yüzde 20'nin, en yoksul yüzde 20'ye kıyasla toplam transfer gelirlerinin yaklaşık 7 katını aldığını göstermektedir. Özellikle 2010 sonrasında alt gelir gruplarının sosyal transferlerle desteklenmesine rağmen, dağılımdaki düşük payları, sosyal transferlerin büyük kısmının emekli ve dul-yetim aylıklarından oluşmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, sosyal transferlerin gelir dağılımını iyileştirmede etkili bir araç olduğu söylemek zordur.

Toplumun orta gelir düzeyini temsil eden alt orta, orta ve üst orta yüzde 20'lik gelir gruplarında en fazla paya sahip olan maaş ve ücretler ile sosyal transferlerdir. Orta gelir grupları içerisinde sosyal transfer payının en fazla yükseldiği alt orta gelir grubu olmuştur. Tüm orta gelir grubunda ise en belirgin ve sürekli düşüş, müteşebbis gelirlerin payında yaşanmıştır. Alt orta ve orta gelir grupları müteşebbis gelir payının en fazla azaldığı gruplardır. 2014 sonrasında ise üç orta gelir grubunun müteşebbis gelir payı birbirine daha yakın hale gelmiştir. Bu gruplar arasında öne çıkan, üst orta gelir grubunun müteşebbis gelirindeki düşüştür. Ayrıca, üst orta gelir grubunun sermaye gelirleri olan gayrimenkul ve menkul kıymet gelirlerinden aldığı payın da azaldığı görülmektedir. Hem müteşebbis hem de gayrimenkul ve menkul kıymet gelirlerindeki paylarını azaltan üst orta gelir grubu, orta gelir grubuna daha yakınlaşmıştır. Bununla birlikte, üst orta gelir grubunun toplam geliri içinde maaş ve ücret gelirlerinin en fazla olduğunu belirtmek gerekir. Bu durum, üst orta gelir grubunun sermaye gelirlerinden uzaklaşarak daha fazla ücretli çalışanlara yönelmekte olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'de 2000 sonrası gelir dağılımı ve eşitsizliklerin seyri, gelir gruplarının milli gelirden aldıkları pay ve gelir türlerinden aldıkları pay esas alınarak dört dönemde incelenmesi önerilmiştir:

(1) Büyümeyle Genişleyen Orta Gelir Grupları (2000-2007): Siyasi ve iktisadi kriz dönemi sonrasında “kaliteli büyüme” döneminin getirdiği refah en zengin gelir grubu haricinde tüm gelir gruplarının payına yansımıştır. Kamuda mali disiplinin yakalanmasıyla enflasyon denetim altına alınmış, döviz kurundaki

düşüşle birlikte alım gücünün artması orta gelir gruplarının toplam gelir içerisindeki payına yansımıştır. Ekonomik dengenin sağlanmaya çalışıldığı bu dönemde hükümet mali politikaların alt ve alt orta gelir gruplarına getirdiği yükü transferler aracılığıyla azaltmaya çalışmıştır. En zengin ve en yoksul arasındaki fark da azalmıştır.

(2) *Krizin Kazananı Üst Gelir Grubu (2008-2009)*: Kesintisiz büyümenin kırılma noktası olan küresel kriz, etkileri diğer ülkelerdeki kadar ağır olmasa da Türkiye’de eşitsizliğin yükselmesine neden olmuştur. Finansal krizin etkili olduğu süreçte faiz gelirlerindeki artış üst gelir gruplarının toplam gelir içindeki payının artmasını sağlamıştır. Krizin işgücü piyasasında yarattığı daralma ise işsizlikteki artış ve reel ücretlerdeki düşmenin etkisiyle alt ve orta gelir gruplarının payını daraltmıştır. Sürecin ödenekler ve transferlerle dengelenmesi girişimi artan transfer harcamalarının payından izlenmektedir. Ne var ki eşitsizliği azaltıcı etkiye sahip olması gereken transferler bu dönemde eşitsizliği arttırıcı etki göstermiştir. Alt gelir gruplarının kayıtlı istihdama katılımının az oluşu, emeklilik ödemeleri ve işsizlik yardımlarından faydalanamamaları ile sonuçlanmıştır.

(3) *Transferlerle Desteklenen Alt Gelir Grubu (2010-2014)*: İktisadi durgunluğun siyasi dalgalanmalarla birlikte devam ettiği bu dönemde devletin refah sağlayıcı konumu artan sosyal transferlerle birlikte alt ve alt orta gelir gruplarında iyileşme sağlamıştır. Kriz dönemi sonrasında üst gelir gruplarının payında azalma görülse de toplam gelir içerisindeki payları yüksek seviyelerdedir. İstihdamda ise maaş ve ücretlilerin payındaki artış, işverenlerin ve kendi hesabına çalışanların payındaki hızlı gerileme orta gelir gruplarındaki daralmanın başlamasına işaret etmektedir. Hizmet sektöründeki hızlı genişleme ve kadınların istihdama katılım oranlarındaki artış hanelerdeki maaş ve ücretin payını hızla arttırmıştır. Eşitsizlikler bu dönemde düşmeye devam etmiştir.

(4) *Ekonomik İstikrarsızlığın Gelir Dağılımını Bozucu Etkisi (2015-2022)*: Uluslararası hukuki ve iktisadi sorunlar ve iç siyasi çatışmaların yarattığı istikrarsızlık, 2018’de döviz kuru krizi ve 2019 yılının sonlarındaki pandemiyle birlikte eşitsizliklerin hızlı yükselişe geçmesine neden olmuştur. Belirsizliklerin yoğunlaştığı dönemde sermayeyi elinde bulunduran en zengin gelir grupları

toplam gelir içindeki paylarını arttırmıştır. Bu dönemde alt ve alt orta gelir grubu devlet desteğiyle paylarını korurken orta ve üst orta gelir grupları gelir kaybı yaşamıştır. Ücret ve müteşebbis gelirlerindeki gerileme ve transfer harcamalarının payındaki sıçrama bu değişimi desteklemektedir. Devletin ekonomik istikrarsızlık sürecini gelir grupları için destek politikalarıyla dengeleme çabasına rağmen eşitsizlik dalgalı seyrinde de olsa yükselmektedir.

Gelir ve servetin dağılımı, kamusal düzenlemelerin yansıması olarak vergiler ve çalışma hayatının ve istihdam yapısının yansıması olarak ücret gelirlerinin değişimi ile şekillenmektedir. Bu noktada gelir grupların etrafındaki ilk sarmal vergiler ve ücret gelirinden, ikinci sarmal iktisadi ve siyasi politikalardan oluşmaktadır. İlk eşitsizlik sarmalında gelir grupları mikro ölçekte vergi ve ücret politikalarıyla kendi eşitsizlik döngüleri içerisinde bulundukları konumu yeniden üretirken, iktisadi ve siyasi politikaların etkilediği makro ölçekli ikinci sarmalın etkileri daha uzun vadeli ve şekillendirici olmaktadır. Gelir grupları etrafındaki bu sarmal, büyüme ve refah dönemlerinde genişlemekte, kriz dönemlerinde daralarak eşitsizliği daha derin ve yakıcı hâle getirmektedir.

Bu kapsamda Türkiye’de sosyoekonomik eşitsizliklerin toplumsal yapıdaki sarmal hali,

- (1) Servetin üst gelir gruplarında yoğunlaşmasının devam etmesi,
- (2) Daralan orta gelir grubu ve emeğin konum kaybı,
- (3) Alt gelir gruplarının artan payı ve kırılganlığı olarak ortaya koyulmuştur.

Türkiye’de devletin sermayeye alan açma çabası 2000’lerde yatırım teşvikleri, vergi düzenlemelerinin içinde bulunduğu bir dizi yasal düzenlemeyle genişletilmiştir. Küresel sermayeye entegrasyon sürecinde sağlanan imtiyazlar, uluslararası çok ortaklı sermaye yapısının desteklenmesi, büyük şirketlerin ihracatta rekabetini güçlendirecek düzenlemeler, sermaye sahiplerinin elinde servet birikimini güçlendirmiştir. En zengin gelir grubuna yüzde 10, yüzde 5 ve yüzde 1’lik dilimler halinde incelendiğinde gelirin ve servetin daha küçük yüzdeler gruplarda toplandığı görülmektedir. Gelir dilimleri küçüldükçe ortalama gelirden sapmanın arttığı, gelir dilimi içerisindeki eşitsizlik ve gelirin daha küçük bir grup elinde bulunduğu daha açık ortaya çıkmıştır. Üst gelir gruplarındaki artış ile alt yüzde 10, yüzde 5 ve yüzde 1’lik gelir dilimleri arasındaki

fark karşılaştırıldığında ise aradaki makasın ekonomik istikrarsızlıkların gelir dağılımındaki bozulmasında etkili olmaya başladığı 2015 yılı sonrasında açılmaya başladığı tespit edilmiştir.

En tepedekileri analiz etmekte gelir verileri yetersiz kalmaktadır. TÜİK kaynaklı veriler en tepedekilerin payının gelişimini sadece gelir üzerinden değerlendirmeye imkân vermekte, servet verileri takip edilememektedir. Kişilerin finansal varlıklar ve emlak, gayrimenkul yatırımları üzerinden net servet birikimlerini hesaplayan uluslararası çalışmalar, Türkiye’deki servet dağılımına ve dahi servet eşitsizliğine dair çarpıcı veriler sunmaktadır. 2018 yılına kadar en tepedeki yüzde 10’un toplam servetin %80’ine sahip oluşu, toplumun geri kalan yüzde 90’ının %20’lik payı paylaştığı yüksek eşitsizliğe sahip servet dağılımını göstermektedir. Üst gelir gruplarındaki yoğunlaşmaya rağmen eşitsizlikteki dalgalanmanın devam etmesi ise sadece alt gelir gruplarının devlet desteğiyle bir gelir seviyesinde korunmasıyla değil uluslararası sermaye hareketleriyle açıklanabilmektedir. Türkiye’de büyümenin devam ettiği 2014’e kadar en tepedeki yüzde 1’in toplam servetteki payı artmış, 2018 sonrasında ise ani bir düşüş yaşamıştır. Bu durum ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın başladığı 2016 sonrasında başlayan uluslararası sermaye transferlerinin 2018 krizi sonrasında etkisini arttırdığını göstermektedir.

Ekonomik kriz dönemlerinde servet gelirlerinin kazanca yönelik çarpan etkisi daha da artmaktadır. Bu dönemlerde mülkler, hisse senetleri, tahviller ve gayrimenkuller gibi servet gelirlerinin getirisi artan faiz gelirleri ile daha fazla yükselmektedir. Türkiye’de, 2008’deki küresel finansal kriz ve 2018’deki iktisadi iç krizi takip eden yıllarda en zengin yüzde 10 ve yüzde 1’in servetlerinde belirgin artışlar bulunmaktadır. Öte yandan aynı durum gelir dağılımı verileri üzerinde de görülmekte, en tepedeki yüzde 5’lik gelir grubunun payı yükselmektedir. Gelir grupları arasındaki mesafenin hızla açılmasına neden olan bu durumda, toplam gelir içerisindeki payını arttıran faiz gelirlerinin eşitsizliğe etkisi de yükseltmektedir. Bu süreç toplumsal kırılganlığın yüksek olduğu kriz dönemlerinde gelir dağılımını daha da bozucu bir etkiye sahiptir. Üst gelir gruplarının elinde toplanan servet, kriz dönemlerinde eşitsizlikteki sarmalı daha güçlü hâle getirirken, eşitsizliğin toplumsal etkilerini diğer gelir grupları için daha belirgin hâle getirmektedir.

Öte yandan 2000'lerin başından bu yana devlet sermaye birikimini desteklerken, refah devleti olmanın gerektirdiği desteği artırarak devam ettirmiştir. En yoksul yüzde 10'un payı, 2006-2022 yılları arasında toplam gelir içinde en zengin yüzde 10'dan sonra payını en fazla arttıran gelir grubudur. Eğitimden sağlık hizmetlerine, konut düzenlemelerinden iş gücü piyasasındaki düzenlemelere kadar çok yönlü olan süreç yoksul kesimlerin yaşam koşullarında iyileşme sağlamıştır. Devletin destek politikalarını popülist bulanlar kadar geç refah devleti statüsüne erişmesiyle açıklayanlar da bulunmaktadır. Politikaları popülist bulanlar yoksul kesimlere çoğunlukla transferler aracılığıyla ulaştırılan desteklerin kriz ve seçim dönemlerindeki artışına dikkat çekmektedir. Nitekim yapmış olduğumuz dönemselleştirmede de belirttiğimiz gibi siyasi belirsizlik ortamının etkili olduğu 2010-2014 yılları arasındaki transfer gelirlerinin artan payı ile alt gelir gruplarının toplam gelirden aldığı payın da artmış olması bu değerlendirmeyi desteklemektedir. Ancak büyümenin devam ettiği 2002-2014 yılları arasında eğitimden sağlığa kadar yapılan bir dizi politika, sosyal devlet yönlü reform süreçlerinin bir parçasıdır ve devletin refahı alt ve orta gelirliilere ulaştırmasını sağlamıştır.

Toplam gelir içerisinde transfer gelirleri de artmaya devam etmektedir. Özellikle 2018 sonrasında yaşanan iktisadi ve toplumsal krizlerle devlet transferlerin payını arttırmıştır. Ancak burada kritik olan husus transferlerin gelir grupları arasında nasıl dağıtıldığı ve etkinliğidir. 2006-2022 yıllarına dair göstergeler, en yoksul yüzde 20'nin sosyal transferler içindeki payının, en zengin yüzde 20 haricindeki diğer gelir gruplarına göre en düşük orana sahip olduğunu ortaya koymaktadır. En zengin yüzde 20, en alt yüzde 20'den yaklaşık yedi kat daha fazla transfer gelirlerinden pay almaktadır. Alt gelir gruplarının sosyal transferlerle desteklenmesi söz konusu olmasına rağmen dağılımda alt gelir gruplarının payının bu şekilde az olması sosyal transferlerin büyük kısmının emekli ve dul-yetim aylıklarından oluşuyor olmasından kaynaklanmaktadır. En yoksul ve alt orta gelir gruplarının yevmiyeli çalışma oranları düşünüldüğünde sosyal güvenceleri bulunmamakta, aylık transferlerden faydalanamamaktadır. Alt gelir gruplarının transfer harcamalarının büyük kısmı diğer sosyal transferlerden oluşmaktadır. Bu durumda sosyal transferlerin eşitsizliğe olan etkisi emekli, yaşlı ve dul yetim aylıkları dahil edilmediğinde çok sınırlı kalmaktadır.

Alt gelir gruplarının konumu toplumla, değişen demografik yapıyla, gündelik ve çalışma hayatının beraberinde getirdiği yaptırım talepleriyle şekillenmektedir. Değişen hane yapısıyla birlikte dezavantajlı konumda olan yaşlılar, kadınlar, göçmenler ve engellilerin ihtiyaçları söz konusu olduğunda alt gelir gruplarında kalıcılık artmaktadır. Bu kesişimsellik yoksulluğun kadınsallaşmasından, nöbetleşe mi müebbet mi olduğu tartışmalarına, kentin ötekisi konumunda olarak sınıf altına itilmesine kadar geniş bir kesimi kuşatmaktadır. Toplum ve kamu otoritesinin destekleriyle yoksulların desteklenmesi ve yoksulluğun azaltılması yönündeki çabalar eşitsizliklerin hızlı artışı ve çok yönlü kuşatıcılığı düşünüldüğünde, eşitsizlik sarmalı karşısında bu müdahaleler “yara bandı” etkisindedir. Devletin alt gelir grupları için sağladığı sosyal yardımların ve transferlerin, toplum içinde var olmalarını sağlayan çalışma koşulları, ücret düzenlemeleri ve vergi politikaları değerlendirildiğinde yapısal olmaktan çok dönemsel kaldığı tespit edilmiştir.

Türkiye’de toplumun “orta direği” konumundaki orta gelir grupları için ise eşitsizliklerin etki alanı çok daha katmanlı ve sarmal haldedir. Büyümenin altın yıllarında orta gelir gruplarının refahındaki büyük artış girişimcilik fırsatlarından istihdamdaki konumlanmaya, alım gücünün yükselmesiyle birikimden tüketime uzanan sosyal hareketlilik deneyimi yaşatmıştır. Orta gelir gruplarının genişlemesi krizlerle yaşanan daralmalar ve büyümenin yavaşlamasıyla birlikte bozulmuştur. Toplumun ağırlık merkezi olan orta gelir grupları için 2010 sonrasında konumlarında, alım güçlerinde ve “hayat tarzlarında” daralma süreci başlamıştır.

2006-2022 yılları arasında orta gelir gruplarının gelirlerindeki daralma, gelir gruplarının toplam gelirden aldığı payların değişiminde de ortaya çıkmaktadır. Gelir gruplarının değişim yüzde 5’lik gelir dilimleri halinde incelendiğinde alt orta gelir grubunun payının arttığı, orta ve üst orta gelir grubunun payının ise üst gelir gruplarına doğru artan oranda daraldığı açıkça görülmektedir. 50. yüzdelik dilimde başlayan daralma alt gelir gruplarının payındaki genişlemeden daha yüksek oranlardadır. Bu durum orta gelir gruplarının refahının en üst yüzde 5 ve alt gelir gruplarına transfer olduğunu göstermektedir.

Büyük çoğunluğu kendi hesabına ya da ücretli olarak çalışan orta gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları pay da azalmaktadır. 2006-2022 yılları arasında toplam

içindeki paylarının değişiminde en dikkat çekici gösterge maaş, ücret ve yevmiyenin içinde yer aldığı iş gücü gelirlerindeki hızlı artış ve 2016 yılıyla birlikte yaşadığı kırılmadır. 2015'e kadar maaş, ücret ve yevmiye gelirlerinin payı, toplam gelirin yarısından fazladır. Bu oran 2016 sonrasında düşmeye başlamış, 2022'de ise ücretli sayısındaki artışa rağmen %48'lere gerilemiştir. Bu durum orta gelir gruplarının toplam gelirleri içerisinde maaş ve ücretlerin payı artmasına rağmen toplam maaş ve ücret gelirlerinden aldıkları payın düşmesi ile de görülmektedir. Alt orta, orta ve üst orta gelir gruplarının incelenen dönem içerisinde toplam gelirleri içerisinde maaş ve ücretin payı daimî olarak yükselmiştir. Ancak 2006-2022 yılları arasında toplam maaş ve ücret gelirleri içerisinde alt orta gelir grubunun payı daimî olarak artarken, orta ve üst orta gelir grubunun payı azalmıştır. Nihai olarak orta ve üst orta gelir gruplarının 2022 itibariyle aldıkları paylar 2006 yılı oranlarına gerilemiştir. Bu durum orta ve üst orta gelir gruplarının hane gelirlerinde maaş ve ücret gelirlerinin payı artsa da aynı oranda gelirlerine yansımadığını ve gelir kaybı yaşadıklarını açıkça göstermektedir.

Diğer taraftan orta gelir gruplarının hane gelirleri içerisinde müteşebbis gelirlerinin payı düşmektedir. 2006'da orta yüzde 20 ve üst orta yüzde 20 gelir gruplarının müteşebbis gelir payları birbirlerine yakın iken alt orta yüzde 20'nin payı ile arasında büyük fark bulunmaktadır. Ancak 2014 sonrasında üç orta gelir grubunda da müteşebbis gelir payı azalarak birbirine yakın hâle gelmiştir. Süreç içerisinde orta gelir grupları içerisinde müteşebbis geliri en fazla azalan alt orta ve üst orta gelir gruplarıdır. Hane gelirleri içerisindeki müteşebbis payın azalmasıyla birlikte orta gelir gruplarının toplam gelir içinde müteşebbis gelirlerinden aldıkları pay da azalmaktadır. 2022'de orta gelir gruplarının toplam gelirden müteşebbis gelirlerinden aldıkları pay en üst yüzde 20'nin müteşebbis gelirleri içerisindeki payının yarısından azdır. Bu durum girişimleri ve küçük ve orta işletme sahibi orta gelir gruplarının bu dönem içerisinde sermaye gelirlerini koruyamadıklarını ortaya koymaktadır.

Orta gelir grupları içinde kendi hesabına çalışanların oranı hızla düşmekte, maaş ve ücretlilerin oranı her yıl artmaktadır. Ücretli çalışanların oranındaki artışla birlikte emeğin gelirden aldığı payın da artması gerekmektedir. Ancak emeğin milli gelirden aldığı pay, işgücünün işteki duruma göre dağılımı ve istihdam edilenlerin yıllık ortalama iş geliriyle birlikte değerlendirildiğinde daha açık olarak görülmektedir. 2006-2022 yılları arasında maaş, ücret ve yevmiyeli olarak bir işte çalışanların

sayısı %11,27 oranında artarken, bu işten çalışanların elde ettiği gelir toplam gelir içerisinde %3,06 kadar artmıştır. Toplam işgücü içerisinde ücretliler artarken kendi hesabına çalışanlar ve işveren oranları da düşmektedir.

Türkiye'nin ücretli yapısına daha yakından bakıldığında ücret eşitsizliğinin asgari ücretin iyileştirilmesine yönelik müdahalelerle düştüğü ve ücretlerin görece birbirine yakınlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'de imalat ve ticaret sektöründe yoğunlaşan ücretliler arasında son on yıl içerisinde ücretli sayısı en fazla artan yüksek düzeyde eğitim gerektiren, uzmanlık bilgisi ve kabiliyeti gerektiren mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetlerde çalışanlardır. Öte yandan ücretliler arasında nicel olarak hızla genişleyen eğitilmiş kesimin ücretleri, diğer ücret gelirlerindeki artış ile karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Hatta esas iş geliri en az artan gruptur. 2012-2022 arasındaki on yıllık sürede yıllık asgari net ücret 5,9 kat artarken, genel iş gelirleri 4,14 kat, profesyonel meslek mensupları ise 3.27 kat artmıştır. Bu oranlar profesyonel meslek mensuplarının genel ortalamasının, yıllık asgari ücret artışının ve dahi nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların iş gelirlerinin gerisinde kaldığını göstermektedir. Buna ek olarak eğitim durumlarına göre fertlerin esas iş gelirlerinin ortalama gelire oranı incelendiğinde ortalama gelir karşısında en büyük düşüşün yükseköğretim mezunlarının iş gelirlerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hekimlik, avukatlık, mühendislik gibi diplomalı mesleklerin kazançlarının ortalama gelir yakınlaşması eğitimin getirisinin aşıldığının ve sosyal hareketlilik için itici gücünün zayıfladığını göstermektedir.

Bu çalışma, 2000 sonrası Türkiye'de çalışma yaşamının hem nitelik hem de niceliksel değişimlerin üzerinden değerlendirilebilecek "ücretlileşme"nin tezahürlerinin orta gelir grubunun fragmentasyonu içinde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Alt-orta gelir grubu ücretlileşmeyi gelirlerinin azalarak ve aynılaşılarak asgari ücretlileşme olarak yaşarken üst-orta gelir grubu ücretleriyle sermaye gruplarına yakın, yönetsel ve profesyonel gruplar olarak hareketlilik imkânlarını korumaktadırlar. Ortanın ortasında yaşanan ücretlileşme ise meslek ve mesleki konumun değişimiyle ilgilidir. Küçük işveren konumunda olan kendi işine sahip esnaf ve zanaatkarlar ücretlileşerek büyük işletme sahiplerinin yanında çalışmaktadır. Öte yandan itibarlı ve yükselme vadeden avukatlık, doktorluk, mühendislik gibi eğitilmiş meslek sahiplerinin de beledikleri gelir ve statüye erişmeden ücretlileşmeleri söz konusudur. Orta gelir

grubu içerisinde alt orta ve ortanın gelir ve konum kaybı yaşayarak ücretlileşmesi, eğitim birikiminin mesleki konuma dönüşmemesine de karşılık gelmektedir. Bir başka ifadeyle ise orta gelir grupları birikimlerini dönüştürecek ve kendilerine hareketlilik sağlayacak banda girememektedirler.

Son yirmi yılda birçok orta gelir grubu çalışanın iş gücü piyasasındaki konumu belirsizleşmiştir. Yeni bilgi teknolojileri, otomasyon, yapay zekanın etki alanının genişlemesi çalışan kesimin yüksek vasıflı rutin olmayan işlere ya da düşük vasıflı rutin işlere yönelmesine neden olmuştur. Teknoloji, bilişim, yeni medya sistemleri, reklamcılık gibi sektörlerde uzman ya da yönetici olarak çalışabilen bir kesim orta gelir grubu için kazanç ve gelir artışı ile sermayeye yakınlaşma, üst gelir gruplarına yükselme imkânı sağlarken beyaz yakalı rutin işlerde çalışanlar için büro elemanı statüsünde düşüş yaşamalarına neden olmaktadır. Bu durum yüksek ve düşük vasıflı işçiler arasında kazanç farkını da büyötmektedir. Bu ayrışmada düşük ve orta kademedeki becerilere sahip çalışanlar için belirsizlik bulunmaktadır. Benzer bir durum emeği sermaye karşısında zayıflayan eğitilmiş, meslek sahibi beyaz yakalılar için de söz konusudur. Orta sınıf meslekler olarak da belirtilebilecek hekimlik, avukatlık, mühendislik gibi diplomalı mesleklerde çalışanların çalışma hayatı içerisinde hızla ücretlileşmesi, esnek çalışma ve güvencesizlik koşullarını kabul etmek durumunda kalması ücretlileşme ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum iş ve eğitim becerileri ile gelir durumu arasında sıkışan orta gelir grubunun konumun kaybına dair hayal kırıklığını ve güvensizliğini de etkilemektedir.

Türkiye’de birçok kişi kendini sahip olduğu nesnel sosyoekonomik koşullara bakarak orta gelir grubu olarak tanımlamaktadır. Ne var ki orta gelir grubu haneler arasında ekonomik koşullara ilişkin hoşnutsuzluk ve belirsizlik giderek artmaktadır. Orta gelir grubu bireylerin ücret ve sermaye gelirlerindeki azalma ve çalışma hayatının değişimiyle hedefledikleri konumlara ulaşamaması kendileri için yükselme fırsatlarını kısıtlamakta ve düşme riskini artırmaktadır. Orta gelir grubundakilerin 50., 60. ve 70. gelir dilimindekilerin dörtte biri ancak bulunduğu konumunu koruyabilmektedir. Aynı zamanda bu gelir dilimindekiler birden fazla basamak düşme oranına da sahiptir. Öte yandan artan belirsizlik ortamı, orta sınıf bireylerin çocukları için eğitim düzeyi, mesleki statü, gelir düzeyi ve hatta sağlık durumu gibi faktörlerin nesiller arasında aktarımını da zorlaştırmaktadır. Hem gelir hem konum kaybı yaşayan bu kesim için

Çalışma hayatında oluşan bu dng nesiller arası birikimin de kısıtlanmasıyla kendini yeniden üreten ve yapısalışma tehlikesi bulunduran eşitsizlik sarmalını pekiştirmektedir.

2000 sonrası yaşanan değişimle birlikte ekonominin tarımdan endüstriye, oradan da hizmetlere doğru kayışı, artan kentleşme, eğitimin yaygınlaşması ve değişen çalışma hayatı, çok katmanlı ve geişliliklerin bulunduğu yeni sınıfların ortaya çıkmasını sağlarken emek-sermaye dengesinin de daha netleşmesini sağlamıştır. Türkiye’de sosyoekonomik eşitsizliklerin tezahürleri, özellikle derinleştiği ve etki alanının genişlediği kırılğan dönemlerde daha aşıkr hâle gelmektedir. Gelir kaynaklarının dağılımı farklılaşırken gelir gruplarının birbirine göre konumlanması da değişmektedir. Bu değişim süreci Türkiye’de servetin st gelir gruplarında yoğunlaştığı, orta gelir gruplarının gelir ve konum kaybı yaşadığını ve alt gelir gruplarının artan payına rağmen kırılğan bir toplumsal yapıyı beraberinde getirmekte ve eşitsizliğin boyutları ve etki alanlarının görülmesi “eşitsizlik sarmalı”nı açık olarak ortaya çıkarmaktadır.

Politika nerileri

Gelir eşitsizliklerin kendisini yeniden üretmesine neden olan eşitsizliklerin sarmal haline geldiği noktaları çözümleyecek, toplumsal refahın sağlanabilmesi ve sürdürülebilmesi için temel düzeyde aşağıda politika nerileri geliştirilmiştir. Eşitsizliğin ilk sarmalını rahatlatacak vergi düzenlemeleri ve işgücü piyasasındaki kırılğanlığı giderebilecek yapısal çözümler için makro ekonomik hükümet politikaları değerlendirmeli, toplumsal aktörler ve kurumların çalışmaları ile desteklenmelidir.

(1) Makro ekonomik hükümet politikalarına yönelik neriler

1. *Yeniden dağıtım için etkili vergi politikaları belirlenmeli, en zenginlerin gelir ve servet vergileri arttırılmalıdır.* Vergilerin yeniden dağıtımdaki rolü vergi öncesi ve sonrası Gini katsayısı üzerinden de görüldüğü gibi Türkiye’de yeniden dağıtımdaki etkisi oldukça azdır. En zenginlerin toplam gelirden aldıkları paydaki artış ise bu kişilerin artık daha fazla vergi ödeme kapasitesine sahip olduğunu gösterir. Bu noktada ilk akla gelen devletlerin en zenginlerin gelir ve servetleri üzerindeki vergi oranlarını arttırmasıdır. Ancak etkili bir yeniden dağıtım söz konusu olmadığında vergi artışlarının da eşitsizliğin azaltılması ve

refahın daha yaygın hâle getirilmesindeki etkisi de düşük olacaktır. Bu nedenle vergi mükelleflerinin vergi yasalarına uygun olarak vergi beyanında bulunmaları, vergilerini düzenli olarak ödemeleri ve vergi kaçırma gibi yasa dışı faaliyetlere karşı sorumluluklarını getirebilmeleri için vergi uyumunun geliştirilmesi ve vergi indirimlerinin kaldırılması gerekmektedir. Buna ek olarak varlık transferlerinin denetlenmesi, her türlü mülkiyet ve servet üzerindeki vergi düzenlemeleri etkili olacak şekilde düzeltilmelidir.

2. *Alt ve orta gelirlilerin harcanabilir gelirlerini artırmaya ve tasarruflarını desteklemeye yönelik vadeli seçenekler oluşturulmalı ve girişimcilik çalışmaları desteklenmelidir.* Ücret gelirlerinin vergiler ve enflasyon karşısındaki erimesi nedeniyle alt ve orta gelirli hanelerin birikim yapmaları imkânsız hâle gelmektedir. Hanehalklarının tasarruf edebilmeleri için yatırım fırsatlarına ve teşviklere ihtiyacı vardır. Düşük ve orta gelirli hanehalklarının karşılaştığı zorluklardan biri, küçük tasarruf sahiplerinin kullanabileceği finansal araçların çoğunun büyük tasarruf sahiplerine göre daha düşük getiri sağlamasıdır. Bu nedenle devletin orta gelirli hanelerin birikim yapmasına imkân sağlayacak, vadeli seçenekler sunması gerekmektedir. Devlet bu durumda gençler için eğitim ve öğretimlerini finanse etmek, girişimcilik için fırsatlar sunmak, bir şirket kurmak için başlangıç sermayesi kurmak gibi erişilebilir imkânlar sunabilir.
3. *Alt ve orta gelirlilerin temel ihtiyaçları arasındaki konut, eğitim ve sağlık alanlarında doğrudan destek sağlanmalıdır.* Alt ve orta gelir gruplarının ücretleri 2015 sonrası ekonomik istikrarsızlık süreciyle birlikte döviz kurundaki dalgalanmalar ve artan enflasyon ile yeterli olmamaya, alım güçleri düşmeye başlamıştır. Tüketim kalıplarındaki değişim kadar konut, mal ve hizmetlerin fiyatlarında ciddi yükselişler olmuştur. Bu durum ücret geliriyle geçimini sağlayan bu gelir grupları için birikim ve tasarrufu zor hâle getirmiş, borçlanmaya neden olmuştur. Konut fiyatlarındaki hızlı yükselişle birlikte artan kira fiyatları, konut sahipliğini ve diğer düzenli harcamaları yapmayı güçleştirmektedir. Bu noktada alt ve orta gelir grupları için temel ihtiyaçlara erişimde gelir kadar eğitim, sağlık ve aile bakımı gibi hizmetlerin serbestçe

erişilebilir olması ve kamunun toplumun refahına doğrudan yansıyacak bu alanlarda kaliteli hizmet sağlaması oldukça önemlidir.

4. *Alt ve orta gelirli haneler üzerindeki dolaylı ve dolaysız vergi yükü azaltılmalıdır.* Türkiye’de dolaylı vergilerin alt ve orta gelir grupları üzerindeki yükü oldukça fazladır. Alt ve orta gelir gruplarının aldıkları ücretlerin payı içerisinde yer alan ve doğrudan kesintisi yapılan sosyal güvenlik katkı payları ve temel gıda ve harcamalar içerisindeki tüketim vergilerinin payları hane gelirini hem alırken hem de harcarken azaltmaktadır. Sosyal güvenlik katkı paylarının azaltılması ve temel gıdalarda katma değer vergilerinin düşürülmesi alt ve orta gelirli hanelerin eve götördükleri geliri artırmanın etkili bir yolu olabilir. Vergilerin azaltılması veya sosyal devlet imkânlarına dahil transferlerin genişletilmesi, alt ve orta gelir grubunun harcanabilir gelirlerini arttırabilir. Öte yandan orta gelirli haneler içerisinde kendi hesabına çalışan, küçük işletme sahiplerinin toplam vergi içerisindeki vergi payları kurum kârlarının vergi oranı ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Kurum vergilerin de işletmenin sermaye büyüklüğü, çalışan sayısı ve üretim alanı değerlendirilerek vergi yükü azaltılmalı, piyasa içerisinde devamlılığını sağlayacak destekler oluşturulmalıdır.
5. *İstikrarsız istihdam koşulları içindeki çalışanlar için etkin gelir korumasının sağlanması gerekir.* İşgücü piyasasında giderek artan kutuplaşma, orta gelirli çalışanların işlerini kaybetme riskini yükseltmektedir. Bu durumda, iş kaybı yaşandığında gelirleri desteklemek ve yeniden istihdamı teşvik etmek için etkili iş dışı yardımlara olan ihtiyaç artmaktadır. Yeni oluşturulan birçok iş düşük kaliteli, istikrarsız ve düşük ücretlidir, bu da mevcut sosyal güvenlik sistemlerinin yetersiz kapsam ve finansmanı ile ilgili endişeleri artırmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de istihdamı korumak ve iş kayıplarını engellemek için iş güvencesi politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir. İş kaybı durumunda ise alt ve orta gelirli çalışanların gelirlerini desteklemek için işsizlik sigortası ya da geçici nakit destekler sağlanabilir. Böylece ücretli olarak birikim imkânı kısıtlı olan bireylerin mali kayıplarını hafifletmek, yeni işe geçiş sürecinde telafisi zor aşamalara gelmesini önlemek ve süreçte daha esnek olmalarını sağlamak mümkün olabilir. Bir diğer husus ise sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesidir. Mevcut sosyal güvenlik sistemi düzenlenerek, düşük kaliteli

ve düşük ücretli işlerde çalışanların koruma altına alınabileceği, emeklilik ve sağlık hizmetlerinden faydalanmaya devam edebilecekleri bir düzenleme yapılabilir.

(2) Toplumsal aktörler ve kurumlara yönelik politika önerileri

1. *Sendikalar ve meslek birliklerinin çalışanlar için düzenlenen ücret politikalarında etkin rol almalıdır.* Türkiye’de son yirmi yılda asgari ücrete yapılan zamlarla birlikte alt gelir gruplarının ücretlerinde iyileşme söz konusu olmuştur. Ancak bu geçen süre içerisinde eğitim ve meslekle yükselme yaşayarak diplomalı ve üniformalı meslek sahibi olan orta gelir grubundakilerin ücretlerinin daha az oranla artması orta gelirli hane halklarının yaşam standartlarının zamanla düşmesine neden olmuştur. Bu nedenle sendikaların ve meslek birliklerinin, toplu pazarlık ve diyalogla iyi ücretlerin ve çalışma koşullarının sağlanmasında merkezi bir rol oynamaları, ücret politikalarına müdahale etmeleri gerekmektedir. Böylece meslek ve gelir ilişkisi daha sağlıklı bir hâl alarak alt ve orta gelir grubunun refahı sağlanabilir.
2. *Meslek odalarının işgücü piyasalarındaki değişimi takip ederek lise ve üniversite düzeyinde mesleki eğitimin yenilenmesine katkı sunmalıdır.* İşgücü piyasaları dijitalleşme ve otomasyonun etkisiyle hızla değişmektedir. Bu eğilimler, mevcut işlerin türlerini ve kalitesini ve talep edilen beceri setlerini değiştirmekte ve böylece orta gelir grubu çalışanların istihdam beklentilerini, iş güvencelerini ve kazançlarını etkilemektedir. Özellikle otomasyonun etkisi, büro işleri veya üretim işleri gibi gelişmiş bilişsel beceriler veya karmaşık sosyal etkileşim gerektirmeyen mesleklerde oldukça yüksektir. Bu nedenle eğitim ve beceri politikalarının yenilenmeye ihtiyacı vardır. Eğitim-meslek ilişkisini piyasa içerisinde takip edebilen meslek odaları, üniversite iş birlikleriyle değişen çalışma koşullarına uygun politikalar geliştirmeli, müfredat yenilikleri sunmalıdır. Mesleki eğitimin uzun vadeli değişimler öngörülerek şekillendirilmesi, insanların işler, meslekler veya istihdam türleri arasında hareket ederken aktarılabilir becerilerle donatılması gerekmektedir. Bu esneklik hem işgücü piyasasına yeni girenler için katılım sürecini hızlandırarak üretkenliği arttıracak hem de meslek sahibi orta gelirli çalışanların değişim süreçlerinde uyumlu olmalarını sağlayacaktır.

3. *Sivil toplum kuruluşlarının alt ve orta gelirli ailelerin çocukları için tüm kademelerde eğitim desteği sunmalıdır.* Türkiye’de meslek edinmek için eğitim almaya devam etmek, özellikle alt ve alt orta gelir seviyelerindeki bireyler için son derece önemlidir. Bu nedenle eğitim hayatı boyunca öğrencilerin kırtasiyeden barınmaya kadar çok desteğe ihtiyacı vardır. Özellikle hızlı fiyat artışları göz önüne alındığında, öğrencilere konaklama ve ulaşım desteği sunmak büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bu, alt orta gelirli ailelerden gelen birçok öğrenci için yükseköğretime devam etmeyi düşünmelerini zorlaştırabilir. Bu nedenle, sivil toplum kuruluşlarının farklı eğitim seviyeleri ve öğrenci kitaplar, kırtasiye malzemeleri, yemek ve ulaşım gibi ihtiyaçlarına yönelik destek sağlaması gerekmektedir. Üniversite eğitimi için ise gelire dayalı geri ödemeli kredi programları ve gelir testine tabi burslarla birleştirilen mali destek sistemleri oluşturulmalıdır. Bu şekilde, daha fazla öğrencinin eğitimlerine devam etmelerine ve gelecekteki mesleklerini başarıyla sürdürmelerine olanak tanınabilir.
4. *Araştırma ve düşünce kuruluşlarının tema odaklı veri setleri hazırlanmalıdır.* Türkiye’de ulusal ölçekte düzenli veri imkânı sağlayan iki araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalar hanede yaşayanların gelir ve yaşam bilgisini odaklanmaktadır. Eşitsizlik üzerine yapılan çalışmalar da bu veri setlerindeki bilginin olanak sağladığı ölçüde kalmaktadır. Sosyal hareketlilik, göç, çalışma hayatı gibi konularda eşitsizliğin daha makro ölçekte takip edileceği veri setlerine ihtiyaç bulunmaktadır. Araştırma ve düşünce kuruluşları bu alanlarda eşitsizliği takip ederek araştırmacılar için veri sağlamanın yanısıra politika yapıcılar için eşitsizliğin nedenlerine ve sonuçlarına dair bilgi sunabilir.

(3) Araştırmacılara yönelik politikalar

1. *Türkiye’de gelir eşitsizliği daha küçük gelir gruplarının değişimi üzerinden tartışılmalıdır.* Türkiye’de gelir eşitsizliğinin yaklaşık yirmi yıllık bir süre içerisindeki değişimini gelir grupları üzerinden ele alan bu çalışmadan yola çıkarak daha küçük gelir gruplarının değişimi, gelir gruplarının kendi aralarında ve kendi içindeki hareketliliği gelir, eğitim, meslek, istihdamdaki konum vb. sosyoekonomik değişkenler üzerinden izlenebilir. Farklı yöntemsel

yaklaşımlar ve hesaplamalar kullanılarak yapılacak daha detay analizler eşitsizliğin kaynaklarına ve etkilerine dair daha çok bilgi sağlayacaktır.

2. *Farklı yöntemsel yaklaşımlarla eşitsizliğin ölçülmesi gerekir.* Artan veri imkanlarından hareketle son yıllarda gelir eşitsizliğine dair çalışmalar yoğun olarak iktisat literatürü içerisinde tartışılmaktadır. Konuyu sosyolojik bağlamıyla ele alabilmek için tabakalaşma literatürü içerisinde sosyoekonomik statü ve çoklu sınıf analizleri bulunsa da sınırlı kalmaktadır. Bu sınırlılık sınıflandırma yapmaya dair imkân sağlarken geçişkenliğin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Bu sınırlılıktan kurtularak, toplumun ne kadar eşitsiz ya da hangi noktada toplumsal sorun oluşturacak bir eşitsizliğin tanımlanabileceğine yönelik olarak yeni yöntemsel yaklaşımlar geliştirilmelidir.
3. *Eşitsizliğin odağının sosyoekonomik bağlamda tutularak mikro-mezo-makro ölçeklerde teori üretilmesi gerekir.* Son yirmi yılda sosyoloji literatürü içerisinde eşitsizlik üzerine yapılan araştırmaların en önemli yönü sosyal eşitsizliğin giderek daha fazla yönünün ve boyutunun ortaya çıkmasıdır. Cinsiyetten etnik kökene, sağlıktan suça kadar eşitsizliği etkileyen faktörleri sunan çalışmalar yapılmış fakat sonuçları ve etkileri bağlamında sınırlı kalmıştır. Bağlama ve koşullara göre şekillenerek farklı yönleri ortaya çıkan eşitsizliğin neden bir sorun olduğu ya da neyden kaynaklı olarak bu tezahürlere yol açtığı değerlendirilmemektedir. Bu noktada sorunun kendisini yalın olarak kabul edebilmek için sosyoekonomik bağlamının iyi çözümlenmesi gerekmektedir. Bu ise veriden beslenerek ilerleyen teorik yaklaşımla mümkündür. Gelir, meslek, eğitim, aile kökeni gibi temel sosyoekonomik değişkenler üzerinden mikro, mezo ve makro ölçekte teorilerin geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2015). The rise and decline of general laws of capitalism. *Journal of Economic Perspectives*, 29(1), 3-28. <https://doi.org/10.1257/jep.29.1.3>
- Acemoğlu, D., & Üçer, E. M. (2020). High-quality versus low-quality growth in Turkey: Causes and consequences. İçinde A. S. Akat & S. Gürsel (Ed.), *Turkish Economy at the Crossroads Facing the Challenges Ahead* (ss. 37-89). World Scientific Publishing.
- Ahıska, M., & Yenal, Z. (2006). *Aradığınız kişiye şu an ulaşamıyor: Türkiye’de hayat tarzı temsilleri, 1980-2005*. Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Ak, M. Z., & Altıntaş, N. (2016). Kuznets’in ters U eğrisi bağlamında Türkiye’de gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme ilişkisi: 1986-2012. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 93-102.
- Akbaş, K. (2013). Sınıf ve orta sınıf tartışmaları arasında yaldızlı yakalılar: Avukatlar işçileşiyor mu? *Praksis*, 32, 115-145.
- Akbaş, K. (2015). *Avukatlık mesleğinin ekonomi politiği -Avukatların sınıfsal konumlarındaki değişim: İstanbul örneği*. NotaBene Yayınları.
- Akçay, Ü. (2018). *Neoliberal populism in Turkey and its crisis* (Working Paper 100/2018). Institute for International Political Economy Berlin.
- Akın, G. G., Aysan, A. F., & Yıldırım, L. (2009). Transformation of the Turkish financial sector in the aftermath of the 2001 crisis. İçinde F. Senses & Z. Öniş (Ed.), *Turkey and the Global Economy: Neo-Liberal Restructuring and Integration in the Post-Crisis Era* (ss. 73-100). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203867426>
- Akın, M. H., & Buçukcu, Ö. (2019). Türkiye’de siyasal süreçlerin toplumsal değişime etkileri. İçinde L. Sunar (Ed.), *Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim* (4. Baskı, ss. 93-136). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Altug, S., Filiztekin, A., & Pamuk, S. (2008). Sources of long-term economic growth for Turkey, 1880-2005. *European Review of Economic History*, 12(3), 393-430. <https://doi.org/10.1017/S1361491608002293>
- Alvaredo, F. (2019). *World inequality report 2018 executive summary*. World Inequality Database. <https://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-summary-english.pdf>
- Alvaredo, F., Atkinson, A. B., Blanchet, T., Chancel, L., Bauluz, L., Fisher-Post, M., Flores, I., Garbinti, B., Goupille-Lebret, J., Martínez-Toledano, C., Morgan, M., Neef, T., Piketty, T., Robilliard, A.-S., Saez, E., Yang, L., & Zucman, G. (2021). *Methods and concepts used in the world inequality database* (Son güncelleme: 28 Haziran 2021).
- Alvaredo, F., Atkinson, A. B., Piketty, T., & Saez, E. (2013). The top 1 percent in international and historical perspective. *Journal of Economic Perspectives*, 27(3), 3-20. <https://doi.org/10.1257/jep.27.3.3>
- Amiel, Y., & Cowell, F. (1998). Distributional orderings and the transfer principle: A

re-examination. *Research in Economic Inequality*, 8, 195-215.

Arun, Ö. (2014). 'Que Vadis' Türkiye? 2050'ye doğru yaşlanan Türkiye'yi bekleyen riskler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 1-12.

Aslan, G., Delechat, M. C. C., Newiak, M. M., & Yang, M. F. (2017). Inequality in financial inclusion and income inequality. *IMF Working Papers*, 236.

Aspromourgos, T. (2015). Thomas Piketty, the future of capitalism and the theory of distribution: A review essay. *Metroeconomica*, 66(2), 284-305.
<https://doi.org/10.1111/meca.12071>

Atalay Güneş, Z. N., & Tekgüç, H. (2018). Türkiye'de refah devletinin dönüşümü: Yeniden dağıtım ve sınıfların değişimi. İçinde L. Sunar (Ed.), *Türkiye'de Tabakalaşma ve Toplumsal Eşitsizlik* (2. Basım, C. 1). Nobel Akademik Yayıncılık.

Atılğan, G. (2012). Türkiye'de toplumsal sınıflar: 1923-2010. İçinde F. Alpkaya & B. Duru (Ed.), *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim* (ss. 269-312). Phoenix.

Atkinson, A. B. (1970). On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory*, 2(3), 244-263. [https://doi.org/10.1016/0022-0531\(70\)90039-6](https://doi.org/10.1016/0022-0531(70)90039-6)

Atkinson, A. B. (2018). *Eşitsizlik, ne yapılabilir?* Efil Yayınevi.

Atkinson, A. B., & Brandolini, A. (2001). Promise and pitfalls in the use of "Secondary" data-sets: Income inequality in OECD countries as a case study. *Journal of Economic Literature*, 39(3), 771-779.

Atkinson, A. B., & Brandolini, A. (2009). On data: A case study of the evolution of income inequality across time and across countries'. *Cambridge Journal of Economics*, 33(381-404).

Atkinson, A. B., & Brandolini, A. (2010). On analyzing the world distribution of income. *The World Bank Economic Review*, 24(1), 1-37.
<https://doi.org/10.1093/wber/lhp020>

Atkinson, A. B., & Brandolini, A. (2014). Unveiling the ethics behind inequality measurement: Dalton's contribution to economics. *The Economic Journal*, 124(581).

Atkinson, A. B., & Harrison, A. J. (1978). *Distribution of personal wealth in Britain*. Cambridge University Press.

Atkinson, A. B., Rainwater, L., & Smeeding, T. (1995). *Income distribution in OECD countries* (OECD Social Policy Studies 18). OECD Publishing.

Avrupa Komisyonu Ekonomik ve Mali İşler Genel Müdürlüğü Yıllık Makroekonomik Veritabanı [AMECO]. (2022). *Düzeltilmiş ücret payı*.
https://dashboard.tech.ec.europa.eu/qs_digit_dashboard_mt/public/sense/app/667e9fba-eea7-4d17-abf0-ef20f6994336/sheet/f38b3b42-402c-44a8-9264-9d422233add2/state/analysis/

Ayata, S. (2005). *Yeni orta sınıf ve uydu kent yaşamı* (D. Kandiyoti & A. Saktanber, Ed.; ss. 37-56). Metis Yayınları.

Aysan, M. F. (2018). Between risks and opportunities social policies in contemporary Turkey. İçinde A. F. Aysan, M. Babacan, Gür, & H. Karahan (Ed.),

Turkish Economy (ss. 101-120). Palgrave Macmillian.

Bahçe, S. (2013). Orta sınıf miti ve mühendisin nemesisi. *Praksis*, 32, 145-164.

Bakış, O., & Polat, S. (2021). *Wage inequality dynamics in Turkey* (Working Paper 1509). Economic Research Forum.

Baş, K. (2009). Küreselleşme ve gelir dağılımı eşitsizliği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 49-70.

Başlevent, C. (2010). Recent trends in factor contributions to household income inequality in Turkey. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1687066>

Başlevent, C. (2014). Social transfers and income inequality in Turkey: How Informative Is the Survey of Income and Living Conditions? *Ekonomi-tek Volume*, 3(3), 23-42.

Başlevent, C. (2018). Wealth inequality in Turkey: What can we infer from the SILC? *Efil Journal of Economic Research*, 1(4).

Başlevent, C. (2021). Türkiye'nin değişen hanehalkı yapısı: Tek kişilik haneler ne durumda? *Yildiz Social Science Review*, 6(1), 17-31.
<https://doi.org/10.51803/yssr.703188>

Başlevent, C., & Dayıoğlu, M. (2005). A household level examination of regional income disparity in Turkey. *METU Studies in Development*, 32, 275-302.

Bayar, A. A., & Günçavdı, Ö. (2021). Economic reforms and income distribution in Turkey. *Economic Systems*, 45(1), 100778.
<https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2020.100778>

Bayar, A. A., Günçavdı, Ö., & Levent, H. (2021). *Türkiye'de vergilerin gelir dağılımı üzerine etkileri* (Politika Raporu 002). İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü.

Bayar, A. A., Günçavdı, Ö., & Selim, R. (2009, Mayıs 21). *Inequality effects of sectoral distribution: Evidence from Turkey*. International Conference on Inequalities and development in the Mediterranean countries, İstanbul.

Bengtsson, E., & Waldenström, D. (2015). *Capital shares and income inequality: Evidence from the long run* (IZA Discussion Paper 9581). Institute of Labor Economics (IZA).

Blau, P. M., & Duncan, O. D. (1967). *The American occupational structure*. Wiley.

Bora, A., Erdoğan, N., Bora, T., & Üstün, İ. (2011). *Boşuna mı okuduk? Türkiye'de beyaz yakalı işsizliği*. İletişim Yayınları.

Boratav, K. (2018). *Türkiye iktisat tarihi: 1908-2015* (Genişletilmiş ve gözden geçirilmiş 23. baskı). İmge Kitabevi.

Boratav, K., Yeldan, A. E., & Köse, A. H. (2001). Turkey: Globalization, Distribution and Social Policy, 1980–1998. İçinde L. Taylor (Ed.), *External Liberalization, Economic Performance and Social Policy* (ss. 317-364). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195145465.003.0010>

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. İçinde R. G. (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press.

- Bourguignon, F. (1979). Decomposable income inequality measures. *Econometrica*, 47(4), 901-920.
- Bourguignon, F. (2015). *The globalization of inequality*. Princeton University Press.
- Bozik, M. S. (2019). Reel faiz oranı ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 107-120.
<https://doi.org/10.26650/JEPR572329>
- Breen, R. (2014). Neo-Weberci sınıf analizinin esasları. İçinde E. O. Wright (Ed.), & V. S. Öğüt (Çev.), *Sınıf analizine yaklaşımlar*. NotAbeNe.
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika*. İletişim Yayınları.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2003). *New poverty and the changing welfare regime of Turkey*. UNDP.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2006). *Sosyal politika yazıları*. İletişim Yayınları.
- Bulutay, T. (1995). *Employment, unemployment and wages in Turkey*. ILO and SIS.
- Bulutay, T., Ersel, H., & Timur, S. (1971). *Türkiye’de gelir dağılımı 1968*. Sevin Matbaası.
- Bulutay, T., Tezer, Y. S., & Yıldırım, N. (1974). *Türkiye milli geliri: 1923-1948*. SFP Yayınları.
- Bükey, A. M., & Çetin, B. I. (2017). Türkiye’de gelir dağılımına etki eden faktörlerin en küçük kareler yöntemi ile analizi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 103-117.
- Caner, A., & Okten, C. (2013). Higher education in Turkey: Subsidizing the rich or the poor? *Economics of Education Review*, 35, 75-92.
- Carroll, W. (2010). *The making of a transnational capitalist class*. Zed Books.
- Castel, R. (2017). *Ücretli çalışmanın tarihçesi: Sosyal sorunun dönüşümü* (I. Ergüden, Çev.). İletişim Yayınları.
- Celasun, M. (1986). Income distribution and domestic terms of trade in Turkey, 1978—1983: Estimated measures of inequality and poverty. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 13(1-2), 193-216.
- Ceritoglu, E. (2019). *Hanehalkı tasarruflarının ölçülmesinde enflasyon güncellemesinin önemi* (1903; CBT Research Notes in Economics). Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey.
- Chakravarty, S. R. (1999). Measuring inequality: The axiomatic approach. İçinde J. Silber (Ed.), *Handbook of Income Inequality Measurement* (ss. 163-186). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-011-4413-1_5
- Chambers, D., & Dhongde, S. (2016). Convergence in income distributions: Evidence from a panel of countries. *Economic Modelling*, 59, 262-270.
<https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.07.019>
- Chambers, D., & Dhongde, S. (2017). Are countries becoming equally unequal? *Empirical Economics*, 53(4), 1323-1348.

- Chantreuil, F., Courtin, S., Fourrey, K., & Lebon, I. (2019). A note on the decomposability of inequality measures. *Social Choice and Welfare*, 53(2), 283-298. <https://doi.org/10.1007/s00355-019-01183-9>
- Chauvel, L. (2013). Welfare regimes, cohorts, and the middle classes. İçinde J. C. Gornick & M. Jantti (Ed.), *Income Inequality: Economic Disparities and the Middle Class in Affluent Countries* (ss. 115-141). Stanford University Press. <https://doi.org/10.11126/stanford/9780804778244.003.0005>
- Chen, S., & Ravallion, M. (2010). The developing world is poorer than we thought, but no less successful in the fight against poverty. *The Quarterly Journal of Economics*, 125. <https://doi.org/10.2307/40961014>
- Chitiga, M., Owusu-Sekyere, E., & Tsoanamatsie, N. (2015). *Income inequality and limitations of the Gini index: The case of South Africa*. <https://doi.org/10/2201>
- Chotikapanich, D. (Ed.). (2008). *Modeling income distributions and Lorenz curves*. Springer.
- Cicioğlu, Ş. (2013). Türkiye’de 1980 Sonrası Gelir Dağılımının Ekonomi Politikaları ve Krizler Bağlamında Değerlendirilmesi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(4), 28-49.
- Cilasun, S. M., & Kirdar, M. (2013). Household Structure and Household Income and its Components over the Life-Cycle in Turkey. *İktisat İşletme ve Finans*, 28(328), 89-116. <https://doi.org/10.3848/iif.2013.328.3673>
- Cobham, A., & Sumner, A. (2013a). *Is it all about the tails? The Palma measure of income inequality* (343). Centre for Global Development Working Paper,.
- Cobham, A., & Sumner, A. (2013b). *Putting the Gini back in the bottle? The Palma as a policy relevant measure of inequality*. King’s College.
- Cobham, A., & Sumner, A. (2015). *Inequality and the tails: The Palma proposition and ratio revisited*. UN DESA.
- Coffey, C., Espinoza Revollo, P., Harvey, R., Lawson, M., Parvez Butt, A., Piaget, K., Sarosi, D., & Thekkudan, J. (2020). *Time to care: Unpaid and underpaid care work and the global inequality crisis*. Oxfam. <https://doi.org/10.21201/2020.5419>
- Collins, C., Ocampo, O., & Paslaski, S. (2020). *Billionaire bonanza 2020: Wealth, windfalls, tumbling taxes, and pandemic profiteers*. Institute for Policy Studies.
- Conceicao, P. (2001). *Inequality dynamics: A note on the time-wise decompositions of entropy-based measures of inequality with a special focus on Theil measures* (UTIP Working Paper 19).
- Conceicao, P., & Galbraith, J. K. (2000). Constructing Long and Dense Time-Series of Inequality Using the Theil Index. *Eastern Economic Journal*, 26(1), 61-74. <https://ideas.repec.org/a/eej/eeconj/v26y2000i1p61-74.html>
- Coşar, N. (2003). Türkiye sınai kalkınma bankası ve sanayileşme. İçinde Gülten Kazgan’a Armağan: Türkiye Ekonomisi (ss. 209-228). Bilgi Üniversitesi.
- Cowell, F. (2000). Measurement of inequality. İçinde *Handbook of income distribution* (ss. 87-166). Elsevier.

- Cowell, F. (Ed.). (2004). *Inequality, welfare and income distribution: Experimental approaches*. Elsevier JAI.
- Cowell, F., & Jenkins, S. (1995). How much Inequality can we explain? A methodology and an application to the United States. *Economic Journal*, 105(429), 421-430.
- Credit Suisse. (2014). *Credit Suisse global wealth databook 2014*. Credit Suisse Research Institute.
- Credit Suisse. (2018). *Credit Suisse global wealth databook 2018*. Credit Suisse Research Institute.
- Credit Suisse. (2021). *Credit Suisse global wealth databook 2021*. Credit Suisse Research Institute.
- Credit Suisse. (2022). *Credit Suisse global wealth databook 2022*. Credit Suisse Research Institute.
- Cuevas, P. F., Lucchetti, L., & Nebiler, M. (2020). *What are the poverty and inequality impacts of fiscal policy in Turkey?* (Policy Research Working Paper Series 9300). World Bank, Washington, DC. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-9300>
- Çavuşoğlu, T., & Hamurdan, Y. (1966). *Gelir dağılımı araştırması 1963*. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Araştırma Şubesi.
- Çetin, B. I., & Gün, M. (2013). Türkiye’de 2002–2009 yılları arasında gelir bileşenleri ve gelir eşitsizliğinin analizi. *Çalışma ve Toplum*, 1, 253-292.
- Dahrendorf, R. (1959). *Class and class conflict in industrial society*. Stanford University Press.
- Dalton, H. (1920). The measurement of the inequality of incomes. *The Economic Journal*, 30(119), 348-361. <https://doi.org/10.2307/2223525>
- Dasgupta, P., Sen, A., & Starrett, D. (1973). Notes on the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory*, 6(2), 180-187.
- Davies, J. B., Sandström, S., Shorrocks, A., & Wolff, E. N. (2011). The Level and Distribution of Global Household Wealth. *The Economic Journal*, 121(551), 223-254. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2010.02391.x>
- Davies, K., & Moore, W. (1945). Some principles of stratification. *American Sociological Review*, 10(2, 1944 Annual Meeting Papers), 242-249.
- Demirgil, B. (2018). Vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi: Ampirik bir çalışma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 118-131.
- Derobert, L., & Thieriot, G. (2003). The Lorenz curve as an archetype: A historico-epistemological study. *The European Journal of the History of Economic Thought*, 10(4), 573-585.
- DiPrete, T. (2007). What has sociology to contribute to the study of inequality trends? A historical and comparative perspective. *American Behavioral Scientist*, 50(603-618).
- Dişbudak, C., & Süslü, B. (2009). Kalkınma ve bireysel gelir dağılımı, Kuznets Hipotezi Türkiye için geçerli mi? *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 18, 146-166.

- Doğruel, F., & Özbay Daş, Z. (2017). Wage inequality in Turkey: What changed during 1994 - 2011. *Marmara Journal of Economics*, 1(2), 171-194. <https://doi.org/10.24954/mjecon.2017.8>
- DPT. (1976). *Gelir dağılımı 1973*.
- DPT. (1984). *Beşinci beş yıllık kalkınma planı, 1985-1989*. Devlet Planlama Teşkilatı.
- Duman, A. (2008). Education and income inequality in Turkey: Does schooling matter? *Financial Theory and Practice*, 32, 369-385.
- Durmaz, O. S. (2014). *Türkiye’de öğretmen olmak: Emek süreci ve yeniden proleterleşme*. NotaBene Yayınları.
- Ekşi, O., & Kırdar, M. (2015). Emek gelirlerinin ve eşitsizliğinin Türkiye için bir analizi: 2002-2011. *İktisat İşletme ve Finans*, 30(353), 09-44. <https://doi.org/10.3848/iif.2015.353.4437>
- Elveren, A. Y. (2010). Wage inequality in Turkey: Decomposition by statistical regions, 1980-2001. *Review of Urban & Regional Development Studies*, 22(1), 55-72. <https://doi.org/10.1111/j.1467-940X.2010.00169.x>
- Elveren, A. Y., & Galbraith, J. K. (2009). Pay inequality in Turkey in the neo-liberal era: 1980-2001. *European Journal of Comparative Economics*, 6(2), 177-206.
- Erikson, R., & Goldthorpe, J. H. (1992). *The constant flux: A study of class mobility in industrial societies*. Oxford University Press.
- Erkilet, A. (2018). En alttakiler, ötekiler, kenardakiler: Türkiye’de sınıf-altı. İçinde L. Sunar (Ed.), *Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik* (ss. 221-242). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Esmer, Y., Fişek, H., & Kalaycıoğlu, E. (1986). *Türkiye’de sosyo-ekonomik öncelikler, hane gelirleri: Harcama ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlar üzerine araştırma dizisi* (C. 3). TÜSİAD.
- European Commission. (2007). The labour income share in the European Union. İçinde *Employment in Europe*. European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.
- Fellman, J. (1976). The effect of transformations on Lorenz Curves. *Econometrica*, 44(4), 823-824.
- Ferreira, F., Lustig, N., & Teles, D. (2015). Appraising cross-national income inequality databases: An introduction. *The Journal of Economic Inequality*, 13. <https://doi.org/10.1007/s10888-015-9316-0>
- Filiztekin, A. (2020). Income inequality in Turkey: 2003–2015. İçinde E. Parlar Dal (Ed.), *Turkey’s Political Economy in the 21st Century* (ss. 63-84). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-27632-4>
- Filiztekin, A., & Çelik, M. A. (2010). Türkiye’de bölgesel gelir eşitsizliği. *Megaron*, 5(3), 116-127.
- Filiztekin, A., & Kent, O. (2023). *Türkiye’de gelir dağılımı ve zenginlik* (Araştırma Notu 23/274). BETAM Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomi ve Toplumsal Araştırmalar

Merkezi.

Foster, J. (1983). An axiomatic characterization of the Theil measure of income inequality. *Journal of Economic Theory*, 31(1), 105-121.

Förster, M. (1994). *Measurement of low incomes and poverty in a perspective of international comparisons* (OECD Labour Market and Social Policy Occasional Paper 14). OECD Publishing.

Francese, M., & Mulas-Granados, C. (2015). *Functional income distribution and its role in explaining inequality* (IMF Working Paper 2015/244). International Monetary Fund.

Friedman, S., Kurtulus, A., & Koc, I. (2020). Housing outcomes in Turkey: How do middle-income households fare? *City & Community*, 19(4), 1038-1059.
<https://doi.org/10.1111/cico.12483>

Galbraith, J. (2009). Inequality, unemployment and growth: New measures for old controversies. *The Journal of Economic Inequality*, 7(2), 189-206.

Galbraith, J. K. (2014). Kapital for the twenty-first century? *Dissent Magazine*.
<https://www.dissentmagazine.org/article/kapital-for-the-twenty-first-century>

Galbraith, J. K., Choi, J., Halbach, B., Malinowska, A., & Zhang, W. (2016). A comparison of major world inequality data sets: LIS, OECD, EU-SILC, WDI, and EHII. *Research in Labor Economics*, 44, 1-48.

Galbraith, J. K., Halbach, B., Malinowska, A., Shams, A., & Zhang, W. (2014). *UTIP Global Inequality Data Sets 1963-2008: Updates, Revisions and Quality Checks* (SSRN Scholarly Paper 2464644). <https://doi.org/10.2139/ssrn.2464644>

Galbraith, J. K., & Kum, H. (2005). Estimating the inequality of household incomes: A statistical approach to the creation of a dense and consistent global data set. *Review of Income and Wealth*, 51(1), 115-143. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4991.2005.00147.x>

Galbraith, J. K., Lu, J., & Darity, W. A. (1999). *Measuring the evolution of Inequality in the global economy* (SSRN Scholarly Paper 228679).
<https://papers.ssrn.com/abstract=228679>

Gallup, J. (2012). *The global convergence of income distribution*.
<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=8ED2161B35228584DA8CDD7C26FE6F0B?doi=10.1.1.702.8054&rep=rep1&type=pdf>

Gambino, F. (1996). A critique of the Fordism of the regulation school. *Wildcat-Zirkular*, 28/29, 139-160.

Gao, Q., Prina, A. M., Ma, Y., Aceituno, D., & Mayston, R. (2022). Inequalities in older age and primary health care utilization in low- and middle-income countries: A systematic review. *International Journal of Health Services*, 52(1), 99-114.
<https://doi.org/10.1177/00207314211041234>

Gasparini, L., & Tornarolli, L. (2014). *A review of the OECD Income Distribution Database* [CEDLAS, Working Paper]. CEDLAS, Universidad Nacional de La Plata.

Gastwirth, J. L. (1971). A general definition of the Lorenz Curve. *Econometrica*, 39(6), 1037-1039.

- Gelir vergisi genel tebliği. (2022). *Hazine ve Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı*, 318(31717).
- Gezici, F., & Hewings, G. (2007). Spatial analysis of regional inequalities in Turkey. *European Planning Studies*, 15(3), 383-403.
- Golan, A., Perloff, J., & Wu, X. (2001). *Welfare effects of minimum wage and other government policies* (CUDARE Working Paper 25123). University of California, Berkeley, Department of Agricultural and Resource Economics.
- Goldthorpe, J. H., & Marshall, G. (1992). The promising future of class analysis: A response to recent critiques. *Sociology*, 26(3), 381-400.
- Gornick, J. C., & Jäntti, M. (Ed.). (2013). *Income Inequality: Economic disparities and the middle class in affluent countries*. Stanford University Press.
- Grabb, E. G. (2002). *Theories of Social Inequality* (4th ed). Harcourt Canada.
- Guidetti, G., & Rehbein, B. (2014). *Theoretical approaches to inequality in economics and sociology: A preliminary assessment*. 5(1).
- Gusenleitner, M., Winter-Ebmer, R., & Zweimüller, j. (1998). The distribution of earnings in Austria, 1972 – 1991. *Allgemeines Statistisches Archiv*, 82, 275-290.
- Gülmez, A., & Altıntaş, N. (2018). Türkiye’de ticari açıklık ve enflasyonun gelir dağılımına etkisi: Ekonometrik bir analiz. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), 31-44.
- Günçavdı, Ö., & Bayar, A. A. (2011). *AKP’nin ekonomi politikalarının gelir eşitsizliği üzerine etkisi* (Araştırma Notu 11/122). BETAM Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomi ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi.
- Gürsel, S., & Acar, A. (2012). *Türkiye’de bölgesel gelir eşitsizliği: 2005-2010* (s. 15) [Araştırma Notu 12/140]. BETAM Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomi ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi.
- Güven, A. (2007). Türkiye’de iller arası gelir eşitsizliğinde teşvik politikasının rolü: Bir araştırma analizi. *Akdeniz İ.İ.B.F.Dergisi*, 14, 20-38.
- Güven, A., Dalgıç, B., & Tansel, A. (2014). Gelir hareketliliği eşitsizlikleri azaltabilir mi? Türkiye örneği. *ERC Working Papers in Economics*, 14(7).
- Haughton, J., & Khandker, S. R. (2009). *Handbook on poverty and inequality*. Washington, DC: World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-7613-3>
- Hazledine, T. (2014). Does the centre hold? Testing Palma’s proposition (A Comment). *Development and Change*, 45(6), 1409-1415.
- Hirsch, E., & Hirsch, A. (1966). Changes in terms of trade of farmers and their effect on real farm Income per capita of rural population in Turkey, 1927-60. *Economic Development and Cultural Change*, 14(4), 440-457. <https://doi.org/10.1086/450183>
- Horowitz, J. M., Igielnik, R., & Kochhar, R. (2020). *Most Americans say there is too much economic Inequality in the U.S., but fewer than half call it a top priority*. <https://www.pewresearch.org/social-trends/2020/01/09/trends-in-income-and-wealth-inequality/>
- ILO. (2015). *Global wage report 2014/15: Wages and income inequality*.

International Labour Office.

ILO. (2016). *Çalışma yaşamında uzun dönemli eğilimler: Eşitsizlikler ve orta gelir grupları üzerindeki etkileri*. International Labour Office.

ILO, & TÜİK. (2020). *Cinsiyete dayalı ücret farkının ölçümü: Türkiye uygulaması*. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve ILO Türkiye Ofisi.

International Monetary Fund (IMF). (2007). *World economic outlook*. International Monetary Fund (IMF).

International Monetary Fund (IMF). (2014). *Fiscal policy and income inequality* [IMF Board Paper]. International Monetary Fund (IMF).

Işık, O. (2022). *Eşitsizlikler kitabı: 2000 'ler Türkiye 'sinde gelir, tüketim ve değişim*. İletişim Yayınları.

Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. (2001). *Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli örneği*. İletişim Yayınları.

İncekara, A., & Mutlugün, B. (2016). *Türkiye 'de neoliberal ekonomi politikaları Sürecinde gelir bölüşümü ve iktisadi büyüme ilişkisinin analizi*. 358-367.

İpek, E., & Sekmen, Ö. (2016). Türkiye 'de gelir dağılımının sosyo ekonomik profili. *KTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 359-374.

Jakobsson, U. (1976). On the measurement of the degree of progression. *Journal of Public Economics*, 5(1-2), 161-168.

Jones, C. I. (2015). Pareto and Piketty: The macroeconomics of top income and wealth inequality. *Journal of Economic Perspectives*, 29(1), 29-46.
<https://doi.org/10.1257/jep.29.1.29>

Kakwani, N. (1980). On a class of poverty measures. *Econometrica*, 48(2), 437-446.

Kakwani, N. C. (1977). Measurement of tax progressivity: An international comparison. *Economic Journal*, 87(345), 71-80.

Kalleberg, A. L. (2000). Nonstandard employment relations: Part-time, temporary and contract work. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 341-365.
<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.341>

Kanberoğlu, Z., & Arvas, M. (2014). Finansal kalkınma ve gelir eşitsizliği: Türkiye örneği, 1980-2012. *Sosyoekonomi*, 21(21). <https://doi.org/10.17233/se.59218>

Kanca, O. C., & Bayrak, M. (2019). Vergilerin gelir dağılımı üzerindeki belirleyiciliği: Panel veri analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 1495-1514.

Karabarbounis, L., & Neiman, B. (2014). The global decline of the labor share. *The Quarterly Journal of Economics*, 129(1), 61-103. <https://doi.org/10.1093/qje/qjt032>

Karademir-Hazır, I. (2009). *Different facets of new middle classness: A case study in the city of Ankara* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karakuş, N., Demiral, Y., Kiliç, B., Uçku, R., Ünal, B., Soysal, A., & Bilgin, A. C. (2007). İzmir Konak ilçesinde 20 yaş ve üzeri nüfusta sosyoekonomik göstergeler ve

- koroner kalp hastalığı ilişkisi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(1), 27-40.
- Kaya, Y. (2008). Proletarianization with polarization: Industrialization, globalization, and social class in Turkey, 1980–2005. *Research in Social Stratification and Mobility*, 26(2), 161-181. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2007.11.003>
- Kaya, Y. (2019). *Ayyıldız ve Küre*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kazgan, G. (1963). Türkiye ekonomisinde strüktürel değişme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23(3-4), 167-193.
- Kazgan, G. (2012). *Tanzimat'tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi: Birinci küreselleşmeden ikinci küreselleşmeye* (4. baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kent, O., & Sefil-Tansever, S. (2018). Türkiye’de kazanç eşitsizliği: Bölgesel bir perspektif. *Journal of Research in Economics*. <https://doi.org/10.24954/mjecon.2018.19>
- Kenworthy, L. (2007). Inequality and sociology. *American Behavioral Scientist*, 50(5), 584-602.
- Keyder, Ç. (2011). *Türkiye’de devlet ve sınıflar* (17. baskı). İletişim.
- King, W. (1912). *The elements of statistical method*. Macmillian.
- Knight Frank Research. (2018). *The wealth report 2018, The global perspective on prime property and investment*.
- Kolm, S. Ch. (1969). The optimal production of social justice. İçinde J. Margolis & H. Guitton (Ed.), *Public Economics: An Analysis of Public Production and Consumption and their Relations to the Private Sector* (ss. 145-200). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1007/978-1-349-15294-0_7
- Koray, M. (2015). AKP dönemi: Neo-liberalizm, neo-muhafazakarlık, neo-popülizm beşiğinde sallanan sosyal devlet ve sosyal politika. İçinde M. Koray & A. Çelik (Ed.), *Himmet, Fırat ve Piyasa* (ss. 11-54). İletişim Yayınları.
- Koytak, E. (2022). *Mesleğin dönüşümü: Hekimler ve avukatlar*. Matbu Kitap.
- Köse, A. H., & Bahçe, S. (2009). “Yoksulluk” yazınının yoksulluğu: Toplumsal sınıflarla düşünmek. *Praksis*, 19, 385-419.
- Köse, A. H., & Öncü, A. (2000). Türkiye’de mühendis-mimarlar: Ekonomik sınıf konumları ve ideolojik oluşumları. *Toplum ve Bilim*, 85, 36-46.
- Krozer, A. (2015). *The inequality we want: How much is too much?*, (15). World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER).
- Krugman, P. (2014). Why we’re in a new gilded age. *The New York Review of Books*.
- Kurtipek, R. (2011). *Türkiye için gelir grupları arası gelir oluşumunun ilişkisi* [Uzmanlık Tezi]. T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American Economic Review*, 45(1).
- Kuznets, S., & Jenks, E. (1953). *Shares of upper income groups in income and*

savings [NBER Books]. National Bureau of Economic Research, Inc.

Lakner, C., & Milanovic, B. (2016). Global income distribution: From the fall of the Berlin Wall to the Great Recession. *The World Bank Economic Review*, 30(2), 203-232. <https://doi.org/10.1093/wber/lhv039>

Lakner, C., & Milanovic, B. (2013). *Lakner-Milanovic World Panel Income Distribution (LM-WPID)*. World Bank.
<https://www.worldbank.org/en/research/brief/World-Panel-Income-Distribution>

Lenski, G. (1966). *Power and privilege: A theory of social stratification*. University of North Carolina Press.

Leopold, L., & Engelhardt, H. (2013). Erratum to: Education and physical health trajectories in old age. Evidence from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE). *International Journal of Public Health*, 58(2), 329-329.
<https://doi.org/10.1007/s00038-013-0453-6>

Liberati, P., & Bellù, L. G. (2006). *Inequality and axioms for its measurement*.
<http://www.fao.org/3/a-am340e.pdf>

Lyu, J., & Burr, J. A. (2016). Socioeconomic status across the life course and cognitive function among older adults: An examination of the latency, pathways, and accumulation hypotheses. *Journal of Aging and Health*, 28(1), 40-67.
<https://doi.org/10.1177/0898264315585504>

Maio, F. (2007). Income inequality measures. *Journal of epidemiology and community health*, 61, 849-852. <https://doi.org/10.1136/jech.2006.052969>

Marx, K., & Engels, F. (2018). *Komünist manifesto* (T. Bora, Çev.). İletişim Yayınları.

Milanovic, B. (2014). The return of “Patrimonial capitalism”: A review of Thomas Piketty’s capital in the twenty-first century. *Journal of Economic Literature*, 52(2), 519-534. <https://doi.org/10.1257/jel.52.2.519>

Milanovic, B. (2018). *Küresel eşitsizlik: Küreselleşme çağı için yeni bir yaklaşım*. Efil Yayınevi.

Milanovic, B. (2015). *Why I am still not excited by the Palma*.
<http://glineq.blogspot.co.uk/2015/06/why-i-am-still-not-excitedby-palma.html>

Milanovic, B. (2019). *Descriptions of all the Gini dataset*.
<https://stonecenter.gc.cuny.edu/files/2019/02/Milanovic-all-the-ginis-dataset-description.pdf>

Milanovic, B., Lindert, P. H., & Williamson, J. G. (2011). Pre-Industrial Inequality. *The Economic Journal*, 121(551), 255-272.

Mills, C. W. (1956). *The power elite*. Oxford University Press.

Muller, R. E., & Barnet, R. (1974). *Global reach: The power of the multinational corporation*. Simon and Schuster.

Myles, J. (2003). Where have all the sociologists gone? Explaining economic inequality. *Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de Sociologie*, 28(4), 551. <https://doi.org/10.2307/3341842>

- Neilson, B., & Rossiter, N. (2008). Precarity as a political concept, or, Fordism as exception. *Theory Culture Society*, 25(7-8), 51-72.
- New World Wealth. (2016). *Global Wealth Migration Review 2016*. <https://www.researchandmarkets.com/reports/3793914/global-wealth-migration-review-2016>
- New World Wealth. (2017). *Global Wealth Migration Review 2017*. <https://www.researchandmarkets.com/reports/4299944/global-wealth-migration-review-2017>
- New World Wealth. (2018). *Global Wealth Migration Review 2018*. <https://www.researchandmarkets.com/reports/4436608/global-wealth-migration-review-2018>
- New World Wealth. (2019). *Global Wealth Migration Review 2019*. <https://www.researchandmarkets.com/reports/4811681/global-wealth-migration-review-2019>
- OECD. (2008). *Growing Unequal?: Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264044197-en>
- OECD. (2016). *In it together: Why less inequality benefits all*. OECD Publishing.
- OECD. (2017). *Preventing Ageing Unequally*. https://read.oecd-ilibrary.org/employment/preventing-ageing-unequally_9789264279087-en
- OECD. (2018). *A broken social elevator? How to promote social mobility*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264301085-en>
- OECD. (2019). *Under pressure: The squeezed middle class*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/689afed1-en>
- OECD. (2020). *Income inequality (indicator)* [dataset]. https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/income-inequality/indicator/english_459aa7f1-en
- OECD. (2021). *Pensions at a glance 2021: OECD and G20 indicators*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/ca401ebd-en>
- Özatalay, C. (2014). Türkiye’de ücretliler toplumunun başkalaşimleri. *Toplum ve Bilim*, 129, 130-151.
- Özbay Daş, Z. (2021). Wage inequality and labour market polarization in Turkey? *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 658, 73-110.
- Özbudun, E., & Ulasan, A. (Ed.). (1980). *The political economy of income distribution in Turkey*. Holmes & Meier.
- Özkoç, H. H., Gürler, O. K., & Üçdoğruk, Ş. (2011). Decomposition of income inequality in Turkey. *Current Research Journal of Social Sciences*, 3(2), 96-103.
- Özmucur, S., & Silber, J. (2002). *Spatial income inequality in Turkey and the Impact of internal migration* [Working Paper]. University of Pennsylvania.
- Öztürk, L. (2012). Türkiye’de bölgesel eşitsizliğin sektörel dinamikleri: Bir ayrıştırma analizi, 1987-2001. *Ege Akademik Bakış*, 12(2).

- Pakulski, J. (2005). Foundations of a post-class analysis. İçinde E. O. Wright (Ed.), *Approaches to Class Analysis* (ss. 152-179). Cambridge University Press.
- Palaz, S., Şenergin, Ö., & Öksüzler, O. (2013). Eğitim düzeyi farklılıklarının gelir dağılımına etkisi: Türkiye örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), 11-131.
- Palma, J. (2006). *Globalizing inequality: 'Centrifugal' and 'centripetal' forces at work* [DESA Working Paper]. United Nations.
- Palma, J. (2014). Has the income share of the middle and upper-middle been stable around the '50/50 Rule', or has it converged towards that level? The 'Palma Ratio' revisited. *Development and Change*, 45(6), 1416-1448.
- Pamuk, Ş. (2016a). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi: Büyüme, kurumlar ve bölüşüm*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2016b). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm* (2. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Piketty, T. (2014). *Yirmi birinci yüzyılda kapital* (H. Koçak, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Piketty, T. (2017). *Capital in the twenty-first century* (A. Goldhammer, Çev.). The Belknap Press of Harvard University Press.
- Ravallion, M. (1997). Can high-inequality developing countries escape absolute poverty? *Economics Letters*, 56(1), 51-57.
- Ravallion, M. (2003). Inequality convergence. *Economics Letters*, 80(3), 351-356. [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(03\)00141-1](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(03)00141-1)
- Ravallion, M. (2015). The Luxembourg Income Study. *The Journal of Economic Inequality*, 13(4), 527-547.
- Ravallion, M., Chen, S., & Sangraula, P. (2009). Dollar a day revisited. *World Bank Economic Review*, 23(2), 163-184. <https://doi.org/10.1093/wber/lhp007>
- Ravallion, M., Datt, G., & van de Walle, D. (1991). Quantifying Absolute Poverty in the Developing World. *Review of Income and Wealth*, 37(4), 345-361. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4991.1991.tb00378.x>
- Ray, D. (2015). Nit-Piketty: A comment on Thomas Piketty's capital in the twenty first century. *CESifo Forum*, 16(01), 19-25.
- Roberto, E. (2016). *The Divergence Index: A decomposable measure of segregation and inequality* (arXiv:1508.01167). <https://doi.org/10.48550/arXiv.1508.01167>
- Robinson, W. I. (2004). *A theory of global capitalism: Production, class and state in a transnational world*. Johns Hopkins University Press.
- Robinson, W. I., & Harris, J. (2000). Towards a global ruling class? Globalization and the transnational capitalist class. *Science & Society*, 64(1), 11-54.
- Rodriguez, F., & Jayadev, A. (2010). The declining labor share of income. *Human Development Research Paper*, 3. <https://doi.org/10.1515/jgd-2012-0028>
- Rohde, N. (2007). *Derivation of Theil's inequality measure from Lorenz Curves*. <https://www.diw.de/sixcms/detail.php?id=57489>

- Rothschild, M., & Stiglitz, J. (1973). Some further results on the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory*, 6(2), 188-204.
- Rotkopf, D. (2008). *Superclass: The global power elite and the world they are making*. Farra, Straus and Giroux.
- Rowthorn, R. (2014). A note on Piketty's capital in the twenty-first century. *Cambridge Journal of Economics*, 38(5), 1275-1284.
- Sala-i-Martin, X. (2002). *The disturbing "rise" of global income inequality* (W8904). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w8904>
- Sarı, R. (2002). Kazançlar ve eğitim ilişkisi: İl bazında yeni veri tabanı ile kanıt. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 29(3-4).
- Savage, M. (2014). Piketty's challenge for sociology. *The British Journal of Sociology*, 65(4).
- Savage, M. (2021). *The return of inequality: Social change and the weight of the past*. Harvard University Press.
- Savage, M., & Burrows, R. (2007). The coming crisis of empirical sociology. *Sociology*, 41(5), 885-843.
- Sawyer, M., & Wasserman, M. (1976). *Income distribution in OECD countries*. OECD Publishing.
- Schlör, H., Fischer, W., & Hake, J.-F. (2013). Sustainable development, justice and the Atkinson index: Measuring the distributional effects of the German energy transition. *Applied Energy*, 112, 1493-1499. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2013.04.020>
- Schwinn, T. (2021). Social inequalities—Theoretical focus. İçinde B. Hollstein, R. Greshoff, U. Schimank, & A. Weiß (Ed.), *Soziologie—Sociology in the German-Speaking World: Special Issue Soziologische Revue 2020* (ss. 381-398). De Gruyter Oldenbourg.
- Sefil-Tansever, S. (2017). Income distribution in Turkey during the global financial crisis. *Research in Applied Economics*, 9(3), 91. <https://doi.org/10.5296/rae.v9i3.11709>
- Selim, R., Günçavdı, Ö., & Bayar, A. A. (2014). *Türkiye 'de bireysel gelir dağılımı eşitsizlikleri: Fonksiyonel gelir kaynakları ve bölgesel eşitsizlikler* (T/2014-06/554). TÜSİAD.
- Sen, A. (1973). *On Economic inequality*. Oxford University Press.
- Shorrocks, A. F. (1984). Inequality decomposition by population subgroups. *Econometrica*, 52(6), 1369-1385.
- Shorrocks, A. F., & Foster, J. (1987). Transfer sensitive inequality measures. *Review of Economic Studies*, 54(3), 485-497.
- Silber, J. (t.y.). *Decomposition of income inequality: Evidence from Turkey*.
- Sklair, L. (2000). *The transnational capitalist class*. Wiley-Blackwell.
- Smeeding, T., & Latner, J. (2015). PovcalNet, WDI and 'All the Ginis': A critical

review. *The Journal of Economic Inequality*, 13(4), 603-628.

Solow, R. M. (2014). Everything you need to know about “Capital in the Twenty-First Century”. *The New Publis*.

http://piketty.pse.ens.fr/files/capital21c/en/media/Solow_The%20New%20Republic.pdf

Sönmez, M. (1990). *Türkiye’de Gelir Eşitsizliği*. İletişim Yayınları.

Stiglitz, J. E. (2016). *Eşitsizliğin bedeli: Bugünün bölünmüş toplumu geleceğimizi nasıl tehlikeye atıyor?* İletişim Yayınları.

Stockhammer, E. (2013). *Why have wage shares fallen? A panel analysis of the determinants of functional income distribution* (Conditions of Work and Employment Series 35). International Labour Office.

Subasat, T. (2020). The political economy of Turkey’s economic miracles and crisis. İçinde E. Parlar Dal (Ed.), *Turkey’s Political Economy in the 21st Century* (ss. 31-62). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-27632-4>

Suna, H. E., Tanberkan, H., Gür, B., Perc, M., & Özer, M. (2020). Socioeconomic status and school type as predictors of academic achievement. *Journal of Economy Culture and Society*, 61, 41-64. <https://doi.org/10.26650/JECS2020-0034>

Sunar, L. (2020). *Türkiye’de çalışma hayatı ve meslekler* (Araştırma Raporları 1). Toplumsal Yapı Araştırmaları Programı. https://tyap.net/media/Calisma_Hayati.pdf

Sunar, L., & Akkuş Güvendi, M. (2020). “Ortadaki fili” görmek: Dünyada ve Türkiye’de sosyoekonomik eşitsizliklerin tezahürleri. *İnsan & Toplum Dergisi*, 10(4), 1-40. <https://doi.org/10.12658/M0615>

Sunar, L., Kaya, Y., & Otrar, M. (2016). *Türkiye sosyoekonomik statü endeksi* (Araştırma Raporu 113K506). TÜBİTAK.

Sungur, O. (2015). 2000 sonrası Türkiye ekonomisi: Büyüme, enflasyon, işsizlik, borçlanma ve dış ticarete gelişmeler. *Toplum ve Demokrasi*, 9(19-20), 243-269.

Sürmeli, O. (2013). İktisadi büyüme, işsizlik ve gelir dağılımı eşitsizliği ilişkisinin nedensellik ilişkisi. *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 14(3), 251-262.

Süslü, B., & Dişbudak, C. (2007). Türkiye’de kişisel gelir dağılımını belirleyen makroekonomik faktörler. *Ekonomik Yaklaşım*, 18(65), Article 65.

Şimşek, A. (2015). *Yeni orta sınıf*. Epokhe.

Tahsin, E. (2014). Türkiye’nin Gini illüzyonu: Palma Oranı temelinde eşitsizliklere yaklaşım. *Ekonomik Yaklaşım*, 24(89), 73. <https://doi.org/10.5455/ey.35303>

Tansel, A. (2002). Determinants of school attainment of boys and girls in Turkey: Individual, household and community factors. *Economics of Education Review*, 21(5), 455-470. [https://doi.org/10.1016/S0272-7757\(01\)00028-0](https://doi.org/10.1016/S0272-7757(01)00028-0)

Tansel, A., & Bircan, F. (2006). Demand for education in Turkey: A tobit analysis of private tutoring expenditures. *Economics of Education Review*, 25(3), 303-313. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2005.02.003>

TCMB. (2002). *Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 2001*. TCMB. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/26640b7b-9641-4c35-99ec->

cd10a9d4e51b/program.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-26640

Theil, H. (1967). *Economics and information theory*. North-Holland Publishing Company.

Theil, H. (1979). World income inequality and its components. *Economics Letters*, 2(1), 99-102.

Tinbergen, J. (1975). *Income distribution*. North Holland.

Tomul, E. (2007). The change in educational inequality in Turkey: A comparison by region. *Educational Planning*, 16(3), 16-24.

Torul, O., & Öztunalı, O. (2018). On income and wealth inequality in Turkey. *Central Bank Review*, 18(3), 95-106. <https://doi.org/10.1016/j.cbrev.2018.06.002>

Trapeznikova, I. (2019). Measuring income inequality. *IZA World of Labor*.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023a). *İşgücü istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023b). *Gelir dağılımı ve yaşam koşulları istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=gelir-yasam-tuketim-ve-yoksulluk-107&dil=1>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023c). *Yoksulluk istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=gelir-yasam-tuketim-ve-yoksulluk-107&dil=1>

Türkkan, A. (2009). İşe bağlı kas-iskelet sistemi hastalıkları ve sosyoekonomik eşitsizlikler. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 35(2), 101-106.

TÜSİAD. (2000). *Türkiye’de bireysel gelir dağılımı ve yoksulluk: Avrupa Birliği ile karşılaştırma*. TÜSİAD.

TÜSİAD. (2020). *2020 yılına girerken Türkiye ve dünya ekonomisi* (TÜSİAD-T/2020-02/612). TÜSİAD.

United Nations Economic Commission For Europe. (2011). *Canberra group handbook on household income statistics*. United Nations. https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/groups/cgh/Canberra_Handbook_2011_WEB.pdf

Üner, M. M., & Güngördü, A. (2016). The new middle class in Turkey: A qualitative study in a dynamic economy. *International Business Review*, 25(3), 668-678. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2015.11.002>

Vatansever, A. (2018). Proleterya ile orta sınıf arasında: Siyasi aktör olarak prekarya. İçinde L. Sunar (Ed.), *Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik* (2., C. 1, ss. 181-218). Nobel Akademik Yayıncılık.

Vatansever, A., & Gezici, M. (2014). “Ne ders olsa veririz” Akademisyenin vasıfsız işçiye dönüşümü. İletişim Yayınları.

Vitali, G., Glattfelder, J., & Battiston, S. (2011). The network of global corporate control. *Plos One*, 6(10), e25995.

- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (R. G. & W. C., Ed.). University of California Press.
- Wernerová, B. (2019). Economic inequality according Atkinson. *SHS Web of Conferences*, 61, 01034. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196101034>
- White, E. P., Ernest, S. K. M., Kerkhoff, A. J., & Enquist, B. J. (2007). Relationships between body size and abundance in ecology. *Trends in Ecology & Evolution*, 22(6), 323-330. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2007.03.007>
- WHO. (2022, Ekim 1). *Ageing and health*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>
- WID.world. (2021). *World Inequality Database* [dataset]. <https://wid.world/country/turkey/>
- World Bank. (2014a). *Ending poverty and sharing prosperity* [Global Monitoring Report 2014/2015]. World Bank.
- World Bank. (2014b). *Turkey's transitions: Integration, inclusion, institutions* (Country Economic Memorandum 90509). World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/507871468306558336/Main-report>
- World Bank. (2021). *PovcalNet: Poverty and inequality platform*. <https://pip.worldbank.org/>
- Wright, E. O. (1985). *Classes*. Verso.
- Wright, E. O. (1997). *Class counts: Comparative studies in class analysis*. Cambridge University Press.
- Wright, E. O. (2014). Stay Classy, Piketty. *Public Books*.
- Yanar, R., & Şahbaz, A. (2013). Gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin yoksulluk ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(3), 55-74.
- Yeldan, E. (2004). *Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi, bölüşüm, birikim ve büyüme*. İletişim Yayınları.
- Yenal, O. (2003). *Cumhuriyet iktisat tarihi*. Homer Kitabevi.
- Yentürk, N. (2015). *Türkiye'de sosyal koruma harcamaları: 2006-2015*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.
- Yıldırım, C. (2011). *Neoliberal iktisat politikalarının Türkiye'de orta sınıfa etkisi* [Doktora]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilimdalı.
- Yıldırım, C. (2018). Neoliberal dönemde Türkiye'de sosyal sınıflar ve değişen orta sınıf. İçinde L. Sunar (Ed.), *Türkiye'de Tabakalaşma ve Toplumsal Eşitsizlik* (C. 1, ss. 101-128). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yıldırım, C. (2020). Türkiye'de enflasyon ve faizin eşitsizlik üzerine etkisi. *İnsan & Toplum Dergisi*, 10(4), 145-166.
- Yıldırım, J., Öcal, N., & Özyıldırım, S. (2009). Income inequality and economic convergence in Turkey: A spatial effect analysis. *International Regional Science*

Review, 32(2), 221-254. <https://doi.org/10.1177/0160017608331250>

Yılmaz, B. (2008). Türkiye’de sınıf-altı: Nöbetleşe yoksulluktan müebbet yoksulluğa. *Toplum ve Bilim*, 113, 127-145.

Yılmaz, E., & Sefil-Tansever, S. (2019). Income distribution and redistribution. *Journal of Economic Issues*, 53(4), 1103-1125.
<https://doi.org/10.1080/00213624.2019.1675449>